Aurel Nicolescu

OBSERVAȚII ASUPRA LIMBII SCRIITORILOR ROMÂNI

859.09
N64

Lyceum

Coperta: E. STOIAN

Lyceum

Aurel Nic

OBSERV

SCRIITO

859.09
N64

Aurel Nicolescu

OBSERVAȚII ASUPRA LIMBII SCRIITORILOR ROMÂNI

(Texte comentate)

I. 56.717

LICEUL „GHEORGHE LAZĂR"
BIBLIOTECA
BUCUREȘTI

Editura Albatros

CUVÎNT ÎNAINTE

Lucrarea se adresează, deopotrivă, profesorilor şi elevilor din ultimele clase ale învăţămîntului de cultură generală, care predau sau, respectiv, studiază istoria literaturii române de la primele sale manifestări şi pînă la creaţiile contemporane.

În realizarea acestui prim volum s-a plecat de la ideea că lecţiile de literatură şi, în special, lecţiile de interpretare a operelor literare pot fi completate printr-o culegere de texte comentate din punctul de vedere al limbii folosite de către autorii lor. Pentru realizarea lucrării s-a reţinut cîte un fragment semnificativ din unele dintre cele mai reprezentative texte literare. Cercetarea analitică a materialului prezentat a impus o selecţie riguroasă, şi, mai ales, reducerea corespunzătoare a dimensiunii fragmentelor comentate.

În discutarea fiecărui text ales s-a urmărit o prezentare analitică a particularităţilor care privesc scrierea, sunetele, cuvintele, formele gramaticale şi îmbinarea acestora în propoziţii şi fraze, precum şi evidenţierea valorii stilistice a faptelor semnalate. În cercetarea şi discutarea tuturor acestor trăsături se pleacă de la constatarea că observaţiile desprinse din examinarea directă a unui text rămîn cele mai utile pentru formarea la elevi a deprinderii de a comenta un text din punctul de vedere al limbii şi al măiestriei scriitoriceşti. În felul acesta, afirmaţiile teoretice prezente în manual sau în explicaţiile profesorului îşi găsesc o îndreptăţită confirmare căpătînd un contur bine determinat şi uşor de înţeles şi de reţinut.

Prin comentarea textelor, pe de o parte, se valorifică toate cunoştinţele dobîndite în clasele anterioare în privinţa vocabularului şi gramaticii, iar, pe de alta, se introduc în bagajul de cunoştinţe generale al elevului unele noţiuni indispensabile de istoria limbii române, de dialectologie, de limbă literară şi de stilistică.

Prezentarea faptelor de limbă care privesc scrierea, fonetica, lexicul, gramatica sau stilistica, așa cum se reflectă ele în scrisul unui autor, ajută la înțelegerea rolului jucat de acesta în dezvoltarea limbii române literare. Urmărind cum se prezintă limba în textele luate din opera unor scriitori diferiți și comparînd-o cu aspectul ei actual, ne dăm seama mai ușor de evoluția limbii, adică de schimbările intervenite în situația sunetelor, a cuvintelor, a formelor și a construcțiilor. În ansamblu, observațiile făcute pe marginea textului literar pun în evidență, cu claritate, procesul de formare și de impunere a limbii române naționale unice ca limbă literară.

Lucrarea își propune să ilustreze principalele etape de dezvoltare a limbii române cu ajutorul textelor selectate din opera scriitorilor reprezentativi pentru evoluția limbii noastre literare. Lucrarea nu își poate propune să urmărească, în mod egal, toate etapele de dezvoltare pe care le presupune evoluția limbii române și nici să comenteze texte din toți scriitorii români.

S-a insistat ceva mai mult, în comparație cu alte etape, asupra perioadei de formare și definitivare a limbii române literare. În acest sens, s-a considerat neapărat obligatorie prezența, în șirul textelor selectate, a primului document de limbă română păstrat pînă astăzi, *Scrisoarea lui Neacșu din Cîmpulung (1521)*, pe care trebuie să-l cunoască orice absolvent al unei școli de cultură generală. S-a stăruit asupra etapei mai vechi, deoarece se cuvine să cunoaștem începuturile limbii noastre, așa cum cunoaștem faptele înaintașilor noștri. Cei mai de seamă scriitori români au formulat adeseori păreri în legătură cu limba română veche. Una dintre cele mai autorizate opinii îi aparține lui Mihai Eminescu și a fost exprimată în articolele publicate în ziarul *Timpul*, în perioada anilor 1880—1881: „...pentru că limba noastră cam veche, cu sintaxa ei frumoasă, dar grea, cu multele ei locuțiuni, îi cam jena pe prietenii noștri, am dat-o deoparte și am primit o ciripitură de limbă păsărească cu sintaxa cosmopolită, pe care cineva, dacă știe nițică franțuzească, o învață într-o săptămînă de zile". Sau, în același sens: „Limba literară, nu cea grăită în societatea cultă, limba cronicarilor și a legendelor e pe alocurea de o rară frumusețe. Multe texte și bisericești și laice au un ritm atît de sonor în înșirarea cuvintelor, încît e peste putință ca frumusețea stilului lor să se atribuie întîmplării și nu talentului scriitorilor și dezvoltării limbei".

Prin înfățișarea particularităților de limbă și stil din textele analizate s-a urmărit o cunoaștere mai aprofundată a mijloacelor lingvistice și stilistice proprii fiecărui autor, fără de care nu se poate ajunge la o bună interpretare a textului literar.

Cunoașterea particularităților fonetice prezente în limba unui scriitor și raportarea acestora la sistemul fonetic al limbii literare pot indica poziția regională a limbii scriitorului. Prezența unor trăsături specifice graiurilor vorbite în Muntenia, Moldova, Banat sau Transilvania evidențiază, în primul rînd, încadrarea scriitorului într-un anumit grai.

Merită să fie cercetat și aspectul opus al fenomenului discutat, și anume lipsa elementelor regionale din scrisul autorilor născuți în diverse provincii ale țării. Lipsa particularităților regionale capătă o semnificație deosebită dacă este rodul unui efort conștient pentru realizarea unității pe plan fonetic a limbii noastre literare.

Alteori, se poate urmări menținerea particularităților fonetice regionale în limba personajelor cu intenția vădită de a le caracteriza și cu ajutorul limbii. În poezie, pronunțările regionale au uneori o justificare poetică, întrucît ele pot conține o anumită valoare expresivă și chiar un plus de muzicalitate.

Cercetarea vocabularului din textele analizate subliniază bogăția de cuvinte de care dispune limba noastră. Pe lîngă apartenența regională a unui scriitor, lexicul poate arăta și apropierea de limba vorbită a poporului, preferințele pentru aspectul mai vechi sau mai nou al fondului de cuvinte. Un aspect deosebit de important care îi interesează în mod direct pe elevii claselor superioare este capacitatea limbii române de a denumi aceeași noțiune prin cuvinte diferite, păstrîndu-se proprietatea termenului exprimat sau, dimpotrivă, folosindu-se sensuri figurate. Urmărind bogăția de sinonime a vocabularului limbii române și rolul cuvintelor în realizarea metaforelor, elevii ajung să înțeleagă mai bine rolul cuvintelor în exprimarea de toate zilele ca și în limba textelor literare și, mai ales, să valorifice în propriul lor scris realizările constatate în limba scriitorilor. În acțiunea de utilizare a vocabularului, elevii vor putea aplica îndemnul adresat scriitorilor tineri de către Mihail Sadoveanu: „Tindeți către un vocabular și un stil care să puie în valoare tot ce e frumos, precis și simplu în limba noastră".

Înțelegerea structurii morfologice și sintactice, luarea în considerație a așezării părților de propoziție și cunoașterea raporturilor de coordonare și subordonare contribuie la o mai temeinică interpretare a textului literar. Ca și în cazul altor particularități lingvistice, trăsăturile gramaticale prezente în texte pot marca apropierea de graiul viu al poporului. Formele de limbă populară caracterizează mai categoric decît orice declarație de principii încadrarea lingvistică a scriitorului în ființa poporului din care s-a ridicat. Analiza gramaticală a textelor înseamnă, pentru elevi, prilej de verificare a fondului de cunoștințe gramaticale acumulate în cursul învățămîntului de cultură generală, dar și ocazie nimerită de a adopta noi modalități de exprimare sau de a le corecta pe cele folosite în mod obișnuit. Și în privința importanței pe care o are cunoașterea gramaticii în creația literară putem aminti cuvintele lui Mihai Eminescu: „Cînd cineva nu s-a împrietenit nici măcar cu gramatica românească, să nu cuteze a scrie poezii și novele."

Urmărind felul cum fiecare scriitor mînuiește elementele pe care i le pune la dispoziție limba, se pot observa procedeele de creație care constituie măiestria artistică a scriitorului. În cursul analizei unui text se constată că alături de fapte de limbă obișnuite sînt prezente îmbinări, valori sau nuanțe specifice unui autor sau unei opere. Personalitatea artistică a unui scriitor se descoperă în nenumărate aspecte, de la sunet pînă la mînuirea construcțiilor sintactice. Efortul analizei constă în surprinderea noului și a expresivului, prezente în mijloacele de exprimare ale autorului, care conferă valoare artistică operei literare.

Printr-o asemenea analiză complexă alcătuită din cercetarea faptelor de limbă și surprinderea valorilor literare se poate ajunge mai ușor la o adevărată analiză literară. De la fragmentul comentat se poate trece, în continuare, la analizarea textului în întregime, stabilindu-se — prin comparație — asemănări și deosebiri. Elevii au posibilitatea de a comenta la rîndul lor și de a se deprinde să-și bazeze observațiile pe faptele de limbă prezente în textul autorului. Cunoscînd mai bine procedeele folosite de scriitori, elevii ajung să prețuiască mai mult limba română literară și să facă eforturi deosebite în vederea perfecționării mijloacelor de exprimare proprii.

Deprinderea de a analiza și a comenta un text literar acționează în mai multe direcții asupra formației literare a elevului: îi ascute

spiritul analitic şi critic, îl obişnuieşte să-şi argumenteze observaţiile şi să şi le sprijine pe fapte concrete desprinse din textul discutat. În alt sens, exerciţiul ajută la dezvoltarea simţului şi gustului estetic al elevilor, care sînt puşi în situaţia de a arăta valorile expresive din cuprinsul unei opere literare.

Oricît de reduse sînt fragmentele comentate, parcurgerea lor impune cîteva consideraţii generale în legătură cu limba română literară folosită de scriitori în operele lor.

O primă observaţie de o importanţă hotărîtoare se referă la caracterul unitar al limbii române, în general, şi al limbii române literare, în special. De la primul document de limbă română păstrat pînă în zilele noastre, *Scrisoarea boierului Neacşu* (1521) şi pînă la fragmentul din *Cîntare omului* (1956) scris de Tudor Arghezi, găsim aceeaşi limbă uşor de înţeles de către toţi vorbitorii de limbă română. Aceeaşi limbă, limba vorbită de strămoşii noştri acum mai bine de patru sute de ani, constituie materia primă pe care o avem la dispoziţie pentru comunicarea şi exprimarea gîndurilor noastre noi şi scriitorii epocii noastre.

Pentru a descifra taina acestei unităţi deosebite a limbii noastre de-a lungul veacurilor, trebuie să ne adresăm limbii populare, latură mai puţin schimbătoare a personalităţii complexe a poporului român.

Unitatea limbii române şi rolul important al poporului român în făurirea acestei unităţi ne dau prilejul să notăm o a doua observaţie importantă care se detaşează cu claritate din întregul volum. Este vorba de faptul că toţi scriitorii, dar absolut toţi scriitorii amintiţi în acest volum, au văzut în poporul român pe principalul creator al limbii române. Pentru scriitorii români, limba română vorbită de poporul român a fost şi va rămîne principala sursă pentru îmbogăţirea limbii române literare. Cei mai mulţi dintre ei au mărturisit-o deschis, aşa cum face şi Russo, la 1855, în rîndurile următoare: „Dacă este ca neamul român să aibă şi el o limbă şi o literatură, spiritul public va părăsi căile pedanţilor şi se va îndrepta la izvorul adevărat: la tradiţiile şi obiceiurile pămîntului, unde stau ascunse încă formele şi stilul."

Elaborarea acestui volum ilustrează ideea — acceptată de tot mai mulţi cercetători — că în analiza unui text literar trebuie să se întîlnească istoria literaturii cu istoria limbii literare. Pornită

din intenţia de a prezenta observaţii asupra limbii scriitorilor români, lucrarea a sfîrşit prin a deveni şi o prezentare a principalelor trăsături artistice ale limbii scriitorilor cercetaţi.

Principalul rezultat dobîndit la capătul acestei prezentări priveşte îmbinarea dintre faptul comunicat şi faptul de expresie. Procesul complex şi vast al comunicării se împleteşte cu expresia reacţiei scriitorului faţă de comunicarea realizată. Chiar dacă este adevărat că nu orice fapt de limbă este fapt de expresie, cercetarea limbii scriitorilor ne poate apropia în mare măsură de laboratorul de creaţie al acestora. Studiind diversele aspecte ale limbii unui scriitor, se poate ajunge mai uşor la evidenţierea trăsăturilor specifice ale scrisului său.

Cine cercetează un text literar şi vrea să-şi dea seama, în mod cît mai cuprinzător, de valoarea sa artistică trebuie să ia în consideraţie datele pe care i le pun la dispoziţie istoria literaturii şi istoria limbii literare.

Istoria literaturii informează despre epoca în care a fost scrisă lucrarea, despre personalitatea scriitorului arătînd care i-au fost înaintaşii şi cum l-au influenţat, sau care i-au fost urmaşii şi ce ecou a avut asupra acestora opera sa, în ce şcoală sau curent literar s-a încadrat şi alte multe amănunte, fără de care părerea asupra textului rămîne incompletă, într-o direcţie sau în alta. Istoria limbii literare dă informaţii în legătură cu aspectele cele mai diverse ale limbii folosite de scriitor, de la grafie şi pînă la frază.

Aspectul grafic în sensul cel mai cuprinzător al termenului poate da indicaţii în legătură cu alfabetul folosit, cu întrebuinţarea majusculelor la unele substantive, cărora li se acordă o valoare deosebită, sau cu sublinierea anumitor cuvinte, asupra cărora scriitorul atrage atenţia cititorului, în mod deosebit. Un aspect interesant legat de aspectul grafic îl constituie studiul manuscriselor unui scriitor, din care pot rezulta date interesante în legătură cu procesul de creaţie.

Lexicul folosit de un scriitor poate da la iveală aspecte interesante ale limbii folosite de el, contribuind la identificarea numeroaselor valori stilistice legate de vocabular. Cercetîndu-se natura cuvintelor în raport cu timpul, se recunosc arhaismele sau neologismele, categorii de mare importanţă pentru obţinerea culorii de epocă într-o operă literară. Prezenţa cuvintelor populare demonstrează, în mod convingător, apropierea scriitorului de izvorul pururea viu al limbii

poporului. Privite sub aspectul ariei din care scriitorul își recrutează cuvintele, se remarcă regionalismele sau cuvintele specifice pentru anumite terminologii. Cercetarea cuvintelor sub aspectul înțelesului dezvăluie cultivarea sinonimelor sau preferința pentru anumite sfere și serii semantice.

Structura gramaticală a limbii unui scriitor poate prilejui numeroase observații atît pe plan morfologic, cît și sintactic, care au, de cele mai multe ori, și valoare stilistică. Flexiunile nominală și verbală dau posibilitatea scriitorilor să realizeze numeroase note expresive. Schimbarea ordinei cuvintelor în propoziție este, de cele mai multe ori, expresia intenției expresive a scriitorului în vederea realizării unei accentuări afective. Frecvența determinărilor adjectivale poate indica predilecția scriitorului pentru exprimarea colorată, după cum determinările substantivale indică preferința pentru exprimarea figurată, metaforică. Din analiza frazelor realizate de scriitor se pot obține, de asemenea, date importante în legătură cu măiestria lor artistică. Preferința pentru propozițiile coordonate și pentru juxtapunere indică apropierea scriitorului de limba populară, după cum frazele construite pe baza raportului de subordonare realizat în hipotaxe arborescente indică un scriitor de tip intelectual dotat cu un spirit analitic.

Din cele arătate în volumul de față rezultă că pentru analiza unui text literar este nevoie de o mobilizare a tuturor cunoștințelor însușite în anii de instrucțiune, atît în domeniul literaturii, cît și în cel al limbii literare folosite în operele literare. Cercetătorul unui text literar trebuie să aibă capacitatea de a identifica toate faptele de limbă existente în text ajungînd să-și dea seama care din ele are și valoare stilistică.

Cercetarea limbii scriitorilor români este o operație de o deosebită importanță pentru formarea capacității intelectuale a elevilor. Prin cultivarea spiritului analitic se ajunge nu numai la o aprofundare a fenomenului literar, absolut necesară pentru cunoaștere, ci și la o îmbunătățire a exprimării scrise și orale, de care trebuie să se îngrijească orice absolvent al unei școli de cultură generală. Analizînd și făcînd observații pe marginea limbii literare folosite de scriitori în operele lor, se ajunge mai ușor și mai sigur la cunoașterea și însușirea normelor care stau la baza limbii literare, pe care trebuie s-o folosească, astăzi, orice om de cultură.

AUREL NICOLESCU

NOTĂ ASUPRA VOLUMULUI

Nu a fost în intenția acestui volum să facă o prezentare amănunțită asupra evoluției limbii și stilului scriitorilor români. Pentru aceasta ar fi fost nevoie de o cercetare mult mai cuprinzătoare, decît s-a putut întreprinde pe baza celor cîteva fragmente selectate numai din opera cîtorva din scriitorii noștri reprezentativi.

Lucrarea de față a fost concepută cu intenția de a pune la îndemîna elevilor și a profesorilor o seamă de indicații necesare pentru procesul amplu și complex al analizei literare prin efectuarea căreia se urmărește și o cunoaștere cît mai aprofundată a limbii textelor literare. Neavînd un caracter exaustiv ne-am oprit la textele cele mai indicate analizei literare. Urmărindu-se punctul de vedere practic, s-au evitat teoretizările, pentru care există, în prezent, lucrări numeroase și competente și s-au prezentat analize efective cît mai analitice, pentru care nu vor fi niciodată suficiente lucrări metodologice.

Volumul cuprinde un număr de texte reprezentative pentru evoluția limbii și literaturii române. Deoarece textele provin din scrieri elaborate de-a lungul a mai mult de patru veacuri, s-a acordat o grijă deosebită reproducerii lor exacte. În acest scop, textele selectate au fost reproduse după lucrări de impecabilă ținută științifică, Crestomația romanică* *și ediții critice.*

Pentru transcrierea textelor scrise cu litere chirilice s-au folosit literele latine, păstrîndu-se numai cîteva din semnele chirilice folosite în scrierea limbii române de-a lungul primelor secole. În felul acesta, pe de o parte, s-a ușurat, în general, înțelegerea cît mai deplină a textelor, iar, pe de alta, s-au păstrat acele cîteva elemente de grafie veche caracteristice pentru primele secole de cultură românească. Adăugîndu-se

* *Crestomație romanică* întocmită sub conducerea acad. Iorgu Iordan, I—III, București, 1962, 1965, 1968.

la dificultăţile limbii pe cele puse de grafie s-a obţinut o prezentare veridică şi cît mai sugestivă a primelor texte româneşti. Ţinînd seama de dificultăţile pe care grafia textelor vechi le pune cititorului din zilele noastre, în prima parte a volumului consacrată literaturii vechi s-a insistat mai mult asupra observaţiilor privitoare la grafie.

În legătură cu exactitatea reproducerii, semnalăm că volumul a preluat din ediţiile critice sistemul folosirii unei paranteze drepte pentru a se marca literele sau părţile din cuvînt, care lipsesc din scrierea originală şi au fost reconstituite ulterior.

Textele au fost date în ordine cronologică.

În fiecare text s-au folosit cifre cu ajutorul cărora se uşurează găsirea faptelor discutate în comentarii. Rezultă deci că rolul cel mai important al cifrelor este să indice locul unde poate fi găsit în text faptul comentat. Aşadar, în mod obişnuit, cifrele sînt de cea mai mare utilitate, mai ales cînd se pleacă de la comentariu la text.

În text, cifrele sînt aşezate ca exponent; în comentarii, sînt dispuse în paranteze rotunde după cuvîntul sau forma discutată.

Alte cifre cu alt corp tipografic şi urmate întotdeauna de cîte o bară sînt aşezate după ultimul cuvînt al fiecărei propoziţii. Acestea indică numărul şi sfîrşitul fiecărei propoziţii din frază şi corespund numerelor pe care le au aceleaşi propoziţii în partea intitulată Delimitarea şi felul propoziţiilor, *unde sînt numerotate, în ordine, şi frazele, cu ajutorul cifrelor romane. Numerotarea propoziţiilor s-a făcut cronologic, în cadrul fiecărei fraze în parte, notîndu-se prima propoziţie din frază cu 1.*

După fiecare text urmează un scurt comentariu. Comentariul unui text începe cu o succintă prezentare a acestuia, în care se dau amănuntele necesare încadrării în lucrarea din care face parte, în opera de ansamblu a scriitorului sau în epocă. Tot în această parte introductivă se indică şi unele caracteristici lingvistice generale ale textului sau ale limbii autorului şi, cînd este cazul, unele păreri despre limbă ale scriitorului respectiv. Cele mai multe din observaţiile scriitorilor asupra limbii au fost luate din valoroasa lucrare Problemele limbii literare în concepţia scriitorilor români *a lui Gh. Bulgăr.*

Urmează apoi comentariile propriu-zise care sînt organizate sub forma unor observaţii care privesc: scrierea, fonetica, lexicul, gramatica. *Observaţiile stilistice asupra textului se fac, de obicei, împreună cu diversele categorii lingvistice arătate. Spaţiul acordat fiecărei grupe de*

observații depinde în mare măsură de locul și epoca pe care le reprezintă, în istoria limbii române literare, autorul respectiv.

Observațiile privitoare la scriere și la sunete au fost mai numeroase în textele care aparțin secolelor al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea decît în textele din secolele următoare. De altfel, așa se explică și schimbarea termenului de grafie *în* scriere *sau* ortografie.

Problemelor privitoare la vocabular și gramatică li s-a acordat o atenție deosebită, pentru că acestea sînt sectoare ale limbii mai accesibile pentru elevi și pentru că ele au fost adeseori discutate în clasele precedente.

În cazul vocabularului, s-a urmărit evidențierea bogăției lexicale și a trăsăturilor populare, regionale sau neologice. Fondul de cuvinte al unui scriitor a fost raportat la lexicul limbii române contemporane pe care elevii îl cunosc, iar — în cazul poeților — la fondul de cuvinte al limbii poetice a lui Eminescu. Pentru ultima operație s-a recurs la valoroasa lucrare Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu. *Cuvintele din fiecare text au fost comentate atît sub aspectul formei, cît și al sensului. S-au făcut, de asemenea, unele observații în legătură cu etimologia, mai ales la textele vechi, deoarece s-a socotit că elevii trebuie să-și îmbogățească datele despre lexicul limbii române cu unele cunoștințe privitoare la originea cuvintelor.*

Structura gramaticală a textelor a fost analizată cu atenție, întrucît s-a considerat că este ocazia cea mai nimerită pentru a demonstra utilitatea cunoștințelor de gramatică acumulate în timp de mai mulți ani. Valoarea deosebită pe care o capătă în scrisul unui autor formele sau construcțiile gramaticale constituie cea mai convingătoare pledoarie pentru însușirea conștientă a cunoștințelor de gramatică de către elevi. Văzînd importanța pe care scriitorii o acordă problemelor de gramatică, elevii înțeleg mai bine că și pentru propria lor exprimare cunoștințele gramaticale sînt indispensabile. Alături de observațiile de morfologie și de sintaxă a propoziției, s-a acordat o atenție deosebită aspectelor privitoare la frază. Astfel, se cercetează amploarea frazelor din punctul de vedere al întinderii lor și al numărului de propoziții și structura arhitecturală ca expresie a îmbinării raporturilor de coordonare cu cele de subordonare. Se evidențiază astfel originalitatea fiecărui scriitor pe planul unuia dintre cele mai importante aspecte ale limbii. Observațiile asupra frazei se încheie, de fiecare dată, prin două tabele sinoptice: **Delimitarea și felul propozițiilor** *și* **Schemele frazelor.** *În*

primul tabel, pentru delimitarea fiecărei propoziții se dau primele și ultimele cuvinte despărțite prin puncte de suspensie. Cînd corpul unei propoziții este întrerupt de o incidentă, *aceasta este semnalată prin /.../. De obicei, partea a doua a propoziției întrerupte este dată în întregime pentru a se evita vreo confuzie. După semnul egal (=) se notează, pe scurt, felul fiecărei propoziții. În al doilea tabel, se dau în ordine schemele frazelor. Ordinea frazelor este marcată prin cifre romane care sînt identice cu cele folosite în primul tabel. Pentru identificarea propozițiilor reprezentate în scheme prin cifre s-au folosit abrevieri care pot fi ușor recunoscute, mai ales că ele corespund indicațiilor date în primul tabel. De altfel, cele două tabele, care se completează reciproc, au evidentă valoare practică, întrucît sintetizează situația frazelor analizate oferindu-le elevilor ocazia să-și valorifice și să-și verifice cunoștințele legate de sintaxa frazei.*

Comentariile care însoțesc textele sînt făcute, în primul rînd, din perspectiva limbii române literare pe care elevii o cunosc și o folosesc. Prezența unor texte scrise în secolele anterioare impune însă și unele observații de ordin istoric. În aceste cazuri, s-au evitat amănuntele prea speciale, pentru înțelegerea cărora ar fi nevoie de cunoștințe deosebite pe care elevii încă nu le posedă. S-a considerat însă că asemenea observații sînt necesare dacă se urmărește obținerea unei imagini cît mai exacte despre evoluția limbii române literare.

Un alt aspect, în care comentariile par că se depărtează de limba română literară contemporană, se referă la prezența elementelor regionale. Deși pentru limba română diferențele de grai de la o regiune la alta sînt neînsemnate, în general, s-a socotit că semnalarea lor este indicată din moment ce asemenea particularități apar în limba textelor literare. Și în această privință comentariile urmăresc aspectele generale și ocolesc amănuntele prea speciale, care presupun cunoștințe de dialectologie.

Observațiile cuprinse în volum își găsesc o deplină motivare și utilitate în ansamblul procedeelor pe care elevii trebuie să le cunoască în operația de analiză a textului literar. Analiza literară completă presupune un proces continuu de adîncire a cercetării textului literar și prin evidențierea particularităților de limbă care stau la baza procedeelor artistice ale scriitorului. Prin îmbinarea analizei lingvistice cu analiza literară se obține o cercetare, cu adevărat completă și unitară, a textului literar. Se realizează astfel o mai bună evidențiere a trăsăturilor distinc-

tive, care la un loc formează stilul artistic specific literaturii și, în același timp, caracterizează meșteșugul scriitoricesc diferit de la un autor la altul.

În încheierea acestei note dăm principalele abrevieri folosite mai ales în schemele frazelor:

atr.	= *atributivă*
bg.	= *bulgar*
c. d.	= *completivă directă*
c. i.	= *completivă indirectă*
concs.	= *circumstanțială concesivă*
condț.	= *circumstanțială condițională*
csct.	= *circumstanțială consecutivă*
gr.	= *grec*
loc.	= *circumstanțială de loc*
mag.	= *maghiar*
mod.	= *circumstanțială de mod*
mod. conf.	= *circumstanțială de mod de conformitate*
ngr.	= *neogrec*
o. n.	= *origine necunoscută*
pred.	= *predicativă*
timp	= *circumstanțială de timp*
v°	= *verso*

A.N.

Scrisoarea lui Neacșu
(1521)

I. 56. 7/7

LICEUL „GHEORGHE LAZĂR" BIBLIOTECA BUCUREȘTI

+[1] Mudromu[2] i plemenitomu i čistitomu i b[o]gom darovanomu župan Hanьș Begner ot Brașov[3] mnog[o] zdravie[4] ot Nĕcșul ot Dlŭgopole[5].

I pak[6] dau știre[7] domnietale[8] za[9] lucrul turcilor,1/ cum amь auziteu 2/ că ↑păratul au eșit den Sofiѧ,3/ și aimintrĕ nu e,4/ și sĕu dus ↑ sus pre Dunăre.5/ I pak să știi domniiata1/ că au venit un om de la Nicopoe2/ de mie mĕu spus3/ că au văzut cu ochii loi4/ că au trecut cĕle corabii5/ ce știi și domniiata6/ pre Dunăre ↑ sus.5/ I pak să știi1/ că bagă den tote orașele căte 50 de omin2/ să fie ↑n ajutor ↑ corabii.3/ I pak să știi1/ cumu sĕu prinsь nește meșșter den Ț[a]rigrad2/ cum vorь trĕce acĕle corabii la locul cela strimtul3/ ce știi și domniiata.4/ I pak spui domnietale de lucrul lu Mahamet beg[10] 1/cum amь auzit de boѧri2/ ce săntь megiiaș[11] 3/ și de genere-miu Negre2/ cumu ѧu dat ↑păratul slobozie[12] lu Mahamet beg4/pre io[13] -i va fi voѧ5/ pren Țĕra rumănĕscă iară elь să trĕcă.6/ I pak să știi domniiata1/ că are frică mare și Băsărabь de acel lotru[14] de Mahamet beg, mai vărtos de domniele vostre.2/ I pak spui domnietale ca mai marele miu1/ de ce am ↑nțeles și eu.2/ Eu spui domnietale,1/ iară domniiata ești ↑țeleptь2/ și acĕste cuvinte să ții domniiata la tine,3/ să nu știe umin mulți,4/ și domniele vostre să vă păziți5/ cum știți mai bine.6/

I b[og]ĭ te veselit, aminь.[15]

Scrisoarea lui Neacșu este cel mai vechi text scris în limba română, păstrat pînă în zilele noastre. Acest prim document scris cu litere chirilice în limba română are o mare importanță pentru istoria culturii românești deoarece marchează un moment important în procesul de dezvoltare a societății românești. Locul unde a fost redactată scrisoarea este menționat în textul scris în slavă la începutul ei. Aici este trecut Dlugopole, numele slav al localității Cîmpulung-Muscel.

Traducerea textului slav (2—5) de la începutul scrisorii este următoarea: „Înțeleptului și de bun neam și cinstitului și de Dumnezeu dăruitului, dumisale Hanăș Begner din Brașov, multă sănătate de la Neacșul din Cîmpulung". Iar a formulei finale (15) este: „Și Dumnezeu să te bucure, amin".

Scrisoarea nu este datată. Data de 1521 a fost stabilită prin interpretarea amănuntelor referitoare la diversele nume proprii și în special la expediția turcilor prin Porțile de Fier. Cercetări recente au precizat că scrisoarea a fost redactată în jurul datei de 29—30 iunie 1521.

Întocmirea scrisorii respectă formulele introductive și finale folosite, în mod obișnuit, în documentele din epoca respectivă. Tot ca rezultat al obișnuinței de a folosi limba slavă în scris sînt considerate cuvintele și expresiile slave strecurate în cuprinsul scrisorii. Textul scris în slavă cuprinde elemente prezente în sistemul vechi de redactare a scrisorilor. Astfel primele cuvinte constituie *adresa* (3) și cuprinde numele și localitatea aceluia căruia îi este trimisă scrisoarea; urmează *salutația* (4) care conține urări „multă sănătate" și se încheie cu *subscripția* (5) în care se dau numele semnatarului și indicația localității de unde se scrie. Înaintea textului slav de la începutul scrisorii se află o cruce (1) care reprezintă *invocația*, prima parte a unei scrisori prin care, în vechime, se cerea ajutorul lui Dumnezeu.

OBSERVAȚII ASUPRA GRAFIEI. Pentru redactarea scrisorii au fost folosite literele chirilice. Alfabetul chirilic a fost utilizat pentru scrierea limbii române începînd cu primele texte românești din secolul al XVI-lea și pînă la 1860, cînd a fost introdus alfabetul latin. Alfabetul chirilic se

prezintă ca un sistem complicat de scriere, alcătuit din 43 de slove. Alfabetul chirilic era greu de folosit pentru redarea în scris a limbii române, deoarece, pe de o parte avea mai multe semne (43) decît sunetele româneşti (27), iar, pe de altă parte, nu avea semne pentru notarea sunetelor româneşti caracteristice *î*, *ă*, *ğ*.

În textul reprodus cu litere latine, editorii au păstrat unele semne caracteristice pentru scrierea chirilică. Astfel s-a menţinut semnul chirilic ѫ, folosit fie ca un corespondent al lui *î* din alfabetul de azi (ѫn), fie cu valoarea *în* (ѫ *sus*, ѫ *corabii*).

OBSERVAŢII FONETICE. În scrisoarea lui Neacşu, sunetele sînt, în general, aceleaşi ca în limba de astăzi. Faptul că forma cuvintelor nu coincide cu cea folosită astăzi este, de cele mai multe ori, rezultatul scrierii.

În această categorie intră: scrierea *loi* în loc de *lor;* notarea diftongului *oa* prin *o* (*tote* „toate", *omin* „oameni", *vostre* „voastre"; nenotarea vocalei finale care indică pluralul: *omin* (i), *meşter* (i), *umin*(i).

ь apare la finala unor cuvinte terminate în consoană fără să aibă valoare fonetică. Notarea este rezultatul unor deprinderi grafice.

ѧ are valoarea diftongului *ia*.

ѣ are valoarea diftongului *ea* sau a vocalei *e*

OBSERVAŢII LEXICALE. Textul cuprinde cîteva cuvinte şi expresii slave care apar ca urmare a obişnuinţei de a se scrie în limba slavă şi de a se folosi formule stereotipe din această limbă. Astfel *i pak* (6), care se află la începutul textului românesc, se găseşte de şapte ori în scrisoare. Este vorba de o locuţiune adverbială slavă cu sensul „şi iarăşi, de asemenea", avînd rolul de a lega diversele părţi ale scrisorii. În text apare şi cuvîntul slav *za* (9) care este o prepoziţie slavă cu sensul „despre".

În scrisoare apare, de trei ori, şi un cuvînt turcesc *beg* (10) cu sensul „guvernator", care pătrunde şi în limba română veche sub forma *bei*.

Dintre cuvintele româneşti prezente în scrisoare, unele nu mai sînt folosite astăzi, în mod obişnuit. Schimbările

din lexic sînt pe deplin îndreptățite, dacă socotim că de la redactarea scrisorii au trecut mai mult de patru secole. Dintre cuvintele aproape ieșite din uz pot fi menționate: *lotru* (14) cu sensul „hoț, tîlhar, răufăcător"; *megiiaș* (11) cu sensul „vecin"; *slobozie* (12) „voie, permisiune"; *io* (13) „unde".

Dacă lexicul scrisorii nu prezintă prea multe cuvinte diferite de cele folosite de noi astăzi, există, în schimb, numeroase cuvinte cu alt sens decît cel actual. Dintre acestea semnalăm: *cum* „că"; *lucrul* „fapta, isprava"; *de* „de la"; *mai vîrtos* „cu atît mai mult". În același sens, menționăm că îmbinarea de cuvinte „locul cela strimtul" se referă la Porțile de Fier ale Dunării. Apar, de asemenea numeroase deosebiri între forma cuvintelor din scrisoare și a cuvintelor corespunzătoare folosite în limba română contemporană. În toate aceste cazuri, nu se poate vorbi de alte cuvinte, deoarece acestea sînt aceleași; formele diferite privesc scrierea, fonetica sau morfologia.

Scrisoarea cuprinde 190 de cuvinte indiferent de repetări. În această cifră nu sînt cuprinse cuvintele din textul scris în limba slavă veche, și nici substantivele proprii românești. Dintre cuvintele numărate, numai 12 nu sînt de origine latină: *băga* (o.n.), *beg* (tc.), *boiari* (sl.), *corăbii* (sl.), *frică* (gr.), *lotru* (o.n.), *megiiaș* (mag.), *meșter* (mag.), *oraș* (mag.), *păzi* (sl.), *slobozie* (bg.), *voie* (sl.). Dintre acestea numai două sînt folosite de mai multe ori: *corăbii* de trei ori și *beg* de două ori.

Rezultă deci că pentru redactarea primului document de limbă românească păstrat pînă astăzi s-au folosit 175 de cuvinte de origine latină față de 15 nelatine.

Cercetînd cuvintele strîns legate de scopul imediat al scrisorii, care vizează transmiterea de știri, se poate stabili că sfera semantică dominantă privește informația. În componența acestei sfere semantice intră *obținerea*, *cunoașterea* și *comunicarea* informațiilor, ceea ce înseamnă, de fapt, existența în scrisoare a trei cîmpuri semantice. O b ț i n e r e a informațiilor este reprezentată de cuvintele care indică sursa orală a știrilor: „am *auzit* eu", „un om... mi-au *spus* că au văzut cu ochii lor", „spui domnietale... ce am *înțeles* și eu". Din analiza cuvintelor cuprinse în scrisoare

rezultă că ştirile au fost obţinute din ceea ce a auzit, i s-a spus sau a înţeles autorul scrisorii. Dîndu-şi seama, parcă, de faptul că veridicitatea informaţiilor obţinute prin viu grai ar putea fi pusе la îndoială, Neacşu invocă un argument decisiv: „au văzut cu ochii loi", care poate fi întîlnit şi astăzi în argumentarea populară. C u n o a ş t e r e a informaţiilor reprezintă cel de-al doilea cîmp semantic ilustrat prin cuvîntul *şti* prezent în scrisoare de nouă ori, sub diverse forme. C o m u n i c a r e a informaţiilor — cel de-al treilea cîmp semantic — este ilustrat prin cuvîntul *spune*, prezent în text de patru ori, sub diverse forme.

Deşi cuvintele care ilustrează cele trei cîmpuri semantice sînt puţine la număr, ele deţin un loc aparte în vocabularul scrisorii prin poziţia lor în text şi prin frecvenţă. Astfel scrisoarea începe cu locuţiunea verbală *dau ştire*, care are o evidentă valoare concretă, datorită faptului că este alcătuită din verbul foarte folosit (a) *da* şi substantivul *ştire*, deosebit de sugestiv pentru o scrisoare, care furnizează informaţii. Prin folosirea acestei locuţiuni verbale, autorul exprimă o stare de fapt, deoarece el dăruia „jupînului Begner" informaţii preţioase privind mişcările de trupe ale turcilor.

Cuvintele *şti* şi *spune* revin în cuprinsul scrisorii de 13 ori. Repetarea lor şi frecvenţa ridicată sînt deplin justificate pentru lexicul unei scrisori prin care se aduceau la cunoştinţă informaţii de interes militar. În acest sens, este deosebit de semnificativ faptul că în toate cele opt fraze ale scrisorii, fiecare propoziţie iniţială cuprinde o formă a unuia dintre cele două cuvinte (*să ştii* în patru, *spui* în trei şi *dau ştire*, în prima). Că aceste cuvinte trebuie considerate drept dominante în scrisoare o dovedeşte prezenţa lor atît la începutul scrisorii, cît şi în final. Rîndurile lui Neacşu încep cu „dau ştire" şi se termină cu „cum ştiţi mai bine".

OBSERVAŢII GRAMATICALE. Cu toate că au trecut 450 de ani de la redactarea scrisorii, se poate constata uşor că structura morfologică şi sintactică a limbii lui Neacşu nu diferă,

în liniile ei esențiale, de cea existentă astăzi în limba pe care o vorbim.

Dintre aspectele caracteristice limbii române din secolul al XVI-lea care, astăzi, ne apar „arhaice" dăm cîteva mai importante.

În morfologie, se poate semnala forma *lu* a articolului hotărît folosit înaintea unui substantiv propriu: *lu Mahamet beg*. Astăzi forma *lu* poate fi întîlnită numai în aspectul vorbit al limbii.

Tot limbii vorbite îi aparține și *cele*, forma scurtată a adjectivului demonstrativ de depărtare. Mai departe, în a doua frază apare și forma literară: *acele*.

Dintre formele pronominale, un interes deosebit prezintă pronumele de politeţe deoarece ilustrează procesul de formare din substantivul *domnia* și adjectivele posesive *ta* și *voastre*. Dar, în timp ce primul pronume de politeţe, *domniiata*, prezintă o fază de contopire mai avansată a celor două elemente componente, cel de-al doilea, *domniele voastre* este simțit ca alcătuit din două elemente, după cum arată de altfel și scrierea lor. Forma *domniiata*, folosită de Neacșu, reprezintă o etapă intermediară față de pronumele de politeţe folosit astăzi *dumneata*, unde nu mai sînt simțite, în mod obișnuit, cele două elemente care îl compun. Prezența în scrisoare a celor 13 pronume de politeţe subliniază tonul reverențios al epistolei. Dintre acestea, de șase ori apare *domniiata*, în nominativ, de cinci ori *domnietale*, în dativ, iar de două ori *domniele voastre*, o dată în acuzativ și a doua oară în nominativ.

Valoarea expresivă a folosirii pronumelui de politeţe în scrisoare rezultă și mai bine, dacă îl opunem pronumelui personal. Astfel pronumele personal de persoana I *eu* apare de trei ori cu forma de nominativ, o dată în dativ *mie* și o dată tot în dativ dar cu forma neaccentuată *m*. Pronumele personal de persoana a II-a apare o singură dată cu forma de acuzativ *tine*. Pentru persoana a III-a poate fi semnalată o singură dată forma de nominativ *el* și o dată forma de genitiv cu valoare posesivă *loi*. Numărul redus al formelor

de pronume personal în comparație cu pronumele de politețe subliniază tonul solemn al scrisorii. Se cuvine să amintim că în limba română prezența pronumelor personale de persoana I și a II-a nu e necesară, deoarece desinența verbelor le indică îndeajuns de clar. Există însă unele situații cînd prezența acestora se impune. Astfel în partea finală a scrisorii, în ultima frază pronumele personale de persoana I și a II-a sînt folosite alături și în opoziție cu pronumele de politețe. Prima dată *eu*, în nominativ, stă față în față cu *domnietale*, în dativ. A doua oară, *la tine* este pus alături de *domniiata*. Ultima alăturare nu poate fi acceptată în limba îngrijită de astăzi. Iată fragmentul în care se realizează opozițiile amintite: „**Eu** spui **domnietale**, iară domniiata ești înțelept și aceste cuvinte să ții **domniiata** la **tine**".

Verbul auxiliar *a avea* folosit la alcătuirea perfectului compus are aceeași formă la ambele numere (singular și plural) ale persoanei a III-a: împăratul **au** *eșit;* **au** *venit un om;* **au** *văzut cu ochii loi.* Această formă unică a auxiliarului se păstrează pînă la formularea normelor gramaticale din gramaticile românești realizate în secolul al XIX-lea. În mînuirea formelor verbale din scrisoare se constată un automatism, specific limbii vorbite. În frazele 2, 3 și 4, verbul *ști* apare de cinci ori: de trei ori la conjunctiv și de două ori la indicativ. Întrebuințarea aceluiași verb ar putea fi explicată prin graba cu care a scris sau, mai degrabă, prin repetarea stereotipă a cuvîntului folosit mai înainte și rămas încă în mintea celui care scrie. Aspectul poate fi constatat și astăzi, cînd cei ce scriu nu-și supraveghează îndeajuns scrisul. Trebuie să recunoaștem însă că prin repetarea obsesivă a aceluiași verb se conferă acestuia o valoare expresivă deosebită. În felul acesta, ajungem să ne dăm seama că, ceea ce poate părea, la prima vedere, drept o stîngăcie este, în realitate, o calitate evidentă pentru o scrisoare care trebuia să informeze pe destinatar.

Meșteșugul de care autorul scrisorii dă dovadă poate fi și mai bine reliefat dacă se urmărește felul cum se folosesc

cuvintele *şti* şi *spune*. Verbul *şti* este folosit, de obicei, la persoana a doua deoarece acţiunea de cunoaştere se referă la cel căruia i se adresează scrisoarea. În schimb, verbul *spune* apare mai ales la persoana întîi, întrucît autorul scrisorii este cel care expune informaţiile. Pentru a ilustra mai bine felul cum se împletesc în textul scrisorii formele celor două verbe, le redăm unele sub altele pentru a păstra ordinea din text, dar în două coloane separate.

dau ştire	
să ştii	
	au spus
ştii	
să ştii	
să ştii	
ştii	
	spui
să ştii	
	spui
	spui
să nu ştie	
ştiţi	

În ceea ce priveşte s i n t a x a, se poate observa că frazele din scrisoare prezintă unele caracteristici păstrate pînă astăzi în sistemul epistolar popular. Astfel, aşa cum s-a mai arătat, toate frazele scrisorii încep cu un verb de informaţie. Procedeul folosit şi astăzi în redactarea scrisorilor are rolul de a atrage atenţia adresantului (destinatarului) asupra informaţiilor comunicate.

În mod obişnuit, în creaţiile epistolare, ultimele propoziţii cuprind formule banale, lipsite de un interes deosebit. În cazul scrisorii lui Neacşu, propoziţiile din finalul scrisorii au o importanţă aparte mai ales pentru expeditorul scrisorii, deoarece în ele se atrage atenţia asupra discreţiei desăvîrşite pe care trebuie s-o păstreze primitorul scrisorii în legătură cu „aceste cuvinte". Acest amănunt ne arată că

Scrisoarea lui Neacșu poate fi încadrată în ceea ce numim astăzi „corespondență secretă".

Faptul că structura frazelor din scrisoare se bazează pe subordonare ar putea să surprindă pe cei ce știu că fraza din vorbirea populară se construiește mai ales cu ajutorul raportului de coordonare. Explicația ar putea fi căutată în faptul că autorul scrisorii este un om instruit, știutor de carte, cunoscător al formulelor slavone obișnuite în documentele oficiale ale epocii și, deci, capabil să îmbine și să combine propozițiile prin raport de subordonare. Predominarea subordonării poate fi explicată apoi și prin caracterul elaborat al scrisorii. Neacșu comunică informațiile cunoscute de el într-o formă concisă și în același timp explicită și argumentată, ceea ce explică de ce determinantele verbelor din text sînt exprimate prin propoziții întregi.

Cercetînd natura celor 23 de propoziții subordonate, se constată că întîietatea o deține completivele directe (13); urmează, în ordine, atributivele (4), circumstanțialele de mod (3), de scop (2) și de loc (1). Raportul sintactic exprimat în propozițiile subordonate se identifică, în general, fără ezitări. Singura propoziție susceptibilă de o dublă interpretare este *să nu știe umin mulți*, din ultima frază. Dacă se ia în considerație forma, propoziția este circumstanțială de scop. Dacă se ține seama de tonul ascendent al propoziției regente, *aceste cuvinte să ții domniiata la tine*, pare mai degrabă o circumstanțială consecutivă. Am optat pentru prima soluție considerînd că nedifuzarea veștilor primite este ținta acțiunii de a păstra scrisoarea numai pentru sine.

În ceea ce privește poziția de întîietate a completivelor directe și a atributivelor, situația corespunde, în linii mari, cu cea din româna contemporană.

Predominarea completivelor directe, în scrisoare, se explică, în parte, și prin frecvența formelor verbale tranzitive: *dau știre*, *să știi*, *spui*.

Delimitarea și felul propozițiilor

I 1 *dau ... turcilor* = principală
2 *cum ... eu* = circumstanțială de mod de conformitate
3 *că ... Sofia* = completivă directă
4 *și ... nu e* = coordonată copulativă legată prin *și* cu 3
5 *și ... Dunăre* = coordonată copulativă legată prin *și* cu 4
II 1 *să știi domniiata* = principală
2 *că ... Nicopoe* = completivă directă
3 *de ... spus* = coordonată copulativă legată prin *de* cu 2
4 *că ... loi* = completivă directă
5 *că ... corabii /.../ pre Dunăre ... sus* = completivă directă
6 *ce știi și domniiata* = atributivă
III 1 *să știi* = principală
2 *că ... omin* = completivă directă
3 *să ... corabii* = circumstanțială de scop
IV 1 *să știi* = principală
2 *cumu ... T[a]rigrad* = completivă directă
3 *cum ... strimtul* = coordonată copulativă juxtapusă cu 2
4 *ce ... domniiata* = atributivă
V 1 *spui ... beg* = principală
2 *cum ... boeri /.../ și de genere-miu Negre* = circumstanțială de mod de conformitate
3 *ce sănt megiaș* = atributivă
4 *cumu ... beg* = completivă directă
5 *pre io ... voe* = circumstanțială de loc
6 *pren ... trĕcă* = atributivă
VI 1 *să știi domniiata* = principală
2 *că ... vostre* = completivă directă
VII 1 *spui ... miu* = principală
2 *de ce ... eu* = completivă directă
VIII 1 *Eu ... domnietale* = principală
2 *iară ... țelept* = coordonată copulativă legată prin *iară* cu 1

3 *şi ... tine* = coordonată copulativă legată prin *şi* cu 2

4 *să ... mulţi* = circumstanţială de scop (eventual consecutivă)

5 *şi ... păziţi* = coordonată copulativă legată prin *şi* cu 3

6 *cum ... bine* = circumstanţială de mod

Schemele frazelor

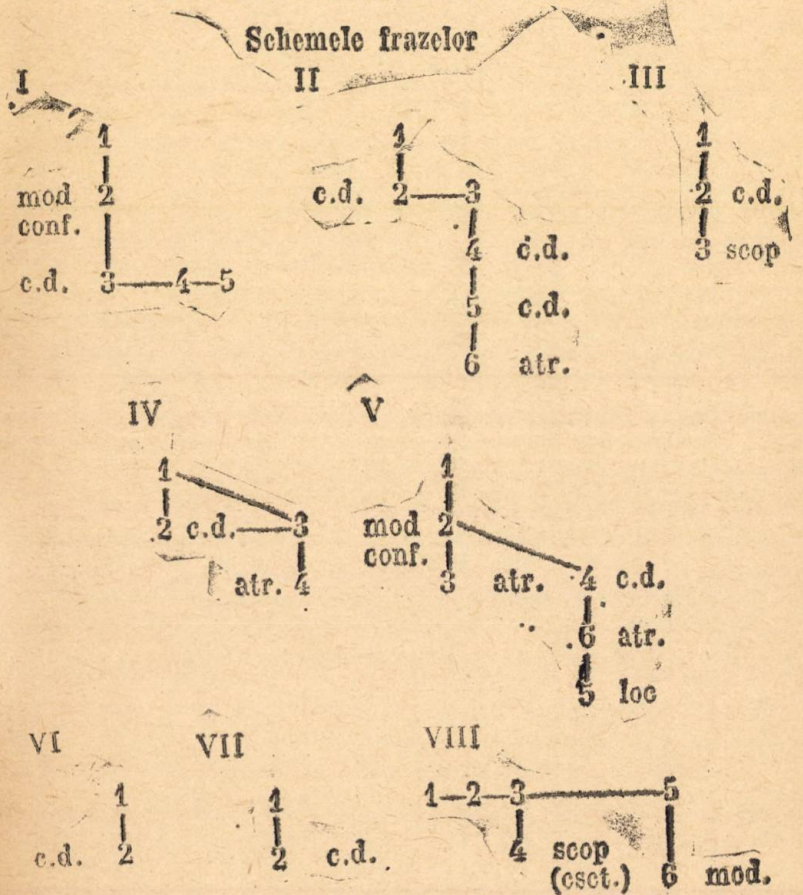

CORESI

Tétraevanghelul

(1561)

EPILOG

(Fragment)

Cu vrĕrĕ[1] tatâlui şi cu ajutoriulь[2] fiiului şi cu sfrьşituls[3] d[u]hului[4] sf[i]ntь[5], ⁂[6] zilele măriei lu[7] Ianăşь[8] crai[9], eu[10], jupânul[11] Hanăşь Bĕgnerь de ⁂Braşovь, amь avutь jelanie[12] pe⁂tru[13] sf[i]ntele[14] cărţi[15] creştineşti tetroevgl[16]1/ şi amь scrisь acĕste[17] sfente[18]cărţi de ⁂văţâturâ2/ să fie popilor[19] rumâneşti[20] 3/ să ⁂ţelĕgâ[21],4/ să ⁂vĕţe[22] rumânii[23] 5/ cine[24]-sь creştini,6/ cumь grâ⁂şte[25]şi sf[i]ntul[26] Pavelь ap[o]s[to]lь[27] cătrâ[28] corintĕni 14 capete; 7/ ⁂sfânta[29] besĕrecâ[30] mai bine e a grâi[31] cinci cuvinte cu ⁂ţelesь decâtь 10[32] mie[33] de cuvinte ne⁂ţelĕse[34]⁂ limbâ striinâ[35].8/

Epilogul Tetraevanghelului (1561) reprezintă rîndurile cu care se încheie una din tipăriturile de largă circulaţie ale lui Coresi.

Ca şi în cazul altor scrieri originale, epilogul acesta prezintă toate caracteristicile scrierilor netraduse, concretizate într-o limbă apropiată de cea vorbită în epocă. Spre deosebire de limba scrisorilor particulare şi oficiale, în prefeţele şi epilogurile tipăriturilor religioase apar particularităţi ale stilului bisericesc concretizate mai ales în fraza mai întinsă, dar lipsită de claritate, şi în numeroasele formule preluate din textele religioase traduse.

În ceea ce priveşte limba română literară, tipăriturile lui Coresi au avut meritul de a fi înlocuit exprimarea regională din textele rotacizante cu graiul vorbit în sudul Ardealului şi nordul Munteniei. Prin limba folosită în tipăritu-

rile sale, Coresi a contribuit la realizarea unei baze pentru limba română literară.

Rîndurile epilogului cuprind o observație de o importanță deosebită pentru progresul făcut de limba română pe drumul ascendent al impunerii ei în toate domeniile culturii românești. După ce, încă din prefața la „Întrebarea creștinească" (1559), se pledase pentru introducerea limbii române în biserică, Coresi susține, aici, ideea folosirii cuvintelor ușor de înțeles pentru întreg poporul românesc.

OBSERVAȚII ASUPRA GRAFIEI. Ca și în cazul textului din scrisori, pentru scrierea epilogului în limba română se folosesc literele chirilice cu unele deprinderi grafice. Lipsesc, de pildă, la unele cuvinte foarte folosite în asemenea texte, unele litere, de obicei cele care notează vocalele. În această situație sînt cuvintele *duhului* (4), *sfînt* (5), *sfintele* (14), *sfente* (18), *sf[î]ntul* (26) și *ap[o]s[to]lъ* (27). Editorii obișnuiesc să refacă forma cuvintelor folosind paranteze pentru a indica literele restaurate. În tipăriturile religioase se folosesc de asemenea unele abrevieri ale cuvintelor de cult foarte frecvente. În textul dat apare, de exemplu, *tetroevgl* (16), prescurtare a cuvîntului *Tetraevanghel*.

O grafie tradițională păstrată în reproducerea textului din epilogul tetraevanghelului coresian este ъ (ier sau semnul moale) așezat la sfîrșitul și, mai rar, în interiorul unor cuvinte cu finală consonantică (2,3,5, 8, 27 etc.).

Pentru notarea sunetelor românești se foloseau semne chirilice. Deoarece alfabetul chirilic fusese creat pentru notarea limbilor slave, a existat de la bun început o nepotrivire între semnele chirilice și sunetele limbii române în sensul fie că existau mai multe litere decît sunete, fie erau sunete pentru care scrierea cu chirilice nu avea un semn corespunzător. În această ultimă situație se afla sunetul *î*, pentru care s-a realizat semnul ѧ (6). În transcrierea cu litere latine a textelor vechi scrise cu chirilice, semnul ѧ este păstrat, deoarece poate avea valori multiple. În textul prezentat el are valoarea lui „în".

Uneori din felul cum sînt redate în scris diversele sunete, se vede vechimea textului. Astfel forma *ajutoriulъ* (2) repre-

zintă un stadiu mai vechi decît *ajutorul*, iar *sfrъşitulъ* (3) este o grafie mai veche decît *sfîrşitul*. Scrierea *de*‸ privește o etapă anterioară în care cele două prepoziții *de* și *în* nu se sudaseră pentru a forma prepoziția *din*.

În cazul scrierii *pe*‸*tru* (13), poate fi vorba tot de notarea unei etape mai vechi, întrucît cuvîntul provine din lat. *per*+*intro*. Pledează pentru aceasta faptul că prepoziția este folosită cu valoare de „în".

Forma *cătră* (28) este mai veche și mai apropiată din punct de vedere etimologic de evoluția prepoziției latine *contra* din care provine.

Scrierea *striină* (35) reprezintă notarea unei variante de la cuvîntul *streină*, care în limba literară de astăzi este notat *străină*.

OBSERVAȚII FONETICE. Cea mai semnificativă trăsătură fonetică a textului o constituie lipsa rotacismului (trecerea lui -n-, intervocalic, în cuvinte de origine latină la -r-). Trăsătura este rezultanta directă a intervenției în textele manuscrise rotacizante din Maramureș de către diaconul Coresi și de ucenicii săi, care au folosit în tipărire graiul din nordul Munteniei și sud-estul Ardealului, unde nu se cunoștea rotacismul.

Deși în secolul al XVI-lea, în graiul din sudul Ardealului și Țara Românească diftongul *ea* se păstrează, în text el apare notat și sub forma *ĕ* în cuvintele: *vrĕrĕ* (1), *acĕste* (17), *să*‸*ţelĕgâ* (21), *să*‸*vĕţe* (22), *besĕrecâ* (30), *ne*‸*ţĕlĕse* (34).

În cuvîntul *sfrъşitulъ* (3), sunetele din grupul *îr* și-au schimbat locul. Fenomenul fonetic poartă numele de m e t a t e z ă.

Articolul hotărît așezat înaintea numelui propriu *Ianăşъ* (8) este notat fără *i*: *lu* (7). S-ar părea că explicația trebuie căutată în faptul că următorul cuvînt începe cu *i*. În realitate este vorba de o pronunțare, generală, care poate fi semnalată și în limba vorbită de astăzi.

Forma *sfente* (18) constituie o pronunțare mai veche apropiată de forma originară din vechea slavă *sventu*.

Formele *rumâneşti* (20) și *rumânii* (23) reprezintă pronunțarea originară a cuvîntului care a fost refăcut mai tîrziu după modelul cuvîntului *roman*.

Notarea *grâѧște* (25) este rezultatul dificultății de a nota cu litere chirilice sunetul *ă*, caracteristic limbii române, ca și *î*. De altfel, și în zilele noastre se constată că străinii care învață limba română nu reușesc decît cu greutate să pronunțe sunetele *ă* și *î*.

Pentru explicarea formei *striinâ* (35) se poate invoca aceeași dificultate a notării lui *ă*, care a ușurat apropierea acestuia de sunetul următor și a dus la grafia *i*.

Forma *cătrâ* (28), cu *â* la finală, reprezintă notarea unei pronunțări mai vechi, rezultată din evoluția cuvîntului latin *contra* din care provine.

OBSERVAȚII LEXICALE. În fragmentul dat, ca de altfel, peste tot, în prefețe și epiloguri, nu apar cuvinte și formule de cult slave. Există, în schimb, elemente lexicale înrudite ca arie semantică, deoarece fac parte din fondul lexical al unui reprezentant al clerului. Astfel pot fi amintite: formula inițială cu invocarea treimii; *jelanie* (12) cu sensul „milă, compătimire"; *cărți creștinești; popi* (19); citatul din epistola sfîntului apostol Pavel către corinteni.

Din cele 81 de cuvinte din frază numai *jelanie* nu se mai folosește astăzi, în mod curent și, de aceea, are nevoie să i se explice sensul (vezi mai sus).

Privite din punctul de vedere al o r i g i n i i predomină, ca de obicei, cele provenite din latină. Numai în 15 cazuri se folosesc cuvinte de origine slavă: *ap[o]s[to]lь*(27), *crai* (9), *duh* (4), *grâi* (31) și *grâѧște* (25), *jelanie* (12), *jupîn* (11), *popi* (19) *sfente*(18) și *sf[i]ntele* (14), *sf[î]ntь* (5), *sfănta* (29), *sf[î]ntul* (26), *sfrьșitulь* (3), *tetroevgl*(16). Numărul redus de cuvinte slave în vocabularul folosit de un reprezentant al clerului într-o scriere de natură religioasă demonstrează viabilitatea fondului latin și, mai ales, puterea de circulație a cuvintelor moștenite din limba latină. După cum se știe organizarea bisericii ortodoxe române s-a făcut după modelul instituțiilor corespunzătoare ale populațiilor slave învecinate. O dată cu adoptarea sistemului de organizare s-au preluat și mulți din termenii religioși.

OBSERVAȚII GRAMATICALE. Structura gramaticală din textul prezentat, care aparține unei redactări netraduse, originale, poartă semnele limbii vorbite împletite cu formule preluate din practica religioasă. În acest sens, formula de la începutul frazei, prin care se invoca treimea, însemna, în concepția autorului, că primul merit pentru terminarea lucrării îi revine lui Dumnezeu. Autorul epilogului nu uită însă ca imediat după aceea să-l amintească pe craiul Ianăș, cum este numit Ioan Sigismund Zapolya (1540—1571), rege al Ungariei și voevod al Ardealului. Principalul merit al lucrării este atribuit jupînului Hanăș Begner după cum se deduce din faptul că textul epilogului este redactat ca și cum i-ar aparține acestuia.

Din punct de vedere morfologic se poate semnala folosirea p r o n u m e l u i *cine*(24), în locul lui *care*. Substituirea a avut ca punct de plecare valoarea comună de pronume relativ-interogativ, cu întrebuințări asemănătoare. În limba de astăzi propoziția atributivă care determină substantivul *rumânii* s-ar introduce prin *care*.

N u m e r a l u l *mie* (33), deși precedat de alt numeral care cere pluralul (în cazul de față 10 (32), este folosit cu formă de singular.

Din sintaxa propoziției se poate comenta a p o z i ț i a d e z v o l t a t ă (jupînul Hanăș Begner de la Brașov) care determină pronumele *eu* (io) și care amintește — fără să aibă însă nici o legătură directă cu ea — de formula folosită în titulatura domnitorilor români: „Io, Mircea Voevod".

Fraza asupra căreia ne-am oprit este destul de amplă, deoarece cuprinde opt propoziții. Amploarea frazei contrazice, la prima vedere, apropierea de limba vorbită considerată ca o notă specifică pentru prologurile și epilogurile traducerilor religioase din secolele al XVI-lea și al XVII-lea. În realitate, nu în dimensiunile frazei pot fi căutate caracteristicile unei fraze, ci în natura complexității raporturilor sintactice și în procedeele folosite pentru exprimarea acestora. Din acest punct de vedere, fraza de care ne ocupăm se apropie de o frază de tip „vorbit", deoarece procedeul folosit pentru exprimarea raporturilor sintactice

este juxtapunerea. Procedeul alăturării este folosit pentru exprimarea raportului de coordonare nu numai între principale (1—2), ci și între subordonatele de același fel (3—4—5).

Folosirea juxtapunerii în locul conjuncțiilor de subordonare îngreuiază identificarea propozițiilor. Astfel din cele cinci propoziții subordonate, numai una singură este introdusă printr-un element de subordonare *(cum)*, care ușurează identificarea subordonării.

Lipsa unor conjuncții oarecum specifice constituie una din dificultățile prezente în analiza frazelor luate din textele de limbă veche. În cazul de față, dificultățile se referă la propozițiile 4 și 5 care pot fi considerate fie subordonate imediate ale unei regente, fie coordonate (între ele și cu propoziția 3). Am optat pentru ultima soluție, deoarece coordonarea între subordonate de același fel este un procedeu mai simplu și deci mai potrivit pentru stadiul de dezvoltare a frazei din secolul al XVI-lea.

Delimitarea și felul propozițiilor

I 1 *Cu ... tetroevgl* = propoziție principală
2 *și ... ↑vățătură* = coordonată copulativă legată prin *și* cu 1
3 *să ... rumânești* = scop
4 *să ↑țeleagă* = coordonată copulativă juxtapusă cu 3
5 *să ... rumânii* = coordonată copulativă juxtapusă cu 4
6 *cine-s↓ creștini* = completivă directă
7 *cum ... capete* = modală de conformitate
8 *↑sfânta ... striină* = principală independentă.

Schema frazei

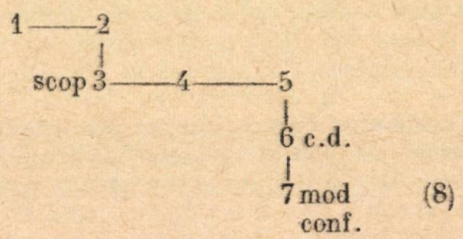

Scrisoare oficială
(1595)

Scriem ѧnchinâčune şi multâ sănâtate domnului Budachi Iѧnăşu, birăul[2] de cetatѧ[3] Bist[r]iţeei şi prьgarilor[4] şi prьcălabului[5] şi[6] la[7] tot svatul[8] domnitale.1/ După ačĕ ne rugâm domnilor voastre1/ să faceţi bine2/ să nu sâ oprĕscâ[9] oamenii şi neguţătorii prin[10] pâri[11] şe[12] pren[13] datorii,3/ că[14] acmu[15], cu mila[16] lui Dumnâdzâu,4/ să fie Mărіѧ lui Craiu[17] sănătos şi domnu nostru Ştefan vodâ[18],5/ iaste o ţară ca [a]laltâ.4/ Cine va avĕ pără[19] de oamenii de časta parte,1/ noi vrem trimite la domnĕvoastră[20],2/ să-i leğuiţi[21] domnĕvoastră;3/ ai domnilor voastre vor avĕ lѧge la domnu nostru şi la noi.4/ Şi aşijdere[22] ne rugьm domnilor voastre de răndul[23] lui Tănas[e] de la noi,1/ ce-l părĕşte[24] Micula de Maer.2/Noae ne pare1/ că n-are vin[ă][25],2/ că l-au prinsu3/ cinĕu fos vornic[26] atu[n]ce, anume Cozma.4/S[ă] are vro pagubă[27],1/ să-şi ѧntrĕbe cь[28] nusul, 2/ că domnĕvoastră3/ unde veţi trimete la trĕba[29] domnilor voastre,4/ lui i caută asculta.3/ Acel om, anume Tănas[e] de Căm[pul-]lungu, elu a mărsu[30] de nevoe[31] cu acel boѧren[32] 1/ ce au fostu vornic[33] atunce.2/ Dĕ are vro pagubă Micula,1/ să-şi ѧntrĕbe cu acel vorni[c][34].2/ Acĕ[sta] ne rugâm domnilor voastre;1/ noi ѧncă vom fi cu slujbâ[35] domnilor vostre.2/ Şi să dĕ Dumnădzâu1/ să fiţi dumnĕvoastră[36] sănătoş[37].2/ Amin.

V° adresa:[38] Ğupânul birăul de Bistriţa şi la prьgarii domnitale şi la prьcalabul.

Scrisoarea oficială din 1595 este redactată în Cîmpulung-Moldova și a fost datată 1595 după data cînd a ocupat tronul domnitorul Ștefan (Răzvan), la care se face aluzie în scrisoare.

Spre deosebire de textul scrisorii lui Neacșu de care o despart, în timp, 74 de ani, iar în spațiu, o distanță apreciabilă, în această scrisoare nu mai sînt folosite, în textul românesc, cuvinte și expresii slave. De altfel, nici formulele utilizate în redactarea scrisorilor nu respectă ordinea semnalată la cea dintîi. Astfel, de data asta, scrisoarea începe cu *salutatia* („scriem închinăciune și multă sănătate"), după care urmează *adresa* („domnului Budachi Ianășu, birăul de cetatea Bistriței și prăgurilor și prăcălabului și la tot svatul domnitale"). Adresa figurează și separat pe verso (38). Lipsește însă *subscripția*, care ne-ar fi dat indicații despre numele și persoana semnatarului.

OBSERVAȚII ASUPRA GRAFIEI. Ca și în cazul celei dintîi scrisori și la fel cu alte texte românești din epocă, scrisoarea este scrisă cu litere chirilice. În legătură cu scrierea semnalăm că semnele folosite sînt aceleași cu cele din textul anterior.

În comparație cu scrisoarea lui Neacșu, în aceasta se poate nota existența unor deosebiri de scriere mai numeroase, fără să se poată preciza, însă, dacă ele sînt întotdeauna fapte de grafie sau dacă, uneori, corespund unor pronunțări regionale. Greutatea interpretării acestor fapte se datorește și inconsecvenței cu care sînt notate sunetele, chiar în același cuvînt. Iată cîteva exemple de inconsecvențe grafice: *prin*(10) și *pren*(13), *pări*(11), *pără*(19) și *părește*(24), *și*(6) și *șe*(12), *sănătate*(1) și *sănătoș*(37), *că*(14) și *cъ*(28), *domněvoastră*(20) și *dumněvoastră*(36) etc.

OBSERVAȚII FONETICE. Există și notații care corespund unor pronunțări regionale și arhaice. Dintre acestea semnalăm: *svatul*(8) (mai aproape de cuvîntul din slavă *sŭvetu*); *acmu*(15) (formă mai veche a lui *acum*); notarea *dz* corespunde unei pronunțări arhaice și regionale; *mărsu*(30) pentru *mers* etc.

Dintre particularităţile fonetice, poate fi semnalată inversiunea unor consoane (metateză): *prvgarilor*(4) şi *prvcălabulu*(5), în loc de *pîrgarilor* şi *pîrcălabului*, cum s-a fixat în limba română de mai tîrziu.

OBSERVAŢII LEXICALE. Prima remarcă ne-o furnizează lipsa cuvintelor slave, care împestriţau textul scrisorii lui Neacşu.

Dintre cuvintele pe care nu le mai folosim astăzi notăm: *birău* (2) „primar"; *pîrgar* (4) „unul din cei doisprezece membri din sfatul administrativ al unui oraş"; *pîrcălab* (5) „comandant de cetate"; *vornic* (26, 33, 34) „demnitar însărcinat cu treburile interne şi cu atribuţii judecătoreşti".

Ca termen folosit cu alt sens decît cel actual semnalăm cuvîntul *leguiţi*(21) avînd înţelesul de „judecaţi".

Deşi numărul cuvintelor (192), în care intră şi repetările, este foarte apropiat de cel din scrisoarea lui Neacşu (190), numărul cuvintelor nelatineşti este ceva mai mare (18) faţă de (12) în scrisoarea amintită. Chiar şi frecvenţa acestora este mai mare: *pîrî* (şi substantivul derivat) de trei ori, *vornic* de trei ori şi *pagubă* de două ori. Enumerăm cuvintele nelatineşti folosite în scrisoare, indicînd la fiecare, în paranteză, limba de origine: *aşijdere* (22) (sl.), *birău*(2) (mag.), *boaren* (32) (sl.), *Craiu*(17) (sl.), *milă*(16) (bg.), *nevoie* (31) (sl.), *oprescă* (9) (sl.), *pagubă* (27) (sl.), *pără* (19) şi *pâri* (11) (sl.), *pîrcălab* (5) (mag.), *pîrgar* (4) (mag.), *rănd* (23) (sl.), *slujbă* (35) (sl.), *svat* (8) (sl.), *trěba* (29) (sl.), *vină* (25) (sl.), *vodă* (18) (sl.), *vornic* (26, 33, 34) (sl.).

Din cercetarea originii cuvintelor rezultă că predomină şi în această scrisoare lexicul de origine latină.

OBSERVAŢII GRAMATICALE. Şi în acest text de la sfîrşitul secolului al XVI-lea se găsesc unele forme arhaice.

Prepoziţiile au valori care astăzi nu mai apar sau se întîlnesc rar. Astfel prepoziţia *de* este folosită într-o construcţie genitivală: *birăul de cetatъ* în loc de *birăul cetăţii*. Prepoziţia *de* are şi sensul „din": *Micula de Maer, Tănase de Cîmpul-lung*; sau „despre": *de oamenii* (ca în limba vorbită de astăzi). Prepoziţia la(7) apare într-o con-

strucție cu valoare de dativ: *la tot svatul* (așa cum se mai folosește și azi în limba vorbită). Locuțiunea prepozițională *de rândul* (23) cu sensul „în ce privește" introduce un complement circumstanțial de relație.

Articolul hotărît este așezat înaintea substantivului propriu: *lui Tănas*[*e*]. Deprinderea de a folosi proclitic articolul îl determină pe autorul scrisorii să așeze articolul și înaintea substantivului *Crai* realizînd o construcție nefirească pentru limba de astăzi: *Măria lui Craiu.*

Forma *noae* a pronumelui personal de pers. I pl. este, de fapt, o notație grafică. În scrisoare se folosește și o formă veche a pronumelui personal *însul* în construcție cu prepoziția *cu*: *cu nusul.*

Pentru persoana I plural a auxiliarului cu care se formează viitorul, se utilizează forma veche *vrem*: *vrem trimite.* Persoana a III-a singular de la perfectul compus are, la auxiliar, aceeași formă ca la persoana a III-a. Locuțiunea verbală nemaiîntîlnită în limba de astăzi *a-și întreba cu cineva* are sensul verbal unitar de „a se judeca, a se răfui".

Fraza scrisorii se prezintă, în general, eliberată de formulele oarecum fixe și străine, caracteristice stilului epistolar. Impresia de exprimare liberă și în oarecare măsură degajată se explică prin caracterul privat al scrisorii. Autorul este preocupat să cîștige bunăvoința „birăului Budachi" pentru concetățeanul său Tănase, care — i se pare lui — „n-ar vină". De altfel, expeditorul scrisorii dovedește o oarecare dibăcie, deoarece își învăluie intențiile în unele considerații generale în legătură cu judecarea impricinaților din Moldova și din Transilvania.

Lipsa cuvintelor și a formulelor slave nu înseamnă însă că scrisoarea nu apelează de loc la formule. Din categoria unor asemenea construcții fac parte, mai întîi, începutul scrisorii: *Scriem închinăciune și multă sănătate...* și, mai departe, locuțiunea *după acĕ*, prin care se ușurează continuarea scrisorii.

Privind frazele din punctul de vedere al numărului de propoziții, se constată că întinderea acestora este redusă,

nici una din cele 10 fraze nu cuprinde mai mult de 5 propoziții. Repartizarea frazelor, din acest punct de vedere, este următoarea: o frază cu o propoziție (care este, de fapt, o propoziție dezvoltată); cinci fraze cu două propoziții; trei cu patru și una singură cu cinci. Comparată cu scrisoarea lui Neacșu, aceasta are o structură mai simplă.

Urmărind distribuția frazelor cu mai multe propoziții și raportul acestora cu fluxul informațional, se constată că scrisoarea are două centre de greutate formate din frazele II—III, respectiv, V—VI. Gruparea acestora capătă o anumită semnificație dacă remarcăm că autorul scrisorii strecoară printre aceste cantități masive de informații acea frază aparent neînsemnată alcătuită din două propoziții, dar pe care am considerat-o miezul întregii scrisori: „Și aşijdere ne rugăm domnilor voastre de rândul lui Tănas[e] de la noi, ce-l părește Micula de Maer."

Dacă ne referim la relația dintre coordonare și subordonare se constată preponderența covîrșitoare a raportului sintactic de subordonare. O singură frază (IX) este construită numai prin coordonare și în alta (III) există două propoziții principale coordonate. Toate celelalte opt fraze sînt construite exclusiv pe baza raportului de subordonare. Predominarea subordonării sugerează ideea că autorul scrisorii nu aparține mediului popular, deoarece, în general, vorbirea populară se caracterizează mai ales prin coordonare.

Cercetînd frecvența propozițiilor subordonate, se constată că numai circumstanțiala de cauză apare de trei ori. Cele mai multe subordonate apar de două ori: completivele directe, subiectivele, atributivele, circumstanțialele condiționale și finale. O singură dată apar: completiva indirectă și circumstanțiala de loc.

Impresia că autorul scrisorii nu aparține mediului popular este confirmată de o anumită complexitate manifestată în exprimarea raporturilor sintactice dintre propozițiile frazei. Astfel în cazul frazei a treia, prima propoziție este construită ca o subiectivă, dar nu poate fi subiectivă, deoarece regenta ei (2) are subiect *(noi)*. Cercetînd cu atenție raportul sintactic în care se află față de regentă, se constată că-i comple-

tivă directă. Şi mai bine iese în evidenţă exprimarea imprecisă a raporturilor sintactice dintre propoziţii, în fraza a cincea. Aici propoziţiile a doua şi a treia sînt introduse, amîndouă, prin aceeaşi conjuncţie *că*, ceea ce poate crea impresia că fiecare este subordonată faţă de regenta *nouă ne pare*. În realitate, numai propoziţia a doua este subordonată primei. Cea de-a treia nu poate fi subordonată primei, deoarece prinderea lui Tănase nu mai era o părere, ci o realitate. De fapt, propoziţia a treia cuprinde o explicaţie care exprimă, din punct de vedere sintactic, un raport cauzal.

Impreciziunile constatate în mînuirea şi exprimarea raporturilor sintactice, care dovedesc o mai mare libertate în exprimarea scrisă, nu micşorează valoarea expresivă a scrisorii. Deşi se simte că autorul scrisorii este indignat de abuzurile dregătorilor din cetatea Bistriţei faţă de diverşi oameni şi negustători din Moldova, el caută să păstreze un ton convenţional. Nu ştim dacă autorul era moldovean, dar din scrisoare rezultă că stăpînea construcţiile specifice ardelenilor. Ne gîndim la expresia *să faceţi bine*, folosită de ardeleni pentru a exprima o rugăminte, în timp ce în alte regiuni — în special în Muntenia — formula are o evidentă nuanţă ultimativă.

Se desprinde, de asemenea, o oarecare ingeniozitate în invocarea egalităţii dintre cele două ţări, plecînd de la urări de sănătate adresate craiului din Transilvania şi domnitorului Moldovei: *acmu, cu mila lui Dumnădzău, să fie Măria lui Craiu sănătos şi domnu nostru Ştefan vodă, iaste o ţară ca [a]laltă.*

În sfîrşit, se poate evidenţia priceperea cu care este apărată cauza acelui Tănase de Cîmpulung, la care se referă scrisoarea. De la formularea ocolită: *noae ne pare că n-are vin[ă]* şi pînă la afirmaţia categorică: *dă are vro pagubă Micula, să-şi întrebe cu acel vorni[c]*, se conturează o adevărată demonstraţie bine construită din punctul de vedere al argumentării.

Din faptele prezentate pînă aici rezultă că, deşi autorul nu este cunoscut, se poate presupune că scrisoarea a fost întocmită de un om obişnuit să redacteze. Exprimarea în

scris a ideilor este făcută cu uşurinţă şi cu oarecare libertate în ceea ce priveşte exprimarea raporturilor sintactice dintre propoziţiile din frază.

Delimitarea şi felul propoziţiilor

I 1 *Scriem ... domnitale* = principală independentă

II 1 *După ... domnilor voastre* = principală
2 *să faceţi bine* = completivă indirectă
3 *să nu să oprěscâ ... datorii* = circumstanţială de scop
4 *că acmu ... Dumnădzău /.../ iaste o ţară ca [a]laltâ* = = circumstanţială de cauză
5 *să fie Măria lui Craiu sănătos şi domnu nostru Ştefan vodâ* = principală independentă

III 1 *Cine ... parte* = completivă directă
2 *noi ... domněvoastră* = principală
3 *să-i ... domněvoastră* = circumstanţială de scop
4 *ai domnilor ... la noi* = coordonată copulativă juxtapusă cu 2

IV 1 *Şi aşijdere ... de la noi* = principală
2 *ce-l ... Maer* = atributivă

V 1 *Noae ne pare* = principală
2 *că n-are vin[ă]* = subiectivă
3 *că l-au prinsu* = cauzală
4 *cinĕu ... Cozma* = subiectivă

VI 1 *S[ă] are vro pagubă* = condiţională
2 *să-şi întrĕbe cu nusul* = principală
3 *că domněvoastră /.../ lui i caută asculta* = cauzală
4 *unde veţi trimete la trĕba domnilor voastre* = circumstanţială de loc

VII 1 *Accl ... boieren* = principală
2 *ce ... atunce* = atributivă

VIII 1 *Dĕ are ... Micula* = condiţională
2 *să-şi ... vorni[c]* = principală

IX 1 *Acĕ[sta]* ... *voastre* = principală
2 *noi* ... *vostre* = coordonată copulativă cu 1
X 1 *Şi să dĕ Dumnădzâu* = principală
2 *să fiţi dumnĕvoastră sănătoş* = completivă directă.

Schemele frazelor

I 1

II 1
|
2 c.i.
|
3 scop
|
4 cauză (5)

III 2———4
c.d 1 scop 3

IV 1
|
2 atr.

V 1
|
2 subi.
|
3 cauză
|
4 subi.

VI 2
condţ. 1 3 cauză
|
4 loc

VII 1
|
2 atr.

VIII 2
|
1 condţ.

IX 1—2

X 1
|
2 c.d.

IX 1 *Acĕ[sta]* ... *voastre* = principală
2 *noi* ... *vostre* = coordonată copulativă cu 1
X 1 *Şi să dĕ Dumnădzâu* = principală
2 *să fiţi dumnĕvoastră sănătoş* = completivă directă.

Schemele frazelor

I 1

II 1
|
2 c.i.
|
3 scop
|
4 cauză (5)

III 2———4
c.d 1 scop 3

IV 1
|
2 atr.

V 1
|
2 subi.
|
3 cauză
|
4 subi.

VI 2
condţ. 1 3 cauză
|
4 loc

VII 1
|
2 atr.

VIII 2
|
1 condţ.

IX 1—2

X 1
|
2 c.d.

GRIGORE URECHE
(?-1747)

Letopiseţul Ţării Moldovei pînă la Aron-vodă (1359-1595)

(Fragment)

Fost-au[1] acestu[2] Ştefan-vodă om nu mare[3] de statu, mînios şi de grabu vărsătoriu[4] de sînge[5] nevinovat[6] ;[1]/ de multe ori la ospéţe omorîea[7] fără judeţu.[2]/ Amintrilea[8] era om întreg la fire, neléneşu[9] ,[1]/ şi lucrul său îl ştiia a-l acoperi[2]/ şi[3]/ unde nu gîndiiai, [4]/ acolo îl aflai.[3]/ La lucruri de războaie meşter,[1]/ unde era nevoie[2]/ însuşi se vîrîia,[3]/ ca văzîndu-l ai săi să nu să îndărăpteaze[10] [4]/ şi pentru acéia raru războiu de nu biruia.[5]/ Şi[1]/ unde biruia alţii,[2]/ nu pierdea nădéjdea,[1]/ că ştiindu-să căzut jos, să rădica[11] deasupra biruitorilor.[3]/

Fragmentul extras din *Letopiseţul Ţării Moldovei pînă la Aron-vodă* reprezintă portretul pe care cronicarul Grigore Ureche îl face domnitorului Moldovei, Ştefan cel Mare. Pagina poate fi socotită drept una dintre cele mai reprezentative ale cronicii sale şi, în acelaşi timp, una dintre primele manifestări ale portretului literar.

Compoziţia cronicarului dovedeşte calităţi remarcabile atît în privinţa organizării informaţiilor, de care a dispus, cît şi sub aspectul întrebuinţării elementelor lingvistice.

ORTOGRAFIA textului, aşa cum a fost redată de ediţiile recente, are cîteva particularităţi interesante. Ca o trăsătură generală, uşor de sesizat, este prezenţa lui *-u* (final) la sfîrşitul unor cuvinte cu finală consonantică (nu la toate).

Notarea lui *ea* dă naștere la grafii diverse: *e* dar și *ea* în *îndărăpteaze* (10) sau chiar *omorîea* (7).

În unele cuvinte este introdus în scris un *i* parazitar, nejustificat nici de pronunțare, nici de evoluția cuvîntului *(știia, gîndiiai, vîrîia)*.

OBSERVAȚII FONETICE. În scrisul cronicarului se manifestă particularități specifice graiului moldovenesc, pe care-l vorbea.

Astfel la adjectivul *vărsătoriu* (4), derivat cu ajutorul sufixului de agent *-tor*, se folosește un *r* muiat, caracteristic vorbirii din Moldova.

Forma *amintrilea*(8) reprezintă o variantă regională a adverbului *altminteri*.

În cuvîntul *îndărăpteaze* (10) se poate remarca păstrarea grupului consonantic *pt* din cuvîntul *îndărăpt*, de la care s-a format verbul folosit aici.

Tot ca o particularitate a graiului moldovean trebuie socotită prezența vocalei *ă* în loc de *i* după consoana *r* în cuvîntul *rădica*(11).

OBSERVAȚII LEXICALE. În vocabularul unui cronicar moldovean din secolul al XVI-lea, este firesc să figureze două categorii de cuvinte: vechi și regionale. În textul de față, ca de altfel în oricare altul, cele două categorii se împletesc, adică termenii regionali sînt, de regulă, vechi și, invers, cuvintele vechi sînt tocmai cele păstrate regional. În acest sens pot fi amintite: *județu* cu înțelesul „judecată" și *să nu să îndărăpteaze* — „să nu se retragă, să nu dea îndărăt".

În privința lui *neleneșu*, care nu figurează în dicționarele de astăzi, el n-ar putea fi considerat drept un cuvînt existent în limbă, ci mai curînd o creație lexicală spontană a cronicarului.

Mai multe observații se pot face asupra cuvintelor, dacă le cercetăm din punct de vedere semantic, deoarece sensul s-a schimbat mai mult decît forma cuvintelor, de-a lungul celor trei sute și mai bine de ani de cînd a fost scrisă cronica. Astfel pentru „vărsătoriu de sînge" cu greu s-ar putea găsi un echivalent, deoarece aici numește pe cel care dispune

pedepsirea cu moartea. S-ar putea chiar ca intenția cronicarului să fi fost tocmai folosirea unei construcții care să sugereze, fără să numească direct. Am avea de-a face, cu alte cuvinte, cu o construcție eufemistică, care ar avea rolul să-l pregătească pe cititor pentru cuvîntul direct, brutal, folosit la distanță de numai cîteva cuvinte *(omorîea)*.

Ospăț în cronică înseamnă ceva mai mult decît o masă îmbelșugată — ca astăzi, deoarece presupunea participarea boierilor la ea. Sensul ar putea fi apropiat, mai degrabă, de al cuvîntului *recepție*, de astăzi.

Fire are, de asemenea, o sferă semantică cuprinzătoare, întrucît presupune o factură psihică și morală sau ceea ce se referă la caracter ori temperament. Cuvîntul are, de aceea, o putere expresivă remarcabilă.

Lucrul are pentru cronicar un sens complex, deoarece, pe de o parte, înseamnă „datorie, misiune" iar, pe de altă parte, la plural, se apropie de sensul termenilor „problemă, chestiune".

A acoperi are sensul neobișnuit astăzi de „a împlini". Interesant de semnalat este faptul că sensul se apropie de cel folosit astăzi în sport după modelul limbii franceze. *(A acoperi terenul* — a fi prezent în mod permanent în orice parte a terenului de joc).

Meșter avea, în trecut, un conținut semantic mai bogat, deoarece întrunea sensuri grupate în jurul noțiunilor de pricepere și măiestrie. Termenul avea valoare de titlu și era acordat unei persoane respectate pentru știința sau talentul ei.

Să rădica este cerut în textul cronicarului de antonimul *căzut jos*. În procesul de asociere între diversele cuvinte, pe care le folosim în vorbire, se stabilește o legătură nu numai între cuvintele cu același înțeles (sinonime), ci și între cele cu sens opus (antonime). Cronicarul pleacă de la sensul de „a se scula de jos, după ce a căzut" și îi conferă valoare de termen militar, corespunzînd cu termenul modern de „contraofensivă".

Cercetînd cuvintele din punctul de vedere al originii, se constată că din cele 92 de cuvinte numai 12 nu

sînt de origine latină. Opt sînt slave *(grabă, nădejde, nelenеş, nevinovat, nevoie, omora, vîra, vodă)* iar patru sînt de origine maghiară *(birui, biruitor, gîndi, meşter)*.

Dacă efectuăm o simplă raportare la situaţia originii cuvintelor din scrisoarea lui Neacşu, unde erau 15 cuvinte străine, constatăm — în linii mari — o echivalenţă. Nici n-ar fi putut exista o mare diferenţă, întrucît între limba folosită de Coresi şi cea a lui Grigore Ureche nu există deosebiri esenţiale. Semnificativ este procesul de încorporare a elementelor străine în lexicul limbii române. Procesul de românizare a acestora a fost atît de activ, încît originea străină a cuvintelor folosite în această perioadă poate fi sesizată numai cu ajutorul dicţionarului.

Aceste cuvinte se comportă la fel cu celelalte cuvinte româneşti, după cum se poate vedea şi din faptul că ele se combină cu prepoziţii de origine latină, dînd naştere la locuţiuni folosite fără dificultate. Astfel locuţiunea adverbială d e g r a b u, folosită de Ureche, este realizată din prepoziţia *de*, provenită din latină, şi *grab*, un postverbal de la *a grăbi* (adică este un substantiv derivat în limba română din verbul *grăbi*, luat din bulgară, prin suprimarea sufixului verbal).

Nevinovat şi *nelenеş* sînt derivate în limba română din cuvinte de origine slavă, cu ajutorul elementului de derivaţie cu sens negativ *ne*, de asemenea luat din slavă.

Gîndi şi biruitor sînt tot realizări româneşti, chiar dacă termenii de bază sînt maghiari. Verbul *gîndi* este creat în limba română din substantivul de origine maghiară *gînd*, iar *biruitor* este un adjectiv format din verbul *birui* (slav la origine) cu sufixul de agent *-(i)tor*, de origine latină.

Observaţiile făcute pe marginea acestor cuvinte atrag atenţia asupra faptului că toţi aceşti termeni fac parte din vocabularul de astăzi al limbii române şi că semnalarea originii ajută numai la stabilirea etimologiei cuvintelor.

OBSERVAŢII GRAMATICALE. Textul pe care-l discutăm reprezintă un portret literar realizat de un scriitor în sensul modern al termenului, de creator al unei opere literare.

Structura gramaticală din opera scrisă este aceeași cu cea din limba pe care o vorbește, și, implicit, identică cu structura gramaticală a limbii epocii în care trăiește. Identitatea vizează ansamblul și nu detaliile. În unele aspecte de amănunt se pot ivi deosebiri, care se datoresc fie graiului vorbit de cronicar, fie diverselor influențe străine.

În sensul afirmațiilor de pînă aici, vom semnala cîteva din aspectele gramaticale care comportă discuții.

Textul începe cu o inversiune a verbului auxiliar de la perfectul compus al verbului copulativ *fost-au*(1). Inversiunea nu este creația cronicarului, ci ea aparține limbii poporului, după cum rezultă din prezența unor exemple similare în creația populară păstrată pînă în zilele noastre. Meritul cronicarului, în situația existenței în limbă a ambelor formule: inversată și neinversată, constă în alegerea și folosirea procedeului de maximă expresivitate. Selecția realizată în cronică demonstrează o intuiție artistică evidentă, care merită să fie relevată.

Și pentru a determina numele lui Ștefan, cronicarul avea la îndemînă două forme ale pronumelui demonstrativ: de depărtare sau de apropiere. Deși s-ar părea că, întrucît evocarea figurii o realizează după mai bine de o sută de ani de la moartea domnitorului, mai indicată este utilizarea pronumelui demonstrativ de depărtare, cronicarul recurge totuși la forma pronominală care arată apropierea(2). Soluția aceasta, departe de a fi o stîngăcie, se dovedește un procedeu deosebit de valoros, deoarece reușește să aducă figura domnitorului mai aproape de cititor, pregătindu-l pe acesta pentru receptarea în bune condiții a descrierii care urmează. Procedeul folosit de Grigore Ureche amintește de „prim-planul" utilizat în tehnica cinematografică actuală, prin care se dă viață unei figuri îndepărtate.

Trecînd la descrierea figurii lui Ștefan-Vodă, cronicarul dă dovadă de un remarcabil simț al măsurii. Din amănuntele păstrate de istorie și de tradiție, în legătură cu fizicul voievodului moldovean, Ureche preferă să rețină o singură trăsătură fizică, una singură, dar cea mai izbitoare pentru portretul fizic al lui Ștefan cel Mare (mic de statură). Ale-

gerea acestui element caracteristic în legătură cu fizicul domnitorului moldovean îl pune în încurcătură pe cronicar, deoarece se referea la o trăsătură negativă, în neconcordanță cu măreția poziției lui Ștefan-Vodă în istorie. Obligat de probitatea sa de istoric să nu ocolească amănuntul referitor la statura voievodului, scriitorul recurge la un eufemism realizat cu ajutorul mai multor cuvinte grupate într-o construcție negativă cu sens afirmativ „om nu mare de stat". Pentru o mai justă apreciere a valorii procedeului folosit de cronicar se poate compara cu formularea banală: „om mic de statură".

Atitudinea cronicarului de rezervă plină de respect în sugerarea fizicului se păstrează și în continuare, cînd se referă la trăsăturile psihice. Privindu-l pe Ștefan cel Mare de pe poziția sa de boier, cronicarului i se par reprezentative trăsăturile „mînios și sîngeros", dar ca și prima dată ocolește exprimarea brutală și folosește pentru cel de-al doilea cuvînt o perifrază: *vărsătoriu de sînge*. Valoarea eufemistică a construcției este slăbită de epitetul *nevinovat*(6), care conferă cuvîntului *sînge*(5) un înțeles tragic. Pendularea între respectul față de figura voievodului, pe de o parte, și între dorința de a-l prezenta cît mai conform cu viziunea sa de istoric și de boier, pe de altă parte, îl face pe Ureche să oscileze între eufemism și expresia directă, și deci dură. Acest lucru se vede foarte bine în următoarele cuvinte, unde reia trăsătura enunțată mai înainte, fără să se mai sfiască însă, de astă dată, să folosească exprimarea directă *la ospețe omorîea fără județ u*. Trebuie să menționăm că insistența asupra acestei trăsături contravine sobrietății cu care a fost realizat portretul, în ansamblu. Ca și cum cronicarul însuși simte nevoia să atenueze impresia făcută, în continuare, enumeră numai calități dintre cele mai importante pentru conducătorul unui popor.

Pentru a realiza un plus de expresivitate, cronicarul recurge la cîteva procedee lingvistice asupra cărora merită să se stăruie. Astfel n e g a ț i a, bine reprezentată, în general, în limba română, este folosită din plin și în scrisul cronicarului. Pe lîngă formula *nu mare de stat*, unde negația viza

adjectivul *mare* (3), mai poate fi semnalată negația cu ajutorul prefixului *ne* din cuvîntul *nelénești* (9). Se realiza, în felul acesta, un termen mult mai expresiv decît echivalentul său semantic *harnic*. Negația este folosită și în structura propoziției *unde nu gîndiiai*, dar nu cu intenția de a realiza aspectul negativ al verbului *a gîndi*, ci pentru a scoate în evidență calitatea domnitorului de a se afla exact în locul unde era nevoie de el. Folosirea frecventă a construcției aparent negative *unde nu* poate fi semnalată și în scrisul lui Ion Creangă, atît în *Amintiri din copilărie*, cît și în *Povești*.

Aspect negativ realizat cu ajutorul a d v e r b u l u i d e n e g a ț i e *nu* au și următoarele trei predicate: *să nu să îndărăpteaze*, *nu biruia*, *nu pierdea*. Dacă cercetăm predicatele amintite, în raport cu contextul în care sînt situate, se constată că negativ este numai aspectul, forma. Din punctul de vedere al conținutului, în toate cele trei cazuri, negația slujește numai să scoată în relief, mai puternic, trăsătura pozitivă: *ai săi să nu să îndărăpteaze* înseamnă, de fapt: „ai săi să reziste"; *raru război de nu biruia* are sensul: „de regulă era biruitor în război" și, în sfîrșit, *nu pierdea nădéjdea* înseamnă „își păstra nădejdea în izbîndă".

În cazul ultimului exemplu, întreaga propoziție este, de fapt, o locuțiune verbală negativă, deoarece adverbul de negație *nu* precede verbul de bază. Este cunoscută superioritatea pe planul expresivității a unei locuțiuni față de echivalentul verbal. De data asta, la caracterul concret al locuțiunii *a pierde nădejdea* se adaugă aspectul ei negativ, prin care se subliniază una din calitățile domnitorului moldovean. Expresivitatea locuțiunii negative provine din faptul că, negînd acțiunea de „a pierde", se atrage atenția asupra alternativei, posibile pentru firea omului de rînd, dar inacceptabilă pentru un domnitor cu o rezistență morală superioară.

Merită să fie subliniat apoi și faptul că toate propozițiile negative sînt subordonate, dar frazele în ansamblu rămîn afirmative, deoarece propozițiile principale sînt afirmative. Rezultă deci că în scrisul lui Ureche propoziția

negativă cu înțeles afirmativ este folosită ca un procedeu prin care se mărește valoarea expresivă a formulării.

Un alt procedeu care se cuvine să fie comentat este determinarea sintactică a adjectivelor prin c i r c u m s t a n ț i a l e d e r e l a ț i e. Astfel adjectivele *mare*, *vărsătoriu*, *întreg*, *meșter* sînt determinate de părți de propoziții prin care se dau referiri în legătură cu însușirile semnalate de acestea (complemente circumstanțiale de relație). Se arată astfel că domnitorul nu este om *mare*, în ceea ce privește statura (**de stat**), sau este *vărsător* **de sînge**. Era om *întreg* **la fire** și *meșter* **la lucruri de război**. Din punct de vedere stilistic, complementele circumstanțiale de relație îndeplinesc rolul unor epitete, deoarece cu ajutorul lor termenii determinați capătă valori expresive deosebite.

Fraza utilizată de cronicar în realizarea portretului are, în general, o dimensiune redusă. Din cele patru fraze ale textului, una singură are cinci propoziții(III); celelalte au cîte patru, trei și două propoziții.

Din punctul de vedere al raporturilor sintactice dintre propoziții, se constată că domină raportul de coordonare: din cele 14 propoziții, 8 sînt legate prin raport de coordonare. Numărul mare de propoziții coordonate apropie tipul de frază folosită, aici, în realizarea portretului lui Ștefan-vodă, de fraza caracteristică pentru limba populară. Preferința lui Ureche pentru coordonare se vede nu numai din numărul mare de propoziții coordonate, ci și din situația coordonării în cadrul fiecăreia din cele patru fraze. Într-adevăr, coordonarea este raportul dominant în toate frazele. În prima frază, ambele propoziții sînt coordonate. În a doua și a treia sînt cîte trei propoziții coordonate.

Apropierea de fraza populară construită prin coordonare rezultă și din folosirea conjuncției copulative *și*. Chiar dacă aceasta nu este atît de frecventă ca în sintaxa populară, se poate menționa că ea apare de cinci ori în textul analizat, dar numai în patru cazuri leagă propoziții coordonate copulative.

Delimitarea și felul propozițiilor

I 1 *Fost-au ... nevinovat* = principală
2 *de ... județu* = coordonată copulativă juxtapusă cu 1

II 1 *Amintrilea ... nelenești* = principală
2 *și ... acoperi* = coordonată copulativă legată prin *și* cu 1
3 *și /.../ acolo îl aflai* = coordonată copulativă legată prin *și* cu 2
4 *unde nu gîndiiai* = circumstanțială de loc

III 1 *La ... meșter* = principală
2 *unde era nevoie* = circumstanțială de loc
3 *însuși se vîrîia* = coordonată copulativă juxtapusă cu 1
4 *ca ... îndărăpteaze* = scop
5 *și ... biruia* = coordonată copulativă cu 3 avînd nuanță conclusivă

IV 1 *Și /.../ nu pierdea nădejdea* = principală
2 *unde ... alții* = temporală
3 *că ... biruitorilor* = consecutivă

Schemele frazelor

I 1–2

II 1–2–3
|
4 loc

III 1———3———5
loc 2 4 scop

IV 1
|
2 timp 3 csct

ION NECULCE
(1672-1745)

Letopisețul Țării Moldovei
(1661-1743)

(Fragment)

Aşè[1] socotescu[2] eu cu firea mè[3] această[4] proastă:1/ cînd a vrè[5] Dumnedzeu[6] 2/ să facă3/ să nu fie[8] rugină[9] pe fier[10],4/ şi turci în Ţarigrad să nu fie[11],5/şi lupii[12] să nu mînînce[13] oile[14] în lume,6/ atunce[15] poate nu vor fi[16] nici greci[17] în Moldova şi în Ţara Muntenească,7/nici or fi[18] boieri[19],8/ nici or putè[20] mînca[21] aceste doao ţări[22],9/ cum le mînîncă.10/ Iar alt leac n-au rămas[23] 1/ cu condeiul mieu să mai pomenescu[24],2/ca să pot gîci.3/Focul[25] îl stîngi,1/ apa[26] o iezăşti[27] 2/şi o abaţi pe altă parte,3/ vîntul[28] cînd bate,4/ te dai în laturi, într-un adăpost,5/ şi te odihneşti,6/ soarele[29] întră în nuor,7/ noaptea[30] cu întunerecul trece8/ şi să face iar lumină,9/ iar la grec[31] milă[32], sau omenie[33], sau dreptate[34], sau nevicleşug[35], nici unele[36] de aceste nu sînt[37], sau frica lui Dumnedzău[38]. 10/ Numai cîndu[39] nu poate1/ să facă rău2/ să arată[40] cu blîndeţe[41],3/ iar inima[42] şi firea[43], tot[44] 4/ cît arŭ putè,5/ este[45] 4/ să facă răutate.6/ Căutaţi1/ de cetiţi la hronograful[46] grecescu[47],2/ de vă încredinţaţi şi mai bine,3/ pe cînd au fost grecii[48] puternici4/ şi împărăţia era a lor[49] 5/ce făcè[50] pre atunce6/ şi ce lucra!7/

Fragmentul din *Letopiseţul Ţării Moldovei* cuprinde expresia sentimentelor de ură împotriva grecilor pe care cronicarul îi socotea vinovaţii principali pentru starea nenorocită a ţării sale. Rîndurile de faţă constituie,

în același timp, o exemplificare elocventă a culorii deosebite pe care o dau scrisului căldura, patima, indignarea și ura. Din punctul de vedere al cititorului, participarea vie, afectivă a lui Neculce dă scrisului său o vioiciune atrăgătoare. Stilul său direct, sincer îl cîștigă pe cititor, care îi acordă cronicarului deplină încredere pentru cele relatate.

OBSERVAȚII ASUPRA GRAFIEI. Textul editat de Iorgu Iordan a păstrat cîteva din particularitățile grafice ale manuscrisului și anume pe cele considerate semnificative pentru rostirea cronicarului. Astfel se notează prin *è* o vocală deschisă caracteristică graiului moldovenesc (*așè* (1), *mè* (3) etc.).

OBSERVAȚII FONETICE. În textul citat pot fi semnalate unele dintre particularitățile fonetice specifice graiului moldovenesc.

Consoana șuierătoare *z* era pronunțată dur, ceea ce a avut ca rezultat prefacerea lui *e* următor în *ă* (*iezăști*(27), *Dumnedzău* (38)).

În poziție finală, *ea* accentuat și neaccentuat era pronunțat ca *e* deschis (*è*): *mè* (3), *vrè* (5), *putè* (20), *făcè* (50).

Prezența lui *u* final silabic după un grup de consoane este considerată o particularitate arhaică sau populară (*socotescu* (2), *pomenescu* (24), *cîndu* (39), *grecescu* (47)).

OBSERVAȚII LEXICALE. În fragmentul comentat, cuvintele nu ridică cititorului probleme de înțelegere. Există un singur cuvînt vechi, *hronograf* (46), care denumește o carte de istorie generală alcătuită pe baza izvoarelor istorice combinate cu legende biblice și populare.

Deși în scrisul lui Neculce regionalismele sînt bine reprezentate, textul nu cuprinde prea multe cuvinte specifice graiului moldovean. Poate fi amintit cuvîntul *iezăști*(27), folosit mai mult în Moldova, cu sensul „a stăvili apa".

Apare, de asemenea, cuvîntul *nevicleșug* (35) format cu ajutorul sufixului privativ *ne* de la cuvîntul de bază *vicleșug*.

Din textul citat lipsesc neologismele, ceea ce nu este de loc surprinzător dacă ne gîndim că, pentru a-și

exprima sentimentele de intoleranță față de greci, cronicarul apelează, în primul rînd, la cuvinte cît mai familiare. Prezența lui *hronograf* (46) nu infirmă cele spuse mai sus, acesta avînd mai degrabă un caracter tehnic, deoarece numește o scriere specială pentru care se folosește un termen anumit.

Dacă fragmentul discutat aici nu cuprinde, din punct de vedere lexical, arhaisme, regionalisme sau neologisme, în schimb se găsesc cuvinte caracteristice pentru limba vie a epocii. Folosirea unui vocabular de largă circulație se poate vedea mai ales în îmbinările lexicale: *rugină pe fier, lupii să nu mănînce oile, focul îl stîng, apa o iezăști, vîntul cînd bate, soare intră în nuor.*

Dacă privim cuvintele folosite în rîndurile amintite în raport cu fondul principal, se constată cu ușurință că majoritatea celor folosite aici figurează în lista cuvintelor din fondul lexical al limbii române din timpul acela.

Textul analizat cuprinde un număr de 189 de cuvinte. Din acestea numai 82 au un conținut semantic bine individualizat, fiind verbe, substantive, pronume sau adjective. Numărul acestora poate fi redus, la rîndul lui, dacă socotim cuvintele care se repetă: *atunce* (de două ori), *Dumnedzău* (de două ori), *face* (de cinci ori), *a fi*, la diverse timpuri și cu diverse valori (de opt ori), *fireà* (de două ori), *grec* (de trei ori). Dacă scădem cele 21 de reluări ale celor opt cuvinte enumerate mai sus, rezultă că numărul cuvintelor purtătoare de înțeles deplin se reduce la 61. Repetările constatate nu sînt prea numeroase, ceea ce ne arată că Neculce a reușit să iasă din stereotipia și monotonia lexicală caracteristică pentru scrierile religioase contemporane sau anterioare cronicarului. Faptul că dintre cele opt cuvinte repetate patru sînt verbe, iar dintre acestea trei rămîn cu frecvență maximă și astăzi, arată că Neculce reia cuvintele, cînd este obligat de conținutul faptelor prezentate sau cînd vrea să obțină o impresie mai puternică asupra cititorului. În prima grupă s-ar încadra, de exemplu, cuvîntul *grec* (17, 31, 48), iar din a doua, verbul *mînca* (13, 21), folosit mai întîi cu sens concret și apoi cu sens figurat.

Cercetate sub raport e t i m o l o g i c, predomină cuvintele de origine latină. Din 82 de „cuvinte pline" 69 sînt de origine latină, fie că sînt moştenite, fie că sînt formate de la elemente latineşti; 6 sînt slave (dintre care două toponimice); 2 maghiare; 2 bulgare; cîte unul din turcă, neogreacă şi sîrbă. Din raportarea cifrelor obţinute rezultă că lexicul folosit în fragmentul analizat este alcătuit din cuvinte de origine latină în proporţie de 70%. Se poate semnala, în acest sens, că toate cele opt cuvinte repetate între două şi şase ori sînt de origine latină, ceea ce ar indica frecvenţa mai mare a acestora.

Din pasajul comentat rezultă că Neculce foloseşte o limbă autentic populară în sensul că „el scria cum vorbea, la fel cu întreg poporul moldovenesc din timpul acela"*. Impresia, pe care o avem din lectura cronicii sale sau chiar şi numai a fragmentului dat, că ne aflăm în faţa unor rînduri elaborate de un scriitor, se datoreşte talentului său literar. Dar şi în această privinţă se vede natura sa de scriitor popular, deoarece procedeele artistice pe care le foloseşte în cronică se identifică cu cele populare.

Dintre construcţiile şi formulele expresive prezente în fragment semnalăm r e p e t i ţ i a s e m a n t i c ă. Cronicarul subliniază înţelesul unui cuvînt alăturîndu-i un altul apropiat ca sens şi mărindu-i astfel expresivitatea: *milă* (32) sau *omenie* (33), *dreptate* (34) sau *nevicleşug* (35).

Hiperbola realizată cu deosebită măiestrie de scriitor se bazează pe compararea faptelor sociale cu fenomenele naturale. Plecînd de la elemente perechi, cunoscute oricărui cititor din epoca sa, între care există opoziţii de nerezolvat: *rugina* (9) şi *fierul* (10), *lupii* (12) şi *oile* (14), ajunge la cele două categorii de asupritori străini: *turcii* şi *grecii*. De remarcat că în construirea antitezelor dintre elementele luate din mediul înconjurător, atît pentru cele neînsufleţite *rugină-fier*, cît şi pentru cele însufleţite *lupii-oile*, pune de fiecare dată la început termenul care sugerează „distrugerea": *rugina*, *lupii*. Procedînd în felul acesta, afirmaţiile scrii-

* Iorgu Iordan, op. cit., LXXXVIII.

torului devin verosimile și vizează fără greș principala acțiune a asupritorilor, aceea de a *mînca* „aceste doao țări".

OBSERVAȚII GRAMATICALE. În general, rîndurile lui Neculce nu comportă discuții gramaticale deosebite, deoarece structura gramaticală a limbii române a rămas, în linii mari, neschimbată de-a lungul timpului. Cele cîteva deosebiri față de situația actuală se încadrează fie printre particularitățile arhaice, fie printre cele populare.

Adjectivul *această* (4) se folosește nearticulat, deși se află după un substantiv determinat. De semnalat că în limba literară actuală el ar fi putut fi lăsat deoparte fără să afecteze înțelegerea textului. Explicația folosirii lui de către Neculce se poate găsi în „nevoia de a individualiza, de a determina cît mai precis noțiunea sau obiectul în discuție"*. De altfel, în text, adjectivul demonstrativ mai este folosit cu funcție de atribut pe lîngă substantivul *țări* (22), sau pronumele nehotărît *unele* (36). Ultimele două situații se întîlnesc și în limba română contemporană.

Afirmația exagerată că n-a mai rămas nici un leac pe care să nu-l fi pomenit cuprinde de fapt și o anticipare. Vizînd eventualele soluții pentru manifestările de asuprire socială și națională, cronicarul înșiră leacuri pentru diversele elemente naturale care pot stingheri activitatea umană, în anumite împrejurări: *focul* (25), *apa* (26), *vîntul* (28), *soarele* (29), *noaptea* (30). Subliniind ideea că de toate manifestările naturii se poate feri, cronicarul pune mai bine în evidență imposibilitatea găsirii unor soluții pentru nedreptățile sociale, deoarece nu se pot găsi la asupritorul grec nicicum „milă sau omenie, sau dreptate, sau nevicleșug". Deși la început, alături de greci figurau și turcii, în partea finală a textului sînt amintiți numai grecii, deoarece după concepția cronicarului aceștia erau principalii vinovați de toate relele abătute asupra poporului românesc. De remarcat că toate aceste substantive sînt folosite, pe plan stilistic, la realizarea unei reușite îmbinări între hiperbolă și anticipare.

---

* Iorgu Iordan, op. cit., p. LXVII.

Nearticularea substantivelor nu se datorește unei intenții stilistice. Astfel, nearticularea substantivelor *milă* (32), *omenie* (33), *dreptate* (34), *nevicleșug* (35) este firească, deoarece termenii respectivi denumesc stări psihice generale. Nearticularea acestora este pusă în evidență de opoziția față de un singur termen articulat, în partea finală: *frica lui Dumnedzău*. De notat că și în acest caz exista o construcție echivalentă realizată cu un substantiv nearticulat: *frică de Dumnezeu*, dar Neculce a preferat construcția în care substantivul era articulat.

La verb pot fi semnalate unele particularități care aparțin aspectului arhaic sau popular.

La persoana a III-a singular se folosește aceeași formă de auxiliar ca la singular *(alt leac) n-au rămas* (23). Trăsătura este generală pentru limba veche.

A vré(5) este o formă regională de viitor, în care auxiliarul a pierdut pe *a*. Neculce folosește, uneori, în aceeași frază forma regională alături de cea literară, actuală *(nu vor fi* (16)... *nici or fi* (18)*)*.

În fragmentul dat poate fi discutată și valoarea copulativă a verbului *se arată* (40), care formează predicat nominal împreună cu locuțiunea adverbială *cu blindețe* (41).

Verbul *a fi* apare de opt ori; valorile copulativă și predicativă sînt reprezentate în mod egal. Dintre cele două valori, cea copulativă se identifică mai greu. Primul *a fi* copulativ apare în construcția *nici or fi boieri*. Greutatea identificării valorii copulative a verbului *fi* are mai multe explicații. În primul rînd, pînă la construcția citată, verbul *fi* apăruse de trei ori (8,11,16), și în toate cazurile avusese valoare predicativă. În al doilea rînd, chiar în propoziția anterioară există o construcție foarte asemănătoare *nu vor fi nici greci* în care verbul *fi* (16) este predicativ. În sfîrșit, în al treilea rînd, în construcția citată nu este exprimat subiectul, ceea ce explică, într-un fel, de ce este considerat subiect cuvîntul *boieri* (19).

Pentru cine analizează cu atenție conținutul, e clar că *or fi* nu poate avea valoare predicativă, deoarece ar însemna

că Neculce întrevedea ziua în care nu vor mai exista boieri, ba chiar dorea acest lucru — ceea ce este absurd. În realitate, se afirmă că în anumite situații neverosimile și imposibile „grecii nu vor fi boieri". Se ajunge astfel la evidențierea valorii copulative. Dificil de identificat este valoarea copulativă a verbului *este*(45) care face parte dintr-un *anacolut** (construcție greșită din punctul de vedere al limbii literare). În cazul de față, anacolutul constă în faptul că substantivele *inima*(42) și *firea*(43), care urmau să fie subiectul propoziției, devin complement circumstanțial de relație, iar funcția de subiect o preia pronumele nehotărît *tot* (44), cu care se acordă verbul copulativ *este* (45). Prezența anacolutului în sintaxa limbii cronicarului Neculce subliniază încă o dată caracterul ei popular și o apropie de vorbirea populară actuală. În acest caz, identificarea valorii copulative a verbului *a fi* este îngreuiată de „lipsa" numelui predicativ. (De fapt, numele predicativ nu lipsește, dar nu este exprimat printr-un adjectiv sau substantiv, ci printr-o întreagă propoziție.)

Și în ultimul caz, identificarea valorii copulative se face cu dificultate, deoarece numele predicativ este exprimat printr-un pronume posesiv în cazul genitiv. Într-o asemenea situație, *a lor* (49) este determinantul substantivului în cazul nominativ, neexprimat deoarece este identic cu subiectul. Formularea ar fi trebuit să fie: *împărăția era împărăția lor*.

Fraza folosită în acest fragment prezintă unele particularități interesante.

Mai întîi, din punctul de vedere al numărului de propoziții, se poate semnala varietatea celor cinci fraze. Prima cuprinde zece propoziții, a doua trei, a treia zece, a patra șase și a cincea șapte. Ținînd seama că patru din cele cinci fraze cuprind mai mult de șase propoziții, se poate afirma că în text predomină fraza amplă, ceea ce se potrivește cu

---

* „Întreruperea construcției sintactice începute și continuarea frazei cu altă construcție".

constatarea că Ion Neculce construiește fraza cu atenție firească la un cărturar.

Fraza bogată în propoziții nu contrazice adevărul afirmației că mai ales din sintaxă rezultă caracterul popular al limbii folosite de Neculce. Caracteristica dominantă a frazei de factură populară o constituie nu numărul propozițiilor cuprinse în ea, ci raportul sintactic dominant. În fraza lui Neculce, la fel ca în sintaxa populară, predomină propozițiile coordonate față de cele subordonate. Din 36 de propoziții ale textului, 26 sînt construite prin coordonare, chiar dacă din acestea numai 19 sînt principale. Astfel în prima frază, din zece propoziții numai patru sînt principale, dar coordonatele sînt șapte, deoarece și propozițiile completive directe 4, 5 și 6 sînt coordonate între ele. În frazele a doua și a patra predomină raportul de subordonare. În schimb, în frazele a treia și a cincea, raportul de coordonare domină net. În a treia, numai o singură propoziție este subordonată, iar în a cincea, deși sînt patru subordonate, raportul de coordonare este dominant atît între propozițiile principale (1—2—3) cît și între cele două grupe de subordonate (4—5, 6—7).

Cu toate că Neculce folosește, de regulă, fraza coordonată, se cuvine să arătăm că în scrisul cronicarului se constată, întrucîtva, evitarea folosirii stereotipe a conjuncției *și* ca în vorbirea populară. Astfel din cele 26 de propoziții construite prin coordonare, numai în 13 cazuri se folosesc conjuncții coordonatoare.

Că se poate vorbi de o anumită intenție se poate vedea și din varierea conjuncțiilor de legătură: *și* apare de șapte ori, *iar*, *nici* și *de* de cîte două ori. Dovada unei anumite intenții stilistice apare cel mai bine în cea de-a treia frază, unde coordonarea se exprimă alternativ prin juxtapunere (1—2, 3—5, 6—7—8) și joncțiune (2—3, 5—6, 8—9—10).

În raport cu numărul propozițiilor principale (19), subordonatele sînt mai puține (17). Rezultă și din această raportare numerică că subordonarea are un rol secundar în

sintaxa lui Neculce. Deşi sînt, relativ, puţine, subordonatele sînt, în schimb, de diferite feluri: cîte cinci temporale şi completive directe, două modale, trei completive indirecte, cîte o predicativă şi finală.

O altă trăsătură a subordonării o constituie prezenţa subordonatelor cu două şi, chiar, cu trei niveluri. Din cele 17 subordonate, 9 sînt la primul nivel, 5 la nivelul al doilea şi 3 la nivelul al treilea. Subordonarea dominantă în fraza lui Neculce este cea liniară (o subordonată are, la rîndul ei, o singură subordonată). Un început de subordonare arborescentă poate fi semnalat numai în cazul frazei a patra, unde a doua propoziţie principală (4) are două subordonate diferite: de mod (5) şi predicativă (6).

În mînuirea propoziţiilor, cronicarul dă dovadă de o pricepere deosebită. Astfel, în prima propoziţie din fragmentul citat, se observă intenţia scriitorului de a cîştiga simpatia cititorului recurgînd la o formulare care poate sugera modestia sau chiar autoironia: *aşa socotescu eu cu firea mè această proastă.* Recurgînd la o aparentă autoironizare, cronicarul îl pune pe cititor în postura de a protesta împotriva aprecierii exagerate în legătură cu *firea mè această proastă.*

Partea finală a pasajului ne evidenţiază un alt procedeu folosit în cronică: adresarea directă către cititor pentru a-l determina să verifice adevărul spuselor sale prin cercetarea hronografului grecesc. Procedeul adresării directe este folosit şi în stilul popular.

Din fragmentul analizat au rezultat cîteva din principalele trăsături, care conferă o indiscutabilă valoare artistică cronicii lui Ion Neculce. Atît prin limba folosită, cît şi prin procedeele artistice utilizate, Neculce poate fi considerat „cel dintîi scriitor artist al literaturii româneşti, precursor al lui Creangă şi al lui Mihail Sadoveanu".*

---

* Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. CVIII.

Delimitarea și felul propozițiilor

I 1 *Așè ... proastă* = principală
2 *cînd ... Dumnedzeu* = temporală
3 *să facă* = completivă directă
4 *să ... fier* = completivă directă
5 *și ... nu fie* = completivă directă
6 *și ... în lume* = completivă directă
(Propozițiile 4,5,6 sînt în raport de coordonare copulativă)
7 *atunce ... în Țara Muntenească* = principală
8 *nici ... boieri* = principală
9 *nici ... țări* = principală
(Propozițiile 7,8,9 sînt coordonate copulative)
10 *cum le mînîncă* = circumstanțială de mod

II 1 *Iar ... rămas* = principală
2 *cu condeiul ... pomenescu* = completivă indirectă
3 *ca să ... gîci* = circumstanțială de scop

III 1 *Focul îl stîngi* = principală
2 *apa o iezăști* = coordonată copulativă juxtapusă cu 1
3 *și o ... parte* = coordonată copulativă legată prin *și* cu 2
4 *vîntul cînd bate* = circumstanțială de timp
5 *te ... adăpost* = coordonată copulativă juxtapusă cu 3
6 *și te odihnești* = coordonată copulativă legată prin *și* cu 5
7 *soarele ... nuor* = coordonată copulativă juxtapusă cu 6
8 *noaptea ... trece* = coordonată copulativă juxtapusă cu 7
9 *și ... lumină* = coordonată copulativă legată prin *și* cu 8
10 *iar ... Dumnedzău* = coordonată adversativă legată prin *iar* cu 9

IV 1 *Numai ... poate* = circumstanţială de timp
2 *să ... rău* = completivă directă
3 *să ... blîndeţe* = principală
4 *iar ... tot /.../ este* = coordonată copulativă legată prin *iar* cu 3
5 *cît aru putè* = circumstanţială de mod
6 *să facă răutate* = predicativă

V 1 *Căutaţi* = principală
2 *de ... grecescu* = coordonată copulativă legată prin *de* cu 1
3 *de ... bine* = coordonată copulativă legată prin *de* cu 2
4 *pe cînd ... puternici* = circumstanţială de timp
5 *şi ... lor* = coordonată copulativă legată prin *şi* de 4
6 *ce ... atunce* = completivă indirectă
7 *şi ce lucra!* = coordonată copulativă legată prin *şi* de 6.

Schemele frazelor

I 1; 7—8—9
2 timp 10 mod
3 c.d.
4 c.d.—5—6

II 1
2 c.i
3 scop

III 1—2—3—5—6—7—8—9—10
4 timp

IV 3———4
1 t. 5mod 6 pred.
2 c.d.

V 1—2—3
6 c.i—7
timp 4—5

COSTACHE NEGRUZZI
(1808-1868)

Alexandru Lăpușneanul
(1840)

(Fragment)

— Proşti[1],1/dar mulţi,[2]/ răspunse Lăpuşneanul[2] cu sănge[3] rece[3]/; să omor o mulţime de oameni pentru un om[4]/, nu ar fi păcat?[5]/ Judecă dumneata singur[1]/. Du-te[1]/ de mori pentru binele moşiei[4] dumitale,[2]/cum ziceai însuţi[5]3/ când[6] îmi spuneai[4]/că nu mă vrea,[5]/nici[7] mă iubeşte[8] ţara[6]/. Sunt bucuros[9] 1/că-ţi răsplăteşte[10] norodul[11] pentru slujba[12] 2/ ce mi-ai făcut vânzându-mi[13] oastea lui Anton Sechele şi mai pe urmă[14] lăsându-[15]mă şi trecând[16] în partea Tomşii[17] 3/.

Nuvela *Alexandru Lăpuşneanul* publicată de Costache Negruzzi în primul număr din *Dacia Literară* este considerată drept ilustrarea literară a punctului din programul revistei, care preconiza inspiraţia din trecutul patriei noastre.

Deşi în 1840, când o publică în *Dacia literară*, nu fusese tipărit încă textul cronicilor moldoveneşti, este evident că autorul le-a cunoscut şi s-a inspirat din cronicile lui Grigore Ureche şi Miron Costin în reconstituirea faptelor şi în zugrăvirea oamenilor şi a perioadei istorice.

Din punct de vedere literar, Costache Negruzzi este considerat iniţiatorul nuvelei istorice şi au fost istorici literari care, ca G. Călinescu, au aşezat *Alexandru Lăpuşneanu* alături de alte creaţii cu valoare universală: „Numele lui Negruzzi este legat de obicei de nuvela Alexandru Lăpuşneanul, care ar fi devenit o scriere celebră ca şi Hamlet,

dacă literatura română ar fi avut în ajutor prestigiul unei limbi universale".

Principalul merit al lucrării sale constă în structura compoziţională: împărţită în patru capitole, ca actele unei piese, cu personaje bine conturate, care participă motivat la desfăşurarea acţiunii şi la susţinerea conflictului principal.

În privinţa limbii literare, *Alexandru Lăpuşneanul* reprezintă un moment important. Bun cunoscător al limbii române sub cele mai diverse aspecte, Costache Negruzzi realizează o operă deosebit de interesantă şi sub aspectul posibilităţilor de exprimare.

Deşi acţiunea nuvelei se petrece în secolul al XVI-lea, autorul şi-a dat seama că limba unei opere literare care se referă la viaţa de altădată nu implică o aglomerare exagerată de arhaisme. Folosirea ponderată a arhaismelor caracterizează nu numai pasajele privitoare la reconstituirea vieţii de epocă prin zugrăvirea veşmintelor sau a interioarelor, ci şi dialogul personajelor şi mai ales naraţiunea şi comentariul scriitorului.

În general, limbii lui Costache Negruzzi i se recunoaşte o remarcabilă tendinţă spre unificare şi modernizare, care anunţă mişcarea de desăvîrşire a limbii române literare ce va avea loc în a doua jumătate a secolului.

OBSERVAŢII DE ORTOGRAFIE. Ortografia folosită în nuvelă se orientează după sistemul preconizat de Heliade Rădulescu, în Muntenia. Legăturile dintre cei doi scriitori şi schimbul de idei efectuat prin corespondenţă explică asemănările în rezolvarea problemelor de ortografie, între care un loc important ocupa, în acea vreme, simplificarea alfabetului chirilic.

În această privinţă, se poate aminti răspunsul pe care scriitorul l-a dat lui G. Săulescu care-l acuzase că şi-a muntenizat limba uitînd că e moldovean: „Cuvîntul pentru ce am urmat regulelor literaţilor munteni este că ele mi-au părut potrivite pe tipul limbii, mai înţălese şi mai româneşti decît ale acestui domn literator."

OBSERVAȚII FONETICE. Costache Negruzzi folosește, în general, sunetele întîlnite și azi în româna contemporană. Dacă totuși apar unele trăsături particulare, explicația trebuie căutată, în primul rînd, în apartenența regională a scriitorului. Negruzzi a fost moldovean și, oricît se va fi străduit să adopte sistemul preconizat de Heliade, nu se va fi putut debarasa complet de particularitățile graiului moldovean al cărui reprezentant era.

Se poate invoca, în al doilea rînd, caracterul istoric al nuvelei, care îi impunea scriitorului folosirea anumitor particularități vechi, cel puțin atît cît era necesar pentru a obține o culoare de epocă.

În acest sens poate fi considerată notarea lui *î* ca *ă* în cuvintele: *sănge* (3), *cănd* (6), *vănzăndu-*(13), *lăsăndu-*(15), *trecănd*(16).

S-ar putea aminti apoi că Negruzzi a fost un bun cunoscător al graiului popular, ceea ce justifică prezența fonetismelor populare în scrisul său.

Nu se pot omite nici fonetismele „literarizate", vizibile la neologisme, după pronunțarea specifică graiului muntean.

Se poate afirma așadar, din punct de vedere fonetic, că în limba folosită de Negruzzi în scrierile sale se constată o continuă oscilare între variantele fonetice vechi și populare, pe de o parte, și între cele noi, cărturărești, pe de alta.

OBSERVAȚII LEXICALE. Vocabularul folosit de C. Negruzzi în scrierile sale se caracterizează printr-o mare varietate. Alături de fondul puternic de elemente vechi și populare cu numeroase trăsături specifice limbii vorbite se întîlnesc multe neologisme de origine latino-romanică. Prezența elementelor lexicale populare sau de limbă vorbită, în scrierile autorului, se explică prin contactul nelimitat cu limba vie a poporului. Elementele lexicale vechi le-a preluat din cărțile vechi, religioase ori istorice, iar neologismele au pătruns în scrisul său ca urmare a preocupării de a-și îmbogăți vocabularul, la fel ca toți marii scriitori români.

În nuvela din care am desprins fragmentul analizat este vizibilă intenția scriitorului de a da culoarea epocii cu ajutorul elementelor lexicale. Cu toate că fragmentul analizat este foarte redus, el cuprinde cîteva cuvinte folosite cu intenția de a ne sugera limba din trecut. Se poate menționa însă că atmosfera de lexic vechi se obține nu prin cuvinte vechi, care au încetat de a mai fi folosite în mod curent, cunoscute sub numele de a r h a i s m e . Scriitorul preferă arhaismelor sensurile vechi ale unor cuvinte folosite și astăzi.

Astfel *proști* (1) este folosit, aici, nu cu sensul obișnuit astăzi de „lipsit de inteligență", ci cu sensul vechi „simplu, de rînd".

Un alt cuvînt este *moșie* (4), care nu are înțelesul „proprietate mare de pămînt; latifundiu", ci sensul de „pămînt strămoșesc; patrie". (Așa cum îl va folosi și Eminescu în *Scrisoarea a III-a*:„ ... iubirea de moșie e un zid
Care nu se-nfiorează de-a ta faimă, Baiazid".)

În cuvîntul *norodul* (11) avem un exemplu de cuvînt considerat, astăzi, arhaic și învechit. Desigur că încă din perioada lui Costache Negruzzi cuvîntul nou *popor*, creat după modelul latin *populus*, îl înlocuise pe mai vechiul *norod*, dar scriitorul își dă seama că într-o operă literară unde se prezintă un aspect din trecut este preferabil cuvîntul vechi. Pentru ilustrarea procesului de înlocuire a cuvîntului *norod*, care se va accentua în perioada de după Negruzzi, se poate aminti frecvența redusă în poezia eminesciană a acestuia (de două ori), față de *popor* (de peste douăzeci de ori).

Cuvîntul *slujbă* (12) este folosit cu sensul vechi de „treabă", diferit de sensul „serviciu" pe care îl are astăzi.

Tot înțeles deosebit are și cuvîntul *vănzăndu* (13) care în nuvela lui Negruzzi înseamnă „trădînd".

Lipsa n e o l o g i s m e l o r din fragmentul comentat (ca și din restul nuvelei) este urmarea firească a concepției scriitorului în problema neologismelor. Negruzzi este un

adept al îmbogățirii vocabularului limbii române cu cuvinte noi, dar își dă perfect de bine seama de inoportunitatea acestora într-o nuvelă istorică. Partizan convins al neologismelor, la fel cu cei mai mulți din scriitorii secolului al XIX-lea, Negruzzi își expune și în scris părerea: „fieștecare limbă, cînd au început a să cultiva, au avut trebuință de numiri nouă sau și le-au făcut de sine, sau s-au împrumutat de acolo de unde au văzut că este izvorul științelor și-a meșteșugurilor".

Privite din punctul de vedere al o r i g i n i i, cuvintele din textul comentat arată, încă o dată, întîietatea hotărîtoare a cuvintelor de origine latină. Din 78 de cuvinte, 64 provin din latină, 6 din slavă *(proști* (1), *omor*, *iubește* (8), *răsplătește* (10), *norodul* (11), *slujba* (12)*)*, 2 sînt comune cu albaneza, deci pot fi autohtone *(moșie* (4), *bucuros* (9)), iar 4 sînt nume proprii.

Caracterul popular al lexicului din scrierile lui Negruzzi poate fi ilustrat și prin locuțiuni, expresii sau zicale, întîlnite în oralitatea populară. Din fragmentul discutat putem semnala *trecând în partea Tomșii*, cu sensul „a se alia prin trădare". În locuțiunea citată, prin schimbarea prepoziției *de* cu *în*, scriitorul realizează o construcție mai puțin obișnuită, care poate fi simțită ușor arhaică.

OBSERVAȚII GRAMATICALE. După cum în lexic scriitorul a știut să-i creeze cititorului impresia de limbă veche, fără să recurgă la arhaisme numeroase și stridente, tot astfel în structura gramaticală el recurge numai la cîteva aspecte deosebite, dar lipsite de orice dificultate pentru cititor.

Din această categorie fac parte: articularea numelui propriu: *Lăpușneanul* (2); folosirea pronumelui de întărire *însuți* (5) direct pe lîngă verb; utilizarea locuțiunii adverbiale *mai pe urmă* (14) în locul adverbului corespunzător *apoi*; prezența locuțiunii verbale sub forma a *trece* în *partea cuiva* în locul construcției cu prepoziția *de*; decli-

narea substantivului propriu *Tomșa* (17) la genitiv cu articol enclitic, la fel cu substantivele feminine cu aceeași terminație.

Sintaxa scrierilor lui Negruzzi se caracterizează, în ansamblu, prin întrepătrunderea elementelor vechi și populare cu cele noi, moderne. În nuvela *Alexandru Lăpușneanul* sînt prezente mai ales construcțiile specifice limbii vechi și populare.

Din fragmentul analizat pot fi menționate:

Complementul direct nu este reluat — ca în limba română contemporană — printr-o formă pronominală neaccentuată în acuzativ: *pentru slujba ce mi-ai făcut* în loc de *pentru slujba pe care mi-ai făcut-o*. În legătură cu aceeași construcție, se poate nota preferința pentru *ce* ca element introductiv al atributivei (astăzi ar fi fost folosit *care* precedat de prepoziția *pe*).

Adverbul de negație *nu* este omis în a doua propoziție negativă, marcată numai prin prezența adverbului *nici*(7): „nu mă vrea, *nici* mă iubește țara".

Autorul manifestă o preferință pentru folosirea gerunziului, din care realizează un lanț cu trei elemente, în aceeași propoziție: „ce mi-ai făcut *vânzându-mi* oastea lui Anton Sechele și mai pe urmă *lăsându*-mă și *trecând* în partea Tomșii".

Privitor la **sintaxa frazei**, se poate semnala, mai întîi, notația fidelă a răspunsului brutal „proști, dar mulți" prin care Lăpușneanul curmă șirul lamentărilor lui Moțoc. Caracterul oral al acestui răspuns este redat de Negruzzi prin intermediul a două propoziții nominale (lipsite de un verb la mod predicativ). Procedeul este caracteristic pentru limba vorbită populară. Duritatea răspunsului este subliniată și de autor prin comentariul formulat în propoziția incidentă independentă *(răspunse Lăpușneanul cu sânge rece)*. Prin intervenția scriitorului, partea a doua a răspunsului

este distanțată de prima realizîndu-se un hiatus, care estompează legătura dintre ele, făcînd loc valorii ironice pe care o are interogația retorică (întrebare care nu are nevoie de răspuns, deoarece el se înțelege de la sine). Ironia rezultă și din faptul că omorul este oricum un păcat, fie că e vorba de „un om" sau de „o mulțime de oameni". Dorința de a pune pe primul plan acțiunea reprobată *(să omor)* explică de ce propoziția ocupă primul loc, deși aparține unei fraze interogative.

Conjuncția *de* prin care se marchează raportul de subordonare dintre propozițiile *du-te* și *mori* poate fi considerată drept un alt aspect de limbă veche prin acumularea valorilor de coordonare copulativă și de subordonare finală. Într-adevăr, propoziția *mori* ar putea fi socotită, deopotrivă, coordonată copulativă cu precedenta (în care caz verbul *mori* ar fi la imperativ), sau subordonată finală (cu elipsa conjuncției *să* specifice conjunctivului). Ținînd seama că verbul din regentă indică mișcarea, înclinăm pentru cea de-a doua interpretare.

Propoziția *că-ți răsplătește norodul pentru slujba* este completivă indirectă cu nuanță cauzală, deoarece „răsplata" poate fi considerată nu numai explicația, ci chiar cauza bucuriei sadice pe care o încearcă Lăpușneanul.

Cele trei gerunzii îndeplinesc funcția de complemente circumstanțiale de timp, după cum ne putem convinge, dacă le transformăm în propoziții subordonate echivalente.

În fragmentul analizat sînt patru fraze de dimensiuni diferite. Prima este alcătuită din 5 propoziții, a doua dintr-una singură, a treia din 6 și ultima din 3. Se poate afirma deci că folosește o frază medie ca amploare, realizînd un echilibru prin alternarea frazelor ample cu cele de întindere redusă.

Cercetînd natura raportului sintactic dintre propoziții, se constată că predomină subordonarea: din 15 propoziții

7 sînt subordonate, 6 principale și numai 2 coordonate. Raportul de subordonare este ilustrat cel mai bine în fraza a treia unde, deși este alcătuită numai din șase propoziții, se găsesc patru nivele de subordonare.

Cu toate că în fragmentul analizat predomină fraza construită prin subordonare, structura frazei lui Negruzzi se bazează — în general — pe raporturi de coordonare realizate adeseori prin juxtapunere.

În ansamblu, fraza mînuită de Costache Negruzzi, fără să aibă o arhitectură prea complicată, anunță fraza amplă a lui Nicolae Bălcescu.

Delimitarea și felul propozițiilor

I 1 *Proști* — principală (cu elipsa verbului copulativ *sînt*)
2 *dar mulți* = coordonată adversativă cu 1 legată prin *dar* (cu elipsa verbului copulativ *sînt*)
3 *răspunse ... rece* = principală incidentă independentă
4 *să omor ... om* = subiectivă
5 *nu ... păcat?* = principală
II 1 *Judecă ... singur* = principală independentă
III 1 *Du-te* = principală
2 *de ... dumitale* = scop
3 *cum ... însuți* = circumstanțială de mod de conformitate
4 *cînd ... spuneai* = circumstanțială de timp
5 *că ... vrea* = completivă directă
6 *nici ... țara* = coordonată copulativă cu 5
IV 1 *Sunt bucuros* = principală
2 *că ... slujba* = completivă indirectă cu nuanță cauzală
3 *ce ... Tomșii* = atributivă

Schemele frazelor

I 1——2 (3) 5
|
4 subi.

II 1

III 1
|
2 scop
|
3 mod
| conf.
4 timp
|
5 c.d.——6

IV 1
|
2 c.i (cauză)
|
3 atr.

GRIGORE ALEXANDRESCU
(1810-1885)

Memorialul de călătorie
(1842)

POLOVRACI

(Fragment)

Cea dintîi grije[1] dupe sosirea noastră acolo ne[2] fu[3] 1/ să vizităm[4] peşterea[5] de stalactiţi[6] 2/, ce este într-una din stîncile[7] 3/ de care am vorbit[4]/. Ieşind din curtea bisericii pe o portiţă spre miazănoapte, apucarăm pe malul Olteţului pe sub stînca din dreapta[1]/: acum trebui[8] 2/, dupe[9] o expresie[10] ţărănească, să ne luăm inima în dinţi[3]/, căci poteca[11] era rîposă şi aşternută cu pietriş[4]/, care, la cea mai mică mişcare, se pornea[12] în prăpastie[13] 5/. Aci un pas[14] greşit[15] sfîrşaşte[16] o viaţă. 1/ Ne ţineam dar cu multă greutate de colţurile pietrelor[1]/ şi chemam în ajutor pe sfinţii călătorilor. 2/ În sfîrşit sosirăm[17] la intrarea peşterii[1]/; acolo aprinserăm făcliile[2]/ şi intrarăm 3/. La cele dintîi pasuri[18] noi ne oprirăm[1]/; ni se păru[2]/ că ne aflăm într-una din acele cetăţi încîntate[19] 3/ ce le a inventat[20] imaginaţia[21] zîmbitoare a poeţilor[22] arabi[4]/; ne văzurăm ocoliţi de o mulţime de figuri[23] de pietre[5]/, care, la lumina făcliilor, luau o formă[24] de figuri omeneşti[6]/.

Fragmentul extras din *Memorialul de călătorie* se referă la vizitarea peşterii din Polovraci de către Grigore Alexandrescu. În vara anului 1842, împreună cu Ion Ghica, a întreprins o călătorie de o lună şi jumătate pe la mănăstirile şi locurile legate de anumite evenimente istorice, pe Valea Oltului. Aşa cum era de aşteptat din partea a doi scriitori care trăiesc din plin atmosfera anului

1840, itinerariul parcurs de ei îi pune în situația de a lua contact cu locurile călcate cîndva de figuri reprezentative pentru istoria patriei.

În ceea ce privește rezultatul pe care l-a avut călătoria pentru activitatea literară a lui Grigore Alexandrescu, pe lîngă *Memorialul de călătorie* pot fi amintite și poeziile: *Trecutul. La Mănăstirea Dealului; Umbra lui Mircea. La Cozia; Răsăritul lunei. La Tismana; Mormintele. La Drăgășani.*

Scriind *Memorialul de călătorie*, Grigore Alexandrescu ducea mai departe tradiția notelor de călătorie, inițiată în 1825 cu *Însemnare a călătoriei mele* a lui Dinicu Golescu, și anunța un lung șir de însemnări de călătorie, cuprinse în opera scriitorilor din secolul al XIX-lea.

Notele sale de călătorie interesează literatura prin faptul că se încadrează printre primele manifestări ale unui gen care se va dezvolta continuu pînă va deveni reportajul literar din zilele noastre. În același timp, însemnările de călătorie prezintă interes și din punctul de vedere al limbii literare, deoarece demonstrează capacitatea acesteia de a fi folosită într-un nou gen literar.

OBSERVAȚII DE ORTOGRAFIE. Fragmentul analizat poate fi comentat numai după unele precizări prealabile. În perioada lui Grigore Alexandrescu, nu se mai poate vorbi de deprinderi grafice caracteristice pentru limba veche. Încă din 1828, în *Gramatica românească* tipărită de I. Heliade Rădulescu, la Sibiu, se preconizase simplificarea alfabetului chirilic, prin înlăturarea dubletelor de litere, a slovelor compuse și a accentelor. Se ajunsese în felul acesta, ca urmare a principiului fonetic formulat de Heliade: „pentru fieștecare sunet cîte un semn, adică cîte o slovă", la un alfabet chirilic alcătuit din 27 de semne care corespundeau celor 27 de sunete ale limbii române.

Acest alfabet chirilic simplificat este urmat, după cîțiva ani, de „alfabetul civil" sau „de tranziție" obținut prin înlocuirea unor slove chirilice prin litere latine.

La elaborarea alfabetului de tranziție au participat, între 1836 și 1839, I. Heliade Rădulescu în Muntenia, Gheorghe Asachi în Moldova și Gheorghe Barițiu în Transilvania.

Acesta este alfabetul în care își scrie opera și Grigore Alexandrescu, așa cum era folosit, de altfel, de majoritatea periodicelor și tipăriturilor de pînă la 1860.

Unitatea ortografică a fragmentului analizat este, deci, rezultatul unui proces mai îndelungat. Dacă se cercetează ediţiile succesive ale poeziilor lui Grigore Alexandrescu (1832, 1838, 1842, 1847 și 1863), se constată numeroase fluctuaţii de ortografie, care se datoresc locului de tipărire a ediţiilor. Astfel dintre cele cinci ediţii, cea din 1842, tipărită la Iași, se caracterizează prin înlocuirea particularităţilor muntenești cu particularităţi moldovenești, inexistente în limba lui Grigore Alexandrescu. Dar diferenţe există și între ediţiile muntenești. Astfel, ediţia din 1838 care se pare că a fost revăzută de autor a înlocuit unele muntenisme, iar ultima ediţie din 1863 prezintă numeroase influenţe exercitate din partea curentului latinizant.

Din prezentarea acestor amănunte, rezultă că pentru stabilirea ortografiei scrierilor lui Grigore Alexandrescu, editorii au fost nevoiţi să recurgă la o atentă examinare a variantelor.

OBSERVAŢII FONETICE. Din punct de vedere fonetic, fragmentul ne dă posibilitatea să constatăm unele dintre trăsăturile sunetelor ce apar în limba scriitorului. Astfel se poate semnala cuvîntul *grije* (1) care este un fonetism muntenesc, specific scriitorului. Normele ortografice și ortoepice ale limbii române literare de astăzi recomandă scrierea și pronunţarea cu *ă* după consoana *j*. Tot ca o particularitate a pronunţării specifice graiului muntean sînt considerate *peşterea* (5) și *dupe* (9).

Dacă era firesc să apară astfel de notări la scriitorul muntean, pare curioasă forma cuvîntului *sfîrşaşte* (16), ca în graiul moldovenesc, în loc de *sfîrşeşte*, cum recomandă limba literară actuală sau de *sfîrşeaşte* cum apărea în graiul muntean mai vechi.

Coexistența unor particularități din graiuri diferite în scrisul autorului poate fi explicată, dacă se ia în considerație inexistența, la acea epocă, a unor norme cu aplicabilitate generală.

OBSERVAȚII LEXICALE. Dacă în rostirea scriitorului s-au putut semnala unele particularități regionale, vocabularul din fragmentul analizat nu se depărtează de cel din limba literară de astăzi, în sensul că nu există nici un arhaism sau regionalism care să împiedice, cît de cît, înțelegerea textului. Există, în schimb, unele neologisme a căror prezență poate fi explicată, dacă se ține seama că autorul trăiește într-o epocă de îmbogățire masivă cu cuvinte noi.

Nici prezența neologismelor nu modifică impresia că între limba scriitorului și limba literară de astăzi există apropieri evidente, deoarece nici unul dintre neologismele folosite de Gr. Alexandrescu, în acest fragment, nu lipsește din vocabularul limbii actuale. Ceea ce pare neobișnuit pentru cititorul din zilele noastre este forma curioasă a acestora, care se datorește operației de adaptare a neologismelor la sistemul lexical al limbii române. Astfel forma *stalactiți* (6) poate părea greșită astăzi. Înțelegem mai ușor oscilațiile de formă pe care le-a avut acest cuvînt, dacă ținem seama de faptul, pe de o parte, că el a putut fi luat din limbile greacă, franceză sau germană care-l foloseau cu o formă asemănătoare, iar pe de altă parte că el a fost apropiat de alte cuvinte ca *pereți*, *munți*. Cuvîntul a fost folosit, de altfel, în Ardeal încă din 1810 de Gh. Șincai în *Istoria naturei sau a firei*.

Merită să fie discutată apoi forma de plural a cuvîntului *pasuri* (18), folosită de scriitor sub influența neologismului *pas, pasuri*. Aici este vorba de pluralul substantivului *pas* cu sensul „fiecare dintre mișcările alternative pe care le fac picioarele în mers", nu de neologismul *pas* provenit din franceză cu sensul „trecere, trecătoare". Prin împrumutarea

neologismului din franceză se obținea un omonim care ar fi putut încurca. De aceea, el a fost încadrat în categoria substantivelor neutre dîndu-i-se altă formă la plural decît a cuvîntului *pas* existent în limbă. De notat că scriitorul folosește forma de singular *pas* (14), ceea ce arată că ezitarea scriitorului privește numai forma de plural.

Un cuvînt nou de un tip special este *încîntate*(19), participiu cu valoare adjectivală de la verbul *încînta*, care s-a format în limba română din verbul *cînta*, după modelul cuvîntului francez *enchanter*.

Dintre neologismele prezente în scrisul său, cele mai multe sînt de origine franceză, deoarece la fel cu cei mai mulți scriitori ai epocii, Alexandrescu era un bun cunoscător al limbii franceze.

În procesul de adaptare la sistemul lexical, adică de încadrare în rîndul cuvintelor existente în limbă, cele mai multe dintre neologismele sale au fost folosite cu o formă identică cu cea actuală. Din această categorie fac parte următoarele: *expresie* (10), *figuri* (23), *formă* (24), *imaginația*(21), *inventat* (20), *poeți* (22), *vizităm* (4). Neologismul *figuri* apare de două ori: prima dată (23) el este folosit cu sensul de „forme" sub influența limbii franceze.

În privința sferei semantice din care scriitorul își alege cuvintele, se poate face mențiunea că în fragmentul comentat ele se încadrează firesc în tonul descriptiv al unei asemenea lucrări. Dintre acestea pot fi semnalate: *peșterea*(5), *stalactiți* (6), *stînci* (7), *potecă* (11), *prăpastie* (13). În același sens, pot fi amintite și unele expresii de asemenea potrivite cu contextul: *apucarăm pe malul*, *pe sub stînca*, *la cea mai mică mișcare*, *un pas greșit*.

În fragmentul dat, se poate surprinde și atitudinea scriitorului față de cuvintele folosite. Este vorba de expresia foarte cunoscută și folosită în mod curent în limba română contemporană: *să ne luăm inima în dinți*, pe care o folo-

seşte, după ce în prealabil o caracterizase drept *o expresie ţărănească*. Interesul acestui amănunt constă în faptul că ne dezvăluie atenţia cu care scriitorul utiliza cuvintele, fiind conştient de apartenenţa unei asemenea expresii la graiul popular. Este adevărat că astăzi noi nu mai catalogăm o asemenea locuţiune drept „expresie ţărănească" şi nici măcar „expresie populară", ci o socotim numai „expresie de limbă vorbită", deoarece poate fi întîlnită şi la oamenii de cultură, în stilul oral.

Din comentariul de pînă aici s-ar putea reţine că în timp ce expresia nu s-a schimbat de-a lungul veacurilor, deoarece o folosim şi noi în limba actuală cu aceeaşi formă şi acelaşi înţeles, s-a modificat în schimb atitudinea scriitorului. Într-adevăr, nici unul din scriitorii contemporani nu s-ar mai simţi obligat să avertizeze cititorul asupra naturii deosebite a unei asemenea expresii, fiind convins că ea se bucură de o circulaţie largă printre toţi vorbitorii limbii române. Reflecţia autorului în legătură cu calificarea expresiei este mai puţin oportună pe plan stilistic, întrucît se întrerupe firul descrierii, ceea ce aduce după sine o scădere a tensiunii pe care reuşise s-o imprime pînă aici.

Cercetînd o r i g i n e a cuvintelor folosite în fragment, se constată că din 154 de cuvinte, indiferent de natura lor sau de repetări, numai 17 nu sînt de origine latină. Se poate adăuga la acestea 10 neologisme care sînt de origine latină, dar nu sînt moştenite din latina populară, ci au fost împrumutate începînd cu secolul al XIX-lea din latina literară sau din diversele limbi romanice de largă circulaţie.

Din cele 17 cuvinte nelatineşti, 13 corespund unor cuvinte existente în limba slavă veche *(greşit* (15), *grije* (1), *opri peşterea* (5), *porni* (12), *prăpastie* (13), *sfîrşi* (16), *vorbi)* sau în limbile slave meridionale (bulgar — *colţ* şi *potecă*; sîrbesc — *făclie*). Un cuvînt *(sosi* (17)*)* provine din neogreacă, unul este comun cu albaneza *(mal)*, iar cuvîntului *stîncă* (7) nu i s-a putut stabili etimologia, în mod sigur, pînă în prezent (origine necunoscută sau etimologie nesigură).

OBSERVAȚII GRAMATICALE. Privit în ansamblu, textul de care ne ocupăm nu prezintă, din punct de vedere gramatical, deosebiri importante în comparație cu limba din zilele noastre. Explicația trebuie căutată în stabilitatea structurii gramaticale de-a lungul evoluției limbii române. După cum știm, gramatica unei limbi se compune din două părți mari: morfologia, care se ocupă cu forma cuvintelor și sintaxa, cu îmbinarea cuvintelor în propoziții și a propozițiilor în frază. Dintre cele două părți, morfologia este cea mai puțin schimbătoare, ceea ce înseamnă că mai ales în sintaxă apar aspecte noi.

În continuare semnalăm cîteva fapte care aparțin **morfologiei și sintaxei propoziției.** Folosirea pronumelui personal neaccentuat *ne* cu funcția de complement indirect al verbului copulativ *fu* nu este conformă cu sintaxa limbii române. Ea poate fi explicată însă prin analogie cu limba franceză pe care scriitorul o cunoștea foarte bine.

Pronumele *ce* este folosit la introducerea unei propoziții atributive: *ce le a inventat* (20), în locul lui *care* precedat de prepoziția *pe*, cum se procedează în româna de astăzi.

Dintre formele verbale utilizate de scriitor o mențiune aparte merită formele de perfect simplu. Interesul suscitat se explică nu atît prin numărul mare al acestora (9) în comparație cu celelalte forme verbale prezente în fragment (17), cît mai ales de aglomerarea lor într-o anumită parte, cum este fraza a cincea unde toate cele trei predicate sînt exprimate prin verbe la perfectul simplu. Interesul crește dacă ne referim la faptul că în limba literară de astăzi folosită în opere literare perfectul simplu a devenit timpul narațiunii. Valoarea originară care indica o acțiune terminată de curînd (eventual, chiar în ziua în care se vorbește) se păstrează numai în limba vorbită în Oltenia, vestul Munteniei și Banat.

Verbul *trebui* (8) ar fi putut fi considerat auxiliar de modalitate, cu care autorul subliniază obligativitatea acțiunii de „a îndrăzni". Verbul este despărțit de locuțiunea verbală *să ne luăm inima în dinți* prin reflecția autorului despre aceasta, care pe plan gramatical are rolul de a marca individualitatea verbului *trebui*, obligîndu-ne să-i acordăm valoare predicativă.

Fraza utilizată în text are o amploare medie, întrucît cele șase fraze sînt formate din cîte una, două, trei, patru, cinci și șase propoziții.

În ce privește proporția dintre coordonare și subordonare, se poate arăta că domină raportul de subordonare (10 subordonate față de 5 coordonate, toate principale). Situarea subordonării pe primul loc în ierarhia raporturilor dintre propoziții dovedește o mai mare complexitate a frazei, care devine tot mai prezentă în textele beletristice, pe măsură ce ne apropiem de perioada contemporană.

Structura mai complexă a frazei, evidențiată prin preponderența subordonării, se manifestă și în natura propozițiilor subordonate: între cele zece subordonate se află cinci atributive, două cauzale, o predicativă și două subiective. Numărul mare de atributive nu surprinde, deoarece ele rămîn pînă astăzi subordonatele cele mai frecvente în descrieri și chiar în fraza obișnuită din limba literară în general.

Dintre subordonatele prezente în text, merită să fie discutată în mod deosebit propoziția a treia din fraza a doua. Am considerat-o subiectivă, deoarece este cerută de verbul impersonal *trebui* din regentă. Construcția incidentă, *dupe o expresie țărănească*, face parte din aceeași propoziție cu locuțiunea verbală *să ne luăm inima în dinți*, față de care îndeplinește funcția de complement circumstanțial de mod de conformitate.

O altă subordonată care suscită unele comentarii este cauzala din fraza a șasea. Este vorba de propoziția *ni se păru* așezată după prima propoziție de care este despărțită

prin punct și virgulă (;). Folosirea acestui semn de punctuație poate deruta, deoarece desparte, de obicei, coordonate copulative, juxtapuse. Dacă ținem seama de faptul că cele două propoziții nu au comun același subiect și, mai ales, că propoziția a cincea este coordonată copulativă cu prima, după cum dovedește identitatea subiectului, modul, timpul precum și situarea celor două propoziții pe același plan, rezultă că nu mai există nici un motiv să fie considerată coordonată cu prima. Dacă raportăm acțiunile între ele, constatăm că *se păru* se găsește în raport de cauzalitate față de *ne oprirăm*; cu alte cuvinte, ne-am oprit fiindcă ni s-a părut.

Delimitarea și felul propozițiilor

I 1 *Cea ... fu* = principală
2 *să ... stalactiți* = predicativă
3 *ce ... stîncile* = atributivă
4 *de ... vorbit* = atributivă

II 1 *Ieșind ... dreapta* = principală
2 *acum trebui* = coordonată copulativă juxtapusă cu 1
3 *dupe ... dinți* = subiectivă
4 *căci ... pietriș* = cauzală
5 *care ... prăpastie* = atributivă

III 1 *Aci ... viață* = principală independentă

IV 1 *Ne ... pietrelor* = principală
2 *și ... călătorilor* = coordonată copulativă cu 1

V 1 *În ... peșterii* = principală
2 *acolo ... făcliile* = coordonată copulativă juxtapusă cu 1
3 *și intrarăm* = coordonată copulativă legată prin *și* cu 2

VI 1 *La ... oprirăm* = principală
2 *ni ... păru* = cauzală
3 *că ... încîntate* = subiectivă
4 *ce ... arabi* = atributivă
5 *ne ... pietre* = coordonată copulativă juxtapusă cu 1
6 *care ... omenești* = atributivă

Schemele frazelor

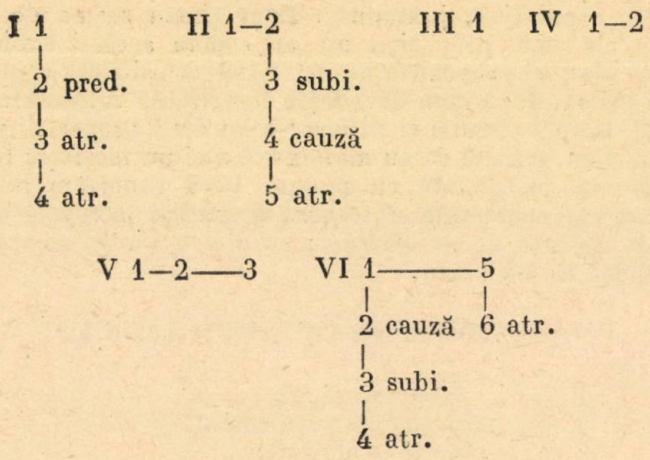

MIHAIL KOGĂLNICEANU
(1817-1891)

Cuvînt introductiv la cursul de istoria națională rostit în 24 noemvrie 1843 în Academia Mihăileană

(Fragment)

Domnilor[1] 1/, când[2] aș fi așa de norocit[3] 2/ să desvoltez[4] mai mult în inima Dvoastră interesul[5] pentru istoria[6] patriei[7] ,3/ m-aș făli[8] 1/ că am sporit[9] în Dvoastră și iubirea[10] către patrie4/ și că prin urmare am contribuat[11] la păstrarea naționalității5/ ; căci ce poate mai mult6/ să ne[12] o păstreze7/ decât[13] această istorie6/ care ne arată8/ ce am fost[14] 9/, de unde am venit[15],10/ ce sîntem[16] 11/ și ca regula de trii[17] ne descopere și numărul necunoscut12/ ce avem să fim[18] 13/.

O asemine[19] carte ar trebui[20] să fie pentru noi1/ aceea ce Iliada era pentru greci2/. Și să mă credeți[21], domnilor[22],1/ că și istoria noastră are întâmplări[23] 2/, are portreturi[24] 3/ care nicidecum n-ar rămânea[25] mai jos decât eroii celor vechi,4/ dacă acestora li s-ar scoate aureola[26] poetică[27] 5/, cu care[28] pana geniului[29] i-au[30] înfrumusețat6/. Totul este1/ că veacurile[31] eroice[32] și mitologice[33] au trecut de mult2/, că astăzi poezia[34] nu se găsește[35] nici macar[36] în versurile[37] poeților[38] 3/ și că numai un Omer au[39] fost în lume4/.

Fragmentul face parte din cuvîntul introductiv rostit de Mihail Kogălniceanu, în Academia Mihăileană, la deschiderea cursului de Istorie națională.

Textul aparține genului oratoric și reprezintă una dintre cele mai cunoscute alocuțiuni rostite de acest excelent orator, cuprinzînd, în același timp, prețioase elemente în legătură cu concepția sa de istoric.

M. Kogălniceanu este și un remarcabil teoretician al limbii literare formulînd, pentru prima dată în termeni categorici, problema unității limbii literare românești: „țălul nostru este realizația dorinții ca românii să aibă o limbă și o literatură comună pentru toți" (Introducție la programul „Daciei literare" 1840).

OBSERVAȚII ORTOGRAFICE. În ansamblu, Kogălniceanu a fost un susținător al sistemului de scriere cu litere latine și s-a ridicat, cu hotărîre, împotriva nenumăratelor sisteme ortografice ale vremii: „critica s-a făcut neapărată mai ales în timpul de față, cînd limba românească este răstignită pe fel de fel de ortografii, unele mai absurde decît altele".

În practică, el tipărește cu litere chirilice chiar ziarul său *Steaua Dunării*, din 1855.

Deoarece fragmentul a fost luat din *Litopisițile Țării Moldovii*, tom I, apărut la Iași în 1852, unde textul a fost tipărit cu alfabetul de tranziție, apar diverse particularități din ortografia vremii. (Se înțelege prin alfabet de tranziție scrierea cu litere chirilice și latine, prin care se pregătea înlocuirea completă a slovelor chirilice prin literele latine.)

Dintre particularitățile ortografice ale textului semnalăm:

Prezența în titlul cuvîntării a semnului chirilic ѳ pe care l-am întîlnit și discutat încă din scrisoarea boierului Neacșu (1521).

Notarea cu *ă* a sunetului reprodus în limba literară actuală prin *î*: *căn̆d* (2), *decăt* (13), întămplări (23), *rămănea* (25).

Scrierea cu *s* în loc de *z* în cuvîntul *desvolta* (4), poate sub influența scrierii franceze în neologisme unde *des* este prefix.

Scrierea *Omer* reprezintă aplicarea principiului fonetic și la scrierea numelor proprii străine. Normele ortografice actuale recomandă păstrarea ortografiei originale (Homer).

OBSERVAȚII FONETICE. Limba scrierilor lui Kogălniceanu se caracterizează, cum este și firesc, prin prezența unor fonetisme moldovenești.

Dintre acestea semnalăm pe cele prezente în text.

Pronunțarea lui *e* ca *ă (către)*. Frecvența lui *ă* în scrisul lui Kogălniceanu se datorește și deprinderii ortografice a

vremii de a nota sunetele *ă* și *î* cu același semn *ă (decăt)*.

Pronunțarea *ii* în loc de *ei (trii)* (17). Fenomenul poate fi apropiat de trecerea lui *e* neaccentuat la *i (asemine* (19)*)*.

Pronunțarea *a* în loc de *ă* foarte frecventă și caracteristică pentru vorbitorii graiului moldovenesc *(macar* (36)*)*.

OBSERVAȚII LEXICALE. La fel cu ceilalți scriitori din epocă, Kogălniceanu a desfășurat o susținută activitate de îmbogățire a fondului lexical al limbii noastre literare. În scrisul său a dat viață cuvintelor populare, vechi și regionale, ca și cuvintelor noi împrumutate din alte limbi și adaptate la structura lexicală și morfologică a limbii române. Dintre acestea, pot fi semnalate în text mai multe categorii de cuvinte.

Făli (8) și *norocit* (3) care, deși nu pot fi considerate moldovenisme propriu-zise, sînt caracteristice graiului moldovenesc prin frecvența lor.

Mai numeroase sînt, în cuvîntul rostit de Kogălniceanu, neologismele *(interesul* (5), *istoria* (6), *patrie* (7), *contribuat* (11), *aureola* (26), *poetică* (27), *geniu* (29), *eroice* (32), *mitologice* (33), *poezia* (34), *portreturi* (24), *versuri* (37), *poeți* (38). Procentul neologismelor în scrisul lui Kogălniceanu este ridicat după cum rezultă clar din faptul că din cca. 57 de cuvinte cu înțeles (substantive, adjective, verbe), 16 sînt neologisme, ceea ce ar însemna 28%.

Privite din punctul de vedere al originii este ușor de întrevăzut proveniența lor romanică, toate fiind preluate din franceză ori din latina literară.

Kogălniceanu, adept convins al neologismelor, era conștient de importanța adaptării lor: „Sînt atîtea idei care, dacă ar fi să nu întrebuințăm cuvintele străine ce le exprimă și să ne slujim de circonlocuții românești, ar rămîne mai neînțelese decît rostindu-le prin termene astăzi străine, dar mai împămîntenite".

Efortul scriitorului de a găsi forma cea mai potrivită a neologismului față de structura lexicală și morfologică a limbii române poate fi evidențiat și aici, deoarece sînt neologisme a căror formă nu corespunde cu cea actuală *(contribuat* (11), *portreturi* (24)*)*. În cazul verbului, se pot

semnala ezitări în privința încadrării verbelor neologice într-una din cele două conjugări productive, I și IV. Scriitorul adoptă verbul francez *contribuer* dar îl adaptează la verbele de conjugarea I și nu la cele de conjugarea a IV-a, cum se va impune, pînă la urmă, în limba literară. În cazul substantivului neutru *portret*, autorul îi atribuie desinența *-uri* specifică pentru pluralul neutru. În limba literară actuală s-a impus forma de plural cu desinența *-e*.

În privința valorii semantice, Kogălniceanu folosește neologismele cu sensul păstrat și astăzi în limba noastră.

Referindu-ne la ținuta stilistică de ansamblu a discursurilor sale unde folosește o limbă alcătuită din cuvinte comune limbii întregului popor, se poate afirma că fragmentul de aici se prezintă cam încărcat cu neologisme.

În legătură cu originea celorlalte cuvinte, se confirmă încă o dată valabilitatea constatării că majoritatea cuvintelor din limba română provin din limba latină. Din cele 41 de cuvinte pline, numai cîteva au ca punct de plecare termeni nelatinești (slavi: *făli* (8), *găsi* (35), *iubire* (10), *spori* (9), *trebui* (20), *veac* (31); bg. din ngr. este *păstra*).

Cercetînd lexicul din punct de vedere stilistic, adică al mijloacelor folosite pentru a obține o utilizare artistică a cuvintelor, se constată că scriitorul dă dovadă de inconsecvență în preocuparea de a nu repeta aceleași cuvinte. Astfel, uneori evită repetarea folosind cuvinte diferite *să desvoltez* (4), *am sporit* (9). Alteori apelează la cuvinte din aceeași familie *păstrarea/să... păstreze*. Deși în ultimul caz cei doi termeni sînt despărțiți de șase cuvinte, pentru grija pe care o pretinde stilul oratoric, faptul constituie o scăpare.

Scriitorul recurge și la efectul pe care-l produc, la audiție, cuvintele cu valoare antonimă *(să ne o păstreze/ne descopere)*.

OBSERVAȚII GRAMATICALE. Și la Kogălniceanu structura gramaticală nu prezintă, în general, deosebiri față de cea din limba actuală.

Pe plan morfologic, singurele observații privesc desinențele verbale. În cazul lui *desvoltez* (4), se folosește sufixul verbal *-ez* cu valoare de desinență pe

care limba literară nu-l va păstra la acest cuvînt. Iar la *descopere* se folosește, la persoana a III-a singular, a indicativului prezent, desinența *e*.

Verbul *rămănea* (25) este încadrat în conjugarea a II-a după modelul limbii vechi și al etimonului latin *remaneo*, pe care îl continuă.

În sintaxa propoziției, semnalăm mai întîi aparentele dezacorduri: „**pana** *geniului i*-**au** înfrumusețat", „*numai* **un Omer au fost** *în lume*". În realitate, în aceste cazuri nu este vorba de dezacord, deoarece pluralul **au** al auxiliarului *avea* reprezintă o formă invariabilă caracteristică pentru limba veche, de unde o preia Kogălniceanu.

Pronumele relativ *care* (28), precedat de prepoziția *cu*, are pe lîngă rolul de conjuncție subordonatoare introducînd o propoziție atributivă și funcția sintactică de complement circumstanțial instrumental.

Mai interesante sînt particularitățile de sintaxă a propoziției cu valoare stilistică. După cum se știe, una din laturile măiestriei cu care un orator își construiește discursul se referă la cîștigarea auditoriului de partea sa, adică la cointeresarea ascultătorilor pentru tema dezbătută. Dintre procedeele folosite de autor pentru a-și realiza scopul, semnalăm pe cele prezente în textul analizat.

Pentru a-i asocia pe ascultători la teza susținută de el, oratorul recurge la diverse procedee sintactice prin care auditoriul este grupat la un loc cu cel care vorbește. Acest rol îl îndeplinește forma neaccentuată a pronumelui personal de persoana I plural în dativ *ne* (12), care strînge la un loc atît pe auditori, cît și pe vorbitor. Aici se poate vorbi de un plural al solidarității avînd, în același timp, și rolul de a crea un anumit grad de intimitate. Iată și contextele în care apare: *să* **ne** *o păstreze*; **ne** *arată*; **ne** *descopere*. În același sens, oratorul recurge și la alte forme pronominale: pronumele de pers. I plural *noi* cu o valoare stilistică evidentă *(să fie pentru* **noi***)* și pronumele posesiv cu valoare adjectivală *noastră* ca determinant al substantivului *istoria* (forma corespunzătoare mai multor posesori include, în mod evident, atît pe ascultători, cît și pe orator).

Pentru a realiza „solidarizarea" ascultătorilor, oratorul mai avea la dispoziție f o r m e l e v e r b a l e. Kogălniceanu cunoaște capacitatea formei de persoana I plural de a-i include și pe cei cărora li se adresează, cînd forma verbală este folosită de vorbitorul respectiv. În text apar patru asemenea forme verbale: *am fost* (14), *am venit* (15), *sîntem*(16) și *avem să fim* (18). Semnificativ este amănuntul că toate aceste patru forme verbale sînt anunțate de construcțiile în care apare forma pronominală *ne*. Împletirea dintre cele două procedee contribuie la realizarea, în cele mai bune condiții, a scopului pe care oratorul și l-a propus, și anume, cointeresarea auditorilor, la susținerea tezei expuse.

Un procedeu specific genului oratoric este utilizarea v o c a t i v u l u i, pentru a atrage atenția auditoriului asupra cuvintelor care îi sînt adresate. Kogălniceanu folosește vocativul *domnilor* (1) prima dată la începutul frazei, dar despărțit de propoziția principală căreia îi aparține; a doua oară (22), în interiorul frazei, la sfîrșitul propoziției care cuprinde un conjunctiv cu valoare modală intermediară între imperativ care exprimă un îndemn și optativ *(și, să mă* **credeți**, *domnilor, că și istoria noastră are întîmplări)*.

Tot ca un element specific al genului oratoric trebuie să fie socotită și locuțiunea adverbială cu valoare concluzivă, *prin urmare*. Aici locuțiunea adverbială nu îndeplinește și funcția sintactică de complement circumstanțial de mod pe care poate s-o aibă, în general, o locuțiune adverbială.

Fraza lui Kogălniceanu, așa cum se desprinde din textul comentat, are toate atributele frazei oratorice: amplă, bogată în propoziții, complexă în țesătura ei de subordonate; pe scurt, este o frază bine construită.

În text, sînt patru fraze cu patru structuri diferite, ca număr de propoziții și ca aranjament. Prima este o frază alcătuită din două părți destul de echilibrate ca număr de propoziții (5 în prima, 8 în a doua). Echilibrul celor două părți este susținut de paralelismul existent în construcția lor, cel puțin pînă la primul nivel. În cazul amîndurora, principala are cîte două subordonate diferite, dintre care a doua are o coordonată.

Urmează fraza a doua formată numai din două propoziții. Fraza a treia este alcătuită din șase propoziții, dispuse mai ales pe verticală (a treia este coordonată cu a doua). Ultima frază are numai patru propoziții, dintre care trei sînt subordonate dispuse pe același nivel.

Se poate afirma că, în general, predomină frazele cu multe propoziții, deoarece trei din cele patru au mai mult de trei propoziții.

În ceea ce privește structura lor „arhitecturală", alături de dezvoltarea pe orizontală, Kogălniceanu folosește și desfășurarea pe verticală ajungînd la patru nivele de subordonare.

Referitor la relația dintre coordonare și subordonare se poate vorbi de supremația ultimului raport sintactic, deoarece din totalul de 25 de propoziții 20 sînt subordonate. Este adevărat că raporturi de coordonare există și între nouă subordonate. Dar, chiar dacă luăm în considerație coordonarea dintre subordonate, subordonarea rămîne raportul dominant în fraza lui Kogălniceanu. Această constatare se potrivește cu structura frazei oratorice în care predomină, de obicei, subordonarea.

În legătură cu propozițiile din fraze se pot face unele observații.

În prima frază, subordonata introdusă prin *cînd* este o condițională, nu o temporală, care n-ar avea nici o justificare (de altfel *cînd* poate introduce și o condițională). Propoziția a șasea este principală. *Căci* nu este, aici, o conjuncție subordonatoare cauzală, ci o conjuncție expletivă, care poate lipsi din alcătuirea propoziției, rolul ei fiind să ușureze continuarea expunerii. *Ce* este, aici, pronume interogativ introducînd o propoziție interogativă exclamativă (de fapt oratorul nu-i întreabă pe ascultători, ci vrea să le spună că nimic nu păstrează mai bine naționalitatea decît istoria).

Propozițiile 6 și 7 ridică și problema dificilului verb *poate*, care pare predicativ, din punct de vedere formal. În realitate, sensul ne arată că el este un auxiliar de modalitate ajutîndu-l ca înțeles pe *să păstreze* și indicînd po-

sibilitatea acestei acțiuni. În acest caz, cele două verbe formează un singur predicat și, deci, o singură propoziție.

În felul cum sînt dispuse propozițiile 9, 10, 11, și 13, se vede măiestria oratorului. Propoziția 13 ar fi putut fi plasată alături de celelalte trei constituind o simplă enumerare de propoziții de același fel. În realitate, vorbitorul intercalează în cuvîntul său o propoziție (13), în care conținutul trimite la o demonstrație matematică și care are rolul de a-și convinge auditoriul de valabilitatea celor trei propoziții amintite.

În prima propoziție din fraza a doua, verbul *ar trebui* este un auxiliar de modalitate. O delimitare mecanică de tipul „O asemine carte ar trebui" este nefirească, deoarece ar urma ca verbul impersonal *ar trebui* să aibă subiect pe *carte*, ceea ce nu ar avea nici un sens. Verbul *să fie* este verb copulativ, alături de care propoziția următoare îndeplinește funcția de nume predicativ.

Cea de-a treia frază începe cu o propoziție specifică oratoriei, avînd rolul de a capta încrederea auditoriului.

În ultima frază, toate cele trei subordonate sînt predicative. Dacă adăugăm că și subordonata propoziției principale din fraza a doua este predicativă, se poate afirma că scriitorul manifestă o oarecare preferință pentru această subordonată.

În concluzie, se poate nota că fraza bogată și complexă a lui Kogălniceanu anunță fraza arhitecturală a lui Alexandru Odobescu.

Delimitarea și felul propozițiilor

I 1 *Domnilor /.../ m-aș făli* = principală
2 *când ... norocit* = condițională
3 *să desvoltez ... patriei* = consecutivă
4 *că am ... patrie* = completivă indirectă
5 *și că prin urmare ... naționalității* = completivă indirectă coordonată copulativă legată prin *și* cu 4
6 *căci ... mult /.../ decît această istorie* = principală
7 *să ne o păstreze* = completivă directă
8 *care ne arată* = atributivă
9 *ce am fost* = completivă directă
10 *de unde am venit* = completivă directă
11 *ce sîntem* = completivă directă
12 *și ca ... necunoscut* = atributivă coordonată copulativă legată prin *și* cu 8
13 *ce avem să fim* = completivă directă

II 1 *O asemine ... noi* = principală
2 *aceea ce ... greci* = predicativă

III 1 *Și să ... domnilor* = principală
2 *că și ... întîmplări* = completivă indirectă
3 *are portreturi* = completivă indirectă coordonată copulativă juxtapusă cu 2
4 *care ... vechi* = atributivă
5 *dacă ... poetică* = condițională
6 *cu care ... înfrumusețat* = atributivă

IV 1 *Totul este* = principală
2 *că veacurile ... mult* = predicativă
3 *că astăzi ... poeților* = predicativă
4 *și că ... lume* = predicativă

Schemele frazelor

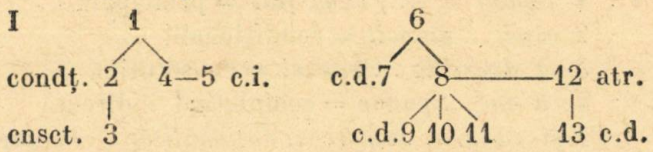

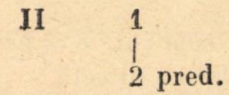

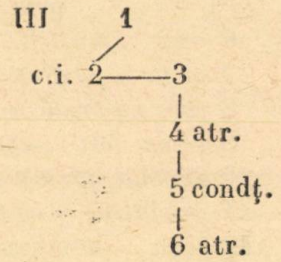

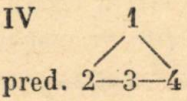

ION HELIADE RĂDULESCU
(1802-1872)

Balada Sburătorul
(1843-1844)

(Fragment)

E[1] noapte[2] naltă[3], naltă;1/ din mijlocul tăriei[4]
Veșmîntul[5] său cel negru[6] de stele[7] semănat[8]
Destins[9] coprinde[10] lumea[11] 2/ ce-n brațele somniei[12]
Visează[13] 3/ cîte-aievea[14] deșteaptă[15] n-a visat[16] 4/.

Tăcere[17] este totul și nemișcare[18] plină;1/
Încîntec[19] sau[20] descîntec[21] pe lume[22] s-a lăsat[23] 2/
Nici frunza[24] nu se mișcă,3 / nici vîntul[25] nu suspină,4/
Și apele[26] dorm duse,5/ și morile au stat.6/

Balada Sburătorul este considerată pînă astăzi drept cea mai reușită creație a lui Ion Heliade Rădulescu. Punctul de plecare al poeziei îl constituie credința populară în zburător amintită încă de Dimitrie Cantemir în *Descriptio Moldaviae*. Mai înainte de Heliade, a scris o poezie cu titlul *Zburătorul* Cezar Bolliac în 1836, iar mai tîrziu, Alecsandri, în 1845. Mitul popular al zburătorului apare și în poezia lui Eminescu *Călin, file de poveste* (1876).

Unul din meritele acestei poezii rezultă din corespondența deplină dintre tema mitului popular și procedeele de limbă populară folosite. In felul acesta, viața de autenticitate populară este realizată, în afară de conținutul poeziei, cu ajutorul limbii.

Cele două strofe citate aici sînt desprinse din finalul părții a doua și constituie unul dintre primele pasteluri din literatura română.

OBSERVAȚII DE ORTOGRAFIE. Poezia utilizează ortografia preconizată, încă din 1828, în prefața din *Gramatica românească* și popularizată prin paginile *Curierului românesc* (1829), adică scrierea bazată pe principiul fonetic, conform căruia scrisul trebuie să reproducă sunetele limbii vii. Combătînd tendințele curentului latinist, Heliade susține pronunțarea drept criteriul hotărîtor în alcătuirea unei ortografii: „pentru ce să nu scriem după cum pronunțiem, cînd scriem pentru cei carii trăiesc, iar nu pentru cei morți?"

Bineînțeles că, vorbind despre ortografia poeziei, nu trebuie să se uite că ea a fost scrisă cu litere chirilice, deoarece abia în 1860—1862 se va introduce, în mod oficial, scrierea cu litere latine.

OBSERVAȚII FONETICE. Se poate nota că sunetele nu diferă, nici sub aspectul realizării lor și nici al notării, de cele folosite astăzi. Singura deosebire față de limba literară de astăzi o constituie redarea lui *u* prin *o* în cuvîntul *coprinde*(10). Treceri de la *u* la *o* și invers sînt semnalate și la alte cuvinte de-ale autorului (de exemplu: *român* și *rumân*). În cazul termenului *coprinde*, va fi contribuit și cuvîntul latinesc după modelul căruia s-a format *comprendere* < *comprehendere*.

OBSERVAȚII LEXICALE. Textul conține cuvinte care pot fi înțelese, în general, cu ușurință. Claritatea lexicului în perioada în care scrie Heliade era stînjenită de cele două tendințe care se înfruntau în orice operă. Pe de o parte, cuvintele vechi și populare căutau să se mențină, iar, pe de altă parte, elementele noi pătrundeau în limba scrierilor încercînd să se impună în limba literară.

Deși, în general, în opera lui Heliade se întîlnește un număr mare de neologisme, ele lipsesc din *Balada Sburătorul*. Lipsa neologismelor din lexicul acestei ba-

lade evidențiază și mai bine caracterul popular al limbii folosite de scriitor.

Cuvintele cuprinse în fragmentul comentat fac parte din vocabularul general al limbii române. Din lectura versurilor se constată, însă, că sînt unele cuvinte care impresionează pe cititor mai mult decît altele. Impresia deosebită pe care o produc în timpul lecturii se datorește unui plus de expresivitate poetică, diferită de la cuvînt la cuvînt.

În unele cazuri, expresivitatea este în raport direct cu caracterul neobișnuit al cuvîntului, fiind vorba de un termen vechi, mai puțin obișnuit în limba contemporană. Acesta este cazul cuvîntului *veșmînt*(5). Deși nu avem de-a face, în nici un caz, cu un arhaism, după cum demonstrează prezența lui în limba vie de astăzi, impresia de cuvînt mai vechi, încercată de cititor, se datorește opoziției față de termenii sinonimi, *haină* și *îmbrăcăminte*, mult mai folosiți în vorbirea din zilele noastre. În aceeași categorie se încadrează cuvîntul *încîntec*(19). Fără să fie un arhaism, dicționarul îl socotește „învechit și rar". Cuvîntul este legat de către autor de antonimul său *descîntec* (21), prin raport de coordonare disjunctivă, realizat cu ajutorul conjuncției coordonatoare disjunctive *sau* (20). Expresivitatea poetică deosebită a celor două cuvinte se datorește repetării grupului de sunete *cîntec* în interiorul amîndurora. (O asemenea repetare de sunete identice constituie un procedeu stilistic de mare efect numit aliterație.) Prin alăturarea acestor două cuvinte poetul realizează un cuplu expresiv îmbogățind vocabularul poetic al limbii române.

În alte cazuri, impresia deosebită pe care o produce în poezie un cuvînt se datorește unei accepțiuni semantice deosebite. Aceasta este situația, de exemplu, a termenului *tărie*(4), pe care Heliade nu-l folosește cu sensul propriu, de bază, în legătură cu forța fizică sau morală, ci îi conferă sensul figurat mult mai bogat pe planul expresivității poetice de „boltă cerească, firmament" sau chiar „cosmos, univers". Încărcătura poetică a acestui cuvînt este confir-

mată și prin prezența lui în vocabularul limbii poetice a lui Mihai Eminescu, unde poate fi întîlnit cu același sens.

Alteori valoarea expresivă a unui cuvînt se datorește realizării sale prin procedeul derivării de la un cuvînt consacrat pe plan poetic datorită conținutului său afectiv. În această situație se găsește *somnie* (12), derivat de la *somn* cu sufixul *-ie*, pe care dicționarele îl glosează prin „somnolență". La expresivitatea deosebită a cuvîntului participă, alături de derivarea puțin obișnuită, sensul special atribuit de poet care îl apropie mai degrabă de „reverie", precum și gruparea metaforică: *brațele somniei*.

În alte cazuri, printre cuvintele expresive se găsesc cuvintele noi sau cele care par noi, ca în cazul termenilor *destins* (9) și *coprinde* (10). Într-adevăr, *destins* nu este un neologism, cum s-ar părea, ci este participiul verbului *destinde* care este format din [*în*] *tinde* și prefixul *des-*. Fără să fie un neologism propriu-zis, *destins* este un cuvînt nou format, avînd un sens specializat pentru a arăta întinderea suprafețelor. Termenul *coprinde* pare nou datorită schimbării lui *u* în *o* (care poate să se datoreze tocmai faptului că etimonul latin al cuvîntului avea în corpul său pe acest *o*).

Constatîndu-se existența unor cuvinte expresive în versurile lui Heliade, s-a verificat dacă ele se află în vocabularul poetic al lui Eminescu. Din cele 58 de cuvinte cîte are textul ne-am oprit numai asupra cuvintelor cu un sens propriu-zis (verbe, substantive, adjective, adverbe). Din totalul de 31 de asemenea cuvinte, numai patru nu figurează în *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*. Acestea sînt: *destins*, *încîntec*, *somnie*, *nemișcare*. De reținut că primele trei fac parte dintre cele șapte cuvinte de mare expresivitate.

Se poate trage vreo concluzie din acest sumar sondaj? Socotim că se poate afirma — restrîngînd afirmația la cele opt versuri cercetate aici — că aceste coincidențe lexicale pledează în favoarea valorii poetice a vocabularului folosit de Heliade Rădulescu.

Cercetînd felul cum se grupează cuvintele pe plan semantic, se constată existența a două mari planuri. Pe primul se situează cuvintele legate de *noapte* și *vis*, cuprinse în prima strofă, iar al doilea plan semantic sugerează *liniștea*. Îmbinarea celor două planuri care se condiționează și se completează reciproc constituie o remarcabilă realizare poetică.

Chiar numai din cercetarea acestor versuri se desprind, cu ușurință, meritele stilistice ale acestei balade considerate, pe drept cuvînt, o pagină antologică. Ca o subliniere a acestei constatări pot fi citate cuvintele poetului D. Bolintineanu privitoare la *Sburătorul*: „O poezie trebuie să unească trei condiții ca să fie perfectă: cată să fie cu putere cugetată, cu adîncime simțită, cu eleganță exprimată".

Privind cele 58 de cuvinte ale textului din perspectiva originii lor se constată ușor că predomină cele de origine latină. Numai cuvîntul *aievea* (14) este slav.

OBSERVAȚII GRAMATICALE. Trebuie să reamintim că versurile discutate aparțin unui scriitor care a desfășurat și o activitate filologică remarcabilă. *Gramatica* tipărită la Sibiu în 1828, *Repede aruncătură de ochi asupra limbii și începutului rumânilor* (1832) și *Corespondența* cu C. Negruzzi au jucat un rol deosebit în definitivarea normelor gramaticale și chiar în dezvoltarea limbii române literare din secolul trecut.

De reținut că, deși în jurul anului 1840 începe perioada de exagerări italienești, Heliade realizează *Balada Sburătorul* într-o limbă nealterată. Privit din punct de vedere gramatical, textul nu prezintă nici măcar un singur aspect care n-ar putea fi întîlnit și în româna contemporană. De aceea, de astă dată, observațiile noastre nu urmăresc să explice aspecte gramaticale deosebite, ci să indice, mai ales, valoarea lor stilistică.

Prima strofă începe cu v e r b u l predicativ *e* (1) cu sensul „se află".

Forma neaccentuată a s u b s t a n t i v u l u i *noapte* (2) cu funcția de subiect exprimă o valoare generală. Îm-

LICEUL „GHEORGHE LAZĂR" BIBLIOTECA BUCUREȘTI

preună cu verbul *a fi*, el formează o construcție care face impresia unei expresii impersonale. În realitate, *noapte* are funcția de subiect pe lîngă verbul predicativ *e* cu sensul „există".

Prin repetarea a d j e c t i v u l u i *naltă* (3) se realizează, din punct de vedere gramatical, o construcție cu valoare de superlativ absolut, iar, din punct de vedere stilistic, o aliterație, obținîndu-se amplificarea expresivității epitetului.

În atributul adjectival *cel negru* (6), a r t i c o l u l a d j e c t i v a l *cel* subliniază valoarea determinantului deși, în ansamblu, valoarea expresivă a atributului rămîne destul de redusă.

Datorită inversiunii c o m p l e m e n t u l u i d e a g e n t *de stele* (7), participiul adjectival *semănat* (8), instalat în rimă, contribuie la caracterul popular al limbii prin apartenența cuvîntului la sfera semantică a vieții rurale. Pe plan poetic, prin întregul vers se realizează o izbutită construcție metaforică.

C o m p l e m e n t u l d i r e c t *lumea* (11) exprimat printr-un substantiv indică un tablou de amploare care cuprinde o viziune aeriană și atotcuprinzătoare a întregului pămînt, sugerînd globul pămîntesc. Prin acest termen, poetul face trecerea de la universul sau cosmosul prezent în primele două versuri și reprezentat prin cuvîntul *tărie*, la peisajul terestru. Acest cadru al pămîntului văzut de sus se încheie cu primele două versuri ale strofei următoare în care reapare termenul *lume* (22), de astă dată cu funcția de complement circumstanțial de loc.

A d v e r b u l *aievea* (14) cu sensul „în realitate" îndeplinește funcția de complement circumstanțial pe lîngă verbul *n-a visat*, față de sensul căruia are valoare antonimică. De altfel, echilibrul dintre vis și realitate este realizat, în vers, prin perechi de cuvinte: *visează* (13) — inițial — și *n-a visat* (16) — final, pe de o parte, iar pe de altă parte *aievea* (14) și *deșteaptă* (15), în centrul versului. Pe lîngă valoarea stilistică, *deșteaptă* interesează și pe plan gramatical, deoarece determină atît verbul din propoziție cît

și subiectul subînțeles, identic cu personajul feminin al baladei. Dubla determinare sintactică indică funcția sintactică de element predicativ suplimentar a adjectivului *deșteaptă*.

Primul vers al celei de-a doua strofe cuprinde cele două elemente dominante din strofă și, chiar, din întreaga poezie, *liniștea* și *imobilitatea*. Pentru exprimarea acestor noțiuni, scriitorul recurge la cuvintele *tăcere* (17) și *nemișcare* (18) cu funcția sintactică de *nume predicativ*, pe care le leagă, din punct de vedere gramatical, printr-un raport de coordonare copulativă realizat prin conjuncția *și*. Analiza corectă a acestora este îngreuiată de faptul că poetul a acordat întîietate ordinei poetice așezînd cei doi termeni la începutul și sfîrșitul versului. Prin această distribuție subiectul *totul* este situat în mijlocul versului între cele două nume predicative.

Din punctul de vedere al imaginii poetice realizate, propoziția din care face parte un predicat nominal cu un nume predicativ multiplu are rolul de a sugera ideea totalei instaurări a tăcerii și nemișcării. Ideea este reluată apoi și desăvîrșită în versurile următoare.

Conjuncția coordonatoare disjunctivă *sau* (20) leagă noțiunile *încîntec* (19) și *descîntec* (21) care se exclud ca alternative. Aici poetul s-a gîndit la o alternativă, în care se poate realiza numai unul din cele două subiecte. Așa rezultă și din faptul că predicatul *s-a lăsat* (23) este exprimat printr-un verb la persoana a III-a singular și acordul se face cu un singur subiect.

Pe plan poetic, între cele două substantive există o ușoară opoziție, în ciuda sensului global comun. Opoziția poate fi ilustrată și din punctul de vedere al formării celor două cuvinte, deoarece, deși cuvîntul de bază *cîntec* este comun amîndurora, primul este realizat cu prefixul *în-*, opus ca sens prefixului *des-* cu care s-a format al doilea cuvînt.

Ultimele două versuri ilustrează echilibrul realizat, cu ajutorul raportului de coordonare, între emistihuri. Cezura apare, în ambele versuri, la sfîrșit de propoziție, realizîn-

du-se patru unități sintactice și metrice. Paralelismul acestora este accentuat prin folosirea unor cuvinte identice la inițiala celor două unități ale fiecărui vers. Din punct de vedere sintactic, rostul lor este de a sublinia raportul de egalitate dintre cele două perechi de propoziții. Faptul că în primele două propoziții se folosește *nici* iar în ultimele două *și* poate da impresia că cele două perechi se deosebesc. În realitate, cele patru propoziții reprezintă o acumulare de unități care formează un lanț de coordonare copulativă. Poetul așază la începutul lanțului elementele care exprimă cumularea în sens negativ și, astfel, mărește valoarea expresivă a ultimelor două propoziții afirmative. Deși aspectul negativ al verbelor din primele două propoziții este întărit de adverbul negativ *nici*, ideile exprimate se apropie de cele cuprinse în cele două propoziții afirmative, de la sfîrșitul frazei și, respectiv, al strofei.

Valoarea expresivă a lanțului de patru coordonate se datorește în special valorii lor de hiperbole. Pentru a reda cît mai plastic desăvîrșita instaurare a tăcerii și a nemișcării, poetul alege cele mai mobile și zgomotoase elemente naturale: *frunza* (24), *vîntul* (25), *apele* (26) și le prezintă imobile și tăcute. Rezultă deci că realizarea artistică a acestor versuri s-a obținut din împletirea plină de măiestrie a unor trăsături gramaticale și stilistice.

Cele două fraze din text corespund celor două strofe: În prima sînt 10 propoziții, în a doua 6.

În privința naturii propozițiilor, în prima frază sînt două principale și două subordonate (o atributivă și o completivă directă), iar în a doua toate cele șase propoziții sînt principale în raport de coordonare. Coordonarea caracterizează nu numai relația dintre propoziții, ci și dintre părțile primelor două propoziții (nume predicative în prima, subiecte în a doua).

Predominarea raportului de coordonare asupra celui de subordonare contribuie la sublinierea tonalității populare a limbii folosite în baladă, care rămîne una din realizările remarcabile ale poeziei de pînă la Eminescu.

Delimitarea și felul propozițiilor

I 1 *E ... naltă* = principală
2 *din ... lumea* = coordonată copulativă juxtapusă cu 1
3 *ce-n ... visează* = subordonată atributivă
4 *cîte ... visat* = completivă directă

II 1 *Tăcere ... plină* = principală
2 *Încîntec ... lăsat* = coordonată copulativă juxtapusă cu 1
3 *Nici ... mișcă* = coordonată copulativă juxtapusă cu 2
4 *nici ... suspină* = coordonată copulativă legată prin *nici* de 3
5 *Și ... duse* = coordonată copulativă legată prin *și* cu 4
6 *și ... stat* = coordonată copulativă legată prin *și* cu 5

Schemele frazelor

I 1—2
|
3 atr.
|
4 c.d.

II 1—2—3—4—5—6

NICOLAE BĂLCESCU
(1819-1852)

Istoria românilor subt Mihaiu-vodă Viteazul
(1852)

Cartea IV. Unitatea națională

(Fragment)

Pe culmea cea mai naltă a munților Carpați se întinde o țară mîndră și binecuvîntată între toate țările semănate de Domnul pre pămînt[1]/. Ea seamănă a fi un măreț și întins palat[1], cap d'operă[2] de architectură[3],[1]/ unde sînt adunate[2]/și așezate cu mîndrie toate frumusețile naturale[4] 3/ ce împodobesc celelalte ținuturi ale Europei[4]/, pe care ea cu plăcere ni le aduce aminte.[5]/ Un brîu[5] de munți ocolește,[1]/ precum zidul o cetate,[2]/ toată această țară[1]/ și dintr-însul, ici colea[6], se desfac, întinzîndu-se pînă în centrul[7] ei, ca niște valuri proptitoare, mai multe șiruri de dealuri nalte și frumoase, mărețe pedestaluri[8] înverzite,[3]/ care varsă urnele[9] lor de zăpadă peste văi și peste lunci.[4]/ Mai presus de acel brîu muntos se înalță două piramide[10] mari de munți, cu creștetele încununate de o vecinică[11] diademă[12] de ninsoare,[1]/ care, ca doui[13] uriași, stau la ambele[14] capete ale țării[15], cătînd unul în fața altuia.[2]/ Păduri stufoase,[1]/ în care ursul se prîmblă[16] în voie, ca un domn stăpînitor,[2]/ umbresc culmea acelor munți.[1]/ Și nu departe de aceste locuri,[1]/ cari[17] îți aduc aminte natura[18] țărilor de miază-noapte[19],[2]/ dai, ca la porțile Romei, peste cîmpii arse și văruite[20],[2]/ unde bivolul dormitează alene[3]/. Astfel, miaza-noapte[21] și miaza-zi[22] trăiesc într-acest ținut alături una de alta și armonizînd[23] împreună.[1]/ Aci stejarii, brazii și fagii trufași[24] înalță capul lor spre cer;[1]/ alături te afunzi într-o mare de

grîu şi porumb/2, din care nu se mai vede calul şi călăreţul.3/ Ori încotro te-i uita,1/ vezi colori[25] felurite ca un întins curcubeu2/şi tabloul[26] cel mai încîntător farmecă vederea: stînci[27] prăpăstioase, munţi uriaşi,3/ ale căror vîrfuri mîngîie nuorii[28],4/păduri întunecoase, lunci înverzite, livezi mirositoare, văi răcoroase, gîrle3/ a cărora limpede apă curge printre cîmpiele înflorite,5/ pîraie răpezi,3/ care mugind groaznic se prăvălesc în cataracte[29] printre acele ameninţătoare stînci de piatră,6/ce plac vederii7/şi o spăimîntă[30] tot deodată.8/Apoi, în tot locul, dai de rîuri mari cu nume armonioase[31] 1/, ale căror unde port aurul2/. În pîntecele acestor munţi zac comorile minerale[32] cele mai bogate şi mai felurite din Europa: sarea[33], ferul[34], argintul, arama, plumbul, mercuriul[35], zincul[36], antimoniul[37], arsenicul[38], cobaltul[39], tuteaoa[40], teluriul[41] şi, în sfîrşit, metalul cel mai îmbilşugat[42] decît toate, aurul[43],1/ pe care îl vezi strălucind pînă şi prin noroiul drumurilor.2/

Astfel este ţara Ardealului.1/

Am desprins din această lucrare un fragment ceva mai mare decît de obicei, deoarece am vrut să nu-i ştirbim unitatea, fiind vorba de descrierea Ardealului.

După cum se ştie lucrarea nu a fost terminată şi a văzut lumina tiparului după moartea scriitorului, fiind publicată de Odobescu mai întîi parţial, în 1861—1863, şi apoi, integral, în 1878.

OBSERVAŢII ORTOGRAFICE şi FONETICE amănunţite asupra textului nu se pot face, deoarece fragmentul este luat din ediţia postumă, îngrijită de Odobescu. Se pot enunţa, totuşi, unele observaţii în legătură cu scrierea şi pronunţarea neologismelor. Astfel scrierea *cap d'operă* (2) este rezultatul unui semicalc, în sensul că dă aspect

românesc numai primei jumătăți a cuvîntului italienesc *capodopera*. (Se înțelege prin **calc** procedeul prin care se traduce din altă limbă elementele de formare a unui cuvînt sau a unei expresii.) Limba română literară actuală a adoptat și adaptat cuvîntul italienesc sub forma *capodoperă*.

Grafia și pronunțarea *architectură* (3) au fost influențate de scrierea în limba franceză sau de cuvîntul folosit în latina clasică.

În cazul scrierii *pedestaluri* (8), care provine din francezul *piédestal*, se poate invoca deprinderea autorului de a pronunța și nota *e* după labială, așa cum apare și în cazul cuvîntului *ferul* (34).

Forma *teluriul* (41) reprezintă o adaptare a cuvîntului francez *tellure* sub influența limbii vorbite.

Mai puține observații de scriere și pronunțare se pot face asupra unor cuvinte românești. Astfel scrierea și pronunțarea *prîmblă* (16) reprezintă o variantă mai veche, iar *îmbilșugat* (42) este o formă influențată de limba vorbită. Scrierea *doui* (13) reprezintă numai o grafie și nu corespunde unei pronunțări.

OBSERVAȚII LEXICALE numeroase sînt prilejuite de cercetarea limbii lui N. Bălcescu. Pot fi distinse trei straturi de cuvinte: populare, vechi și noi, care corespund celor trei direcții importante ale activității lui Bălcescu. Ca revoluționar democrat s-a apropiat de popor, cunoscîndu-i limba vie, din care a preluat majoritatea cuvintelor. Ca istoric, a cercetat documentele și scrierile vechi luînd din ele un număr apreciabil de cuvinte pe care le-a folosit în lucrările sale. Ca scriitor și cărturar, Bălcescu a fost deosebit de receptiv la ideile noi care circulau.

Deoarece cuvintele pe care Bălcescu le-a preluat din limba vie a poporului formează fondul de bază al limbii sale, fiind în același timp cele mai numeroase, nu le vom semnala aici.

Elementele lexicale v e c h i luate de Bălcescu din limba veche apar în scrierile sale ori de cîte ori se vorbește în numele trecutului. Dacă elementele vechi nu sînt, întot-

deauna, vizibile, explicația trebuie căutată în faptul că de cele mai multe ori ele coincid cu cele din limba populară.

În cazul termenului *vecinică* (11) nu avem de-a face cu un cuvînt vechi, ci cu o formă veche (folosită în mod exclusiv și de Eminescu). În aceeași situație sînt și cuvintele: *prîmblă* (16), *nuorii* (28), *spăimîntă* (30).

Poate singurul cuvînt cu adevărat vechi care creează dificultăți cititorului de astăzi este *tuteaoa* (40). Cuvîntul denumea altădată oxidul de zinc și provine din limba turcă.

O situație specială o are cuvîntul *văruite* (20), care nu face impresia unui cuvînt vechi. Cu toate aceste, dacă cercetăm raportul în care se găsește față de determinat, ne dăm seama că are un sens special și anume „văroase", termen cu care se denumeau terenurile care conțin var, calcaroase. Nu se poate preciza în ce măsură este o accepție veche sau este un calc după un cuvînt străin, deoarece dicționarele nu atestă sensul.

N e o l o g i s m e l e folosite de Bălcescu provin din limbile de mare cultură ale epocii: franceza și italiana. Remarcabilă este intuiția scriitorului care l-a făcut să prefere, aproape întotdeauna, forma care avea să rămînă în limba noastră. Din textul de față pot fi amintite următoarele: *cap d'operă* (2), *architectură* (3), *naturale* (4), *centru* (7), *pedestaluri* (8), *urne* (9), *piramide* (10), *diademă* (12), *ambele* (14), *natură* (18), *armoniza* (23), *colori* (25), *tablou* (26), *cataracte* (29), *armonios* (31), *minerale* (32), *mercuriu* (35), *zinc* (36), *antimoniu* (37), *arsenic* (38), *teluriu* (41).

După cum se poate vedea ușor, cele mai multe nu se deosebesc prea mult, ca formă, de neologismele corespunzătoare folosite astăzi. De asemenea, absolut toate figurează astăzi în lexicul general al limbii.

În privința originii, cele mai multe provin din franceză (*antimoniu* (37), *armonios* (31), *armoniza* (23), *arsenic* (38), *mercur* (35), *telur* (41), *zinc* (36)). Pentru altele, dicționarul arată că pot proveni tot atît de bine din franceză, ca și din latina cărturarilor. Avînd în vedere că Bălcescu stăpînea foarte bine limba franceză, se poate presupune că,

la el, unele apar sub influența acesteia (*arhitectură* (3), *centru* (7), *cataractă* (29), *diademă* (12), *mineral* (32), *natură* (18), *urnă* (9)). În cazul acestora și mai ales pentru *coloare* (32), se poate vorbi de o etimologie multiplă, adică termenul a putut veni din mai multe limbi. Latinei literare îi aparține cu siguranță neologismul *natural* (4), iar limbii italiene *cap d'operă* (2) și, poate, *ambele* (14).

Pe lîngă faptul că intuiește forma consacrată mai tîrziu de limba noastră literară, Bălcescu are meritul de a fi integrat perfect neologismele în țesătura limbii române și sub aspect semantic și stilistic. Scriitorul dovedește măiestria în împerecherea acestora cu termeni din fondul lexical general al limbii noastre. Procedeul va fi reîntîlnit mai tîrziu în limba poetică a lui Eminescu. Iată cîteva exemple de asemenea îmbinări izbutite: frumusețile **naturale**, *măreție* **pedestaluri**, **piramide** *mari de munți*, **colori** *felurite*, *vecinică* **diademă** *de ninsoare*, **urnele** *lor de zăpadă*.

Tot în sensul măiestriei artistice se poate observa cum Bălcescu folosește neologismul pentru a evita repetarea aceluiași termen: *ca* **doui** *uriași*, *stau la* **ambele** *capete ale țării*. Alteori preferă neologismul cuvîntului polisemantic existent în limbă: *centru* (7) în loc de „mijloc".

Se cuvine să arătăm că, deși folosește multe neologisme, Bălcescu nu abuzează de ele. Din scrisul său se poate desprinde efortul pe care-l face de a căuta în tezaurul lexical moștenit vorbele prin care să redea, cu ajutorul lărgirilor de înțeles sau al unor combinații noi, noțiunea nouă. În acest sens, alături de *văruit* (20) pentru „calcaros", pe care l-am mai amintit, poate fi semnalată sintagma *valuri proptitoare* prin care va fi evitat folosirea vreunui termen tehnic.

O cercetare a o r i g i n i i tuturor cuvintelor ne-ar duce, cu siguranță, la aceeași concluzie ca și în cazul celorlalți autori comentați mai înainte: majoritatea cuvintelor sînt de origine latină, după care urmează, în ordine, cele slave și apoi cuvintele străine de diverse origini.

De altfel, în scrisul lui Bălcescu, cuvintele sînt atît de bine încorporate în structura lexicală a limbii, încît numai o

cercetare specială le poate identifica originea. Dintre cuvintele a căror origine poate interesa pe cititor semnalăm: *palat* (1) (neogrec), *trufaș* (24) cuvînt format în limba română din *trufă* preluat probabil din latină, care la rîndul ei l-a luat din greacă), *cobalt* (39) și *tutea* (40) (din turcă).

OBSERVAȚII GRAMATICALE. Bun cunoscător al limbii române și sub aspectul structurii gramaticale, Bălcescu ne oferă puține ocazii de a semnala și comenta forme diferite de cele din limba literară actuală. În toate aceste cazuri explicația formelor neobișnuite se găsește mai ales în influența puternică din partea limbii vechi.

Dintre faptele care privesc morfologia semnalăm: substantivele feminine terminate în *ă* fac genitiv-dativul în *ei*, după modelul limbii vechi (*țărei* (15)); unele substantive neutre neologice primesc la plural desinența *-uri* spre deosebire de forma actuală în *e* (*pedestaluri* (8)); în substantivele compuse *miază-noapte* (19, 21) și *miază-zi* (22) se articulează numai primul element al compunerii, deoarece pentru Bălcescu cele două elemente nu sînt sudate, după cum se vede și din scrierea cu linioară (ortografia actuală recomandă scrierea într-un cuvînt).

Și formele pronumelor relative din scrisul lui Bălcescu prilejuiesc unele observații. Mai întîi se vede o preferință netă pentru pronumele *care* (de 9 ori), față de *ce* (o singură dată). Apoi pronumele relativ *care* este folosit, de obicei, cu o singură formă pentru toate genurile (apare, însă, o dată, forma de plural *cari* (17), ținînd locul unui substantiv neutru, și de trei ori, forma de genitiv *cărora*, substituind substantive feminine). În trei cazuri, pronumele relativ *care* este precedat de prepoziții.

Scriitorul folosește verbe la toate trei diatezele (activă (20), pasivă (2), reflexivă (9)). Se poate ilustra cu un exemplu folosirea unui verb la diateza activă în loc de reflexivă (*armonizînd* (23), pentru reflexivul reciproc, *armonizîndu-se*).

Privitor la adjectiv, se pot nota folosirea formei *naltă* (de două ori) și așezarea adjectivelor înaintea substantivului determinat, după modelul limbii franceze mă-

reț *și* întins *palat*; măreț*e pedestaluri*, limpede *apă*). În cazul lui *amenințătoare*, așezarea înainte este obligatorie; numai în felul acesta se poate exprima determinarea substantivului *stînci*.

În legătură cu adverbul, se poate semnala preocuparea de a nu repeta același adverb în situații asemănătoare („*trăiesc... alături una de alta*", iar în rîndul următor *armonizînd împreună*). În privința acestei părți de vorbire se observă alăturarea, după modelul limbii populare, a două adverbe opuse ca sens pentru a exprima ideea „din loc în loc" în locuțiunea adverbială *ici colea* (6).

La prepoziție se poate nota forma prepoziției *pre* sub influența limbii vechi. Există însă și aspectul opus, pătrunderea unui neologism în locuțiunea prepozițională veche *pînă în mijlocul*, pentru a se obține o locuțiune nouă: *pînă în centrul* (7).

În legătură cu sintaxa propoziției se pot face unele observații. Predicatele exprimate prin verbe reflexive au subiectele fie incluse, fie așezate la urmă. În ultima situație, poziția poate deruta în interpretarea ca subiect a părții de propoziție așezate după predicat. Că derutarea este posibilă se vede chiar din scrisul autorului care a considerat un subiect multiplu așezat după un verb reflexiv drept complement direct. Numai așa se poate explica dezacordul în scrisul lui Bălcescu: *din care nu se mai vede calul și călărețul*. Greu se recunoaște și subiectul multiplu al propoziției a treia din fraza a treia (*șiruri...* și *pedestaluri*).

În textul *unde sînt adunate și așezate cu mîndrie toate frumusețile naturale* există două predicate, nu unul. Această afirmație poate fi acceptată numai dacă se recunoaște că predicatele sînt verbale și sînt exprimate prin verbe diferite la diateza pasivă, care arată acțiuni deosebite. Evident că, în această situație, se subînțelege nu numai verbul auxiliar din a doua propoziție, ci și subiectul, în prima propoziție.

Dificultăți în identificare pot crea și apozițiile dezvoltate, frecvente în scrisul lui Bălcescu. În

textul nostru, apar două situații, ambele spre partea finală și în amîndouă cazurile, după două puncte. Prima determină substantivul *tabloul* (26): *stînci prăpăstioase, munți uriași..., păduri întunecoase, lunci înverzite, livezi mirositoare, văi răcoroase, gîrle..., pîraie răpezi.* A doua determină substantivul *comorile: sarea, ferul, argintul, arama, plumbul, mercuriul, zincul, antimoniul, arsenicul, cobaltul, tuteaoa, teluriul și, în sfîrșit, metalul cel mai îmbilșugat decît toate, aurul.*

În cazul primei apoziții, dificultatea constă în faptul că textul ei este întrerupt, în două rînduri, de propoziții atributive; în cazul celei de-a doua, în cuprinsul apoziției intră o altă apoziție, simplă de astă dată: *aurul* (43).

Tot de sintaxa propoziției ține și complementul de agent **de o** *vecinică* **diademă** al participiului *încununate.*

Fraza lui Bălcescu se caracterizează printr-o structură armonioasă și clară. Cele 12 fraze din textul prezentat nu sînt prea ample: cîte una cu 8, 5, 4 propoziții, două cu 3, patru cu 2 și trei cu o singură propoziție. Rezultă că cele mai multe (9) sînt fraze cu mai puțin de patru propoziții.

Dacă pe baza acestor cifre am considera puțin amplă fraza lui Bălcescu, am greși, deoarece amploarea frazei ca număr de propoziții este suplinită, în condiții corespunzătoare, prin propoziții deosebit de dezvoltate, pentru care se pot găsi exemple suficiente în text.

O altă latură a frazei lui Bălcescu pasibilă de a fi interpretată ca o scădere este lipsa de varietate. Din totalul de 17 propoziții subordonate, 15 sînt atributive. Explicația preponderenței acestui tip de subordonată trebuie căutată în caracterul descriptiv al fragmentului.

În cea de-a noua frază sînt trei propoziții atributive introduse prin pronumele relativ *c a r e*, în genitiv plural, precedat de articolul posesiv: *stînci... ale căror vîrfuri;*

gîrle a cărora limpede apă; *rîuri... ale căror unde*. În toate aceste cazuri Bălcescu folosește corect formele pronominale, adică acordă articolul posesiv cu substantivul din atributivă, iar pronumele relativ cu substantivul pe care îl înlocuiește. Forma *cărora* apare sub influența limbii vechi și populare.

Comparînd relația dintre coordonare și subordonare se constată că față de 15 propoziții coordonate sînt 17 subordonate, ceea ce reprezintă o redusă superioritate a ultimelor.

Ca și în celelalte cazuri, nu trebuie să ne grăbim să tragem o concluzie valabilă pentru fraza lui Bălcescu, în ansamblu. Ar însemna să afirmăm că în fraza lui Bălcescu predomină raportul de coordonare, ceea ce nu corespunde realității. Se știe că fraza lui Bălcescu este o frază amplă, complexă, construită, în special, pe baza raportului de subordonare.

Explicația situației speciale pe care o are acest fragment se datorește faptului că el reprezintă imitarea unui model străin. Așa cum se întîmplă, ori de cîte ori se urmărește un model, libertatea exprimării este îngrădită de modelul urmărit. După cum s-a arătat, pagina nu este a unui peisagist, deoarece Bălcescu n-a fost un pictor al naturii. Descrierea aparține mai degrabă unui geograf obișnuit să vadă elementele reliefului, flora, fauna și bogățiile subsolului. Peisajul zugrăvit este prezentat ca avînd o întindere deosebit de cuprinzătoare, ca și cum cel care privește Ardealul ar fi fost situat undeva în înaltul cerului. De aceea și epitetele folosite sînt generale și ornante: *munți* **uriași**, *văi* **răcoroase**, *pîraie* **repezi**.

În descriere, Bălcescu rămîne un scriitor sobru fără să recurgă la culoare și imagini deosebite. În tot textul găsim un singur adjectiv care denumește o culoare, *înverzite*, folosit de două ori, o dată pe lîngă *pedestaluri* (8), altă dată alături

de *lunci*. În schimb, îl pune, pe cititor în situația de a-și imagina culorile folosind în comparație termenul *curcubeu* prin care se denumește fenomenul natural multicolor: *vezi colori felurite ca un întins curcubeu*.

Bălcescu nu cultivă modurile figurative ale exprimării. Comparațiile la care recurge sînt, în general, simple, chiar sărace: (munți) *ca doui uriași*, (ursul) *ca un domn stăpînitor*. O singură dată folosește o comparație mai amplă realizată printr-o propoziție circumstanțială de mod comparativă de egalitate, eliptică de predicat: *precum zidul o cetate*.

Metaforele la care recurge scriitorul sînt în general obișnuite: *brîu* (5), *pedestaluri* (8), *urne* (9), *piramide* (10), *diademă* (12) (ultima des întîlnită și în scrisul lui Eminescu).

Din descrierea realizată nu se poate desprinde, în general, atitudinea scriitorului, deoarece nici unul din verbele folosite nu este la persoana I. Există totuși cîteva predicate cu subiect inclus exprimat prin persoana a II-a cu o valoare general nehotărîtă, în care pot fi incluși atît cititorul, cît și scriitorul. Se poate afirma, așadar, că, deși e vorba de o descriere, participarea afectivă a scriitorului poate fi intuită.

Enumerarea este un procedeu folosit de Bălcescu în descriere, deoarece îi dă ocazia să treacă în revistă diversele elemente din natură.

În ansamblu, rîndurile reproduse din opera lui Bălcescu indică un scriitor pe deplin format care ar fi putut aduce o importantă contribuție la dezvoltarea literaturii și limbii române, dacă moartea nu l-ar fi răpus prematur.

Delimitarea și felul propozițiilor

I 1 *Pe culmea ... pământ* = principală

II 1 *Ea ... architectură* = principală
2 *unde sînt adunate* = atributivă
3 *și așezate ... naturale* = atributivă coordonată copulativă legată prin *și* cu 2
4 *ce ... Europei* = atributivă
5 *pe care ...aminte* = atributivă

III 1 *Un brîu ... ocolește /.../ toată această țară* = principală
2 *precum ... o cetate* = circumstanțială de mod comparativă de egalitate
3 *și dintr-însul ... înverzite* = principală coordonată copulativă legată prin *și* cu 1
4 *care ... lunci* = atributivă

IV 1 *Mai presus ... ninsoare* = principală
2 *care ... altuia* = atributivă

V 1 *Păduri stufoase /.../ umbresc ... munți* = principală
2 *în care ... stăpînitor* = atributivă

VI 1 *Și nu departe ... locuri /.../ dai ... văruite* = principală
2 *cari ... miază-noapte* = atributivă
3 *unde ... alene* = atributivă

VII 1 *Astfel ... împreună* = principală

VIII 1 *Aci ... cer* = principală
2 *alături ... porumb* = principală coordonată copulativă juxtapusă cu 1
3 *din care ... călărețul* = atributivă

IX 1 *Ori încotro ... uita* = circumstanțială de loc
2 *vezi ... curcubeu* = principală
3 *și tabloul ... uriași /.../ păduri ... gîrle /.../ pîraie repezi* = principală coordonată copulativă legată prin *și* cu 2

4 *ale căror ... nuorii* = atributivă
5 *a cărora ... înflorite* = atributivă
6 *care ... piatră* = atributivă
7 *ce ... vederii* = atributivă
8 *și o ... deodată* = atributivă coordonată copulativă legată prin *și*

X 1 *Apoi ... armonioase* = principală
2 *ale căror ... aurul* = atributivă

XI 1 *În ... aurul* = principală
2 *pe care ... drumurilor* = atributivă

XII 1 *Astfel ... Ardealului* = principală independentă.

Schemele frazelor

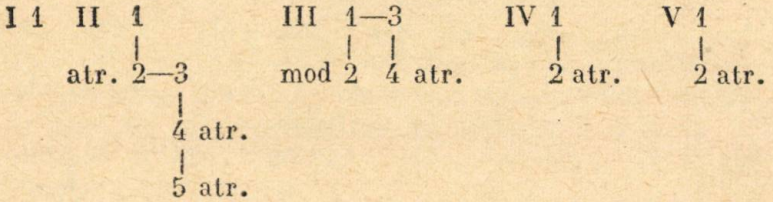

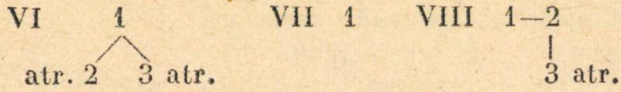

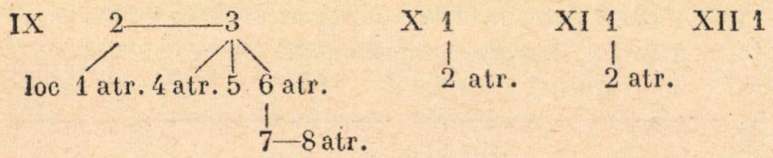

DIMITRIE BOLINTINEANU
(1819–1872)

Daniel Sihastru
(1862)

(Fragment)

Capul[1]/ ce se pleacă[2]/ paloşul[1] nu-l taie[1]/!
Dar cu umilinţă[2] lanţu[3]-l încovoaie![4] 3/
Ce e oare traiul,[1]/ dacă e robit[5] 2/?
Sărbătoare[6] 1/-n[7] care nimeni n-a zîmbit?2/
Viaţa şi robia[8] nu pot sta-mpreună[9] 1/,
Nu e totdodată pace şi furtună[2]/.
Doamne! tu ai dreptul a schimba-n[10] mormînturi
Pentru neatîrnare[11], oameni şi pămînturi:[1]/
Dar nu ai p-acela[2]/ ca să-i umileşti[12]! 3/
Poţi[1]/ ca să îi sfarămi[13] 2/; dar nu3/ să-i robeşti[14] !4/

Daniel Sihastru face parte din ciclul *Legende istorice*, care inaugurează un gen literar îndrăgit de scriitorii români şi bine reprezentat în literatura noastră.

Punctul de plecare al acestei creaţii poetice îl constituie a patra legendă din *O samă de cuvinte* a lui Ioan Neculce. Deoarece unii comentatori i-au reproşat poetului că, de multe ori, s-a mulţumit să versifice textul lui Neculce, dăm în continuare pasajul pe care el l-a dezvoltat în versurile comentate de noi: „Iar sihastrul au dzis să nu o închine, că războiul este a lui". Din această confruntare, care se poate uşor extinde la întreaga lucrare, se poate observa că poetul, departe de a se mulţumi cu o simplă versificare a textului furnizat de cronică, a elaborat versuri

originale, care nu au comun cu sursa de inspirație decît ideea și, poate, unele cuvinte absolut necesare, cărora poetul le-a adăugat patosul său patriotic.

OBSERVAȚII DE ORTOGRAFIE. Deși scriitorul a publicat peste 50 de volume de-a lungul celor 30 de ani de activitate, cercetarea ortografiei sale este ușurată de faptul că ediția din 1865, cuprinzînd lucrările sale cele mai reprezentative, a fost îngrijită de autor. În felul acesta, s-au putut stabili cu precizie formele de limbă specifice epocii și autorului.

În redarea în scris a versurilor, poetul se abate uneori de la regulile ortografice fiind preocupat în primul rînd de versificație. Se ajunge, în felul acesta, la unele forme neobișnuite, din punctul de vedere al scrierii.

În versul al doilea, cuvîntul *lanțu* (3) este scris fără articol enclitic hotărît, deși cuvîntul este articulat ca sens și formă (prezența vocalei de legătură *u*). Lipsa articolului nu se datorează transpunerii în scris a omiterii articolului *l* din limba vorbită, tendință evidentă și astăzi. Normele ortografice actuale arată că, chiar dacă în limba vorbită nu apare, în scris nu poate lipsi articolul enclitic hotărît. În situația comentată, omiterea lui *l* este provocată de întîlnirea celor două consoane de același fel (*l*, articol hotărît enclitic al substantivului *lanțul*, cu *l*, forma neaccentuată a pronumelui personal de persoana a III-a singular, masculin, acuzativ). În exprimarea scrisă obișnuită, articolul ar fi fost notat *(lanțul)*, iar pentru pronumele personal ar fi fost preferată forma *îl*. Din aceeași dorință de a evita o impresie acustică neplăcută și neharmonioasă, nu ortografiază cuvîntul *încovoaie* (4) fără *i*, așa cum procedează mai departe, în trei rînduri, cînd *i* se întîlnește cu finale vocalice: *-n* (7), *-mpreună* (9) și *-n* (10). Este evidentă deci preocuparea poetului pentru punctul de vedere eufonic. (Prin *eufonie* se înțelege îmbinarea armonioasă a vocalelor și consoanelor privite în succesiunea lor, prin care se realizează o impresie acustică plăcută.)

Se poate discuta, de asemenea, scrierea *vieaţa*, cu *ie* în unele ediţii. Normele ortografice actuale indică scrierea *viaţa*. De astă dată, se poate invoca şi ortoepia, adică pronunţarea corectă a cuvintelor. Bolintineanu ar fi fost îndreptăţit să scrie *vieaţa*, dacă l-ar fi pronunţat trisilabic, adică *vi-ea-ţă*. În realitate, aşa cum arată şi versificaţia, cuvîntul era rostit în două silabe *via-ţa*, ceea ce justifică scrierea *viaţa* indicată de normele ortografice actuale. Principiul fonetic, care stă la baza scrierii limbii române, urmăreşte să realizeze o corespondenţă cît mai perfectă între literă şi sunet recomandînd să se scrie, aşa cum se vorbeşte. Dacă se ţine seama, în plus, şi de principiul ortoepic, care indică să se citească aşa cum se scrie, se recunoaşte că scrierea *viaţă* este cea mai indicată.

În alte cazuri, scrierea unui cuvînt nu mai priveşte ortografia sau ortoepia, ci fonetica, adică disciplina care cercetează natura sunetelor unei limbi, fără să le privească din perspectiva corectitudinii. Într-o asemenea situaţie se află cuvîntul *sfarămi* (13) din ultimul vers. Deosebirea faţă de forma literară actuală *sfărîmi* nu mai poate fi pusă pe seama ortografiei. De astă dată, scriitorul a preferat o formă regională existentă în limbă. Curios este numai faptul că forma adoptată pare caracteristică graiului moldovean, în timp ce scriitorul era muntean şi ar fi trebuit să folosească în scris graiul pe care-l vorbea. Preferinţa scriitorului pentru această formă poate fi explicată dacă observăm plusul de muzicalitate, pe care îl are vocala cea mai deschisă *a* faţă de vocala mai închisă *ă*. Observaţia confirmă concluzia istoricilor literari care l-au considerat pe Bolintineanu drept cel dintîi poet român cu intuiţia valorii muzicale a cuvîntului.

OBSERVAŢII LEXICALE. În general, se consideră că vocabularul scrierilor lui Bolintineanu nu este prea bogat şi nici prea variat.

În privinţa fragmentului comentat, se constată că el cuprinde 26 de „cuvinte pline" (cum sînt numite cuvintele care au sens). Pentru a ne da seama de valoarea lor poetică le-am căutat în *Dicţionarul limbii poetice a lui Emi-*

nescu. Am constatat, în felul acesta, că din 26 de cuvinte 22 au fost folosite şi de Eminescu. Nu figurează în dicţionar: *neatîrnare* (11), *paloş* (1), *umilinţă* (2), *umili* (12). De fapt lipsa acestor cuvinte este relativă, întrucît Eminescu a folosit, pentru unele, sinonime. Astfel a preferat cuvîntul *independenţă*, care s-a impus în mod definitiv în lexicul limbii române contemporane, iar în loc de *paloş* a folosit de mai multe ori *sabie* şi *spadă*. În legătură cu ultimele cuvinte, Eminescu foloseşte *umilit*, din aceeaşi familie.

Se poate afirma deci că toate cuvintele folosite de Bolintineanu în acest fragment de legendă istorică figurează şi în vocabularul poetic al lui Eminescu. S-ar părea că această constatare este în favoarea lui Bolintineanu, deoarece pledează pentru caracterul poetic al cuvintelor folosite de acesta. În realitate, nu contează atît valoarea poetică în sine a cuvintelor, cît măiestria cu care sînt mînuite şi, mai ales, încărcate cu valori semantice şi expresive, capabile de a exprima o multitudine de nuanţe inedite.

Ceea ce impresionează neplăcut pe cercetătorul versurilor lui Bolintineanu nu se referă atît la sărăcia cuvintelor din punct de vedere numeric, cît mai ales la r e p e t a r e a aceloraşi cuvinte sau a unora din aceeaşi familie, cu tendinţa de a le transforma în clişee. De asemenea, pe acelaşi plan, poate fi amintită şi lipsa de încărcătură poetică a cuvintelor, datorită faptului că cele mai multe sînt folosite cu sensul lor propriu. Pledează pentru această afirmaţie şi lipsa epitetelor.

Pentru ilustrarea acestor afirmaţii, din cele zece versuri comentate aici, pot fi semnalate reluări ale unor cuvinte din aceeaşi familie: *cu umilinţă* (2), în versul al doilea, *să-i umileşti* (12) în penultimul vers; *e robit* (5), în versul al treilea; *robia* (8), în versul al cincilea şi *să-i robeşti* (14), în ultimul vers. Asemenea reluări pot fi semnalate şi în poezii diferite. Astfel imaginea cu valoare metaforică a *lanţului*, ca simbol al robiei, întîlnit în versurile citate, apare şi în poezia *Cea din urmă noapte a lui Mihai Viteazul*, publicată în ediţia din 1847. Reluarea a fost simţită ca o „stîngăcie" stilistică chiar de poet, după cum rezultă

din înlocuirea cuvintelor *poartă lanțul*, în ediția din 1865, cu *rabdă jugul*.

De fapt, nu reluarea în sine reprezintă o stîngăcie, ci mai degrabă neîncadrarea într-un context poetic. Se poate demonstra acest lucru cu faptul că și la Eminescu se repetă lanțul ca simbol al robiei, dar de fiecare dată în altă țesătură poetică. Iată, spre ilustrare, cele două situații:

Cad putredele tronuri în marea de urgie,
Se sfarmă deodată cu lanțul de sclavie și
sceptrele de fier.
(Junii Corupți)

Mureșan scutură lanțul cu-a lui voce ruginită.
(Epigonii)

Reluarea unor cuvinte ca urmare a lipsei de inventivitate lexicală nu trebuie confundată cu repetiția stilistică, în care poetul reia cu intenție un anumit cuvînt sau anumite cuvinte pentru a obține un efect stilistic sau pentru a da mai multă vigoare expunerii.

În fragmentul dat se întîlnesc cupluri lexicale autentice: *viața* și *robia*, *pace* și *furtună*. Valoarea antitezei realizate este mărită de concentrarea acestora în două versuri succesive, care reprezintă o singură frază realizată din două propoziții coordonate copulative juxtapuse.

Cercetînd cuvintele folosite de Bolintineanu în aceste versuri din punctul de vedere al o r i g i n i i, se constată o mai mare varietate a acestora decît în cazul scriitorilor de care ne-am ocupat pînă acum. Lăsînd la o parte instrumentele gramaticale, ne-am oprit asupra celor 23 de cuvinte care au un înțeles propriu-zis: 13 sînt latine, 7 provin din slavă sau alte limbi slave *(încovoaie, lanț, neatîrnare, robie, trai, umili, zîmbi)*, cîte unul din maghiară *(paloș)* sau neogreacă *(furtună)*, iar unul este comun cu limba albaneză *(sfărîma)*.

Se poate observa apoi că stabilirea etimologiilor se face mai greu, deoarece în cazul unora forma actuală este rezultatul unor „combinații". Astfel pentru a explica pe *neatîrnare* (16) trebuie mai întîi să izolăm prefixul *ne*, iar pentru a-l explica pe *atîrnare* trebuie să se plece de la *a* + *tîrn*.

OBSERVAȚII GRAMATICALE. Ca și în cazul ortografiei, se observă în versurile lui Bolintineanu tendința de a da prioritate versificației.

Astfel poetul preferă ca pronume relativ forma *ce* cu un picior mai puțin în comparație cu omonimul său *care*. Cercetările actuale arată că limba folosită în versuri manifestă și astăzi o predilecție pentru pronumele *ce*.

Nevoia unui picior în plus îl face să prefere conjuncția compusă *ca să* în construcții unde nu se introduc propoziții finale sau consecutive, cum cer normele gramaticale ale limbii literare.

Tot în versificație sau mai exact în nevoia de a realiza o rimă perfectă se poate găsi explicația întrebuințării formei de plural în *-uri* a substantivului neutru *mormînt*, care este considerată variantă față de pluralul din limba literară actuală *morminte*. De notat că la Eminescu apare numai *morminte*.

În domeniul sintaxei propoziției, cititorul care analizează versurile lui Bolintineanu poate fi surprins de prezența unui dezacord gramatical: *Nu e totdodată pace și furtună*. Aici substantivele în cazul nominativ *pace* și *furtună* îndeplinesc funcția de subiect multiplu. Pentru evitarea dezacordului s-ar fi putut recurge, eventual, la sinonimele corespunzătoare *se află*, *există*.

Deși în epoca lui Bolintineanu, acordul predicatului cu subiectul devenise oarecum o normă gramaticală, mai ales după publicarea gramaticii lui I. Heliade Rădulescu, dezacordul putea să apară datorită influenței graiului vorbit, mai puțin preocupat de corectitudinea gramaticală. De altfel, verbul *e* cu aspect negativ sau pozitiv, la început de propoziție, este simțit ca impersonal și deci neacordat și astăzi în unele construcții cum ar fi, de pildă, *mi-e sete și foame*.

Un alt aspect care poate fi semnalat, la nivelul sintaxei propoziției, în versurile citate este frecvența predicatelor exprimate prin verbe cu aspect negativ: *nu-l taie*, *n-a zîmbit*, *nu pot sta*, *nu e*, *nu ai*, *nu* [poți]. Explicația prezenței verbelor cu aspect negativ se găsește pe plan

stilistic. Asemenea verbe sînt folosite în realizarea antitezei, unde opoziția dintre afirmativ și negativ constituie un procedeu utilizat cu predilecție. Iată și exemple: *nu-l taie/ -l încovoaie;* **ai** *dreptul/* **nu ai** *p-acela; poți/* **nu** [poți]. În ultimul caz, negația este deosebit de puternică deoarece, lipsind verbul *poți*, valoarea negativă se transferă asupra propoziției subordonate *să-i robești.*

Fraza, în acest fragment, este puțin dezvoltată, chiar pentru poezie, unde — de obicei — frazele nu sînt prea ample. Astfel nici una din cele șase fraze nu are mai mult de 4 propoziții (trei fraze au cîte două propoziții, două cîte trei și una are patru). Privite din punctul de vedere al raportului sintactic exprimat, se constată că o singură frază este realizată exclusiv prin coordonare (IV). Deși celelalte cinci fraze se bazează pe subordonare (dintre care două în mod exclusiv), numărul propozițiilor subordonate (6) este mai mic decît al principalelor (9).

Despre propozițiile cuprinse în frazele amintite se pot face cîteva observații. Astfel în cadrul primei propoziții se poate remarca un anacolut (o construcție sintactică incoerentă care încalcă regulile exprimării corecte). Poetul începe versul cu substantivul articulat *capul* (1), cu intenția de a construi o propoziție, în care acesta să îndeplinească funcția de subiect. Pe parcurs, datorită și intercalării unei atributive, ajunge să alcătuiască o propoziție, în care *capul* nu mai este subiect, ci complement direct, după cum rezultă și din prezența formei neaccentuate a pronumelui personal în acuzativ *l*, substitutul substantivului *capul*. Deși gramatica socotește anacolutul drept o greșeală, deoarece se întrerupe construcția sintactică începută, el se mai întîlnește totuși mai ales la poeții mai preocupați de versificație decît de structura gramaticală.

O altă propoziție care merită să fie comentată se află în fraza a treia. Prima propoziție din această frază e formulată numai din cuvîntul *sărbătoare* (6) și este o propo-

ziție nominală, întrucît în structura ei nu există un verb la un mod predicativ. Recunoașterea unei propoziții nominale poate părea dificilă tocmai fiindcă nu are predicat. În cazul de față, recunoașterea este ușurată de existența atributivei care determină tocmai substantivul *sărbătoare*, întrucît o subordonată atributivă nu poate exista decît dacă are o regentă, care nu poate fi decît *sărbătoare*. Referindu-ne la contextul anterior, constatăm că de fapt *sărbătoare* reprezintă răspunsul la propoziția interogativă: *Ce e oare traiul?* În asemenea situații, verbul cu care se răspunde este același cu cel din întrebare. În felul acesta, se poate reconstitui propoziția: *Traiul e sărbătoare*, constatîndu-se că *sărbătoare* este, de fapt, numele predicativ al unui predicat nominal cu verbul copulativ eliptic.

În ultima frază se află, de asemenea, o propoziție care suscită comentarii. Aparent conjuncția coordonatoare adversativă leagă două propoziții, subordonate verbului din regentă *poți*. În realitate, analizînd cu atenție fraza, se constată că *dar* leagă două predicate, între care există opoziția dintre pozitiv *(poți)* și negativ (*nu* [poți]). În acest fel, poetul realizează o antiteză puternică, a cărei valoare expresivă este evidentă.

Poetul dovedește o anumită predilecție pentru propozițiile exclamative și interogative, cu nuanțe afective, care se potrivesc foarte bine cu tonul sentențios al versurilor sale. De altfel, cinci din cele zece versuri se termină cu semnul exclamării sau întrebării, la care se mai poate adăuga semnul exclamării de după vocativul *Doamne!* din versul al șaptelea.

Chiar dacă comentariul versurilor lui Bolintineanu a pus în evidență unele scăderi din punctul de vedere al limbii literare și al stilului, scriitorul se situează în rîndul celor care au contribuit la procesul de dezvoltare a limbii literare utilizate în operele artistice de pînă la Mihai Eminescu.

Delimitarea și felul propozițiilor

I 1 *Capul /.../ paloșul nu-l taie* = principală
2 *ce se pleacă* = atributivă
3 *Dar ... încovoaie!* = coordonată adversativă cu 1
II 1 *Ce ... traiul* = principală
2 *dacă e robit?* = condițională
III 1 *Sărbătoare* = propoziție nominală principală
2 *-n care ... n-a zîmbit?* = atributivă
IV 1 *Viața ... -mpreună* = principală
2 *Nu ... furtună* = coordonată copulativă juxtapusă cu 1
V 1 *Doamne! ... pămînturi* = principală
2 *Dar ... p-acela* = coordonată adversativă legată prin *dar* cu 1
3 *ca ... umilești!* = atributivă
VI 1 *Poți* = principală
2 *ca ... sfarămi* = completivă directă
3 *dar nu [poți]* = principală coordonată adversativă legată prin *dar* cu prop. 1
4 *să-i robești!* = completivă directă

Schemele frazelor

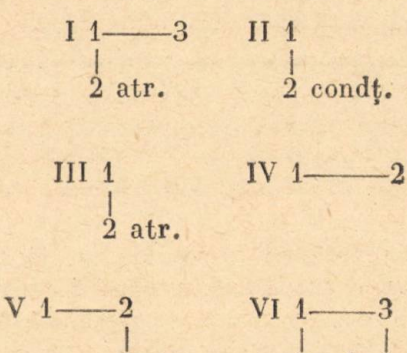

ALEXANDRU ODOBESCU
(1834 – 1895)

Pseudokinegheticos
(1874)

(Fragment)

Eu n-am uitat nici pe răposatul[1] Caraiman, veselul și priceputul staroste[2] al vînătorilor[3] tămădăieni 1/, carele[4] putea2/ să înghită[5] în largele[6] sale pîntece atîtea vedre[7] cît și o butie[8] de la Dealul Mare,3/ nici pe iscusitul moș Vlad1/, în căruța căruia ai adormit tu adesea4/ pe cînd el, cu ochi[9] de vulpe, zărea creștetul delicat al dropiei[10] mișcînd printre fulgii coliliei[11] 5/, nici pe bietul Gheorghe Giantă1/, cel care, cu o rugină de pușcă[12] 6/ pe care orice vînător ar fi azvîrlit-o în gunoi7/, nimerea mai bine decît altul[13] cu o carabină[14] ghintuită[15] 6/, și care pe mine, nemernicul, m-a adus de multe ori, cu vînat[16] la conacul[17] de amiazi[18] 8/.

Din opera lui Alexandru Odobescu, reprezentant de frunte al procesului de dezvoltare a limbii și artei literare din secolul al XIX-lea, am reținut o frază din *Pseudokinegheticos*. Lucrarea ocupă un loc aparte în literatura română, fiind considerată un mozaic literar datorită diversității aspectelor discutate, care formează un tot unitar, puternic legate prin firul conducător privitor la vînătoare.

Dintre numeroasele aprecieri privitoare la această lucrare, reținem cîteva rînduri semnificative aparținînd lui M. Eminescu: „Limba e curată și are farmecul noutății. O mulțime de cuvinte și forme idiomatice, pînă acum scrise puțin sau de fel, dar a căror origine întăritoare este limba popo-

rului nostru, fac cartea prețioasă și din punct de vedere lexical".

OBSERVAȚII ASUPRA ORTOGRAFIEI. De-a lungul bogatei și îndelungatei activități, Odobescu a respins, rînd pe rînd, curiozitățile ortografice ale diverselor curente lingvistice: italienismul, purismul, latinismul. Dintre părerile sale asupra limbii literare, citățm următoarele cuvinte rostite în plenul Academiei Române: „Cărțile se scriu spre a fi citite, și numai acele citiri pot fi profitabile cititorului pe care el le înțelege și care, conținînd idei sănătoase, prezentate într-un mod logic, sînt scrise într-o limbă de toți pricepută, de toți gustată, într-o limbă care, nici dezgustă mintea prin formele și expresiunile ei pocite și înjosite, nici osenește prin a ei frazeologie nomoloasă și încălcită, nici o spăimîntă prin netrebuincioase și nejustificabile inovațiuni".

OBSERVAȚII FONETICE. Limba sa literară n-a acceptat extravagațnțele vremii, ci s-a dezvoltat întegrîndu-se armonios în evoluția limbii întregului popor, temelia pe care s-a ridicat edificiul literaturii noastre.

Din punct de vedere fonetic pot fi semnalate — în general — unele trăsături regionale specifice graiului muntenesc. Din textul ales notăm: *să înghiță* (5), *largele* (6), *butie* (8). În toate aceste cazuri, fonetismele au pătruns în scrisul lui Odobescu din limba vie a poporului, pe care o cunoștea bine.

OBSERVAȚII LEXICALE. Vocabularul scrierilor lui Odobescu este unul dintre cele mai întinse și mai variate din vremea sa. În lexicul său pot fi întîlniți termeni populari la un loc cu arhaisme și neologisme, dar fiecare din acestea puse atît de bine la locul lor, încît cititorul nu se simte deranjat de nici unul.

Dintre t e r m e n i i p o p u l a r i legați de viața satului pot fi semnalați în text: *răposat* (1), *vedre* (7), *butie* (8), *colilie* (11), *conac* (17). Printre cuvintele populare, unele țin de aspectul mai vechi al limbii, fără să se poată încadra

însă în ceea ce înțelegem, în mod obișnuit, prin arhaism. În această categorie intră cuvîntul *staroste* (2), folosit altădată pentru a denumi pe conducătorul unei bresle. Termenul a căpătat, de aceea, și semnificația de „conducător" sau „fruntaș", cum apare și în scrisul lui Odobescu.

Sfera neologismelor este întinsă, dar scriitorul le dozează, în funcție de utilitatea lor. În textul nostru apar: *delicat*, *carabină* și *ghintuită*.

Una din notele care definesc arta sa scriitoricească constă în utilizarea cuvintelor, care privesc domeniul și tema dezbătută. În *Pseudokinegheticos*, de exemplu, se vede cît de bine stăpînește scriitorul diversele terminologii de specialitate privitoare la vînătoare, pictură, sculptură, arhitectură etc. În scurtul fragment comentat aici, se găsesc astfel cîțiva termeni privitori la vînătoare: *staroste (al vînătorilor)*, *dropie* (10), *pușcă* (12), *vînător* (3), *nimerea*, *carabină ghintuită*, *vînat* (16), *conac* (17).

Din punct de vedere semantic, numai unele cuvinte necesită explicații. Alături de *staroste* (2) amintit mai înainte, menționăm: *vadră* (7) „vas de lemn pentru păstrat și transportat diverse lichide", *butie* (8) „butoi", *dropie* (10) „pasăre sălbatică mare socotită un vînat principal al Bărăganului", *colilie* (11) „plantă care are în vîrful semințelor peri lungi, albi și pufoși ", *carabină* (14) „pușcă cu țeava ghintuită, scurtă", *ghintuit* (15) „care prezintă șanțuri în formă de spirală pentru a imprima proiectilului o mișcare de rotație", *conac* (17) „loc de popas, popas".

Privite prin prisma o r i g i n i i, cuvintele confirmă întîietatea elementului lexical provenit din latină. Dintre cuvintele nelatinești semnalăm: *s l a v e — biet*, *gunoi*, *iscusit*, *staroste*, *vadră*, *vesel*, *zări* (creat în română după sl. *zare*); *b u l g a r e — dropie*, *zvîrli*; *s î r b e ș t i — colilie*, *nemernic*, *nimeri*; *t u r c — conac*; comun cu *a l b a n e z a — moș*; *pușcă* are etimologie multiplă putînd proveni din *maghiară*, *polonă* sau *ucraineană*.

OBSERVAȚII GRAMATICALE. Cercetată din punctul de vedere al structurii gramaticale, limba lui Odobescu este con-

siderată ca un moment de seamă în evoluția limbii române literare.

Pe plan morfologic se poate nota: prezența formei articulate a pronumelui relativ *carele* (4), întîlnită și la alți scriitori ai vremii sub influența limbii vechi și care deține, de aceea, și o valoare expresivă.

Textul oferă prilej pentru unele observații și din punctul de vedere al sintaxei propoziției. Notăm, de pildă, apoziția dezvoltată: *veselul și priceputul staroste al vînătorilor tămădăieni*, care are rolul de a indica profesia și, în același timp, unele caracteristici ale termenului determinat.

Apar în frază trei complemente circumstanțiale instrumentale: *cu ochi de vulpe*, *cu o rugină de pușcă*, *cu o carabină*. Dacă în cazul ultimelor două valoarea instrumentală este evidentă, în cazul celui dintîi determinantul verbului *zărea* nu poate fi numai *cu ochi*, care ar avea valoare pleonastică, ci trebuie să se analizeze întreaga sintagmă: *cu ochi de vulpe*. O mențiune merită și cel de-al doilea instrumental *cu o rugină de pușcă*. Dacă se ține seama și de sens, nu se poate lua drept instrumental *cu o rugină*, ci *cu o pușcă de rugină*. Se petrece aici o substituire între determinant și determinat — procedeu popular prin care se obține o construcție cu o expresivitate deosebită. (Să se compare — în acest sens — și *un drac de fată* sau *un nebun de om*). Cel de-al treilea complement circumstanțial instrumental ridică o problemă mai dificilă, deoarece nu se poate accepta că el determină același verb *nimerea*. Se opune la asta atît înțelesul, cît și distanța între determinat și presupusul determinant. Pentru a ieși din încurcătură trebuie să se presupună că determinatul este participiul eliptic *înarmat*, care s-ar fi situat pe lîngă *altul*.

În aceeași propoziție se află și complementul circumstanțial de mod comparativ de inegalitate *decît altul* (13).

Cu vînat (16) din ultima propoziție este complement sociativ, avînd și o valoare evident ironică, deoarece se înțelege că vînatul i se datora bietului Gheorghe Giantă. Auto-

ironia este un procedeu stilistic folosit de scriitor pentru a capta mai bine interesul cititorului.

Ţinînd seama de sens, am considerat că verbul *putea* din propoziţia a doua are valoare predicativă însemnînd „a fi în stare de".

În ultima propoziţie, *de amiazi* (18) îndeplineşte funcţia de atribut adverbial. Interpretarea este condiţionată de cunoaşterea sensului de „popas" al substantivului *conacul* (17).

Calităţile de scriitor, în sens creator, apar cel mai bine, la Odobescu, în contribuţia sa la dezvoltarea frazei româneşti. În locul frazei, în care predomina parataxa sau coordonarea, scriitorul elaborează o frază simetrică în structura căreia predomină hipotaxa sau subordonarea.

Fraza la care ne-am oprit ilustrează cîteva din trăsăturile construcţiilor sintactice realizate de Odobescu.

S i m e t r i a, unul dintre procedeele de construcţie folosite de Odobescu, se poate observa şi în această frază. Predicatul din propoziţia principală este determinat de trei complemente directe exprimate prin nume de persoană care, la rîndul lor, sînt determinate de propoziţii atributive. Scriitorul îşi dă seama însă că o simetrie absolută poate să dea impresia de schematism, de artificialitate şi recurge pentru ultimul nume propriu la o determinare alcătuită din două atributive. Se poate afirma deci că asimetria poate fi un aspect al simetriei în măsura în care ajută la evitarea uniformităţii şi monotoniei.

Tot o dispoziţie simetrică au şi cele două subordonate situate la nivelul al doilea. Aşezate amîndouă în mijlocul schemei şi fiind subordonate propoziţii or din centrul frazei, fac impresia că sînt nişte piloni de susţinere, pe care se ridică întreaga construcţie.

Simetria poate fi observată şi în interiorul propoziţiilor. Astfel, în cadrul propoziţiei principale, toate cele trei complemente directe exprimate prin substantive proprii sînt determinate de cîte un atribut adjectival, care are pe plan stilistic valoarea de epitet, întrucît exprimă atitudinea afectivă a scriitorului faţă de cele trei „personaje".

O oarecare intenție simetrică se constată și în faptul că în frază sînt tot trei complemente circumstanțiale instrumentale. Intervine însă în așezarea lor un element de asimetrie, deoarece primul se află în cea de-a doua atributivă, iar celelalte două în atributiva a treia. Cercetarea felului cum sînt dispuse circumstanțialele instrumentale ne dă ocazia să semnalăm i n v e r s a r e a, ca aspect al simetriei. Primele două instrumentale nu respectă ordinea obișnuită, adică nu sînt așezate după verbul determinat.

R a m i f i c a r e a, adică subordonarea față de o regentă care este la rîndu-i subordonata, este un procedeu de construcție a frazei foarte întîlnit în scrisul lui Odobescu. În fraza analizată, propozițiile 4 și 6 sînt subordonate altor subordonate. Procedeul ramificării poate fi întîlnit nu numai în cadrul frazei, ci și pe planul propoziției. Iată ramificarea din propoziția principală:

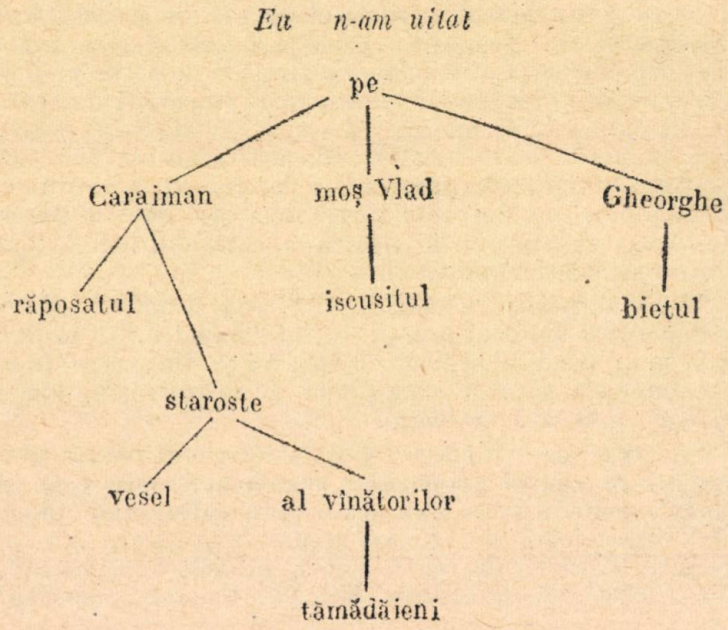

Sau iată cum arată ramificarea în propoziția a șasea, subordonată atributivă, unde schema se complică, deoarece unele părți de propoziție fiind așezate înaintea verbului determinat apar, în schemă, deasupra acestuia:

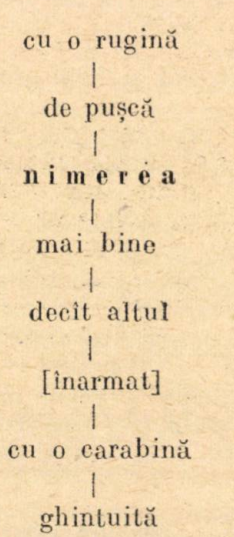

Deosebirea dintre cele două ramificări prezentate este evidentă. În principală, ramificarea este arborescentă (ca o imensă rădăcină); în subordonată, ramificarea este verticală avînd două părți: una „aeriană", iar alta „subterană" (asemenea unui copac cu rădăcina pătrunsă, în adîncime, mai mult decît se ridică, în sus, coroana).

Procedeele semnalate își găsesc ilustrări dintre cele mai variate în scrisul lui Odobescu.

Mînuirea largilor perioade arborescente este atît de des întrebuințată în scrisul său, încît este socotită drept una din particularitățile cele mai izbitoare ale stilului său. Arborescența frazei, în care scriitorul dovedește un remarcabil simț arhitectural al construcției, a fost pusă în legă-

tură cu gîndirea şi imaginaţia scriitorului, bogate, complexe şi nuanţate, dar perfect stăpînite şi conduse.

Prin activitatea desfăşurată în vederea dezvoltării limbii literare şi literaturii, Alexandru Odobescu ocupă un loc de seamă în galeria scriitorilor reprezentativi.

Delimitarea şi felul propoziţiilor

I 1 *Eu n-am ... tămădăieni /.../ nici pe iscusitul moş Vlad /.../ nici pe bietul Gheorghe Giantă* = principală
2 *carele putea* = atributivă
3 *să înghiţă ... Mare* = completivă indirectă
4 *în căruţa ... adesea* = atributivă
5 *pe cînd ... coliliei* = temporală
6 *cel care ... puşcă /.../ nimerea ... ghintuită* = atributivă
7 *pe care ... gunoi* = atributivă
8 *şi care ... amiazi* = atributivă, coordonată copulativă legată prin *şi* cu 6.

Schema frazei

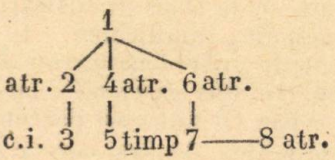

VASILE ALECSANDRI
(1821–1891)

Dan, căpitan de plai
(1874)

(Fragment)

„Ceahlăul[1] sub furtună[2] nu scade[3] mușunoi[4] .1/
Eu[5] , Dan[1]/, sub vîntul[6] soartei[7] să scad[8] păgîn[9] 2/, nu voi[1]/
Deci nu-mi convine[10] viața mișelnic[11] cîștigată3/,
Nici pata[12] făr' de-legii[13] în fruntea[14] mea săpată[15] 4/.
Rușinea[16]-i o rugină[17] pe-o armă[18] de viteaz[19]
Un vierme[20] 1/ ce mănîncă[21] albeața[22] din obraz[23] 2/.
Cui[24] place[25] 1/ să roșească 2/, roșească[26]... 3/ eu nu vreu[27]
Nici pată[28] pe-a mea[29] armă[30], nici pe obrazul[31] meu 4/.
Alb[32] am trăit un secul[33] pe plaiul[34] strămoșesc[35] 1/
Și vreau[36] 2/ cu fața[37] albă[38] senin[39] să mă sfîrșesc[40] 3/,
Ca după-o viață lungă, ferită[41] de rușine[42],
Mormîntul[43] meu să fie curat[44] și alb[45] ca mine[46] 4/.
Așa m-au[47] deprins[48] Ștefan[49] 1/, ușoară[50] țărna[51]-i fie[52] 2/
La trai[53] fără mustrare[54] și fără prihănie[55] 1/,
Nu-mi trebuie[56]-a ta[57] milă[58] 3/, nu vreu a tale[59] daruri[60] 4/
Departe[61] ea[62] de mine! 1/ ... mai drept[63] e 1/ ca să mor[64]! 2/
Iar 1/ dacă ai tu cuget[65] 2/ și-ți pasă[66] de-al meu[67] dor[68] 3/
Ghirai! mă lasă, 1/ lasă[69] în oara[70] morții[71] grele[72] 4/
Să mai sărut[73] o dată pămîntul[74] țării[75] mele[76]! 5/

Poemul *Dan, căpitan de plai*, din care am reținut un fragment, face parte din ciclul *Legende*, unde istoria se împletește cu folclorul, realitatea cu fantasticul și, pe deasupra tuturor sentimentelor, domină dragostea

de țară, întruchipată în legendarul căpitan de plai, Dan.

Pentru caracterizarea globală a activității lui Vasile Alecsandri, menționăm cîteva rînduri scrise de Mihail Sadoveanu: „Începînd din preajma anului 1840, vreme de jumătate de veac, Vasile Alecsandri a întrupat în sufletu-i generos și a exteriorizat cu marele-i talent toate aspirațiile neamului nostru. Alecsandri a fost primul din elita românismului, luptător, interpret și cîntăreț. A fost unul din creatorii României moderne și prin prestigiul și strălucirea talentului său a simbolizat întreaga epocă."

Bun cunoscător al limbii populare și al valorilor expresive ale acesteia, Vasile Alecsandri a pus în lumină caracterul național al limbii noastre: „Limba este tezaurul cel mai prețios pe care-l moștenesc copiii de la părinți, depozitul cel mai sacru lăsat de generațiile trecute și care merită să fie păstrat cu sfințenie de generațiile ce-l primesc. Ea este cartea de nobleță, testimoniul de naționalitate al unui neam; semnul caracteristic prin care membrii aceleiași familii se recunosc în marea diversitate a popoarelor din lume, lanțul tainic ce-i leagă împreună și-i face a se numi frați, altarul împrejurul căruia toți se adună cu inimi iubitoare și cu simțirea de devotament unii către alții."

OBSERVAȚII ASUPRA ORTOGRAFIEI. Adept convins al principiului fonetic în ortografie, Vasile Alecsandri a contribuit prin ideile și scrisul său la respingerea tuturor exagerărilor și la impunerea ideilor sănătoase privitoare la scrierea limbii române.

În această privință, sînt ilustrative cuvintele pe care i le adresează lui Ion Ghica într-o scrisoare din 1862: „În cazul cînd oferta mea ar fi acceptată, cer să mi se acorde o simplă favoare, aceea de a publica manuscrisele mele așa cum sînt scrise de mine, cu ortografia pe care am adoptat-o. Sînt contra consoanelor duble și contra ortografiei etimologice. Acestea sînt numai pedanterii zadarnice și tot atîtea greutăți care se creează pentru studierea limbii noastre de către străini și mai cu seamă de către popor.

Deoarece am dovedit deja Europei că sîntem de rasă latină, ar fi drept să-i procurăm toate înlesnirile ca să ne cunoască mai îndeaproape și pentru aceasta, trebuie să ne înfățișăm ochilor săi cu o ortografie simplă și limpede."

Trăind într-o perioadă de mari fluctuații ortografice, cînd nu se elaborase și adoptase norme unitare general aplicabile, scriitorul acceptă coexistența unor notații diferite chiar pentru același cuvînt și, de multe ori, la distanțe foarte mici. Astfel persoana I singular de la indicativul prezent al verbului *vrea* apare de trei ori, în versurile date, cu două aspecte grafice diferite: *vreu* de două ori și *vreau* (36), o dată. S-ar putea arăta, în plus, că o odată apare și forma sinonimă *voi*.

Tot ca o problemă de ortografie trebuie să fie privită și forma de plural a verbului auxiliar *avea*, folosit pentru persoana a treia singular: *Așa m-au deprins Ștefan*. Folosirea acestei particularități, semnalate și la alți scriitori ai epocii, își găsește justificarea în intenția artistului de a reda vorbirea mai veche, impusă — oarecum — și de evocarea figurii lui Ștefan cel Mare.

Scrierea *făr' de-legii* (13) corespunde ortografiei din epocă, cînd termenul era simțit ca fiind format din trei cuvinte diferite, deși forma flexionară a genitivului arată că el începuse să fie tratat ca un singur cuvînt. Ortografia actuală recomandă scrierea într-un cuvînt.

OBSERVAȚII FONETICE. Reprezentant al graiului moldovenesc și, în același timp, al limbii literare ce se definitiva, Alecsandri folosește fonetisme regionale, uneori arhaice, alături de cele literare — chiar pentru aceleași cuvinte. Socotind că aceste trăsături pot coexista, poetul nu se simte deranjat de prezența lor, chiar cînd acestea se găsesc la mică distanță una de alta. Acesta este cazul fonetismului specific moldovenesc *vreu* (27), urmat peste două versuri de *vreau* (36), ca în limba literară actuală, pentru ca din nou, peste cinci versuri, să reapară *vreu*. Alte fonetisme regionale, prezente în versurile citate, sînt *mușunoi* (4), *țărna* (51). Așa cum era de așteptat pentru o poezie care se referă la trecut, pot fi semnalate și fonetisme arhaice, cum ar fi

secul (33) și *oara* (70). Dacă se cercetează situația acestor fonetisme în scrisul lui Eminescu, se constată fie că nu apar, fie că au o frecvență redusă. Astfel în poezia eminesciană pot fi întîlnite o singură dată fonetismele *secul* (33) și *țărna* (51).

OBSERVAȚII LEXICALE. Alecsandri folosește un vocabular bogat, în care figurează numeroase regionalisme, cuvinte populare și neologisme.

Cea mai izbitoare trăsătură a lexicului său este caracterul p o p u l a r. Caracterul popular al versurilor rezultă nu numai din încadrarea, în sfera lexicului folosit de popor, a fiecărui cuvînt luat în parte, ci și din îmbinările de cuvinte care au, mai mult sau mai puțin, valoare de expresii: *vîntul soartei*, *pata făr'de-legii*, *plaiul strămoșesc*, *ușoară țărna-i fie*, *al meu dor*, *oara morții*, *pămîntul țării*.

Bun cunoscător al graiului vorbit de popor și convins că scrisul său se adresează poporului, poetul preferă cuvintele populare neologismelor. Prezența cuvintelor noi în poeziile cu tematică populară, cum este și poemul de față, poate fi semnalată numai incidental. De altfel, în cele 19 versuri apare un singur neologism propriu-zis, *convine* (10), de origine franceză. Cuvîntul nu pare însă prea străin, deoarece în corpul lui poate fi ușor recunoscut *vine*. Un aspect și mai puțin neromânesc îl au cuvintele *oara* (70) și *secul* (33), preluate mai de mult din latina literară. S-ar putea, avînd în vedere aspectul lor, să fi fost socotite de Alecsandri drept cuvinte vechi și, deci, potrivite cu atmosfera de evocare din versurile sale. După cum a rezultat din discuția de pînă aici, nu se poate vorbi de cuvinte regionale, ci numai de fonetisme regionale, ca în cazul cuvintelor: *vreu* (27), *mușunoi* (4), *țărna* (51). La fel se pune problema și pentru cuvintele cu fonetisme neobișnuite: *secul* și *oara*.

Singurele cuvinte, din textul comentat, care se deosebesc de lexicul din limba literară, sînt: *mișelnic* (11), *prihănie* (55), *roșească* (26). M i ș e l n i c, derivat din *mișel* cu sufixul *-nic*, a fost înlocuit în limba literară de *mișelesc*. P r i h ă n i e este un derivat cu ajutorul sufixului *-ie* de

la *prihană* (existent în limba literară). De menționat că s-a păstrat mai ales în expresia *fără prihană*. R o ș e a s c ă este un derivat regresiv de la *înroși* (existent în limba literară). (Prin derivat regresiv se înțelege cuvîntul obținut prin suprimarea unui sufix sau prefix).

Nu este lipsit de interes să arătăm că în lexicul poetic al lui Eminescu nu figurează *mișelnic* și *prihănie*, iar *roșească* apare numai sub formă reflexivă. Lipsa primelor două cuvinte din vocabularul eminescian poate fi pusă pe seama acelei selecții atente, pe care poetul a efectuat-o asupra materialului lexical al limbii noastre în vederea realizării vocabularului necesar limbii poetice.

Cercetînd originea cuvintelor folosite în text, se constată, ca și în alte cazuri, că predomină cuvintele provenite din latină. Dintre cuvintele de altă origine putem semnala: s l a v e — *daan* (60), *obraz* (23), *sfîrși* (40), *trai* (53), *trebuiau* (56), *viteaz* (19); b u l g a r e — *milă* (58); u c r a i n e a n — *prihănie* (55); m a g h i a r — *Ceahlăul* (1); n e o g r e c — *furtună* (2); comun cu a l b a n e z a — *moș* care stă la baza derivatului: *stră* + *moș* + *esc* (35).

Din felul cum Alecsandri mînuiește lexicul pentru a obține valori expresive specifice poeziei rezultă una din laturile măiestriei sale de poet.

Unul dintre procedeele stilistice des întîlnit în poezia lui Alecsandri este r e p e t i ț i a. Ca figură de stil, repetiția presupune reluarea unui cuvînt sau a mai multora cu intenția evidentă de a-l impresiona pe cititor, realizîndu-se un plus de expresivitate.

Analogia dintre imposibilitatea ca muntele Ceahlău să ajungă un biet mușuroi sub acțiunea furtunii și imposibilitatea ca viteazul Dan să-și lepede credința „sub vîntul soartei" explică repetarea cuvîntului atît de sugestiv *scădea* (3,8).

Multă vigoare conferă expunerii și repetarea următoarelor cuvinte: *alb* (32, 38, 45), *pată* (12, 28), *obraz* (23, 31), *rușine* (16, 42), *vreu* (27, 36) și *viață* (de două ori).

Un tip special de repetiție îl constituie reluarea aceluiași cuvînt fără nici o pauză. Procedeul aplicat, în două rîn-

duri, la verbe realizează o subliniere și o intensificare deosebită a acțiunilor sugerate (*roșească* (26), *lasă* (69)).

Pentru a exprima semnificațiile acordate cuvintelor din versurile sale, poetul recurge, adeseori, la metaforă și alegorie. Valoarea metaforică și alegorică acordă versurilor sale un puternic conținut emoțional. Impresia se datorește faptului că întregul fragment este dominat de cele două sentimente cardinale, onoarea și dezonoarea, în jurul cărora se țes metaforele și alegoriile. Folosind rezultatele unor comparații, în care termenii sînt rezultatul materializării acestor noțiuni abstracte prin intermediul unor elemente concrete, poetul îmbină metafora cu alegoria pentru a amplifica expresivitatea poetică.

Pentru a denumi și sugera dezonoarea, poetul recurge rînd pe rînd la: *pată*, *rușine*, *rugină*, *pe-o armă de viteaz*, *viermе*. În opoziție cu acestea, onoarea și cinstea sînt sugerate prin: *albeața din obraz*, *fața albă*, *trai fără mustrare și fără prihănire*.

Spre a se înțelege mai bine reușita artistică a acestor versuri, să se țină seama de simbolul poetic care le domină începînd de la nivelul primului vers. Cel dîntîi cuvînt al răspunsului dat de viteazul Dan, o pledoarie pentru cel mai înalt sentiment al omului, onoarea, este **Ceahlăul**. Numele reprezintă simbolul cel mai îndrăgit al poporului român, loc de refugiu și restriște, dar și de ridicare sufletească. Încă o dată, se dovedește că sensibilitatea poetului a știut să dea expresie artistică naturii românești în tot ce are ea mai reprezentativ: *muntele*. Și ca o încheiere pe măsura începutului, ultimele cuvinte ale bătrînului Dan se îndreaptă spre celălalt element îndrăgit din natura românească: *pămîntul țării mele*.

Confruntarea cuvintelor din versurile lui Alecsandri cu *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu** este o operație impusă și de faptul că — după cum se acceptă, în general —

---

* Pentru a ușura expunerea, în paralel, vom folosi abrevierile: A = Alecsandri; DLE = *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*.

poezia lui Alecsandri a exercitat o influență asupra lui Eminescu, cel puțin în prima perioadă. Astfel din 64 de cuvinte (fără repetări) confruntate cu dicționarul, șapte lipsesc din lexicul limbii poetice a lui Eminescu: *Ceahlăul* (1), *au deprins* (48), *mișelnic* (11), *prihănie* (55), *rugină* (17), *strămoșesc* (35), *țărna* (51). Din lista acestor șapte cuvinte fac parte: *mișelnic*, *prihănie* și *țărnă* pe care le-am comentat mai înainte, sub raport fonetic și lexical. Dintre celelalte patru: *Ceahlăul*, *au deprins*, *rugină* și *strămoșesc* se pot face unele observații în privința lui *deprinde*. Eminescu folosește numai sinonimul corespunzător, *învăța*; în schimb, utilizează infinitivul lung substantivat *deprindere*.

Prezența, aproape în totalitate, a cuvintelor din versurile lui Alecsandri în DLE nu poate modifica, prea mult, constatările privitoare la bogăția lexicală a limbii celor doi poeți. Cu atît mai puțin ar fi îndreptățită ideea că Eminescu a preluat aceleași cuvinte utilizate de Alecsandri. Confruntarea atentă a contextului în care cei doi poeți folosesc aceste cuvinte evidențiază deosebiri de formă, de înțeles sau de frecvență aproape la fiecare cuvînt.

Dintre cuvintele unde se pot semnala deosebiri de f o r m ă notăm:

— c î ș t i g a t ă (în DLE apar, din aceeași familie, *cîștig* și *cîștigînd*);

— d r e p t (63) cu forma de comparativ *mai drept* în expresia impersonală cu verbul copulativ așezat la urmă *mai drept e* nu figurează în DLE;

— f e r i t ă (41) apare în DLE ca verb;

— m ă n î n c ă (21) se găsește în DLE cu alte forme;

— r o ș e a s c ă (26), prezent de două ori la A, se află în DLE numai la diateza reflexivă;

— s ă m ă s f î r ș e s c (40) se găsește în DLE sub alte forme;

— ț ă r n a (51) apare în DLE numai sub forma *țărînă* și nu în expresia populară la care recurge Alecsandri „*ușoară țărna-i fie*“;

— v i t e a z (19) se află în DLE numai sub forma populară a' pluralului *viteji*;

Cuvinte folosite cu diferențe de *înțeles*:

— a l b e a ț a (22) la A cu sens metaforic „onoare", în timp ce în DLE are sensul „culoare albă";

— c u g e t (65) cu sensul din A apare în DLE numai precedat de prepoziția cu sens privativ *fără*;

— d a r u r i (60) la A are sensul „avantaj, binefacere", în timp ce în DLE apare cu alte două sensuri: „cadou" și „har";

— l a s ă (69) cu sensul „permite" are la A accepțiunea specială de „a amîna";

— m u ș u n o i (4) la A are un sens depreciativ special de „moviliță";

— o a r a (70) folosit de A împreună cu *morții* pentru a numi „clipa morții" este înlocuit în DLE de *ceasul ultim* sau *ultimul moment*;

— p a t ă (12,28) are la A un înțeles rezultat din combinarea sensului figurat și cel obiectiv;

— p ă g î n (9) este folosit de A cu un sens depreciativ care nu se găsește în nici una din atestările prezente în DLE;

— s ă p a t ă (15) înseamnă la A „a întipări, a imprima," fiind vorba de *frunte*, nu de materiale dure ca în DLE, unde are sensul „a scobi";

— s ă s ă r u t (73) are la A sensul „a atinge cu buzele în semn de adorație";

— u ș o a r ă (50) apare într-o expresie populară fixă cu un sens aparte;

— v i e r m e (20) este folosit cu sens metaforic însemnînd „dezonoare".

În sfîrșit, pot fi semnalate și diverse alte deosebiri între cuvintele lui Alecsandri și cele din DLE. Pentru *strămoșesc* (35), se dă în DLE sinonimul obișnuit *străvechi*; iar din familia cuvîntului discutat apare *strămoș*. Alecsandri folosește cuvîntul *strămoșesc* ca determinant pentru *plai* (34); în DLE apare îmbinarea *Și-a* p a t r i e i *dulci* p l a-

iuri. Deși în lexicul eminescian nu figurează rugină poate fi întîlnit, din aceeași familie, *ruginit*.

Împerechierile între cuvinte, de asemenea, diferă de la un poet la altul. Astfel *grea* (72) ca determinant al morții apare numai la Alecsandri.

În urma analizei făcute, pot fi găsite, evident, și cuvinte care apar în scrisul ambilor poeți, dar constatarea nu poate duce la nici o concluzie, deoarece sînt cuvinte obișnuite care pot fi întîlnite în vocabularul oricărui scriitor: *armă* (18), *curat* (44), *față* (37), *moarte* (71), *a muri* (64) etc.

Din această confruntare între cuvintele din versurile lui Alecsandri și cele cuprinse în limba poetică a lui Eminescu rezultă că, în general, fondul lexical al ambilor poeți este asemănător.

OBSERVAȚII GRAMATICALE. Și din punct de vedere gramatical, Alecsandri se dovedește un bun cunoscător al limbii populare.

În domeniul morfologiei, poate fi remarcată stăruința, aproape obsesivă, cu care se marchează persoana I (de cincisprezece ori) în răspunsul dat de Dan, deși pronumele personal în nominativ, cu rolul de a arăta pe autorul acțiunii, nu apare decît de două ori. Se respectă, astfel, exprimarea populară care nu arată — în mod obișnuit — autorul acțiunii prin pronumele personal, mulțumindu-se cu indicația dată de desinența verbală. În schimb, apar pronumele personale în dativ, de două ori, și, în acuzativ, de cinci ori (de două ori sub forma neaccentuată **mă**, **m-**, de două ori sub forma accentuată *mine* și o dată folosit ca reflexiv *să* **mă** *sfîrșesc* (40). Pe lîngă pronumele personal, persoana I este arătată și prin pronumele posesiv folosit ca adjectiv (în șase cazuri: *(fruntea)* **mea**, *a* **mea** *(armă)*, *(obrazul)* **meu**, *(mormîntul)* **meu**, *al* **meu** *(dor)*, *(pămîntul țării)* **mele**). De notat că numai ultimul adjectiv posesiv este în genitiv; *meu* de pe lîngă *mormîntul* (43) este în nominativ, iar celelalte sînt în acuzativ, deoarece determină substantive precedate de prepoziții.

Valoarea stilistică a pronumelui se datorește intenției de a sublinia tonul de confesiune rostit la persoana I, mai ales că verbele singure n-ar fi reușit să marcheze această situație, întrucît cele mai multe sînt la persoana a III-a (zece, față de opt la persoana I).

În cadrul sintaxei propoziției se pot nota cîteva fapte mai deosebite.

Subiectul predicatului *convine* (10), exprimat printr-un verb intranzitiv, este *viața*. Dacă acceptăm această interpretare — și trebuie s-o acceptăm, fiindcă este singura justă — se cuvine să recunoaștem că și *pata* (12) din versul următor este subiect, dar — de data asta — pe lîngă predicatul subînțeles *nu-mi convine*. S-ar putea crede că există o altă soluție mai la îndemînă, și anume interpretarea lui *pată* ca făcînd parte dintr-un subiect multiplu. Nu se poate accepta o asemenea ipoteză, fiindcă se opun două fapte. Primul și cel mai important, predicatul este exprimat printr-un verb la persoana a III-a singular. Al doilea, *nici* din versul al patrulea este corelativ cu *nu* și leagă două propoziții coordonate.

Subiectul verbului *place* (25), de asemenea intranzitiv, este propoziția *să roșească*.

În expresia *ușoară țărna-i fie*, subiectul este *țărna* (51), singurul substantiv în nominativ din propoziție. Schimbarea locului se datorește intenției poetului de a-l plasa pe *fie* (52) la sfîrșitul versului, pentru a realiza rima.

În propoziția *nu-mi trebuie-a ta milă*, subiectul este *milă* (58), din nou, pe lîngă un predicat exprimat printr-un verb intranzitiv.

Ea (62) din construcția *departe ea de mine*! este subiect pe lîngă predicatul eliptic exprimat prin verbul predicativ *să fie*. De remarcat că identificarea construcției ca o propoziție se datorește tocmai prezenței pronumelui personal în nominativ *ea* cu funcție de subiect.

Pentru predicat, pe lîngă faptele semnalate, se mai pot reține cîteva situații.

Predicatul propoziției a șasea este un predicat nominal de calificare cu un nume predicativ multiplu exprimat

prin două substantive în nominativ: *rușinea-i o rugină... un vierme*. Menționăm că s-ar putea considera, *un vierme* (20) drept predicatul nominal al altei propoziții cu subiectul subînțeles *rușinea*, identic cu al celeilalte propoziții. Pledează pentru o asemenea interpretare prezența, între *rugină* (17) și *vierme* (20), a unui text care le desparte și, implicit le depărtează și le individualizează. Rămînem însă la prima ipoteză pentru a nu contraveni indicațiilor gramaticii normative care precizează: „numărul predicatelor nominale e egal cu numărul verbelor copulative".

În expresia *ușoară țărna-i fie*, predicatul nominal este *fie ușoară*, în care verbului copulativ *fie* (52) îi lipsește conjuncția *să* care indică modul conjunctiv. Conjuncția *să* poate lipsi la persoana a III-a mai ales în expresii fixate care au fost realizate prin inversiune.

Trebuie (56) este, aici, predicat verbal exprimat printr-un verb impersonal.

În propoziția *mai drept e* realizată dintr-un predicat nominal de tip impersonal, numele predicativ este exprimat printr-un adjectiv cu valoare adverbială la gradul comparativ.

Apoziția simplă *Dan* determină pronumele *eu* (5). Îmbinarea celor două cuvinte amintește de formula voievodală *Io, Mircea* și conferă exprimării o anumită măreție și solemnitate.

Atributul adjectival posesiv este așezat, în mod obișnuit, după determinat. Schimbarea ordinei, aici, este provocată de cerințele versificației: *de-al meu dor*. Există însă și o situație, *pe-a mea armă*, cînd schimbarea se datorește nevoii de a sublinia că posesorul armei este chiar vorbitorul, adică cel căruia îi aparține și *obrazul* (31) de asemenea determinat prin adjectiv posesiv: *nici pată* pe-a mea *armă*, *nici pe obrazul* meu. Tot din nevoia unui plus de expresivitate, în cele două situații cînd se folosește persoana a II-a a adjectivului posesiv, aceasta este situată înaintea determinatului.

Pe-o armă (18) este un atribut substantival prepoziţional în acuzativ al substantivului *o rugină* (17). *Fără mustrare* şi *fără prihănie* sînt atribute substantivale prepoziţionale indicînd negarea asocierii. Ele sînt determinante ale substantivului de origine verbală *trai* (53). Amîndouă atributele pot fi echivalate prin participii negative: *nemustrat* şi *neprihănit*. Din cauza aşezării greşite a primului termen din conjuncţia corelativă *nici... nici*, se ivesc erori în analiza propoziţiei *eu nu vreau nici pată pe-a mea armă, nici pe obrazul meu*. Dacă se ţine seama că folosirea conjuncţiei corelative *nici... nici* impune coordonarea a două părţi de propoziţie de acelaşi fel, se constată că primul *nici* ar fi trebuit să se găsească după complementul direct *pată* (28), nu înainte. Deci elementele coordonate sînt cele două atribute prepoziţionale: *nici...* **pe-a mea armă**, *nici* **pe obrazul** *meu*.

Dintre complementele textului semnalăm pe cele mai deosebite. Astfel în primele două versuri se află complementele circumstanţiale de mod: *muşunoi* (4) şi *păgîn* (9), exprimate prin substantive fără prepoziţie. Ambele construcţii au punctul de plecare în comparaţii.

Complementul *în fruntea* (14), datorită prepoziţiei *în* cu care e construit, poate fi interpretat mai degrabă ca un complement indirect, decît ca un circumstanţial de loc.

Alb (32) şi *senin* (39) sînt elemente predicative suplimentare, deoarece determină verbe, dar exprimă şi caracteristici, exprimate prin adjective.

Fraza lui Alecsandri, aşa cum apare în textul analizat, are caracteristicile unei fraze medii ca amploare şi ca număr pe propoziţii. Astfel, din cele nouă fraze, patru au cîte datru propoziţii, una cinci, două cîte două, iar două cîte o propoziţie.

Nici din punctul de vedere al structurii arhitecturale frazele lui Alecsandri nu sînt complicate. Nici o frază, de exemplu, nu depăşeşte două nivele de subordonare. Această constatare este valabilă şi pentru dezvoltarea frazelor pe plan orizontal.

În privința relației dintre coordonare și subordonare, se constată următoarea situație: din cele 27 de propoziții cîte totalizează textul, numai 11 sînt subordonate. Cifra menționată demonstrează că fraza lui Alecsandri, cel puțin în textul analizat, se construiește mai ales pe baza raportului de coordonare.

Aceste trăsături: frază nu prea dezvoltată ca număr de propoziții, structură arhitectonică simplă și predominarea coordonării, ne dau dreptul să considerăm că fraza lui Alecsandri se apropie de tipul de frază caracteristică în vorbirea populară.

În legătură cu natura propozițiilor din fraze, ne oprim numai asupra celor care ridică unele dificultăți în analiză.

Propoziția a patra din prima frază are un predicat subînțeles identic cu al propoziției precedente (să se vadă argumentarea la sintaxa propoziției).

Prima propoziție din cea de-a patra frază este subiectivă, iar pronumele *cui* de la începutul propoziției are funcția de complement indirect.

Propoziția a patra din cea de-a cincea frază pare finală, dar este consecutivă, deoarece „curățenia" mormîntului imaginat de Dan este urmarea sfîrșitului său senin.

Cea mai importantă și, în același timp, cea mai generală observație în legătură cu limba și stilul versurilor lui Alecsandri privește apropierea poetului de versul și limba populară, care-i conferă poeziei acestuia o largă accesibilitate. Limba simplă și curată face ca exprimarea poetului să fie naturală și ușor de urmărit de către vorbitorii limbii române. Această trăsătură stilistică principală a fost remarcată și de unii dintre contemporanii poetului. Astfel D. Bolintineanu a caracterizat astfel contribuția lui Alecsandri la dezvoltarea caracterului național al limbii literare: „De atunci poezia se români".

Prin bogata și variata sa creație literară de poet, prozator și dramaturg, Vasile Alecsandri a deschis drumuri noi literaturii românești și a contribuit la îmbogățirea, fixarea și nuanțarea limbii române literare.

Delimitarea și felul propozițiilor

I 1 *Ceahlăul ... mușunoi* = principală

II 1 *Eu, Dan /.../ nu voi* = principală
2 *sub vîntul ... păgîn* = completivă directă
3 *Deci ... cîștigată* = principală coordonată conclusivă
4 *[nu-mi convine] nici ... săpată* = principală coordonată copulativă cu 3

III 1 *Rușinea ... un vierme* = principală
2 *ce ... obraz* = atributivă

IV 1 *Cui place* = subiectivă față de 3
2 *să roșească* = subiectivă față de 1
3 *roșească* = principală
4 *eu ... meu* = principală coordonată adversativă juxtapusă cu 3

V 1 *Alb ... strămoșesc* = principală
2 *Și vreu* = principală, coordonată copulativă legată prin *și* cu 1
3 *cu fața ... sfîrșesc* = completivă directă
4 *Ca după ... ca mine* = consecutivă

VI 1 *Așa ... Ștefan /.../ la trai ... prihănie* = principală
2 *ușoară ... fie* = atributivă
3 *Nu-mi ... milă* = principală coordonată copulativă juxtapusă cu 1
4 *nu vreu ... daruri* = principală, coordonată copulativă juxtapusă cu 3

VII 1 *Departe ... mine!* = principală

VIII 1 *mai drept e* = principală
2 *ca să mor* = subiectivă

IX 1 *Iar /.../ Ghirai! mă lasă/* = principală
2 *dacă ... cuget* = condițională
3 *și-ți ... dor* = condițională coordonată copulativă legată prin *și* cu 2
4 *lasă ... grele* = principală coordonată copulativă juxtapusă cu 1
5 *Să mai ... mele!* = circumstanțială de scop.

Schemele frazelor

I 1

II 1——3——4
|
2 c.d.

III 1
|
2 atr.

IV 3——4
|
1 subi.
|
2 subi.

V 1——2
|
3 c.d.
|
4 csct.

VI 1——3——4
|
2 atr.

VII 1

VIII 1
|
2 subi.

IX 1——4
| |
condț. 2—3 5 scop

MIHAI EMINESCU
(1850-1889)

Scrisoarea III
(1881)

(Fragment)

I

1 — De-un moşneag[1] , da, împărate[2] 1/, căci moşneagul[2]/
ce priveşti[3] 3/
2 Nu e om de rînd[4] 2/, el este domnul[5] Ţării Româneşti[4]/.
3 Eu[6] nu ţi-aş dori[7] vrodată[8] 1/ să ajungi[9] 2/ să ne cunoşti[10] 3/,
4 Nici[11] 4/ ca Dunărea să-nece spumegînd a tale[12] oşti[13] 5/.
5 După vremuri[15] mulţi veniră, începînd cu acel oaspe[16] 1/,
6 Ce din vechi se pomeneşte[17] 2/, cu Dariu a lui Istaspe[1]/;
7 Mulţi durară[18], după vremuri[19], peste Dunăre vrun[20]
pod[21] 3/,
8 De[22]-au trecut cu spaima lumii şi mulţime[23] de norod[24] 4/;
9 Împăraţi[25] 1/ pe care lumea nu putea să-i mai încapă[2]/
10 Au venit şi-n ţara noastră[26] 1/ de[27]-au cerut pămînt[28]
şi apă[29] — 7/
11 Şi nu voi[30] 1/ ca să mă[31] laud[32] 2/, nici[33] că voi[34] 3/ să
te[35]-nspăimînt[36] 4/,
12 Cum veniră[5]/, se făcură toţi o apă[37] ş-un pămînt[38] 6/.
13 Te făleşti[39] 1/ că înainte-ţi[40] răsturnat-ai valvîrtej[42]
14 Oştile leite[43]-n zale[44] de-mpăraţi[45] şi de viteji[46]? 2/
15 Tu[47] te[48] lauzi[49] 3/ că Apusul înainte ţi[50] s-a pus?...4/
16 Ce-i mîna pe ei în luptă[1]/, ce-au voit acel Apus?[2]/
17 Laurii[51] 1/ voiau[2]/ să-i smulgă de pe fruntea[52] ta de fier[53] 1/,
18 A credinţii biruinţă[54] căta[55] orice cavaler[56] 3/.
19 Eu[57]? Îmi[58] apăr[59] sărăcia[60] şi nevoile[61] şi neamul[62]...1/
20 Şi de-aceea tot[63] 2/ ce mişcă-n ţara asta,[3]/ rîul[64], ramul[63],

21 Mi[66]-e prieten[67] numai mie[68] 2/, iară ție[69] dușman[70] este 4/,
22 Dușmănit[71] vei fi de toate, făr-a prinde chiar de veste[72] 5/;
23 N-avem oști[73] 1/, dară iubirea[74] de moșie[75] e un zid[76] 2/
24 Care nu se-nfiorează de-a ta[77] faimă, Baiazid! 3/

Fragmentul luat din *Scrisoarea III* cuprinde răspunsul dat de Mircea, domnitorul Țării Românești, la pretenția de capitulare ridicată de Baiazid I (Ilderim).

Versurile aparțin epocii de deplină maturitate poetică, care începe cu perioada anilor 1876—1878. Apărută în 1881, poezia se încadrează în ciclul celor cinci scrisori și s-a bucurat de o mare popularitate printre admiratorii poetului.

Mihai Eminescu a fost unul dintre cei mai buni cunoscători ai limbii române atît sub raportul bogăției lexicale, cît și al structurii sale gramaticale. Acțiunea de cunoaștere s-a îndreptat deopotrivă asupra aspectului popular, vechi și regional, prin culegeri de producții populare, prin achiziții de documente și scrieri vechi, prin cercetarea tuturor regiunilor locuite de români.

Poetul a fost, în același timp, și un prețuitor convins al limbii pe care o considera „măsurariul civilizațiunii unui popor". El și-a exprimat, în multe rînduri, părerile sale asupra limbii române, pe care a considerat-o „împărăteasă bogată", și și-a manifestat încrederea în rolul limbii vii a poporului de a sta pentru totdeauna la baza dezvoltării limbii literare. „Și să sperăm că tot se vor mai găsi suflete care să nu fie jignite de rima neîndemînatică sau de simplitatea unui cuvînt vechi, ci vor preferi de a se adăpa mai bine la izvorul curat ca lamura și mai prețios ca aurul al poeziei noastre populare".

OBSERVAȚII ASUPRA ORTOGRAFIEI. Publicată în paginile *Convorbirilor literare*, poezia a profitat de ortografia fonetică preconizată în paginile acestei reviste. De altfel, Eminescu și-a manifestat cu consecvență simpatia pentru scrierea fonetică, în diverse ocazii. Iată, pentru exemplificare, cîteva rînduri dintr-o scrisoare de-a sa, unde este criticat

sistemul etimologic pentru influența nefastă, pe care ar putea s-o aibă chiar asupra pronunțării: „Daunele ce le face sistemul etimologic pur pronunției românești sînt însemnate. Avînd fiecare facultatea de a pronunța cum va vrea, generațiune cu generațiune vom păstra viciul pronunției corupte, — și teama etimologiștilor cum că fonetiștii vor consacra prin us pronunția provincială și vor face dialecte, e ilusorie."

OBSERVAȚII FONETICE. În limba sa poetică apar unele fonetisme regionale specifice graiului moldovenesc.

În versurile citate nu apar fonetisme moldovenești, dar poate fi semnalat un fonetism de limbă vorbită prezent în cuvintele **vrodată** (8) și **vrun**(20), în loc de scrierea și pronunțarea, conforme cu limba literară actuală, *vreodată* și *vreun*.

OBSERVAȚII LEXICALE. Vocabularul scrierilor lui Mihai Eminescu se compune din trei straturi principale. Primul îl formează cuvintele transmise de limba vie a poporului alcătuind fondul de bază al lexicului său; al doilea este constituit din cuvinte preluate ca formă sau sens din limba veche pe care a cunoscut-o din scrierile vechi, cercetate cu pasiune; în sfîrșit, în al treilea strat intră neologismele dobîndite prin contactul cu cultura vremii.

Trăsăturile dominante ale lexicului întrebuințat de poet privesc mai puțin numărul cuvintelor, cît proprietatea termenilor și — mai ales — bogăția sensurilor obținute prin adîncire sau nuanțare ori prin uimitoare asocieri.

Cuvintele folosite de Eminescu în creația sa poetică pot fi cercetate astăzi, cu ușurință, datorită vastei lucrări *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu* (DLE).

Cercetîndu-se lexicul din fragmentul analizat, din punctul de vedere al apartenenței cuvintelor la cele trei straturi semnalate, se constată cu ușurință apartenența lor la fondul lexical comun al limbii. Nu există nici măcar un singur arhaism propriu-zis care să îngreuieze înțelegerea. Apare, este adevărat, un neologism, unul singur: *laurii* (51). Fără să putem arăta exact de cînd a pătruns în limbă, nu-i greu de presupus că se află în lexicul nostru mai de mult. Pentru

aceasta pledează și intrarea lui în locuțiuni: *a culege lauri*; *a se culca pe lauri*; *doar n-am mîncat lauri*; dintre acestea, ultima este cea mai cunoscută. Se poate presupune că, pentru perioada de dezvoltare a limbii literare din timpul poetului, cuvîntul nu mai avea valoarea unui neologism în sensul strict al termenului.

Deși în fragment nu se folosesc termeni rari și neobișnuiți, textul impresionează tocmai prin tonul răspunsului dat de Mircea, care pare desprins din cronici. Evident explicația nu poate fi căutată numai în latura subiectivă a situației, ca urmare a faptului că cititorul se încadrează singur în atmosferă, știind că vorbește Mircea cel Bătrîn, ci trebuie să aibă și o latură obiectivă. Într-adevăr, cercetînd cuvintele sau, mai bine zis, contextul, se observă unele indicii care se referă la formă sau la înțeles și care îndreptățesc impresia cititorului. Astfel, rînd pe rînd, aceleași elemente lexicale apar într-o lumină nouă, cînd sînt luate fiecare în parte, deși nu păreau că se detașează de nivelul obișnuit al fondului general de cuvinte.

Chiar în primul vers poate fi întîlnit cuvîntul *împărat* (2), care pentru un cititor obișnuit trimite la alte timpuri sau, eventual, la basm — ceea ce pe planul timpului îndepărtat e cam același lucru. *Om de rînd* este, de asemenea, o îmbinare lexicală mai obișnuită pentru limba mai veche. D o m n este un cuvînt actual, dar determinantul acestuia îi conferă sensul, într-adevăr vechi, de „domnitor": *domnul Țării Românești*. De altfel, cu acest sens, cuvîntul este folosit în versuri de Eminescu numai în *„Scrisoarea III"*. V r o d a t ă (8) cu *e* sincopat, care-l îndepărtează de ortoepia literară actuală, poate fi amintit, chiar dacă, în realitate, este numai o formă de limbă vorbită. *Oaste* cu pluralul o ș t i (13) este, de asemenea, un element lexical preluat din limba veche. V r e m e este simțit mai vechi decît sinonimul său *timp*, chiar dacă realitatea etimologică e alta. Forma de plural *vremuri* (15), utilizată de poet, este simțită și mai veche. Și pentru a accentua impresia de vechi substantivul este încadrat într-o locuțiune adverbială, puțin obișnuită, *după vremuri* (15, 19) al cărui în-

țeles trimite la o epocă trecută: „în cursul veacurilor, din străbuni". D u r a (18) este un cuvînt mai puțin folosit astăzi, deoarece este concurat de sinonime mai frecvente: *a construi*, *a zidi*, *a clădi*. F ă l i (39) este un verb puțin folosit chiar de Eminescu (apare o singură dată în versurile sale, în timp ce sinonimul său *lăuda* este mult mai des întrebuințat). L e i t (43) este, de asemenea, un termen mai vechi, întîlnit mai mult în limba folclorului unde s-a păstrat în construcția fixă: *leit-poleit*. *Za* cu pluralul *zale* (44) și cu sensul „armură făcută dintr-o țesătură specială", este un termen mai obișnuit în vechime, deoarece numește un element de armură care ține de trecutul patriei noastre. *Biruința credinții* este o împerechere de cuvinte prin care poetul denumește expedițiile militare, cunoscute sub numele de *cruciade*. *Cavaler* (56) este un termen care denumește, cu sensul folosit de Eminescu, o realitate de mult dispărută. *Neam* (62) este un cuvînt mai vechi decît sinonimul său *națiune*, mult mai cuprinzător ca sens.

Moșie (75) este folosit cu sensul vechi de „patrie". Înțelesul neobișnuit capătă o deosebită expresivitate în asocierea *iubire de moșie*, care înseamnă „patriotism".

Prezentarea de pînă aici a căutat să demonstreze că una din tainele măiestriei cu care Eminescu a știut să folosească lexicul limbii române constă în încărcătura semantică pe care o conferă fiecărui cuvînt.

Tot așa de bine se poate arăta că poetul a selectat cuvintele, alegîndu-le pe cele mai potrivite cu contextul. Așa s-ar putea explica, de exemplu, prezența unor cuvinte nelatinești, pentru care poetul avea în lexicul său cuvinte de origine latină. Putea folosi, de exemplu, *timp*, *popor*, *aminti*, *amic*, *știre*, *inamic*, *țară*, *națiune* în loc de termenii folosiți de el: **vreme** (15), **norod** (24), **pomeni** (17), **prieten** (67), **veste** (72), **dușman** (70), **moșie** (75), **neam** (62). O eventuală înlocuire a termenilor citați modifică mult expresivitatea versurilor și ilustrează ridicolul unei asemenea încercări. Eminescu a avut în lexicul său toți acești termeni, dar i-a reținut pe cei mai expresivi, care în cazul nostru s-au dovedit a fi și mai potriviți cu sugerarea limbii vechi.

Între cuvintele nelatinești domină cele s l a v e : *făti* (39), *iubire* (74), *leit* (43), *nevoie* (61), *norod* (24), *pod* (21), *pomeni* (17), *prieten* (67), *privi* (3), *rînd* (4), *veste* (72), *viteaz* (46), *zid* (76); b u l g ă r e ș t i: *sărăcie* (60) (din *sărac* + *-ie*), *vîrtej* (42) (în *val vîrtej*); a u t o h t o n e: *moșie* (75) (din *moș* + *-ie*), *moșneag* (1) (din *moșan* + *-eag*); t u r c e ș t i: *dușman* (70), *dușmănit* (71); m a g h i a r e: *biruință* (54), *neam* (62); r u s e ș t i: *cavaler* (56).

În total, sînt 22 de cuvinte nelatinești, față de 44 provenite din latină. Numărul mai mare al cuvintelor străine decît media generală în versiunile eminesciene se explică tocmai prin preferința poetului pentru cuvintele care evocau mai bine o epocă mai îndepărtată.

Principiul dominant care-l călăuzește pe poet în selectarea cuvintelor nu ia în considerație originea termenului sau consacrarea poetică, ci proprietatea sa. Faptul că termenii folosiți de Eminescu nu pot fi înlocuiți cu alții dovedește tocmai valabilitatea acestui principiu. De altfel, poetul a subliniat în repetate rînduri dorința de „a găsi cuvîntul ce exprimă adevărul". Iată, în acest sens, cîteva cuvinte dintr-un articol apărut în *Timpul*: „Ne-am deprins a căta pentru orice idee expresia cea mai exactă posibilă".

O latură importantă a vocabularului eminescian prin care poetul a realizat valori poetice nemaiîntîlnite înainte de el se referă la împerecherile de cuvinte. Mihail Sadoveanu arăta că printre elementele noi pe care le aduce Eminescu în poezia românească un loc important îl constituie alăturarea unor termeni care n-au fost grupați niciodată la un loc mai înainte. Această „logodire" a cuvintelor realizează asociații surprinzătoare de o mare expresivitate și de o valoare poetică surprinzătoare.

Deși conținutul fragmentului analizat i-a impus poetului o exprimare mai sobră, pot fi totuși semnalate cîteva asemenea împerecheri de cuvinte. Înainte de toate, se cuvine să menționăm priceperea cu care poetul preia asemenea împerecheri din limba vie a poporului organizîndu-le într-o reușită antiteză poetică. Probabil că se va fi spus înainte de Eminescu *om de rînd* pentru a-l denumi pe omul simplu,

obișnuit, modest. De asemenea, este probabil că exista, de mult, gruparea cuvintelor *domnul Țării Românești*, pentru a-l indica pe domnitorul țării. Este sigur însă că nimeni înainte de Eminescu nu alăturase cele două grupe de cuvinte pentru a realiza o izbutită antiteză.

O altă situație are cuvîntul *oști* (73) care trebuia să denumească armatele cruciaților organizate împotriva imperiului otoman. Pentru a sugera cititorului această accepțiune deosebită, Eminescu preferă exprimarea figurată notînd două din trăsăturile dominante ale acestor oști: *leite-n zale*, adică îmbrăcate-n armuri, și *de-mpărați și de viteji*, cu sensul *conduse de principi și căpetenii de seamă*.

Un conținut mai bogat în semnificații are împerecherea de cuvinte *fruntea ta de fier*. Pe de o parte, folosirea cuvîntului *fier* sugerează puterea și chiar hotărîrea, rezistența, iar, pe de alta, același cuvînt trimite la noțiunea de „încoronat". De notat că *frunte* este un cuvînt mult întrebuințat în poeziile poetului, care o consideră ca simbol al omului care gîndește, deoarece în ea este sediul minții.

Asemenea asociații inedite, care-l surprind în mod plăcut pe cititor, au soarta tuturor marilor creații artistice făurite de scriitori, adică intră în tezaurul limbii comune. Afirmația este valabilă și pentru împerecherile pe care poetul le-a preluat gata făcute din limba comună. Lansarea unor asemenea împerecheri prin intermediul versurilor eminesciene le-a conferit o aureolă care le-a deschis drumul către o circulație deosebită. Chiar dacă se va fi spus și înainte: *om de rînd*, *oști leite-n zale*, *iubirea de moșie*, adevărata epocă de glorie a acestor împerecheri de cuvinte a început abia după apariția lor în versurile lui Eminescu.

OBSERVAȚII GRAMATICALE. Bun cunoscător al gramaticii, Eminescu a intenționat ca împreună cu Slavici și Caragiale să elaboreze o gramatică a limbii române. Despre preocupările sale în acest domeniu există mărturia lui Slavici: „Cu deosebire stăruitor era Eminescu în ceea ce privește corectitudinea gramaticală și, după puțina mea știință, nu e la noi nimeni atît de dumirit, cum era dînsul, asupra etimologiei [= morfologiei] române."

Cititorii obișnuiți cu structura actuală a limbii române vor avea impresia că Eminescu greșește, poate, uneori. Analiza atentă arată însă că poetul este cu adevărat un bun cunoscător nu numai al limbii din vremea sa, ci și al limbii mai vechi. Analiza lexicală a textului a evidențiat tendința poetului de a pune în lumină culoarea ușor arhaică, care poate fi întîlnită și pe plan gramatical.

Astfel, la lectura versului *De-au trecut cu spaima lumii și mulțime de norod*, cititorul mai puțin obișnuit cu structura gramaticală a limbii mai vechi ar fi tentat să consemneze un dezacord gramatical: *O mulțime de norod au trecut* deși, în realitate, pentru un subiect exprimat printr-un substantiv la singular verbul predicativ se pune, în mod obișnuit, la singular. Chiar dacă am accepta că substantivul *mulțime* (23) este colectiv și că este determinat de un alt substantiv colectiv *norod* (24), tot nu s-ar putea vorbi de un acord gramatical în sens propriu-zis, ci cel mult de un acord după înțeles.

În realitate, a c o r d u l este gramatical și nu are nevoie de nici o justificare, dar trebuie să se țină seama de faptul că verbul cu funcție sintactică de predicat este la persoana a III-a singular și nu plural. Forma *au* a verbului auxiliar reprezintă forma unică folosită, în limba veche, pentru ambele numere. Dacă ar mai exista vreo îndoială, versul în care se află propoziția *ce-au voit acel Apus*? o risipește deoarece, de astă dată, este evident că subiectul este la singular. Dar argumentul decisiv ni-l furnizează poetul însuși care folosise, pe lîngă același subiect urmat de același determinat, un verb la singular, în *Călin (file de poveste)*:

> Pînă văd păienjenișul între tufe ca un pod,
> Peste care *trece*-n zgomot, *o mulțime de norod*.

Alte versuri care pot da impresia unui dezacord sînt:

> Și de-aceea tot ce mișcă-n țara asta, rîul, ramul,
> Mi-e prieten numai mie, iară ție dușman este.

Prezența în primul vers a celor două substantive în nominativ, *rîul* (64), *ramul* (65), îl poate face pe cititor să le considere subiecte. Impresia este întărită și de sensul general al versurilor. Și totuși, în pofida aparențelor, nu este un dezacord. Subiectul predicatelor nominale *e prieten* și *dușman este*, nu este *rîul*, *ramul*, ci este pronumele *tot* (63) în nominativ, care are rolul, pe plan semantic, de a cuprinde nenumărate aspecte ale naturii vii și mobile din jurul vorbitorului. Substantivele în nominativ, *rîul*, *ramul*, au funcția de atribut apozițional, indicînd numai două din elementele mișcătoare ale naturii înconjurătoare.

Așa cum se poate constata, cu ușurință, observațiile gramaticale nu se limitează, de astă dată, la semnalarea unor particularități morfologice și sintactice, ci caută să pună în lumină intenția poetului în folosirea uneia sau a alteia.

În cuvîntul rostit de Mircea, se observă gruparea p r o n u m e l o r de persoanele I și a II-a pentru a se evidenția antiteza dintre reprezentantul românilor și al turcilor. Este semnificativ amănuntul că față de șase verbe folosite la persoana I *(nu... aș dori, nu voi să mă laud, nici că voi, să te-nspăimînt, îmi apăr)*, apar tot șase verbe la persoana a II-a singular *(privești, să ajungi să ne cunoști, te făleși, te lauzi, dușmănit vei fi)*.

Pentru a ilustra opoziția dintre cele două persoane, poetul nu se folosește numai de pronumele personal în nominativ *eu* (6,57), *tu* (47), ci recurge și la formele de dativ *îmi* (58), *mie* (68), *mi* (66) (pentru persoana I) și *ție* (69), *ți* (50) (pentru persoana a II-a). Apar, de asemenea, formele de acuzativ *mă* (31), respectiv *te* (48). Dar nu numai pronumele personale sînt folosite în sprijinul sublinierii antitezei, ci și forme de adjective posesive *noastră* (26), sau *ta* (77). În această confruntare de forme pronominale există un amănunt care merită să fie subliniat. În legătură cu Mircea, se folosesc nu numai pronume de persoana I singular, ci și plural. Prin folosirea pronumelor de persoana I plural, *ne* și *noastră*, poetul sugerează că Mircea vorbește în numele colectivității pe care o reprezintă și în care se integrează so-

lidar. În ceea ce-l privește pe Baiazid, apar numai forme de persoana a II-a singular.

Pentru a evidenția dispoziția și desfășurarea formelor pronominale în versurile eminesciene, le prezentăm pe două coloane, grupîndu-le pe versuri:

3	Eu	
	ne	ți
4	—	talo
10	noastră	—
11	mă	te
13	—	te
	—	ți
15	—	tu
	—	te
	—	ți
17	—	ta
19	Eu	—
	îmi	—
21	mi	—
	mie	ție
24	—	ta

În legătură cu distribuția formelor pronominale în fragmentul analizat, se pot face unele observații. Evident că prima constatare care se impune se referă la raportul numeric dintre cele două coloane, corespunzător celor două persoane între care se realizează opoziția. Deși, din punct de vedere cantitativ, formele pentru persoana a doua (11) sînt mai numeroase decît cele pentru persoana întîi (8), considerăm că nu a doua este persoana dominantă. Plusul celor trei forme pronominale este compensat de cîteva trăsături care îi conferă persoanei întîi o expresivitate mai bine marcată. Să se observe că pronumele personal în nominativ *eu* (6, 57) este prezent de două ori, față de *tu* (47) care apare o singură dată. Se poate reaminti apoi că prezen-

ța celor două forme pronominale de plural „colectiv" puse în gura domnitorului capătă semnificații deosebite și, în același timp conferă un plus de autoritate persoanei întîi. Se poate remarca apoi că în versurile în care se produce opoziție între cele două persoane, dominantă, de fiecare dată, este persoana întîi. Așa se întîmplă în versurile 3 și 21. În legătură cu repartizarea în fragment, persoana întîi domină partea de început (versurile 3, 10, 11) și de sfîrșit (19, 21).

Bogăția semnificațiilor poetice pe care Eminescu le-a „turnat" în fiecare formă și cuvînt explică procesul complex de lărgire a cîmpului de investigație stilistică: pe măsură ce se pătrunde mai adînc în substanța versului eminescian, se dezvăluie tot mai multe aspecte nebănuite. În felul acesta se justifică, pe deplin, principiul metodologic, conform căruia în scrisul lui Eminescu oricărui fapt de limbă îi corespunde și un fapt de expresie.

O categorie gramaticală încărcată de semnificații artistice este n u m ă r u l . Pentru cine observă felul cum se prezintă această categorie în fragmentul analizat, se desprinde constatarea că dintre cele două numere, singularul este cel mai folosit (din 37 de substantive, 29 sînt la singular și numai 8 la plural). Observația își sporește semnificația, dacă se adaugă informația că în cuvîntul lui Baiazid (necuprins în fragmentul analizat aici) predomină substantivele la plural. Se constată în felul acesta că cele două categorii, singular și plural, devin termeni ai unei opoziții clare. Nu este lipsit de interes să arătăm că singurul cuvînt la plural care numește o realitate specifică românilor este *nevoile*, al cărui sens se apropie de cuvîntul *sărăcia*, cu care se găsește în raport de coordonare, dar este mai cuprinzător, deoarece trimite la tot convoiul greutăților care apăsau de veacuri poporul român.

Afirmația pare că este contrazisă de prezența în cuvîntul domnitorului Mircea a pluralului *oști* (73). În realitate, Mircea îl folosește numai pentru a arăta că termenul nu-i poate privi pe români: *n-avem oști*. Într-adevăr, românii

n-aveau oşti, adică acele hoarde formate din oameni de toate naţionalităţile, ale căror ţeluri erau jaful şi cotropirea. Mircea se sprijinea nu pe „oşti", ci pe zidul iubirii de moşie, care forma o singură şi indestructibilă unitate. Observaţia făcută aici îşi găseşte confirmarea în termenul la singular, prin care Eminescu sugerează unitatea întregului popor înarmat pentru a-şi apăra „nevoile şi neamul": „Iar în urma lor se-ntinde falnic armia română".

O altă latură a măiestriei eminesciene poate fi semnalată în cadrul aceleiaşi categorii gramaticale a numărului, dar de astă dată în legătură cu două substantive folosite la singular: *pământ* (28, 38) şi *apă* (29, 37). În concepţia poetului, aceste două elemente fundamentale din natură reprezintă chintesenţa bunurilor materiale ale Ţării Româneşti, rîvnite de-a lungul veacurilor de poftele nesăţioase ale cotropitorilor:

„Împăraţi pe care lumea nu putea să-i mai încapă
Au venit şi-n ţara noastră de-au cerut pămînt şi apă.

Alegerea termenilor se datoreşte unei perfecte cunoaşteri şi stăpîniri a limbii române. Ambele substantive denumesc materii şi, de aceea, nu au formă decît pentru numărul singular. Poetul reuşeşte să sugereze cititorului, în felul acesta, caracterul vital al acestor elemente pentru fiinţa neamului românesc, şi, implicit, să-i atragă atenţia asupra valorii lor expresive.

Dar poetul este fiu al poporului român nu numai prin tonul grav acordat celor două cuvinte, ci şi prin tonul ironic şi ameninţător, cu care foloseşte cele două cuvinte la distanţă de un vers, într-un soi de zicală populară cu caracter profetic: „Cum veniră, se făcură toţi o apă şi-un pămînt".

Fraza eminesciană, aşa cum apare în textul analizat, se prezintă ca o îmbinare de propoziţii, plină de cursivitate şi echilibru, potrivită cu răspunsul sobru şi plin de demnitate al unui domnitor.

În privința numărului de propoziții, predomină frazele cu mai puțin de cinci propoziții. Astfel din cele zece fraze ale textului numai una singură cuprinde șase propoziții.

Arhitectura frazelor este simplă; nu există decît o regentă cu două subordonate și numai în două fraze apare subordonare cu două nivele.

Cele mai importante și mai caracteristice trăsături ale frazei eminesciene din acest text rămîn simplitatea și claritatea, care se evidențiază în predominarea raportului de coordonare față de cel de subordonare. Într-adevăr, din 39 de propoziții cîte are textul, numai 18 sînt subordonate.

Toate aceste trăsături: fraze cu propoziții puține, organizare simplă a propozițiilor în frază și, mai ales, predilecția pentru raportul de coordonare apropie fraza eminesciană de cea caracteristică pentru limba vie a poporului.

Dintre propozițiile textului, le discutăm pe cele care pot crea unele dificultăți. Astfel propoziția a treia din fraza a doua este predicativă. Identificarea se face cu greutate, deoarece verbul determinat din regentă *să ajungi* (9) are o valoare copulativă greu de sesizat.

O altă dificultate o ridică cea de-a patra propoziție din aceeași frază. Faptul că din tot corpul ei se exprimă numai *nici* (11) poate deruta dînd impresia că s-ar include în propoziția următoare. În realitate, *nici* este o conjuncție coordonatoare care leagă două propoziții negative: *eu nu ți-aș dori vreodată* cu *nici nu ți-aș dori*. Această propoziție merită să fie comentată și sub aspect stilistic. Prin omiterea predicatului se obține o concentrare a exprimării, iar avertismentul cuprins în prima propoziție devine și mai puternic, căpătînd o tonalitate dramatică.

Alte două propoziții care merită să fie discutate se află în fraza a treia și a patra. Este vorba de ultimele propoziții din frază, amîndouă introduse prin *de* (22, 27). Deoarece în ambele propoziții se exprimă acțiuni reale, sensul conjuncției *de* pare că are valoare coordonatoare copulativă. În realitate, ambele propoziții sînt circumstanțiale de scop.

Delimitarea și felul propozițiilor

I 1 *De-un ... împărate* = principală
2 *căci moșneagul /.../ nu e om de rînd* = cauzală
3 *ce privești* = atributivă
4 *el este ... Românești* = cauzală, coordonată adversativă cu 2

II 1 *Eu ... vrodată* = principală
2 *să ajungi* = completivă directă
3 *să ne cunoști* = predicativă
4 *Nici* [nu ți-aș dori] = principală eliptică coordonată copulativă cu 1
5 *ca ... oști* — completivă directă

III 1 *După ... oaspe /.../ cu Dariu a lui Istaspe* principală
2 *Ce ... pomenește* — atributivă
3 *Mulți ... pod* = principală coordonată copulativă cu 1
4 *De-au ... norod* = scop

IV 1 *Împărați /.../ au venit ... noastră* = principală
2 *Pe care ... încapă* = atributivă
3 *de-au ... apă* = scop

V 1 *Și nu voi* = principală
2 *ca să mă laud* = completivă directă
3 *nici că voi* = principală
4 *să te-nspăimînt* = completivă directă
5 *Cum veniră* = circumstanțială de timp
6 *se făcură ... pămînt* = principală

VI 1 *Te fălești* = principală
2 *că ... viteji?* = completivă indirectă
3 *Tu te lauzi* = principală
4 *că Apusul ... pus?* = completivă indirectă

VII 1 *Ce-i ... în luptă* = principală
2 *ce-au ... Apus?* = principală

VIII 1 *Laurii /.../ să-i ... fier* = completivă directă
2 *voiau* = principală
3 *A credinții ... cavaler* = principală

IX 1 *Eu? Îmi ... neamul* = principală

2 *Şi de-aceea tot /.../ riul*, ramul ... *mie* = principală coordonată copulativă legată prin *şi* şi conclusivă prin *de-aceea*
3 *ce ... asta* = atributivă
4 *iară ... este* = principală
5 *Duşmănit ... veste* = principală

X 1 *N-avem oşti* = principală
2 *dară ... e un zid* = principală, coordonată adversativă
3 *Care ... Baiazid!* = atributivă

Schemele frazelor

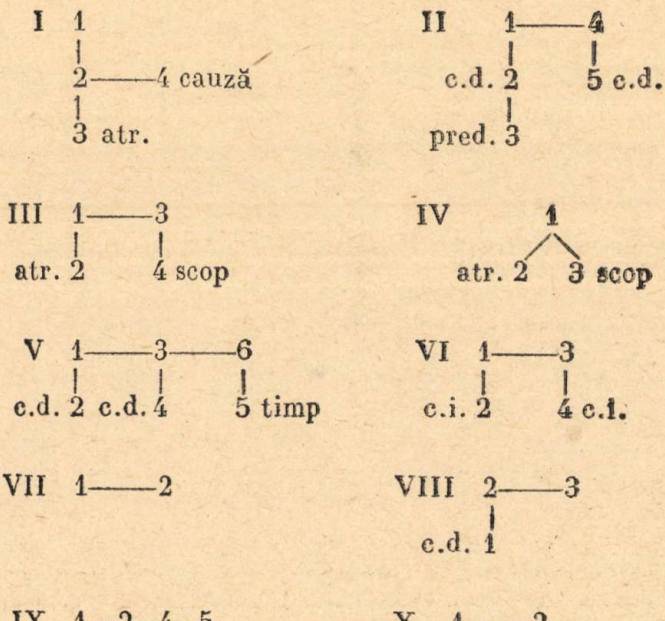

ION CREANGĂ
(1839-1889)

Amintiri din copilărie
(1881)

(Fragment)

Hai[1] 1/ mai bine despre copilărie[2] să povestim[3] 2/, căci ea singură este veselă şi nevinovată[4] 3/. Şi, drept vorbind[5], acesta-i adevărul. 1/

Ce-ţ pasă[6] copilului[7] 1/ cînd mama[8] şi tata[9] se gîndesc la neajunsurile[10] vieţii[11] 2/, la ce poate să le aducă ziua de mîne,[12] 3/ sau că-i frămîntă alte gînduri[13] pline de îngrijire[14] 4/. Copilul, încălecat[15] pe băţul său[16], gîndeşte 1/ că se află călare pe un cal de cei mai straşnici,2/ pe care aleargă, cu voie bună,[17] 3/şi-l bate cu biciul[18] 4/ şi-l strunește[19] cu tot dinadinsul,[20] 5/ şi răcnește[21] la el din toată inima[22] 6/, de-ţi iè[23] auzul[24] 7/; şi8/ de cade[25] jos 9/, crede8/ că l-a trîntit calul10/, şi pe băţ îşi descarcă mînia[26] în toată puterea cuvîntului[27] 11/...

Aşa[28] eram eu[29] la vîrsta cea fericită[30] 1/, şi aşa[31] 2/ cred[32] 3/ că au fost toţi copiii[33] 2/, de cînd îi[34] lumea asta şi pămîntul[35] 4/, macar să[36] zică5/ cine ce-a zice[37] 6/.

Fragmentul extras din *Amintiri din copilărie* cuprinde o succintă motivare a mobilului care l-a determinat pe autor să evoce, în scrisul său, copilăria. Lucrarea zugrăveşte lumea copilului din satul românesc de acum un veac, cu ajutorul vorbirii populare din aceeaşi epocă. Paginile scrise de Creangă constituie adevărate modele de folosire a limbii vii a poporului, care este ridicată pe înalte

culmi artistice fără să i se modifice caracterul autentic popular.

OBSERVAȚII ASUPRA ORTOGRAFIEI. Creangă folosea o ortografie ușor etimologizantă, cu numeroase oscilații în scrierea acelorași cuvinte. Faptul că *Amintirile* au fost publicate în *Convorbiri literare* și nu s-au publicat în volum în timpul vieții scriitorului, care ar fi avut posibilitatea să supravegheze editarea, explică unele diferențe ortografice de la o ediție la alta.

Dintre particularitățile ortografice caracteristice pentru scrisul povestitorului moldovean, în fragmentul comentat se află notarea *-è* (care indică un *e* deschis, final) în cuvîntul *iè* (23). Scrierea marchează o particularitate specifică pentru graiul din Moldova de nord. De semnalat că alte cuvinte sînt ortografiate cu *ia*, ca în limba literară actuală. Coexistența acestor grafii în scrisul lui Creangă reprezintă urmarea faptului că scriitorul a manifestat o evidentă tendință de a se apropia de normele ortografice ale limbii literare.

OBSERVAȚII FONETICE. Deși Creangă este un reprezentant autentic al graiului moldovenesc, particularitățile fonetice regionale nu sînt prea numeroase în scrisul său, datorită influenței limbii literare, exercitate de diversele tipărituri și, în special, de *Convorbiri literare*, în care și-a publicat cea mai mare parte a operei. Așa se explică și prezența, în fragmentul citat, a puține particularități fonetice specifice graiului moldovenesc. Este vorba de rostirea diftongului accentuat final *ia* cu un *e* deschis, cum apare în cuvîntul *ie* (pentru *ia*), și apoi de: *macar*, *mîne*.

Tot influenței limbii literare se datoresc și fluctuațiile care pot fi întîlnite în scrisul său, în privința chiar a particularităților fonetice specifice graiului moldovenesc.

OBSERVAȚII LEXICALE. Cea mai importantă trăsătură a vocabularului utilizat de Creangă în scrierile sale este c a r a c t e r u l p o p u l a r. Subliniem în mod deosebit această trăsătură, deoarece ea contrazice părerea, destul de răspîndită printre unii cititori, că scrisul povestitorului cuprinde

numeroase regionalisme, ceea ce-i determină să-l considere un scriitor regional sau, chiar, dialectal. Nu numai fragmentul citat aici, ci nici numeroase alte pagini nu cuprind regionalisme. După cum au arătat cercetătorii limbii lui Creangă, numărul regionalismelor este atît de redus, încît dacă ar fi repartizate pe pagini abia dacă ar reveni un regionalism pe pagină. Cele mai multe din cuvintele presupus regionale sînt cunoscute țăranilor de pe întreg cuprinsul țării, iar cele cu adevărat specifice graiului moldovenesc sînt integrate într-un context care ușurează înțelegerea lor.

Fiind cunoscute de toți vorbitorii limbii române, de întreg poporul românesc, cuvintele folosite de Creangă au un puternic caracter popular. Spre deosebire însă de scriitorii care, mai tîrziu, se vor apropia de limba poporului și vor căuta să utilizeze cuvinte populare pentru a da o anumită culoare specifică scrierii lor, Creangă folosește cuvintele în mod firesc, fără efort, deoarece el evocă întîmplările copilăriei sale cu termenii pe care îi folosea cînd era copil. Iată de ce se poate spune despre vocabularul folosit de scriitorul moldovean că este autentic popular.

Caracterul popular al lexicului din scrierile lui Creangă este pus în evidență și prin o r a l i t a t e, principala trăsătură a vorbirii vii a poporului. Pe plan lexical oralitatea este evidențiată de prezența interjecțiilor și a expresiilor de limbă vorbită. Deși fragmentul citat are un ton de confesiune intimă, în care oralitatea este mai puțin prezentă decît în restul scrierii, pot fi semnalate cîteva din elementele lexicale caracteristice pentru limba vorbită: *hai*, *ce-i pasă*, *să aducă ziua de mîine*, *răcnește*, *iè auzul*, *de cînd îi lumea asta și pămîntul*, *să zică cine ce-a zice*. Toate aceste expresii cu un pronunțat caracter de limbă vorbită ajută la realizarea unei atmosfere de comuniune directă, lipsită de reticențe sau stînjeneală, care explică în mare măsură popularitatea de care se bucură rîndurile scriitorului humulestean atît printre copii, cît și printre maturi.

Pe planul înțelesului, multe din cuvintele prezente în fragment fac parte din seria semantică a „familiei": *copilărie* (2), *copilului* (7), *mama* (8), *tata* (9), *copilul*, *copiii* (33).

Scriitorul știe să utilizeze cu măiestrie cuvinte și expresii legate într-un fel oarecare de activitatea copilului, reușind să evoce în felul acesta copilăria, pe care o numește „vîrsta cea fericită": *veselă, nevinovată, încălecat pe bățul său, aleargă cu voie bună, și-l bate cu biciul, și-l strunește, răcnește la el, cade jos.* În rîndurile comentate aici, se realizează o ambianță populară de nuanță rurală datorită oralității și prin folosirea judicioasă a termenilor și expresiilor legate de viața copilului de la țară. Astfel bățul transformat în cal de călărie este cea mai la îndemînă jucărie mai ales pentru copilul de la țară. Calul este „personajul" cel mai fabulos din universul înconjurător, îndeosebi pentru copilul de țăran din epoca lui Creangă. Pentru rolul jucat de cal în viața omului se poate aminti *Povestea lui Harap-Alb.*

Caracterul vorbit al limbii lui Creangă se datorează, în mare măsură, e x p r e s i i l o r i d i o m a t i c e (adică specifice unui anumit idiom sau grai). Faptul că cititorul obișnuit nu le sesizează se explică prin caracterul lor fix și prin frecvența deosebită în limba de toate zilele. Folosite, în mod obișnuit, ca niște formule gata făcute, atît ca formă, cît și ca înțeles, sînt preluate de vorbitorii din limba comună, fără să li se analizeze sensul fiecărui termen în parte. Dacă astfel de îmbinări lexicale care la origine au fost grupuri sintactice sînt analizate cu atenție, se constată că au valoare de comparații sau metafore pe care vorbitorul din popor le-a folosit pentru a sugera mai plastic unele sensuri abstracte. Astfel de expresii idiomatice pot fi semnalate și în textul dat, fără să li se poată găsi, de fiecare dată, corespondențe exacte într-o exprimare mai pretențioasă: *neajunsurile vieții* („necazuri, lipsuri"), *să le aducă ziua de mîne* („le rezervă viitorul"), *îi frămîntă alte gînduri pline de îngrijire* („se preocupă, se îngrijorează"), *iè auzul* („asurzește"), *descarcă mînia* („se înfurie"), *răcnește din toată inima* (unde *inimă* are sensul metaforic de centru al vieții sufletești, în general; adică mai mult decît „piept", cum dă dicționarul).

Împreună cu expresiile idiomatice merg z i c a l e l e, care sînt un fel de maxime sau sentințe în legătură cu lumea

înconjurătoare. Preluate din vorbirea populară, zicalele se deosebesc de construcțiile idiomatice printr-o expresie mai directă, mai puțin figurată, deoarece scopul lor este să exprime o experiență și o înțelepciune concentrată. Astfel se pot aminti: *de cînd îi lumea asta și pămîntul* și *măcar să zică cine ce-a zice.*

Cercetînd felul cum s-au realizat comparațiile și metaforele care au stat la baza acestor expresii, se constată că ele s-au format într-un univers rural și, în egală măsură, îndepărtat de zilele noastre. De pildă, numai în mediul unde se frămînta aluatul pentru pîine s-a putut naște construcția metaforică *îi frămîntă gînduri.*

Pentru a verifica dacă aceste expresii sînt prezente și în vocabularul eminescian, le-am căutat în DLE și am constatat că Eminescu nu a folosit nici una, ci numai unele din cuvintele din care sînt alcătuite. Se poate nota în acest sens folosirea și de către Eminescu a cuvîntului *frămînta* cu sensul „a îngrijora, a neliniști" dar într-o îmbinare mai poetică: „Dar cînd inima-ți frămîntă/ Doruri vii și patemi multe".

Cuvintele folosite de Creangă în textul citat nu creează dificultăți de înțelegere cititorului obișnuit. Apare totuși un cuvînt, căruia scriitorul îi atribuie alt sens decît în româna contemporană. Este vorba de *îngrijire* (14) folosit cu sensul „îngrijorare" sau „teamă" și nu cu sensul obișnuit în limba de astăzi „solicitudine" sau „atenție". Cuvîntul este utilizat cu același înțeles și de către Eminescu în proză: „Rămîind aici, nu m-ai scăpa, ci m-ai face numai să mor de îngrijire".

O trăsătură importantă a vocabularului, care subliniază în mod deosebit caracterul popular al limbii, este lipsa aproape totală a n e o l o g i s m e l o r din scrierile sale. Nefolosirea neologismelor nu poate fi pusă pe seama conținutului popular al amintirilor și poveștilor sale, deoarece există și alte lucrări cu un conținut oarecum similar ale altor scriitori, în care se găsesc destule neologisme. Lipsa cuvintelor noi nu poate fi pusă nici pe seama necunoașterii acestora de către povestitorul humulestean, întrucît în corespondența ori în scrierile sale didactice Creangă folosește neo-

logisme. Rezultă deci că pentru a explica lipsa neologismelor din scrierile lui Creangă trebuie să acceptăm că evitarea conștientă rămîne singura explicație plauzibilă. Scriitorul, conștient de caracterul popular al operei sale, a evitat cu bună știință să recurgă la neologisme în scrisul său.

Din punctul de vedere al STRUCTURII GRAMATICALE, limba lui Creangă nu se poate deosebi, în principiu, de limba întregului popor, adică de limba pe care o vorbim noi. Observațiile pe care le facem vizează numai unele particularități cu ajutorul cărora scriitorul realizează anumite efecte stilistice.

Oralitatea pe care am notat-o ca principală trăsătură a vocabularului poate fi semnalată și în cadrul m o r f o l o g i e i.

Astfel chiar primul termen al textului este i n t e r j e c ț i a *hai* (1), prin care se exprimă un îndemn, o adresare. Folosind interjecția, scriitorul urmărește să trezească atenția cititorului căruia i se adresează.

Intenția scriitorului de a face din cititor un participant direct la evenimentele evocate rezultă cel mai bine din folosirea v e r b u l u i *să povestim* (3) la persoana I plural. Deși tonul autobiografic al amintirilor implică folosirea persoanei I singular, scriitorul recurge la persoana I plural pentru a sugera că la acțiunea de a povesti participă și cititorul. Creangă recurge aici la un procedeu prezent în multe locuri din *Amintiri*, prin care reușește să-l cointereseze pe cititor în așa măsură la cele povestite, încît ajunge să-l pună în postura de coautor, ca în fragmentul discutat.

În legătură cu folosirea verbului, se poate nota grija cu care evită folosirea stereotipă a aceluiași verb, chiar cînd conținutul i-o impune. Este vorba de verbul *gîndi* la care recurge, la interval de cîteva rînduri, de trei ori sub trei forme diferite: prima dată sub formă reflexivă *se gîndesc*, a doua oară sub forma unei locuțiuni verbale *-i frămîntă alte gînduri*, iar a treia oară sub forma activă *gîndește*.

La verb se poate semnala și preferința pe care scriitorul o acordă locuțiunilor verbale, preluate de asemenea din vorbirea populară. Simțul său artistic îl determină să pre-

fere locuțiunile pentru caracterul lor concret și, în același timp, expresiv. Astfel preferă locuțiunea *frămîntă... gînduri*, în loc de verbul abstract corespunzător „se gîndește" sau „se zbuciumă". În aceeași situație sînt și locuțiunile verbale: *ie auzul* „asurzește" sau *descarcă mînia* „se mînie".

Tot din limba vie a poporului preia Creangă și numeroasele locuțiuni adverbiale cu ajutorul cărora determină, de obicei, verbele. Astfel de locuțiuni adverbiale sînt: *drept vorbind* cu sensul „de fapt, în realitate", *cu voie bună* „voios", *cu tot dinadinsul* „cu toată stăruința", *din toată inima* „cu toată puterea", *în toată puterea cuvîntului* „în înțelesul adevărat (al exprimării determinate)".

Prepoziția *la* cu care se începe propoziția *la ce poate să le aducă ziua de mîine* merită să fie discutată, deoarece poate deruta în analiză. Așa cum apare în text, dă impresia că precede pronumele relativ *ce*, care de aceea nu poate fi decît complement indirect. În realitate, prepoziția *la* precede întreaga propoziție și reprezintă o repetare a prepoziției *la*, folosită cu trei cuvinte mai înainte, cînd introduce un complement indirect.

Limba lui Creangă prezintă particularități interesante în special pe planul propoziției. Dintre faptele existente în text, semnalăm pe cele mai interesante.

Predicatul se înfățișează, în rîndurile citate, ca o parte de propoziție de o mare varietate. Primul predicat este exprimat prin interjecția *hai* (1). Este adevărat că nu orice interjecție are valoare verbală, dar în cazul acesteia pledează mai întîi conținutul (exprimă un îndemn, realizat de obicei prin verb) și, în al doilea rînd, forma (poate primi desinență verbală întocmai ca un verb).

Un alt predicat ce poate fi menționat: *este veselă și nevinovată*. De astă dată predicatul este nominal, realizat prin două nume predicative. Nu sînt două predicate, chiar dacă există două nume predicative, deoarece numărul predicatelor nominale depinde de cel al verbelor copulative: sînt atîtea predicate nominale cîte verbe copulative există.

În cazul predicatului nominal *-i adevărul*, există tentația de a-l „răsturna" afirmînd că *adevărul* este subiectul pe

motiv că „sună mai bine " sau „are mai mult înțeles". În realitate, subiectul nu poate fi decît *acesta*, după cum arată topica și înțelesul propoziției și al frazei: *acesta*, adică tot ce s-a spus în fraza anterioară despre copilărie, constituie „adevărul".

Predicatul *pasă* (6) este verbal, construit cu dativul. Pentru a verifica natura lui predicativă, se încearcă obișnuita raportare la subiect și se constată că verbul este unipersonal prin formă și impersonal prin întrebuințare.

Peste alte două propoziții din nou o problemă de rezolvat. În textul *la ce poate să le aducă ziua de mîne* cîte predicate sînt? Dacă ne orientăm numai după formă, sînt două predicate deoarece există două verbe la moduri personale *poate* și *să aducă*. Dacă le cercetăm și sub aspectul conținutului, constatăm că subiectul *ziua* face o singură acțiune, deci există un singur predicat verbal format cu ajutorul verbului auxiliar de modalitate *poate*, care aici ajută pe planul înțelesului arătînd posibilitatea acțiunii de „a aduce". Pentru ultima soluție pledează, în plus, analiza propoziției și a frazei. Dacă luăm două predicate, împărțirea în propoziții este: *la ce poate* și *să le aducă ziua de mîne*. În acest caz, pronumele relativ *ce* nu are însă funcție sintactică pe lîngă verbul *poate*, cu care se află în propoziție. În schimb, *ce* poate avea funcție de complement direct pe lîngă predicatul *să aducă*. În frază, verbul regent este *se gîndesc* care are trei determinate: *la neajunsurile vieții* (complement indirect), *la ce poate să le aducă ziua de mîne* (completivă indirectă) și *că-i frămîntă alte gînduri pline de îngrijire* (completivă indirectă). S-ar putea reaminti, în sfîrșit, cele spuse în legătură cu prepoziție *la*, pe care autorul o folosește la introducerea complementului indirect *la neajunsurile vieții* și o repetă apoi la introducerea completivei indirecte. Această repetare arată mai bine decît orice că scriitorul a simțit propoziția ca o completivă indirectă. Propoziția nu poate fi decît *la ce poate să le aducă ziua de mîne*, deoarece numai astfel se poate stabili un paralelism cu complementul indirect *la neajunsurile vieții*.

În prima propoziție din ultima frază, predicatul nominal este *așa eram*, după cum rezultă din raportarea la subiectul *eu* (29). Numele predicativ este exprimat prin adverbul *așa* (28), care are o valoare neutrală generală, sintetizînd în conținutul său întreaga frază anterioară prin care era prezentată activitatea copilului. Dacă se acceptă această analiză, trebuie să se accepte că predicatul următor este *așa... au fost* cu subiectul *copiii* (33). Locul neobișnuit pe care-l are *așa* (31) se datorește anticipării afective, care îl determină pe scriitor să-l așeze tot la începutul propoziției, cum procedase și în situația propoziției precedente.

Predicatul propoziției *de cînd îi lumea asta și pămîntul* este exprimat prin verbul predicativ *îi* (34) cu sensul „există". După cum se poate constata ușor din raportarea la subiectul multiplu *lumea și pămîntul*, avem de-a face cu un dezacord. Încercînd să explicăm dezacordul, se cuvine să arătăm din capul locului că dezacordul nu-i aparține lui Creangă, fiind vorba de o construcție fixă. Pe lîngă fixitate se poate invoca și vechimea. Sigur este că această construcție s-a format din perioada cînd nu se punea problema acordului. Preluarea construcției de către scriitorii culți poate fi pusă în legătură cu existența în paralel a unei expresii puțin deosebite, unde nu se pune problema acordului: *de cînd cu lumea și pămîntul*. N-ar fi exclus ca expresia folosită de Creangă să se fi născut din aceasta, prin introducerea verbului *e*, în locul prepoziției *cu*.

S u b i e c t u l prilejuiește, de asemenea, cîteva observații. Prezența subiectului *eu* (29) exprimat prin pronumele personal de persoana I singular, în ultima frază, poate fi explicată prin opoziția față de subiectul *copiii* (33) din propoziția imediat următoare, coordonată copulativă legată prin *și*.

Neexprimarea subiectului unor predicate indicate prin verbe de persoana I este normală. Subiectul predicatului *să povestim* (3) este inclus (arătat de desinența de plural).

În propoziția *Ce-i pasă copilului*, subiectul este exprimat prin pronumele interogativ în nominativ *ce*. *Mama* și *tata*

formează un subiect multiplu care cere un predicat exprimat printr-un verb la plural *se gîndesc*.

În propozițiile *la ce poate să le aducă ziua de mîine* și *că-i frămîntă alte gînduri pline de îngrijire*, subiectele sînt așezate după predicate. Identificarea lor nu ridică însă dificultăți dacă raportarea la predicatele corespunzătoare se face corect.

În ultima propoziție, subiectul este exprimat prin pronumele interogativ în nominativ *cine*.

Dintre părțile secundare de propoziție poate fi semnalat complementul circumstanțial de timp *încălecat* (15) exprimat printr-un participiu, rezultat dintr-o contragere și avînd sensul „în timp ce era călare". Interpretarea ca atribut adjectival este echivocă și contrară intenției scriitorului care pune virgulă după substantivul *copilul*.

Cu biciul este complement circumstanțial instrumental.

La vîrsta este complement circumstanțial de timp exprimat printr-un substantiv cu valoare adverbială, deoarece indică o anumită perioadă.

Un ultim aspect care privește sintaxa propoziției este schimbarea ordinei normale a cuvintelor sau inversiunea. În această privință, Creangă preia sistemul inversiunii din limba vorbită de masele țărănești. Astfel complementul indirect *despre copilărie* se află înaintea predicatului pentru a atrage atenția cititorului asupra termenului de cea mai mare importanță pentru *Amintiri*. O altă schimbare a ordinei obișnuite este în cazul lui *încălecat* (15) care, în mod obișnuit, ar fi stat după verb. O inversiune datorită sublinierii afective a numelui predicativ se petrece în cazul predicatelor nominale ale primelor două propoziții din ultima frază: **așa** *eram eu... și* **așa** *au fost toți copiii*. În cazul celui de-al doilea nume predicativ, situația este mai complicată, deoarece este despărțit de verbul copulativ printr-o altă propoziție.

Fraza realizată de Creangă în scrierile sale merită o cercetare atentă, deoarece prezintă numeroase aspecte interesante.

În general, se socotește că fraza lui Creangă este de tip popular. De fapt, nicăieri nu se vede mai bine decît în construcția frazei că scriitorul a depus un efort uriaș în operația de prelucrare și cizelare a exprimării populare, pe care a ridicat-o pe culmile adevăratei expresii artistice. Cine studiază cu atenție fraza lui Creangă își dă seama cu siguranță că aceasta nu poate fi rodul unui simplu povestitor popular, ci a unui mare maestru al frazei românești. Meritul scriitorului în acest domeniu constă tocmai în faptul că a păstrat coordonatele fundamentale ale frazei populare și le-a îmbogățit cu aspecte noi.

Astfel raportul sintactic de coordonare specific frazei de tip popular se întîlnește și în fraza lui Creangă, unde se dezvoltă și coordonarea între subordonate de același fel. O ilustrare a acestei situații poate fi întîlnită chiar în textul discutat aici. În cea de-a patra frază, conjuncția *și* — coordonatoare prin excelență — apare de cinci ori. Așadar cinci din cele unsprezece propoziții ale frazei sînt în raport de coordonare. Dintre acestea, propozițiile 3-4-5 sînt atributive iar 1-6-8-11 sînt principale. Dacă se face o raportare la ansamblul arhitectural al frazei, se constată că, față de patru principale, șapte sînt subordonate și că structura frazei, fără să fie complicată, este amplă și bine construită.

Dintre propozițiile celor cinci fraze, unele merită să fie comentate în mod deosebit. Propoziția a doua din prima frază este circumstanțială finală introdusă prin conjuncția *să*, obișnuită mai ales în vorbirea populară și familiară.

Propoziția a doua din cea de-a treia frază este completivă indirectă pe lîngă verbul impersonal *pasă* (6) din regentă, care se construiește, în mod obișnuit, cu un complement indirect.

Propoziția următoare, a treia, este subordonată completivă indirectă față de verbul *se gîndesc* din regentă, care are și un complement indirect. Prezența prepoziției *la* care se

află înaintea acestei propoziții, fără să fie neapărat necesară, reprezintă reluarea aceleiași prepoziții, care introduce complementul indirect așezat imediat după verb.

Propoziția a patra este, de asemenea, indirectă dar subordonată față de verbul impersonal *pasă* din prima propoziție. Prezența acestei propoziții evident completive indirecte, care este legată prin conjuncția coordonatoare disjunctivă *sau* de o altă propoziție de același fel, demonstrează mai bine decît orice alt argument că propoziția a doua este completivă indirectă, nu subiectivă cum s-ar putea crede.

O situație mai complicată se află în ultima frază. Dacă analiza se face mai mult sau mai puțin mecanic, se poate ajunge la următoarea împărțire: *și așa cred| că au fost toți copiii*. Dacă se ține seama de intenția scriitorului de a pune pe locul prim al celor două propoziții numele predicative exprimate în amîndouă prin adverbul *așa* (28, 31), legate de altfel prin conjuncția coordonatoare copulativă *și*, se recunoaște fără îndoială că propoziția a doua este *și așa... au fost toți copiii*. Urmează să lămurim situația verbului *cred* (32), care produce toată încurcătura. Acest verb, prin care se marchează o reflecție de-a autorului în legătură cu cuprinsul celei de-a doua propoziții, are rolul unei propoziții principale incidente. Nu este și independentă, cum fusese concepută, deoarece este urmată de conjuncția subordonatoare *că* prin care se stabilește un raport suplimentar de subordonare completivă directă al propoziției a doua față de verbul regent *cred*. Intercalarea acestui verb în frază face ca propoziția a doua să fie pe de o parte coordonată copulativă cu prima, iar pe de altă parte subordonată față de a treia. Situația sintactică este foarte complexă, dar nu imposibilă.

În urma observațiilor de pînă aici, se pot reține cîteva aspecte mai importante în legătură cu limba lui Creangă. Astfel cele mai importante trăsături rămîn caracterul popular și oralitatea, care-l clasează ca cel mai autentic reprezentant al limbii vii a poporului.

Apropierea de limba vie populară nu poate fi socotită numai ca urmare firească a contactului său nelimitat cu poporul din sînul căruia s-a ridicat, ci trebuie considerată ca unul din meritele de scriitor remarcabil în sensul cel mai propriu al cuvîntului.

Delimitarea și felul propozițiilor

I 1 *Hai* = principală
2 *mai ... să povestim* = circumstanțială de scop
3. *căci ... nevinovată* = cauzală

II 1 *Și ... adevărul* = principală independentă

III 1 *Ce ... copilului* = principală
2 *cînd ... vieții* = completivă indirectă
3 *la ... mîne* = completivă indirectă
4 *sau că ... îngrijire* = completivă indirectă

IV 1 *Copilul ... gîndește* = principală
2 *că ... strașnici* = completivă indirectă
3 *pe care ... bună* = atributivă
4 *și-l ... biciul* = atributivă
5 *și-l strunește ... dinadinsul* = atributivă
6 *și ... inima* = principală coordonată copulativă
7 *de ... auzul* = consecutivă
8 *și /.../ crede* = principală coordonată copulativă
9 *de cade jos* = condițională
10 *că ... calul* = completivă directă
11 *și... cuvîntului* = principală coordonată copulativă

V 1 *Așa ... fericită* = principală
2 *și așa /.../ au fost toți copiii* = principală coordonată copulativă cu 1
3 *cred* = principală incidentă
4 *de cînd ... pămîntul* = temporală
5 *macar să zică* = concesivă
6 *cine ... zice* = subiectivă

Schemele frazelor

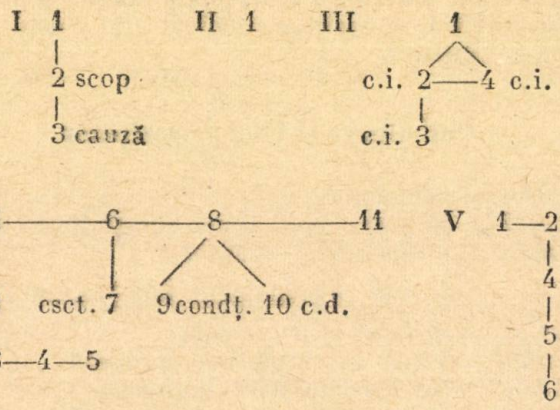

ION LUCA CARAGIALE
(1852–1912)

O scrisoare pierdută
(1884)

(Fragment)

Atunci, iată ce zic eu, și împreună cu mine *(începe să se înece)* trebuie să se[1] (sic) zică asemenea toți aceia[2] care nu vor să cază[3] la[4] extremitate[5] *(se înecă mereu)*, adică vreau să zic, da, ca să fie moderați[6] ... adică nu exagerațiuni[7] !... Într-o chestiune[8] politică[9] ... și care[10], de la care[11] atîrnă viitorul, prezentul și trecutul[12] țării... să fie ori prea-prea[13], ori foarte-foarte[14]... *(se încurcă, asudă și înghite)* încît vine aci ocazia să întrebăm pentru ce?... da... pentru ce?... Dacă Europa... să fie cu ochii ațintiți asupra noastră, dacă mă pot pronunța astfel, care lovesc[15] societatea[16], adică fiindcă[17] din cauza[18] zguduirilor... și... idei[19] subversive[20]... *(asudă și se rătăcește din ce în ce)* și mă-nțelegi[21], mai în sfîrșit, pentru care în orce[22] ocaziuni[23] solemne[24] a dat[25] probe[26] de tact[27]... Vreau să zic într-o privință, poporul, națiunea[28], România... *(cu tărie)* țara în sfîrșit... cu bun simț, pentru ca[29] Europa cu un moment[30] mai nainte să[31] vie și să recunoască de la care putem zice depandă[32]... *(se încurcă și asudă mai tare)* precum, — dați-mi voie — *(se șterge)* precum la 21, dați-mi voie *(se șterge)* la 48, la 34, la 54, la 64, la 74 asemenea și la 84 și 94, și ețetera[33], întru cît ne privește... pentru ca să[34] dăm exemplul[35] chiar surorilor noastre de ginte[36] latine[37] însă[38] ! *(foarte asudat, se șterge, bea, iar se șterge și* suflă foarte greu. Trahanache a urmărit cu mîna tactele[39] sacadelor[40] oratorice[41]

ale lui Farfuridi. Bravo[42] și aplauze[43] în fund, conduse de Brînzovenescu; rîsete și sîsîituri în grupul lui Cațavencu. Clopoțelul lui Trahanache abia se mai aude. După ce s-a mai oprit zgomotul, cu multă aprindere.) Dați-mi voie! Termin îndată! mai am două vorbe de zis. (Zgomotul tace.) Iată dar opinia[44] mea. (În supremă[45] luptă cu oboseala care-l biruie.) Din două una, dați-mi voie: ori să se revizuiască[46], primesc! dar să nu se schimbe nimica[47], ori să nu se revizuiască, primesc! dar atunci să se schimbe pe ici pe colo, și anume în punctele... esențiale[48]... Din această dilemă[49] nu puteți ieși... Am zis!

Fragmentul face parte din comedia *O scrisoare pierdută*, actul al III-lea, scena I și cuprinde discursul ținut de Farfuridi în cadrul adunării electorale care precedă alegerea candidatului guvernamental.

„Discursul" rostit de Farfuridi rămîne una din paginile antologice, în care Caragiale reușește să dea o mostră de gen oratoric, poate, chiar mai autentic decît toate cuvîntările rostite de șirul nesfîrșit al demagogilor. Pagina scrisă de Caragiale are pe lîngă valoarea autenticității și o valoare artistică deosebită, deoarece surprinde toate „secretele" oratorice ale politicianului de modă veche.

Creator al comediei românești, I.L. Caragiale se dovedește nu numai un atent și profund observator al oamenilor și evenimentelor din jurul său, ci mai ales un neîntrecut observator al vorbirii semenilor săi. Precizia și subtilitatea cu care înregistrează faptele lingvistice și priceperea cu care folosește diversele particularități de limbă la caracterizarea personajelor sale explică importanța pe care o are analiza limbii folosite în scrierile sale.

ORTOGRAFIA este un domeniu al limbii, care nu putea scăpa spiritului aseuțit de observație al lui Caragiale. Iată, de exemplu, cîteva rînduri scrise cu verva sa cunoscută: „De cinzeci de ani scriem cu litere latine. Limbi străine, de alte

familii decît familia noastră romanică, au ajuns de mult să fie scrise perfect, logic și sistematic, cu literele noastre — limbi slave și limbi germanice; maghiara chiar, atît de deosebită de toate limbile indo-europene!... iar limba noastră, de cinzeci de ani ne tot batem capul și nu reușim s-o scriem cu literele străbune cum se cade... De ce oare?... Numai și numai, fiindcă ne-a intrat în cap că o știm scrie, fără a-nvăța s-o scriem... Dormi în pace, alături de nuielușa ta, binefăcătorul meu dascăl!"

În cazul fragmentului analizat, reproducînd o cuvîntare, scrierea cuvintelor corespunde pronunțării, care interesează fonetica.

OBSERVAȚII FONETICE. Înregistrînd cu exactitate vorbirea oamenilor, Caragiale și-a dat seama de rolul particularităților fonetice pentru caracterizarea vorbirii personajelor sale.

Deși Farfuridi nu face parte — teoretic vorbind — din categoria oamenilor puțin instruiți, deoarece este avocat, și deși fragmentul face parte dintr-un discurs care presupune o exprimare mai îngrijită, „distinsul" orator folosește fonetisme regionale și de limbă vorbită. Astfel apare *cază* (3), care reprezintă o pronunțare specifică graiului muntenesc; adică transformă în *z* consoana *d* și în alte situații decît cînd este urmată de vocalele *e*, *i*. (Fenomenul poartă numele de iotacizare.) Fapt de limbă vorbită este și *orce* (22) pe care scriitorul îl pune și mai bine în evidență situîndu-l alături de neologismul *ocaziuni* (23). Tot limbii vorbite îi este caracteristică pronunțarea *nimica* (47), unde *a* (final) nu este articol, ci o particulă deictică, adică de întărire.

Folosind un limbaj pretențios pentru a-i impresiona pe alegători, Farfuridi recurge la numeroase neologisme. Pentru unele din acestea, folosește ca mulți din contemporanii săi forma lungă realizată cu ajutorul sufixului *-iune*: *chestiune* (8), *exagerațiuni* (7), *ocaziuni* (23). Neologismul *soțietatea* (16) are o formă mai veche cu *ț* în loc de *c(i)*, datînd din epoca primelor împrumuturi realizate prin intermediul limbii ruse. Datorită faptului că ulterior cuvintele au fost

reîmprumutate direct din limbile romanice apusene, cu *c(i)* în loc de *ț*, sub care formă se păstrează în limba literară de astăzi, pronunțarea lui Farfuridi apare astăzi ridicolă. Un alt neologism stîlcit prin care Caragiale ridiculizează incultura reală a personajului este *depandă* (32), care reproduce cuvîntul de origine franceză folosit „după ureche". Alt neologism pronunțat diferit față de limba literară actuală este *ginte* (36). Pluralul acestui neologism împrumutat pe cale savantă din latină este *ginți*.

OBSERVAȚII LEXICALE În vocabularul folosit de personajele lui Caragiale, n e o l o g i s m e l e ocupă un loc deosebit de izbitor. Prezența neologismelor în discursul rostit de Farfuridi este justificată de argumente convingătoare, de care scriitorul și-a dat seama în mod sigur. Mai întîi este vorba de pregătirea intelectuală a vorbitorului, care îndreptățea folosirea unor neologisme (dar, evident, nu atît de multe). Apoi vorbitorul folosea limba română din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, care se caracterizează tocmai prin folosirea a numeroase neologisme. În sfîrșit, contextul situațional ne arată că este vorba de un discurs unde prezența neologismelor s-ar fi dovedit justă cu condiția de a se fi adresat unui auditoriu competent, ceea ce — evident — nu este cazul.

După cum se constată ușor, în argumentele date aici se cuprinde și justificarea artistică a folosirii neologismelor. Este adevărat că personajul are o spoială de cultură demonstrată ostentativ prin apelul la neologisme. Dar tocmai neologismele, care urmau să demonstreze cultura, dau la iveală pseudocultura. Alături de folosirea unor aspecte neconforme cu structura lexicală a limbii române, se poate adăuga folosirea improprie a neologismelor, prin care se dovedește că „oratorul" folosește cuvintele fără să cunoască bine sensul exact al acestora. Aceasta este situația neologismelor: *extremitate* (5) (în loc de *în extrem*); *exagerațiuni* (7) (care ar fi trebuit să aibă formă de adjectiv *exagerați* pentru a corespunde cu adjectivul *moderați*, căruia i se opune); *să nu se revizuiască* (care nu poate fi opus verbului să *nu se schimbe*, cum face el, deoarece *revizui* înseamnă și „modifica,

schimba"); *punctele esențiale* înseamnă „punctele fundamentale", sens nepotrivit cu o schimbare „pe ici pe colo" care nu poate fi, în nici un caz, esențială; *dilemă* (49) este folosit cu totul impropriu (înseamnă un raționament care opune două alternative contradictorii, dintre care trebuie să alegem una, deși amîndouă duc la același rezultat). În realitate, presupusa dilemă de care vorbește „oratorul" este o tipică tautologie (greșeală care constă în repetarea inutilă a aceleiași idei, formulată cu alte cuvinte).

Pe lîngă folosirea lor improprie, „discursul" păcătuiește și prin numărul prea ridicat, ca și prin aglomerarea neologismelor. În alocuțiunea sa apar 26 de neologisme, dintre care două se și repetă, unul cu aceeași formă *(să se revizuiască* (46)*)*, altul cu forme diferite la distanță destul de mică *(ocazia — ocaziuni)*.

Dăm în continuare lista alfabetică a neologismelor cuprinse în cuvîntarea lui Farfuridi: *chestiune* (8), *depandă* (32), *dilemă* (49), *esențiale* (48), *eșetera* (33), *exagerațiuni* (7), *exemplul* (35), *extremitate* (5), *ginte* (36), *idei* (19), *latine* (37), *moderați* (6), *moment* (30), *națiunea* (28), *ocazia* și *ocaziuni* (23), *opinia* (44), *politică* (9), *poporul*, *probe* (26), *pronunța*, *punctele*, *revizuiască* (46), *solemne* (24), *soțietatea* (16), *subversive* (20), *tact* (27).

Pentru a nu falsifica realitatea, se cade să arătăm că neologisme apar și în limba scriitorului, cum era firesc să se întîmple dacă ținem seama de rolul important al acestora în dezvoltarea limbii literare din epoca respectivă.

De altfel, scriitorul apreciază just rolul neologismelor în procesul de însușire a culturii, într-unul din articolele sale: „Aceste neologisme reprezintă ultima fază a culturii noastre sub acțiunea Occidentului și în special a Franței. Prin răspîndirea din ce în ce mai mare a presei și a învățămîntului, ele încep a pătrunde în stratele de jos ale populațiunii urbane și a deveni astfel o parte integrantă a vocabularului românesc. Mahalagiul cel mai înapoiat nu mai așteaptă astăzi să primească în efecte, în natură, stima și considerația ce o adăstase mai multe zile de la șeful său subprefectul din vremea lui Alecsandri."

LICEUL „GH. LAZĂR" BUCUREȘTI

În limba scriitorului, prezentă în text prin indicațiile de regie date în paranteze, apar următoarele neologisme: *aplauze* (43), *bravo* (42), *oratorice* (41), *sacadelor* (40), *supremă* (45), *tactele* (39). Două dintre aceste șase neologisme solicită unele explicații: primul este puțin folosit în limba literară actuală *sacadă* (40) „mișcare sacadată", al doilea *tactele* (39) are la plural o formă necorespunzătoare cu cea de astăzi *(tacturile.)*

În ceea ce privește o r i g i n e a neologismelor, cele mai multe au o etimologie multiplă, putînd proveni tot atît de bine din franceză, ca și din latina literară (adică din latina cunoscută de cărturari). Din această categorie fac parte: *chestiune* (8), *depandă* (32), *dilemă* (49), *esențial* (48), *exagerațiuni* (7), *exemplul* (35), *idee* (19), *latin* (37), *moderați* (6), *moment* (30), *națiune* (28), *ocaziune* (23), *opinie* (44), *pronunța*, *punct*. De obicei, în indicarea etimologiei, dicționarul dă ca primă indicație limba franceză. Numai pentru: *latin*, *pronunța* și *punct* se dă, mai întîi, latina literară. Pentru patru neologisme și anume *eșetera* (33), *ginte* (36), *probe* (26), *solemn* (24) se dă latina literară ca singura indicație.

Neologismul *popor* este considerat că provine din latina literară, dar a putut contribui și cuvîntul corespunzător italian.

Limba franceză este indicată numai la *politică* (9) și *subversive* (20). În cazul neologismului *revizuiască*, pe lîngă franceză este invocată și limba germană.

Un singur neologism *extremitate* (5) este considerat ca fiind format în limba română cu sufixul *-itate*, din neologismul francez *extremité*.

OBSERVAȚII GRAMATICALE. Bun cunoscător al gramaticii românești, Caragiale și-a dat seama ușor că poate folosi în mod satiric imperfecțiunile de ordin gramatical în vorbirea personajelor.

Caragiale folosește, mai ales, particularitățile sintactice, unde se manifestă mai ușor incapacitatea de a exprima raționamente corecte sau de a folosi construcții corecte pentru enunțarea diverselor raporturi posibile în limbă. Cu toate

acestea, pot fi semnalate și unele aspecte care privesc morfologia. Introduce, de pildă, pronumele reflexiv *se* (1) în diateza activă să *se zică asemenea toți*, ca rezultat al unei contaminări între cele două construcții: *să zică asemenea toți* + *să se zică asemenea de toți*. Tot la pronume se poate semnala preferința pentru pronumele relativ *care*, uneori repetat fără justificare: *care, de la care*; *pentru care, de la care*.

O trăsătură a vorbirii agramate este folosirea incoerentă a conjuncțiilor realizînd aglomerări de conjuncții cu același rol subordonator: *fiindcă* (17), *din cauza* (18), *pentru ca... să* (29), *pentru ca să* (34).

Se poate semnala o nejustificată folosire a formei de plural în locul singularului, în cazul substantivelor *probe* și *ginte*.

Cea mai importantă observație care se poate face din punct de vedere sintactic asupra limbii personajului Farfuridi, așa cum se reflectă în pasajul citat, privește incapacitatea de a exprima corect raporturile sintactice dintre părți de propoziție și chiar dintre propoziții. „Discursul" nu are un fir logic conducător în jurul căruia să se grupeze argumentat diversele propoziții, ci totul este o aglomerare haotică de propoziții, de frînturi de propoziții, de cuvinte. Ținînd seama de această situație specială, nu vom mai face obișnuita analiză a frazei, ci ne vom mulțumi să semnalăm cîteva dintre cele mai flagrante incorectitudini.

Textul ales din piesa lui Caragiale urmărește să atragă atenția asupra pericolului pe care-l reprezintă pentru orice om cu știință de carte exprimarea incoerentă, agramată. Prezentarea textului urmărește să determine și o comparație cu celelalte texte în care se folosește limba literară propriu-zisă, corectă.

O obligație elementară pentru orice exprimare mai mult sau mai puțin îngrijită este să se sprijine pe propoziții care să aibă cel puțin predicat și subiect, adică să poată fi identificate, chiar dacă nu sînt exprimate. Cercetînd textul din acest punct de vedere, se constată că există numeroase predicate fără subiect, după cum există numeroase substan-

tive în cazul nominativ care ar putea îndeplini funcția de subiect, dacă ar putea fi raportate la predicatele lor. Și, în sfîrșit, dacă reușești să reconstitui părțile principale care condiționează existența propoziției, constați ori că ele se găsesc una la apus și alta la răsărit, în propoziții diferite, ori că propozițiile în care se găsește fiecare sînt greșit construite.

Să dăm cîteva exemple. În propoziția *ca să fie moderați... adică nu exagerațiuni* predicatul este nominal *să fie moderați* (6). Încercînd să găsim subiectul subînțeles constatăm că poate fi **aceia** (2). În acest caz, însă, nu este motivată subordonata finală introdusă prin *ca să*. În realitate, asistăm la un fel de avalanșă verbală, în care vorbitorul este aruncat din greșeală în greșeală. Vrînd să-i identifice pe *aceia* la care se referă, introduce o determinare *care nu vor să cază la extremitate*, unde ultimul cuvînt este confundat cu sinonimul său *extremă*. Vorbitorul simte că nu a spus exact ce a intenționat și încearcă să aducă o explicație suplimentară *adică vreau să zic, da, ca să fie moderați*. Nemulțumit și de acest termen, caută să redea echivalentul acestuia printr-un fel de apoziție introdusă prin adverbul explicativ *adică*, dar comite o nouă eroare, fiindcă *moderați* nu este substantiv, cum crede el, și-l explică prin substantivul *exagerațiuni* și nu prin adjectivul *exagerați*, cum ar fi trebuit.

Alteori se lasă furat de „inspirație" și dă drumul la adevărate „cascade oratorice", care nu sînt altceva decît cuvinte în serie, încadrate greșit în context. Astfel Farfuridi spune: *de la care atîrnă viitorul, prezentul și trecutul țării*, fără să-și dea seama că trecutul țării nu poate „să atîrne" nicicum de o chestiune politică prezentată de orator. O greșeală și mai gravă comite vorbitorul, cînd se ambalează, după moda oratorică, în evocarea unor date de mare rezonanță în memoria auditoriului: *precum la 21, dați-mi voie... la 48, la 34, la 54, la 64, la 74 asemenea și la 84 și 94, și eșetera*. Există în acest pasaj mai multe „perle oratorice". Mai întîi se poate semnala nerespectarea seriei obligatorie a datelor, revenind la *34* după ce pornise de la *21* și dăduse

mai întîi *48*. Există apoi inevitabila lipsă de conținut, caracteristică pentru întreg discursul, care se arată și aici. Dacă *21* și *48* reprezintă cu adevărat cifre evocatoare, care trimit la anii celor două revoluții *1821* și *1848*, toate celelalte cifre începînd cu *34* și sfîrșind cu *94* nu spun nimic, dar absolut nimic, deoarece constituie o simplă enumerare pe cifre goale. Că într-adevăr este așa o indică faptul că toate cifrele se termină cu *4*, ceea ce arată că avem de-a face, din nou, cu o „avalanșă" în care se rostogolesc cifre date la întîmplare, singura legătură dintre ele fiind cifra finală *patru*.

În discurs apare și un amănunt de mare efect comic, care poate fi sesizat însă numai de cititorii sau spectatorii deosebit de atenți la cifrele folosite de Farfuridi. Comicul rezultă din faptul că oratorul, evocînd date din trecutul mai mult sau mai puțin apropiat, sare în viitor. Acțiunea comediei se petrece în *1883*, piesa s-a jucat prima oară în *1884*, iar Farfuridi vorbește de *84* și *94*. Data acțiunii este indicată în piesă chiar la începutul actului, nu cu mult înainte de discurs. Într-o replică formulată de Cațavencu se spune: „*Dacă nu mă-nșel îmi pare că suntem în anul de grație 1883*". În felul acesta, scriitorul pregătea spectatorul sau cititorul pentru poanta din enumerarea „datelor istorice". În sfîrșit, acest vestit pasaj se încheie cu o altă perlă oratorică de mare efect comic. Este vorba de adverbul *etcetera* pronunțat de Farfuridi *ețetera*, cu ajutorul căruia se arată că enumerarea ar putea fi continuată. În cazul unei enumerări de date istorice, acest *etcetera* pus după data care depășește prezentul reprezintă o absurditate ridicolă.

O scrisoare pierdută rămîne nu numai cea mai îndrăgită comedie a lui Caragiale, ci și o sursă de poante comice, care se transmit din generație în generație. Circulația mare de care se bucură aceste formule comice arată popularitatea pe care o dețin piesele sale. Din punct de vedere lingvistic, preluarea acestor expresii și folosirea acestora de către spectatori în anumite momente demonstrează că scriitorul a fost un mare creator, reușind să pună în gura personajelor sale o limbă vie, autentică, adecvată mediului lingvistic prezentat în piesă.

GEORGE COȘBUC
(1866–1918)

Noapte de vară
(1892)

(Fragment)

Iat[1]-o[2] ! 1/Plină[3], despre[4] munte[5],
Iese[6] luna[7] din brădet[8] 1/
Şi se nalţă[9]-ncet-ncet[10],
Gînditoare[11] ca o frunte[12]
De poet[13].2/

Ca un glas[14] domol[15] de clopot[16]
Sună[17] codrii[18] mari[19] de brad[20]; 1/
Ritmic[21] valurile[22] cad[23] 2/,
Cum se zbate[24]-n dulce[25] ropot[26]
Apa[27]-n vad[28] 3/.

Dintr-un timp[29] şi vîntul[30] tace[31] 1/;
Satul[32] doarme[33] ca-n mormînt[34] 2/ —
Totu-i plin[35] de duhul[36] sfînt[37] 3/:
Linişte[38]-n văzduh[39] 4/şi pace[40]
Pe pămînt.[41] 5/

Numai dorul[42] mai colindă[43] 1/,
Dorul tînăr[44] şi pribag[45],
Tainic[46] se-ntîlneşte[47]-n prag[48] 2/,
Dor[49] cu dor să se cuprindă[50] 3/,
Drag[51] cu drag.4/

Versurile fac parte din poezia *Noapte de vară*, scrisă de George Coşbuc în 1892, şi se încadrează în ansamblul operei sale poetice prin preocuparea de a valorifica poetic graiul viu al poporului. Legătura puternică cu limba poporului, cu creaţia artistică, obiceiurile şi credinţele acestuia şi mai ales efortul de a le cunoaşte şi de a le pune în valoare pe plan poetic îl situează pe George Coşbuc printre scriitorii care au adus o contribuţie însemnată la dezvoltarea limbii şi literaturii române.

Poetul a fost nu numai un bun cunoscător al graiului viu popular, ci şi un înflăcărat susţinător al calităţilor limbii române, pe care unii din contemporanii săi le mai contestau. Iată, de exemplu, cîteva din rîndurile prin care le răspunde celor care afirmau că limba română e săracă: „Nu sărăcia limbii, ci necunoştinţa limbii: asta e asta! Nu ne cunoaştem limba. S-o spunem drept. Ştim atîta cît am învăţat de la mama, dacă ne-am născut în sat; şi de la slugile din grajd şi din bucătărie, dacă ne-am născut în oraş. Asta înseamnă a cunoaşte o limbă? Cunoaştem noi limba cărţilor vechi? Cunoaştem bogăţia de vorbe şi forme a dialectelor? Cunoaştem mijloacele de cultivare a limbii?... Ne gîndim măcar 5 minute pe săptămînă asupra vreunei chestiuni de limbă? Cît ce ieşim din şcolile primare, ne mai ocupăm noi cu gramatica? Cunoaştem limba poporului şi ne dăm vreo silinţă s-o dezvoltăm? Ne studiem noi limba poporală? Şi altele şi altele. Avem o limbă foarte bogată, şi n-o cunoaştem."

OBSERVAŢII ASUPRA ORTOGRAFIEI. George Coşbuc începe să scrie într-o perioadă cînd se desfăşura lupta pentru o limbă română unitară şi pentru o ortografie fonetică accesibilă păturilor largi. Conştient de toate frămîntările şi oscilaţiile prezente în scrierea limbii române, poetul va manifesta de-a lungul întregii sale activităţi literare o constantă preocupare pentru problemele limbii literare şi, mai ales, pentru o continuă perfectare a scrisului său.

„Şi aşa de cînd am început şi noi să pricepem că limba e cel mai puternic mijloc al dezvoltării culturale a unui popor şi că, deci, dezvoltarea şi cultivarea limbii devine

de sineşi un scop, de-atunci limba noastră a fost abătută cînd la dreapta, cînd la stînga de cei ce credeau că au găsit adevăratul drum pe care să fie îndrumată şi mijloacele cele mai prielnice cari s-o dezvolte şi s-o cultive."

În scrisul lui Coşbuc pot fi întîlnite unele aspecte care se depărtează de limba literară actuală, dar de fiecare dată este vorba de particularităţi fonetice sau lexicale regionale specifice graiului vorbit în zona Năsăudului.

OBSERVAŢII FONETICE. Particularităţile fonetice regionale sînt mai numeroase în poeziile din tinereţe şi se împuţinează tot mai mult în opera de maturitate.

În acest sens, este ilustrativ faptul că în versurile citate se află un singur fonetism regional, în cuvîntul *pribag* (45). Ca şi în alte cazuri, particularitatea fonetică nu este păstrată cu consecvenţă în toate poeziile sale. Astfel în poezia *Noi vrem pămînt*, publicată după doi ani, poetul recurge la fonetismul literar: *Ciocoi* **pribeag** *adus de vînt.*

OBSERVAŢII LEXICALE. Caracterul popular al limbii din aceste strofe se datoreşte, în mare măsură, vocabularului. Poetul recurge la termeni de mare circulaţie şi, de aceea, uşor de înţeles de către cititorii versurilor sale. Din acest punct de vedere este semnificativă lipsa arhaismelor. Prezenţa neologismului *ritmic* (21) nu infirmă valabilitatea afirmaţiei, deoarece este vorba de un cuvînt nou pe deplin încadrat în structura lexicală a limbii noastre.

Valoarea stilistică a cuvintelor utilizate constă în apartenenţa acestora la sfere semantice legate de viaţa poporului, în care poetul se încadrează organic. În versurile comentate sînt prezente multe cuvinte în legătură cu viaţa unui sat de munte. Dintre acestea, predomină — cum era firesc într-un pastel — elementele lexicale privitoare la natură: *munte* (5), *luna* (7), *brădet* (8), *codrii* (18), *brad* (20), *valurile* (22), *ropot* (26), *apa* (27), *vad* (28), *vîntul* (30), *văzduh* (39), *pămînt* (41).

Cuvintele legate de viaţa satului sînt mai numeroase în primele şase strofe ale poeziei. Pot fi semnalate, cu toate acestea, şi în aceste versuri cîteva cuvinte din sfera satului: *clopot* (16), *satul* (32), *mormînt* (34), *prag* (48).

O mare valoare expresivă are cuvîntul *dor* (42) prezent de patru ori în ultima strofă. Valoarea poetică a acestui cuvînt se datorește semnificației speciale în care intră atît „dorința puternică de a vedea pe cineva", cît și „iubirea față de cineva".

Pentru determinarea cuvintelor amintite, poetul recurge fie la termeni folosiți în mod obișnuit în vorbirea populară: *plină* (3), *domol* (15), *mari* (19), *tînăr* (44), fie la termeni mai neobișnuiți, cu care realizează îmbinări de cuvinte de o mare expresivitate poetică: *gînditoare* (11), *ritmic* (21), *dulce* (25), *tainic* (46).

Ca și la ceilalți poeți, pentru a determina mai bine valoarea poetică a lexicului folosit de Coșbuc, îl comparăm cu vocabularul eminescian. Am verificat prezența în DLE a următoarelor 46 de cuvinte (date în ordine alfabetică): *apa* (27), *brad* (20), *brădet* (8), *cad* (23), *clopot* (16), *codrii* (18), *colindă* (vb.) (43), *să se cuprindă* (50), *doarme* (33), *domol* (15), *dor* (49), *drag* (51), *duhul* (36), *dulce* (25), *frunte* (12), *gînditoare* (11), *glas* (14), *iese* (6), *se naltă* (9), *ncet* (10), *se-ntîlnește* (47), *liniște* (38), *luna* (7), *mari* (19), *mormînt* (34), *munte* (5), *pace* (40), *pămînt* (41), *plină* (3), *poet* (13), *prag* (48), *pribag* (45), *ritmic* (21), *ropot* (26), *satul* (32), *sfînt* (37), *sună* (17), *tace* (31), *tainic* (46), *timp* (29), *tînăr* (44), *vad* (28), *valurile* (22), *văzduh* (39), *vîntul* (30), *se zbate* (24).

Din aceste 46 de cuvinte, numai un singur cuvînt *brădet* (8) nu este folosit de Eminescu. Prezența acelorași cuvinte în poezia lui Coșbuc nu înseamnă neapărat un împrumut sau o preluare, deoarece — așa cum am mai afirmat — toate au o mare circulație în limbă, de unde au putut fi luate de oricare din cei doi poeți. Cercetîndu-le însă și din perspectiva sensului și, mai ales, a îmbinărilor de cuvinte se constată unele similitudini semnificative.

Astfel, pot fi semnalate următoarele semnificații comune. Verbul *cădea* (23) este folosit în legătură cu apele de munte avînd sensul „curge repede". Folosirea adjectivului *domol* (15) ca epitet pe lîngă substantivul *glas* (14) cu sensul „încet, lin". Este adevărat însă că Eminescu îl folosește ca determinant pe lîngă glasul omenesc, iar pentru glasul de clopot

folosește epitetul *tînguiosul*, care, deși se apropie ca sens de *domol*, are un plus de expresivitate. Verbul i e ș i (6) este folosit cu sensul „răsare" tot în legătură cu luna: „Luna-atunci din codri iese". Verbul î n ă l ț a (9) cu sensul „ridică" apare, de asemenea, pe lîngă lună: „Luna ... se înalță-așa bălaie". L i n i ș t e (38) are sensul „acalmie, calm" pentru a denumi starea unui element din natură: *văzduh* (39) la Coșbuc, *seară* la Eminescu. Chiar m a r e (19) care este un adjectiv foarte banal poate prilejui o apropiere, deoarece și în DLE apare cu sensul „întins" ca determinant al lui *codru*: „Codrul pare tot mai mare". Adjectivul p l i n ă (3), pe lîngă *lună* (7) cu sensul „lună perfect rotundă, aflată în faza maximă", este frecvent în poezia eminesciană. P r a g (48) apare în scrisul amîndurora cu sensul „ușă, poartă". R o p o t (26) cu sensul „curgere repede și zgomotoasă a valurilor în mișcare" este des întîlnit în poezia eminesciană: „Cînd coboară-n dulce ropot din tăpșanul prăvălatic". (Ca de altfel și la Al. Vlahuță.) De reținut și alăturarea epitetului identic *dulce*. Verbul s u n ă (17) cu sensul „foșnește" poate fi întîlnit și la Eminescu: „Numa-n zarea depărtată sună codrul de stejari". Verbul t ă c e a (31) cu sensul „a sta în nemișcare" este folosit de ambii poeți în legătură cu fenomene ale naturii. V a d (28) apare la amîndoi poeții cu sensul „albie, matcă".

Asemănări și mai semnificative pot fi semnalate dacă ne referim la alăturările și îmbinările de cuvinte. Astfel se poate nota *glas de clopot* și în versul eminescian: „De departe-n văi coboară tînguiosul glas de clopot". C o d r i i (18) sînt, la ambii poeți, *de brad*. D o m o l (15) apare și la Eminescu pe lîngă *glas*: „Eu te văd răpit de farmec cum îngîni cu glas domol". G î n d i t o a r e (11) este un epitet, pe care și Eminescu îl folosește ca element de personificare pe lîngă *lună*: „Și în cîte mii de case lin pătruns-ai prin ferești/ Cîte frunți pline de gînduri gînditoare le privești". Se poate semnala, în sfîrșit, expresia *drag cu drag* (51), neînregistrată în DLE, deși figurează la *întîlni*. Utilizarea expresiei în scrisul ambilor poeți este subliniată

de prezența verbului *întîlni* (47): „De se-ntîlnește drag cu drag“ (EMINESCU).

Este de la sine înțeles că, în afară de asemănările privind sensul sau gruparea cuvintelor, există și destule deosebiri. Astfel, Eminescu nu folosește niciodată verbul *colinda* în legătură cu *dor*, sau *doarme* cu *sat*. În poezia eminesciană nu apare expresia *dor cu dor*. Unele alăturări de cuvinte folosite de Coșbuc sînt rezultatul influenței limbajului bisericesc: *plin de duhul sfînt*, *pace pe pămînt*. Lui Eminescu luna îi apare *ca o vatră de jăratic*, iar lui Coșbuc *ca o frunte de poet*. Eminescu recurge o singură dată la neologismul *ritmic* și atunci numai ca adjectiv. Din lexicul eminescian lipsește locuțiunea adverbială *dintr-un timp*. Alăturarea epitetului *tînăr* pe lîngă *dor* îi aparține lui Coșbuc. În sfîrșit, verbul *se zbate* nu este apropiat niciodată de *apă*, ca în versurile lui Coșbuc.

Acest mic sondaj în legătură cu lexicul celor doi poeți poate demonstra, într-o anumită măsură, că există o influență asupra lui Coșbuc din partea poezici eminesciene. Admiterea unei atare influențe în poezia lui Coșbuc nu aduce nici un fel de prejudicii acestuia. George Coșbuc a folosit într-un mod personal vocabularul poetic inițiat, mai înainte, de către Eminescu. De altfel, toți poeții de după Eminescu se vor găsi, într-o măsură mai mică sau mai mare, sub semnul influenței exercitate de covîrșitoarea personalitate poetică a celui mai mare poet român.

OBSERVAȚII GRAMATICALE. Bun cunoscător al gramaticii limbii române, Coșbuc respectă, în general, normele gramaticale ale limbii literare. Abaterile, care se întîlnesc mai ales în poeziile sale de tinerețe, sînt de factură populară sau regională.

Ca particularitate m o r f o l o g i c ă poate fi semnalată, în versurile discutate, p r e p o z i ț i a *despre* (4) cu sensul popular „de la“, indicînd direcția cu referire la punctul inițial. Spre deosebire de prepoziția *dinspre*, de care este apropiată în mod obișnuit, *despre* poate să exprime și relația, introducînd un complement circumstanțial de relație: „Despre partea închinării însă, doamne, să ne ierți“ (EMI-

NESCU). Diferența dintre cele două prepoziții poate fi evidențiată mai bine, dacă se ia în considerație formarea lor: *despre* este compusă din *de* + *spre*, iar *dinspre* din *de* + *înspre*. Prepoziția *dintru* precede substantivul *timp*(29), articulat cu articolul proclitic nehotărît *un* și indică punctul de plecare în timp. Prepoziția nu apare decît sub forma *dintr*, deoarece precede cuvinte cu inițială vocalică, de care este legată prin semnul ortografic numit liniuță de unire. Forma *dintr*, sub care apare de obicei, nu trebuie să fie apropiată de prepoziția *dintre*. *Dintru* este compusă din *de* + *întru*, iar *dintre* din *de* + *între*.

Prin repetarea a d v e r b u l u i *încet* (10), poetul realizează expresia *-ncet-ncet* cu sensul „puțin cîte puțin, treptat". Expresia poate fi întîlnită și în versurile lui Eminescu.

Din punctul de vedere al s i n t a x e i p r o p o z i ț i e i, Coșbuc utilizează variate construcții sintactice pe care le preia din limba populară.

P r e d i c a t u l este exprimat prin interjecția cu valoare verbală *iată* (1). Valoarea predicativă a acestei interjecții este evidențiată de prezența complementului direct exprimat prin forma neaccentuată a pronumelui personal de persoana a III-a, numărul singular, genul feminin, cazul acuzativ *o* (2). Subînțelegerea predicatului este un procedeu de limbă vorbită și populară, pe care Coșbuc îl folosește frecvent în versurile sale. Astfel, în ultimele două versuri ale strofei penultime, se subînțelege verbul *e* cu sensul predicativ „există, se află". Existența predicatelor este indicată de prezența celor două subiecte: *liniște* (38) și *pace* (40). Tot cu un predicat subînțeles avem de-a face și în ultimul vers *Drag cu drag*. Predicatul subînțeles este *să se cuprindă*, prezent în versul precedent și evidențiat de prezența subiectului *drag* (51). Tot în legătură cu predicatul, se poate semnala prezența predicatului nominal *i plin* (35), al cărui nume predicativ este exprimat prin adjectiv.

Cu privire la s u b i e c t semnalăm unele inversiuni, care au rolul de a mări expresivitatea: *iese luna*, *sună codrii*, *se zbate... apa*.

Inversiuni poetice se găsesc și în cazul atributelor: *plină* (3), *dulce* (25), sau a complementelor: *despre munte* (5), *ca un glas* (14), *ritmic* (21), *tainic*(46).

Gînditoare (11) este element predicativ suplimentar, după cum dovedește dubla subordonare pe care o îndeplinește: exprimă o caracteristică simultană cu acțiunea verbului și referitoare la substantivul *lună*, care este subiectul subînțeles al propoziției.

Prezența complementelor circumstanțiale de mod comparative se explică prin predilecția poetului pentru procedeul stilistic al comparației: *ca o frunte*, *ca un glas*, *ca-n mormînt*.

Fraza lui Coșbuc are calitățile celei populare: redusă ca întindere și număr de propoziții și realizată pe baza raportului de coordonare. În cele patru strofe, sînt cinci fraze, care au, în ordine, una, două, trei, cinci și patru propoziții.

Din cele 15 propoziții numai trei sînt subordonate: una circumstanțială de mod comparativă de egalitate, iar două circumstanțiale de scop. Dacă se observă că și între cele două circumstanțiale de scop există un raport de coordonare, devine și mai evidentă predominanța coordonării. Să notăm totuși că spre deosebire de fraza populară, care realizează coordonarea mai ales cu ajutorul conjuncției *și*, Coșbuc preferă parataxa (numai de două ori coordonează cu *și*).

Singura propoziție care ridică dificultăți în operația de delimitare și identificare este propoziția a doua din ultima frază. Dificultatea este generată de faptul că pare posibilă o dublă interpretare a cuvintelor *dorul tînăr și pribeag*. Ele ar putea fi considerate ca o apoziție dezvoltată, pe lîngă substantivul *dorul* din versul anterior, sau ca subiect determinat de atribute adjectivale, pe lîngă predicatul *se-ntîlnește* (47) din versul următor. Considerăm că cea de-a doua ipoteză este cea justă, chiar dacă la sfîrșitul versului se găsește o virgulă, care separă subiectul *dorul* de predicatul *se-ntîlnește*.

George Coşbuc rămîne unul din marii scriitori ai literaturii noastre, care a ştiut să valorifice în mod artistic expresivitatea înnăscută a vorbirii populare continuînd tradiţia generaţiei de la 1848.

Meritul principal al lui Coşbuc constă în cultivarea limbii unitare, pline de autenticitate şi naturaleţe, care îi asigură un loc de frunte în galeria scriitorilor care au contribuit la dezvoltarea limbii şi literaturii române.

Delimitarea şi felul propoziţiilor

I 1 *Iat-o!* = principală independentă

II 1 *Plină ... brădet* = principală
2 *Şi se naltă ... poet* = principală coordonată copulativă cu 1

III 1 *Ca un ... brad* = principală
2 *Ritmic ... cad* = principală coordonată copulativă cu 1
3 *Cum ... vad* = circumstanţială de mod comparativă de egalitate

IV 1 *Dintr-un ... tace* = principală
2 *Satul ... mormînt* = principală coordonată copulativă cu 1
3 *Totu-i ... sfînt* = principală coordonată copulativă cu 2
4 *Liniştе-n văzduh* = principală coordonată copulativă cu 3
5 *şi pace pe pămînt* = principală coordonată copulativă cu 4

V 1 *Numai ... colindă* = principală
2 *Dorul ... prag* = principală coordonată copulativă cu 1
3 *Dor ... să se cuprindă* = circumstanţială de scop
4 *Drag cu drag* = circumstanţială de scop, coordonată copulativă juxtapusă cu 3

Schemele frazelor

I 1

II 1—2

III 1—2
|
3 mod

IV 1—2—3—4—5

V 1—2
|
scop 3—4

OCTAVIAN GOGA
(1881-1938)

Clăcașii
(1905)

(Fragment)

Erau clăcași[1] : oștenii[2] fără nume[3] 1/
Ce duc[4] războiul[5] mare[6]-al tuturora[7],2/
Ei[8] 1 / ce[9] se sting[10] în neguri[11] și uitare[12] 3/
Și cad[13] 4/ și mor[14] de cruda[15]-mpovărare[16]
A tuturor[17] durerilor[18] din lume[19]...5/

Erau atîția[20]-n slujba[21] lor de clacă,[22]
Cei osîndiți[23] 1/ să plîngă[24] 2/ și să tacă[25] 3/:
Moșnegi[26] slăbiți[27] 4/, ce[28] scris-aveau pe frunte[29]
Zădărnicia[30] pletelor[31] cărunte[32] 5/;
Bărbați[33] sfîrșiți[34], cu sufletele[35] moarte[36],

Cu tot amarul[37] unei vieți deșarte[38] 4/.
Și-n lung[39] șirag[40] femeile[41] trudite[42],
Cu ochii[43] stinși[44], cu sînul[45] supt[46] de trudă[47]
Înaintau[48] în cale[49], gîrbovite[50]
De munca[51] lungă[52], vitregă[53] și crudă[54] 6/.

Versurile fac parte din poezia *Clăcașii* publicată de Octavian Goga în volumul *Poezii*, apărut în 1905.

Clăcașii aparține poeziilor pe care poetul le-a închinat țăranului român din Ardealul de dinaintea primului război mondial, supus unei crîncene asupriri și exploatări. Această situație explică tonul tragic pe care îl au versurile sale.

Apropierea poetului de popor şi de limba acestuia se manifestă din plin în poeziile sale, care s-au bucurat întotdeauna de popularitate.

OBSERVAŢII ASUPRA ORTOGRAFIEI ŞI FONETICEI. Goga scrie în primele decenii ale secolului al XX-lea având la dispoziţie o limbă literară unitară bazată pe norme, în general, bine stabilite. Această situaţie specială explică lipsa din versurile poetului a unor abateri în domeniul scrierii şi al pronunţării şi, în consecinţă, întinderea redusă a acestor observaţii.

În legătură cu scrierea, se poate semnala că nu întotdeauna punctuaţia folosită de poet corespunde raporturilor sintactice reale. În această situaţie se găseşte semnul punct şi virgulă de la sfîrşitul propoziţiei a cincea din fraza a doua sau punctul aşezat după cuvîntul *deşarte* (38). Se cuvine să recunoaştem, în schimb, folosirea atentă de două ori a semnului de punctuaţie numit două puncte, datorită căruia se recunosc cu uşurinţă apoziţia şi, respectiv, atributiva apozitivă. Aceasta dovedeşte că punctuaţia nu poate fi neglijată, deoarece ea este cu adevărat un auxiliar grafic al sintaxei.

OBSERVAŢII LEXICALE. Vocabularul utilizat de Goga în aceste versuri este variat şi adecvat conţinutului exprimat. Pentru a sugera atmosfera sumbră şi tragică a vieţii grele duse de poporul din Transilvania înainte de primul război mondial, poetul îşi alege cuvintele din sfere semantice adecvate. Astfel o mare parte din cuvintele folosite în versuri se încadrează în sfera semantică a suferinţei şi exploatării: *clăcaşi* (1), *durerilor* (18), *împovărare* (16), *munca* (51), *osîndiţi* (23), *să plîngă* (24), *clacă* (22), *să tacă* (25), *trudă* (47), *trudite* (42). Pe aceeaşi direcţie se înscriu şi termenii care pot fi grupaţi în sfera semantică a morţii: *cad* (13), *mor* (14), *neguri* (11), *oştenii* (2), *războiul* (5), *se sting* (10), *sufletele* (35), *moarte* (36), *uitare* (12). O valoare asemănătoare o au termenii cu care se denumesc elementele fizice sau spirituale ale oamenilor împovăraţi de viaţa grea: *bărbaţi sfîrşiţi*, *femeile trudite*, *moşnegi slăbiţi*, *ochii stinşi*, *pletelor cărunte*, *sînul supt*; *amarul*, *sufletele moarte*, *vieţi deşarte*, *zădărnicia*. Un rol deosebit în sugerarea vieţii grele îl au cuvintele

pe care poetul le recrutează dintr-o sferă semantică a trăsăturilor negative: *cărunte*(32), *cruda* (15), *deşarte* (38), *gîrbovite* (50), *moarte* (36), *sfîrşiţi* (34), *slăbiţi* (27), *stinşi* (44), *supt* (46), *trudite* (42), *vitregă* (53).

Dar măiestria poetului este prezentă mai ales în îmbinările de cuvinte, prin care realizează imagini poetice de o mare putere evocatoare. Mergînd pe drumul deschis de Eminescu, poetul determină cuvintele care denumesc noţiuni concrete prin termeni abstracţi: *oştenii* **fără nume**, **cruda-***mpovărare*, *bărbaţi* **sfîrşiţi**. Alteori grupează la un loc cuvinte cu un conţinut concret reuşind să realizeze de fiecare dată construcţii pline de expresivitate: *războiul mare*, *moşnegi slăbiţi*, *pletelor cărunte*, *femeile trudite*, *ochii stinşi*, *sînul supt*.

În versurile citate, poetul îşi propune să prezinte cîteva din trăsăturile care-i caracterizează pe clăcaşi. În acest scop, alege patru reprezentanţi ai exploataţilor: *oştenii* (2), *moşnegii* (26), *bărbaţii* (33), *femeile* (41) şi, ca în jurul unor piloni, construieşte întregul edificiu al celor 14 versuri consacrate clăcaşilor, grupînd în jurul fiecărui cuvînt ales cîteva versuri pentru a-l defini. Poetul recurge la îmbinări de cuvinte prin determinări de diverse tipuri reuşind să modifice apreciabil sensul iniţial. Astfel, o ş t e n i i sînt *fără nume*, *duc războiul mare-al tuturora*, *se sting în neguri şi uitare*, *cad şi mor de cruda-mpovărare a tuturor durerilor din lume*. Aşadar, *oştenii*, în ansamblul acestor determinări grupate la un loc, îşi schimbă semnificaţia individuală de „soldaţi" şi o capătă pe cea de „luptători anonimi pentru existenţă". M o ş n e g i *slăbiţi* cu *zădărnicia pletelor cărunte* scrise *pe frunte* reprezintă un aspect important al vieţii clăcaşilor condamnaţi de a munci pînă la adînci bătrîneţe. B ă r b a ţ i *sfîrşiţi*, *cu sufletele moarte*, *cu tot amarul unei vieţi deşarte* sugerează oamenii ajunşi la capătul puterilor fizice şi spirituale pe care şi le-au consumat în munca zadarnică şi neîntreruptă. F e m e i l e *trudite*, *în lung şirag*, *cu ochii stinşi*, *cu sînul supt de trudă...gîrbovite* reprezintă aspectul cel mai grav şi impresionant al vieţii

clăcașilor, obligați să folosească femeile la muncile grele și istovitoare.

Prezentînd felul cum poetul a grupat cuvintele în jurul termenilor de bază, am urmărit să evidențiem efortul depus de scriitor pentru a selecta și reține cuvintele, care exprimă mai bine conținutul ideilor sale.

Privind materialul lexical cuprins în versurile date din perspectiva meșteșugului scriitoricesc, se constată valoarea de epitete a determinantelor semnalate. Rezultă deci că cele mai multe din cuvintele folosite în poezie, pentru a sugera suferința, capătă valoarea semantică dorită numai grație epitetului care le însoțește. În această situație sînt substantivele: *bărbați* (33), *femeile* (41), *moșnegi* (26), *ochii* (43), *pletelor* (31), *sînul* (45), care datorită epitetelor își schimbă sensibil valoarea semantică devenind: *bărbați sfîrșiți*, *femeile trudite*, *moșnegi slăbiți*, *ochii stinși*, *pletelor cărunte*, *sînul supt*. Alteori epitetul reușește să transmită termenului determinat o încărcătură afectivă suficientă pentru a-i amplifica valoarea semantică. Astfel *războiul* (5) devine *războiul mare-al tuturora*, adică o luptă pe viață și pe moarte a tuturor celor asupriți. *Durerile* (18) sînt *a tuturor durerilor din lume*, avînd același sens generalizator. Cuvîntul *slujbă* (21) ar fi fost lipsit de valoare poetică, fără determinantul *de clacă*, care-i modifică sensul de „serviciu" în cel de „trudă, povară". *Zădărnicia* (30) își sporește conținutul emoțional datorită determinantului, întărit la rîndul său de un epitet: *zădărnicia pletelor cărunte*. Aceeași sporire a expresivității cuvîntului *amarul* (37) o obține poetul printr-un determinant însoțit de epitet: *amarul unei vieți deșarte*.

Din situația prezentată pînă aici, se observă ușor că epitetele exprimă sentimentul de compasiune al autorului transformînd cuvintele neutre, din punctul de vedere al afectivității, în cuvinte încărcate cu un conținut emoțional ridicat. Prin acest procedeu, cuvintelor obiective, reci, neutre li se conferă o căldură afectivă sau, altfel formulat, din cuvinte care comunică devin cuvinte care impresionează.

O altă observație, pe care o prilejuiește cercetarea lexicului din versurile lui Goga, se referă la lipsa oricărui

neologism. Evitarea cuvintelor noi se potriveşte perfect cu conţinutul poeziei şi, mai ales, cu concepţia poetului despre caracterul popular al limbii folosite în poezie.

Ca şi în cazul celorlalte texte în care s-au comentat versuri, se recurge şi pentru lexicul versurilor lui Goga la o confruntare cu vocabularul eminescian.

În urma unei asemenea verificări, se constată că din 48 de cuvinte urmărite, şase apar numai în versurile lui Goga şi nu figurează în DLE. Aceste cuvinte sînt: *clacă* (22), *clăcaşi* (1), *împovărare* (16), *pletelor* (31), *sfîrşiţi* (adj.) (34), *slujba* (21), *trudă* (47), *trudite* (42).

Dacă se raportează situaţia obţinută în cazul versurilor lui Goga la cea semnalată în legătură cu versurile lui Coşbuc, se constată că cel dintîi are un fond de cuvinte mai diferit de cel al lui Eminescu. Constatarea cîştigă în valabilitate, dacă ne referim la îmbinările de cuvinte şi la valoarea semantică a acestora. Iată, de exemplu, cîteva din îmbinările de cuvinte neconsemnate în DLE: *duc războiul, durerilor din lume, înaintau în cale, munca lungă, vitregă şi crudă, războiul mare-al tuturora, sufletele moarte.*

Pot fi amintite apoi cuvinte cu o frecvenţă redusă în vocabularul eminescian ca *înaintau* (48), sau care apar o singură dată: *gîrbovite* (50), *oştenii* (2), *supt* (46), *şirag* (40), *vitregă* (53).

În sfîrşit, se pot semnala deosebiri de sens sau de categorie gramaticală: *cărunte* (32) apare în DLE numai cu sensul figurat; *osîndiţi* (23) în DLE numai ca adjectiv, *sînul* (45) primeşte în poezia lui Eminescu epitete ornante, în timp ce Goga foloseşte un epitet natural; *supt* (46) apare în DLE numai cu sensul „fără sînge"; *şirag* (40) figurează în DLE numai sub forma *şiraguri.*

În concluzie, se poate afirma referindu-ne la versurile citate că vocabularul poetic folosit de Goga prezintă semnele unei individualităţi mai pronunţate, anunţînd emanciparea poeţilor din secolul al XX-lea de sub influenţa vocabularului eminescian.

OBSERVAŢII GRAMATICALE. Activînd într-o perioadă cînd normele limbii literare erau definitivate, în general, scrii-

torul folosește o limbă corectă. Construcțiile care contravin, oarecum, normelor existente sînt datorate fie influenței exercitate de limba populară, fie cerințelor impuse de versificație.

Mai întîi cîteva observații de natură morfologică. În forma *tuturora* (7), **a** final nu este un articol, cum s-ar putea crede, ci o particulă deictică (de întărire) folosită în limba vorbită, cînd termenul apare singur. O particulă asemănătoare se constată la pronumele nehotărît *atîția* (20). În celălalt caz, *tuturor* (17) apare fără *a*, deoarece are valoare adjectivală pe lîngă substantivul *durerilor* (18). Articolul genitival (posesiv) este folosit corect. Forma de masculin singular **al** se datorează acordului în gen și număr cu substantivul la care se referă *războiul* (5). Forma **a** este cerută de acordul cu substantivul *-mpovărare* (16). *Osîndiți* (23) este folosit aici ca substantiv, după cum indică prezența articolului demonstrativ (adjectival) *cei*, care are rolul de a substantiviza adjectivul pe care-l precede, cînd acesta este singur.

În domeniul sintaxei propoziției pot fi făcute cîteva observații.

Predicatul nominal *erau clăcași* se identifică destul de greu, deoarece subiectul *ei* (8) se află abia la începutul versului al treilea. În aceeași situație se află predicatul nominal *erau atîția*, al cărui subiect *(cei osîndiți)* se află în versul următor.

Pentru a explica locul ocupat de subiectul *ei* (8), se consideră că, inițial, subiectul predicatului *erau clăcași* a fost inclus *(ei)*, iar, mai departe, subiectul a fost reluat pentru a putea fi introduse cele trei propoziții atributive coordonate copulative între ele. În cel de-al doilea caz, locul subiectului *cei osîndiți* (23) se explică din aceeași dorință de a introduce subordonate, prin care să se explice termenul determinat. O situație mai dificilă o au substantivele în nominativ *moșnegi* (26) și *bărbați* (33), care se pretează la o dublă interpretare. Pot fi considerate apoziții pe lîngă pronumele nehotărît *atîția* (20) sau subiecte ale predicatului *înaintau* (48), formînd un subiect multiplu

împreună cu celălalt substantiv în nominativ, *femeile* (41). Înclinăm pentru ultima ipoteză, care are avantajul că formează, pe plan stilistic, o enumerare de mare efect sugerînd componența convoiului de clăcași: moșnegi, bărbați, femei. În plus, procedînd așa, se ușurează analiza frazei. În sfîrșit, subiectul este exprimat, în trei propoziții, prin pronumele relativ *ce*.

A t r i b u t u l este bine reprezentat în text datorită deprinderii scriitorului de a folosi două și chiar trei determinante. Astfel *oștenii fără număr* este un atribut substantival apozițional, după cum arată și indicația celor două puncte, puse de autor. În corpul acestei apoziții dezvoltate există un atribut adjectival exprimat prin locuțiunea adjectivală *fără număr*, cu sensul unitar al adjectivului *nenumărați*. *Războiul* (5) este determinat de două atribute adjectivale *mare* (6) și *al tuturora* (7), iar *munca* (51), de trei: *lungă* (52), *vitregă* (53) și *crudă* (54). Din nevoia de a mări expresivitatea atributului adjectival, poetul schimbă locul acestuia și-l așază înaintea determinantului: *cruda-mpovărare*, *lung șirag*. Valoarea stilistică a inversiunii devine discutabilă însă, cînd afectează înțelesul. O astfel de situație se întîlnește în propoziția: *ce scris-aveau pe frunte zădărnicia pletelor cărunte* unde ordinea firească ar fi: *ce aveau zădărnicia pletelor cărunte scrisă pe frunte*. Explicația unei asemenea construcții trebuie căutată în cerințele impuse de versificație. Dacă ordinea logică, obiectivă propusă de noi este posibilă în proză, în schimb, în poezie ea n-ar putea fi respectată. Se poate preciza chiar că asemenea dislocări sintactice apărute incidental în versurile lui Goga vor deveni în poezia lui Arghezi un procedeu stilistic cultivat.

Poetul recurge și la aglomerări de atribute diferite, adjectivale și substantivale, din aceeași dorință de a contura cît mai expresiv termenul determinat: *a tuturor* **durerilor** *din lume;* **slujba** *lor de clacă;* **bărbați** *sfîrșiți, cu sufletele moarte, cu tot amarul;* **femeile** *trudite cu ochii stinși, cu sînul supt.*

Complementele *în neguri și uitare* sînt circumstanțiale de mod. Poetul construiește trei complemente circumstanțiale de cauză care formează o reușită serie stilistică, prin care se sugerează cauzele suferințelor îndurate de clăcași: *de...-mpovărare* (16), *de trudă* (47), *de munca* (51). În text există și un element predicativ suplimentar: *gîrbovite* (50). Pentru identificarea corectă a acestuia, să se țină seama de dubla subordonare pe care o realizează: pe de o parte exprimă o caracteristică simultană cu acțiunea verbului *înaintau* (48), iar, pe de altă parte, determină substantivul *femeile* (41). Valoarea stilistică a elementului predicativ suplimentar rezultă tocmai din această dublă subordonare, care-i conferă o deosebită valoare expresivă.

Fraza mînuită de poet se depărtează de fraza populară simplă, nu atît prin numărul propozițiilor (amîndouă au cinci sau șase propoziții) sau prin felul subordonatelor, cît mai ales prin întinderea unor subordonate sau prin dispersarea acestora. Într-adevăr, propozițiile 2, 3 și 5 din prima frază întrec ca întindere propoziția principală. În fraza a doua, propoziția a patra se întinde pe spațiul a mai mult de șase versuri, ceea ce înseamnă foarte mult, dacă ținem seama că toată fraza este formulată în zece versuri.

Caracterul complex al frazei rezultă și din proporția existentă între raportul de coordonare și cel de subordonare. Din cele 11 propoziții, numai trei se află în raport de coordonare și toate acestea sînt, de fapt, subordonate. Predominarea subordonării nu se manifestă numai pe plan numeric, ci și pe planul distribuției propozițiilor subordonate: fiecare principală este determinată de cîte două subordonate. În cea de-a doua frază, una din subordonate este la rîndul ei determinată de o subordonată.

Mai puțin complexe se dovedesc frazele, dacă sînt privite din perspectiva naturii subordonatelor. Din cele nouă subordonate, șapte sînt atributive, iar două completive indirecte. Caracterul dominant al atributivelor se potrivește cu numărul mare al atributelor în propoziție și reprezintă efectul

spiritului analitic al scriitorului, care caută să determine fiecare termen exprimat.

Octavian Goga a cuprins în poeziile sale marile teme ale poporului, utilizînd o limbă apropiată de vorbirea oamenilor simpli. Datorită conţinutului poeziilor şi limbii, în care le-a scris, poeziile sale au devenit repede cunoscute, iar unele s-au transformat în cîntece populare răspîndite în toată ţara.

Prin Octavian Goga, Ardealul şi-a adus o nouă şi importantă contribuţie la dezvoltarea limbii şi literaturii naţionale.

Delimitarea şi felul propoziţiilor

I 1 *Erau... nume /.../ ei* = principală
2 *Ce... tuturora* = atributivă
3 *ce... uitare* = atributivă
4 *Şi cad* = atributivă
5 *şi mor... lume* = atributivă

II 1 *Erau... osîndiţi* = principală
2 *să plîngă* = completivă indirectă
3 *şi să tacă* = completivă indirectă
4 *Moşnegi slăbiţi... Bărbaţi... deşarte* = atributivă apozitivă
5 *ce... cărunte* = atributivă
6 *Şi-n... crudă* = atributivă apozitivă coordonată copulativă prin *şi* cu 4

Schemele frazelor

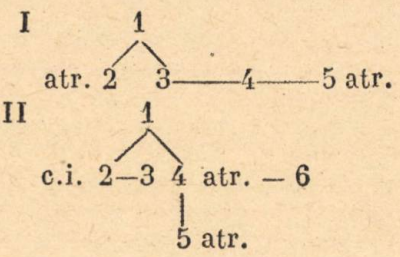

MIHAIL SADOVEANU
(1880–1961)

În pădurea Petrișorului
(1907)

(Fragment)

Căprioara[1] se opri[2] între mesteceni[3], în iarba[4] naltă[5], într-o adiere[6] de răcoare[7] 1/ ce începea[8] să alunge[9] miresmele[10] calde[11] încă ale florilor[12] sălbatice[13] 2/. Capu[14]-i[15] cu ochi[16] negri[17] dintr-o dată tresări[18] în oglinda[19] apei[20], la mal[21] 1/. Se lăsă[22] jos, trudită[23] cu puteri puține[24] 1/. Stă[25] mută[26] cu privirile[27] ațintite spre apă[28], în tăcerea[29] măreață a codrului[30] 1/. Parcă asculta[31] 1/, parcă se gîndea[32] 2/, și din cînd în cînd era străbătută[33] de un tremur[34] 3/ care-i alerga[35] pe sub piele[36] 4/.

Umbra[37] creștea[38] în juru[39]-i[40] 1/. Lucirile[41] de pe vîrfuri[42] ale soarelui[43] se șterseseră[44] 1/. Pădurea[45] avea[46] în răstimpuri[47] înfiorări[48] rare 1/, după care urmau[49] alinări[50], liniști[51] ca din alte lumi[52] 2/. Și căprioara[53] sta[54] singură[55] 1/; și sîngele[56] i se scurgea[57] în iarba[58] moale[59] a țărmului[60] 2/. Își plecă[61] o dată botul[62] uscat[63] spre luciu[64] 1/, apoi iar rămase neclintită.[65]/2 Din nesfîrșite depărtări[66] răzbăteau[67] vibrările[68] melancolice ale cornului[69], tot mai stinse[70] 1/, bătaia[71] copoilor[72] amuțise[73] 2/; sara[74] venea[75] 3/, și prin bradul[76] de pe pisc[77] trecu[78] o oftare[79] 4/. În liniște[80], pe cerul[81] întunecat[82] din fundul apei[83], începu[84] să tremure[85] lacrima[86] de aur a celei dintîi steluțe[87] 1/. Căprioara[88] avea[89] un muget[90] abia auzit[91] 1/, și ochii[92] îi luceau[93] în cea din urmă lumină[94] a malului[95] 2/. Așa sta[96] singură[97] 1/ și murea[98] sub pletele[99] mestecenilor[100] cu trunchiuri [101] albe[102] 2/.

Fragmentul reprezintă finalul bucății și face parte din volumul *Vremuri de bejenie*, apărut în 1907. Rîndurile se încadrează în latura narativă și descriptivă, care ocupă un loc important în ansamblul operei sadoveniene. Pagina aleasă ilustrează pe deplin afirmația că Sadoveanu este unul din cei mai strălucițí poeți ai naturii din literatura română.

Mihail Sadoveanu face parte dintre marii scriitori ai literaturii noastre, care au acordat cea mai mare băgare de seamă limbii folosite în operele lor și care, în același timp, au lăsat indicații prețioase pentru sprijinirea acțiunii de cultivare a limbii noastre literare. Dăm aici cîteva dintre cele mai semnificative rînduri: „Potrivit trebuințelor lucrării artistice, autorul modelează fraza și ritmul expunerii, punînd pe primul plan elementele sugestive: imagini, termeni concreți, asocieri nouă, comparații originale și îndrăznețe. Fluxul emotiv al creatorului trebuie să se transmită cetitorului prin limba pe care o folosește. Din acest efort creator naște limba poetică și cu o lărgire considerabilă a capacității expresive a limbii literare. În stilul unei opere izbutite din punct de vedere artistic se concentrează calitățile de seamă ale artei literare: conciziune, exactitate, originalitate și frumusețe."

OBSERVAȚII ÎN LEGĂTURĂ CU SCRIEREA ȘI FONETICA. Scriitor al epocii moderne, Sadoveanu a utilizat cu grijă normele ortografice ale timpului, fiind convins că opera literară trebuie să fie un model de urmat pentru cititor și din acest punct de vedere. Atent la valoarea eufonică a sunetelor în împerecherea cuvintelor, scriitorul nu ezită să folosească, în proză, procedee întîlnite, în mod obișnuit, în poezie. Astfel scriitorul pronunță și scrie *naltă* (5), după un cuvînt cu terminație vocalică, deoarece dorește ca și cititorul să procedeze la fel.

Scriitorul apelează, cu prudență, la cuvintele regionale, dar recurge, în schimb, la pronunțarea regională, dîndu-și seama că aceasta poate avea rolul de a colora îndeajuns de bine anumite cuvinte. Astfel se poate întîlni scrierea *sara* (74) corespunzătoare pronunțării scriitorului.

OBSERVAȚII LEXICALE. Observator atent al realității înconjurătoare și bun cunoscător al celor mai variate domenii de activitate umană, Sadoveanu este posesorul unui vocabular de o bogăție impresionantă.

Caracterul descriptiv al fragmentului se oglindește și în vocabularul folosit, cu numeroși termeni plastici, care se referă la diversele elemente din tabloul de natură zugrăvit. Pot fi întîlnite astfel alături de cuvinte, care denumesc elemente ale naturii în sens general, altele referitoare la floră, faună, forme de relief. Iată mai întîi, termenii folosiți la zugrăvirea naturii vegetale, care sînt, în același timp, și cei mai numeroși: *bradul* (76), *codru* (30), *florilor* (12), *iarba* (de două ori: 4, 58), *mesteceni* (de două ori: 3, 100), *pădurea* (45), *trunchiuri* (101). Pentru denumirea altor diverse elemente de natură utilizează cuvintele: *apă* (de trei ori: 20, 28, 83), *cerul* (81), *lumină* (94), *mal* (de două ori: 21, 95), *soare* (43), *steluță* (87), *umbra* (37).

În colțul de natură zugrăvit, este prezent un singur animal *căprioara*, care constituie totodată și „personajul" central al tabloului, după cum rezultă și din repetarea de trei ori a cuvîntului (1, 53, 88), așa cum nu se mai întîmplă cu celelalte cuvinte din fragment. Este adevărat că pe lîngă gingașa căprioară, scriitorul folosește numele unui alt animal *copoii* (72) dar numai indirect, ca răsfrîngere a unei umbre din afara cadrului: *bătaia copoilor amuțise*. Tot în mod indirect este amintită aici și cealaltă ființă, de fapt conducătorul hăituielii la care fusese supusă sărmana căprioară, adică vînătorul, sugerat printr-unul din cuvintele care-l reprezintă cel mai bine, *cornul* (de vînătoare) (69): *Din nesfîrșite depărtări răzbăteau vibrările melancolice ale cornului*.

De fapt, căprioara domină tabloul nu numai prin repetarea termenului de trei ori, ci și prin atenția cu care scriitorul o aduce în prim-planul tabloului descriind-o de aproape și folosind termeni referitori la corpul ei: *botul* (62), *capul* (14), *lacrima* (86), *muget* (90), *ochi* (de două ori: 16, 92), *piele* (36), *privirile* (27), *sîngele* (56).

Dacă se cercetează proveniența termenilor încorporați în fragmentul de descriere citat, se constată că scriitorul dispune de o paletă bogată și variată. Nu se apelează, cum s-ar putea crede, numai la termeni care aparțin văzului, ci și la cei din domeniul auzului, mirosului și pipăitului. Se pare că, descriind, scriitorul simte cu toată ființa sa natura înconjurătoare. Astfel, în afară de cei amintiți mai înainte, iată alți termeni care trimit la percepția ochiului: *albe* (102), *întunecat* (82), *luceau* (93), *lucirile* (41), *lumină* (94), *naltă* (5), *negri* (17), *oglinda* (19).

Un loc important în fragmentul descriptiv analizat îl ocupă termenii care sugerează percepții auditive: *alinări* (50), *amuțise* (73), *asculta* (31), (abia)*auzit* (91), *bătaia* (71), *copoilor* (72), *corn* (69), *înfiorări* (48), *liniște* (80), *liniști* (51), *mută* (26), *muget* (90), *oftare* (79), *stinse* (70), *tăcerea* (29), *vibrările* (68). Semnalarea acestor termeni confirmă observațiile anterioare ale cercetătorilor, care au remarcat că în descrierile lui Sadoveanu alături de percepțiile vizuale ocupă un loc important și cele auditive. Observîndu-se cu atenție felul cum scriitorul mînuiește termenii semnalați, se ajunge la evidențierea uneia din laturile măiestriei artistice a lui Mihail Sadoveanu. Autorul este nu numai posesorul unei acuități auditive remarcabile, ci și un scriitor adevărat, care știe să distribuie în așa fel percepțiile auditive de-a lungul povestirii, încît să realizeze o forță expresivă maximă. În acest sens, se poate remarca preocuparea scriitorului de a atribui căprioarei — „personajul" spre care se îndreaptă totala sa afecțiune — rolul de a iniția și de a încheia seria termenilor din sfera auditivului. Astfel primul cuvînt care sugerează percepția auditivă sau, mai exact, lipsa oricărei percepții auditive se referă la situația căprioarei fugărite, ce **stă mută**. Tot așa și ultimii termeni din „seria auditivă" aparțin căprioarei, care *avea un* **muget** *abia* **auzit**.

Un alt aspect al măiestriei cu care scriitorul mînuiește termenii din această serie poate fi găsit în corespondența sonoră dintre ființă și natură. În cursul povestirii, termenii respectivi apar cînd în legătură cu căprioara, cînd cu mediul

natural înconjurător. Pentru a ilustra cît mai bine legătura pe plan sonor dintre animal și natura înconjurătoare, dispunem termenii într-un tablou format din două coloane:

Căprioara	**Mediul natural**
mută (26)	
	tăcerea (29)
asculta (31)	
	înfiorări (48)
	alinări (50)
	liniști (51)
	vibrările (68)
	cornului (69)
	stinse (70)
	bătaia (71)
	copoilor (72)
	amuțise (73)
	oftare (79)
	liniște (80)
muget (90)	
abia auzit (91)	

Pe marginea tabloului prezentat se pot face cîteva observații. Acum se poate vedea mai bine rolul pe care îl joacă p e r c e p ț i i l e a u d i t i v e ale căprioarei în deschiderea și închiderea seriei. Se observă și diferența cantitativă între cei patru termeni legați de căprioară și cei unsprezece ai mediului înconjurător. Se poate remarca, de asemenea, că, deși mai numeroși, nici aceștia nu sugerează o sonoritate prea intensă, care prin stridența lor ar fi putut distruge impresia de instaurare a liniștei ce domină întreaga povestire. Se poate constata iarăși că termenii sînt aleși în așa fel, încît să se păstreze acel „pianissimo", care domină fragmentul de la început pînă la sfîrșit. Singurii termeni care amenință la un moment dat să tulbure liniștea instaurată sînt *vibrările cornului* și *bătaia copoilor*. Scriitorul deosebit de atent are grijă să nu le introducă în cadru

și să le lase undeva în *nesfîrșite depărtări*, permițînd să se audă numai umbre de sunete *tot mai stinse*, iar din hămăitul cîinilor de vînătoare nu rămîne decît amintirea, fiindcă *amuțise*. Se poate afirma deci că scriitorul dovedește o artă deosebită în mînuirea imaginilor care sugerează zgomotele atenuate și estompate prin depărtare, reușind să instaureze o liniște desăvîrșită deasupra întregii firi și să o comunice, pe deplin, sensibilității cititorului.

În fragmentul analizat apar și cîțiva termeni care țin de domeniul tactilului sugerînd percepții obținute prin simțul pipăitului: *calde* (11), *moale* (59), *răcoare* (7).

Din domeniul mirosului apare unul singur *miresmele* (10). S-ar putea adăuga și imaginea *florilor sălbatice*, cu care autorul însuși a asociat percepția olfactivă indicată prin termenul *miresmele*.

Observînd termenii folosiți pentru a denumi sau sugera diverse percepții senzoriale, se poate constata ușor că scriitorul realizează și unele transferuri asociative de la o percepție la alta. Astfel adjectivul *uscat* (63) prin care determină botul căprioarei poate sugera atît percepții tactile, cît și vizuale. De asemenea, termenul *adiere* (6) poate să țină de percepția auditivă, ca și de cea tactilă. Exprimarea unor asemenea asocieri de percepții senzoriale este posibilă datorită valorilor plurisemantice a cuvintelor. Prin folosirea acestora, scriitorul obține efecte stilistice de o mare forță expresivă.

Cu toate că autorul mînuiește un fond de cuvinte oarecum impus de conținutul narativ și descriptiv al fragmentului, r e p e t a r e a cuvintelor păstrează un caracter ponderat. Cuvintele repetate în text sînt: *apă* (de trei ori: 20, 28, 83), *căprioara* (de trei ori: 1, 53, 88), *iarba* (de două ori: 4, 58), *mal* (de două ori: 21, 95), *ochi* (de două ori: 16, 92), *sta* (de trei ori: 25, 54, 96). La prima vedere, repetările par numeroase, dar, dacă le raportăm la cele 94 de cuvinte folosite în text, ne dăm seama că cei cinci termeni repetați reprezintă un proces foarte redus. Dacă se cercetează apoi și situația fiecărei repetări, în parte, se constată ușor nu numai că nu poate fi vorba de o reluare mecanică, ci și că

fiecare are o anumită valoare stilistică. Astfel repetarea cuvîntului c ă p r i o a r a este obligatorie într-un text consacrat ei și unde ultimele rînduri ale bucății se referă la acțiunile ei. Evitarea unei repetiții monotone și supărătoare se constată abia cînd se urmărește numărul predicatelor existente în fiecare pasaj, unde subiectul este *căprioara*. Astfel, în prima parte, *căprioara* este subiect în propoziția *căprioara se opri*, urmată de trei propoziții cu alte subiecte. Abia după aceea *căprioara* revine ca subiect — dar de astă dată, subînțeles — în alte patru propoziții. În partea următoare, *căprioara* este subiect în propoziția *căprioara sta singură*, după care urmează o propoziție cu alt subiect și, din nou, două cu subiectul — și de data asta subînțeles — *căprioara*. În sfîrșit, în ultima parte, *căprioara* este, iarăși, subiect exprimat în propoziția *căprioara avea un muget abia auzit*, urmată de o alta cu subiect diferit, după care apar două propoziții tot cu subiectul — de asemenea subînțeles — *căprioara*.

Repetarea cuvîntului a p ă se datorează rolului important ca element vital indispensabil pentru ultimele clipe de viață ale animalului rănit. Datorită acestei situații repetarea devine necesară și capătă rol stilistic. De altfel cuvîntul apare de fiecare dată în alt context evitîndu-se impresia repetării. La începutul și sfîrșitul fragmentului apare sub forma de genitiv *apei* (20, 83), ca determinante, și numai o singură dată sub forma obișnuită *apă* (28). De subliniat măiestria cu care autorul sugerează starea tragică a animalului lovit de moarte, pentru care apa nu mai este elementul plin de viață ce poate fi sorbit, ci numai o oglindă bună să-i reflecte suferința. Și în cazul cuvîntului i a r b a (4, 58) repetarea se face, la distanță, cu scopul de a exprima atitudinea scriitorului cu ajutorul epitetului folosit. La începutul fragmentului, scriitorul notează *iarba naltă* subliniind rolul acesteia de adăpost și ascunzătoare pentru animalul hăituit, iar a doua oară, *iarba moale* sugerează culcușul, pe care se va lăsa corpul lipsit de viață. Cuvîntul m a l (21,95), apare, de asemenea, sub forme diferite și la o distanță atît de mare, încît nu poate intra în categoria repetărilor so-

cotite stîngăcii. În aceeaşi situaţie se găseşte şi cuvîntul o c h i (16, 92). În ceea ce priveşte cuvîntul s t a (25, 54, 96), avem de-a face cu o repetare intenţionată avînd o evidentă valoare stilistică. Prin intermediul singurului verb repetat, scriitorul subliniază starea de imobilitate a căprioarei rănite. Intenţia scriitorului poate fi şi mai bine pusă în evidenţă, dacă se reţine amănuntul că verbul este însoţit, de două ori, de cuvîntul *singură*, cu rolul de a sublinia ideea de izolare, de părăsire.

În concluzia observaţiilor privitoare la repetare, se poate reţine ideea că scriitorul evită reluările stereotipe, stîngace şi lipsite de valoare lexicală sau stilistică. Pe de altă parte, se observă o deplină cunoaştere şi folosire a capacităţilor expresive, pe care le are procedeul repetiţiei.

Deşi rîndurile analizate au fost scrise în perioada de tinereţe a scriitorului, se observă totuşi, de pe acum, în ele, primele semne ale desăvîrşirii, la care se va ridica măiestria sa artistică. Observaţia ne-a fost sugerată de felul cum sînt mînuite s i n o n i m e l e . Folosirea sinonimelor constituie unul dintre procedeele la care recurg scriitorii pentru a evita repetările stereotipe şi pentru a mări expresivitatea generală a fondului de cuvinte utilizat într-o scriere. În scrisul lui Sadoveanu, pe lîngă sinonimia realizată prin cuvinte, poate fi întîlnită şi o sinonimie contextuală sau sintagmatică. Dintre cuvintele sinonime prezente în text putem semnala: *apă* (20, 28, 83) / *luciu* (64), *mal* (21, 95) / *ţărm* (60), *codru* (30) / *pădurea* (45), *privirile* (27) / *ochii* (16, 92). Există cazuri cînd, alături de sinonimia binară (realizată prin doi termeni), scriitorul foloseşte şi sinonimia ternară (din trei termeni): *alinări / linişti / tăcere.*

În afară de sinonimele lexicale, scriitorul recurge la sinonimia realizată prin mai multe cuvinte. Astfel alături de *trudită* (23), se foloseşte îmbinarea de cuvinte *cu puteri puţine* sau sîngele *i se scurgea* pentru *murea* (98).

Alteori sinonimia depăşeşte cadrul unor sintagme şi se desfăşoară în cuprinsul unor propoziţii mai mult sau mai puţin întinse: *Umbra creştea în juru-i./ Lucirile de pe vîrfuri ale soarelui se ştersere.*

În ceea ce privește distribuția elementelor sinonimice, se pot distinge două situații: sinonimia la distanță și sinonimia apropiată. Dintre cele două situații posibile, cea de-a doua este în mai mare măsură obligatorie. Se poate observa ușor că scriitorul recurge la sinonimie apropiată nu numai din nevoia de a evita repetările, ci și din dorința de a amplifica relatarea realizată, aducînd noi amănunte. În această privință, întregul fragment este o strălucită exemplificare a măiestriei cu care scriitorul mînuiește diversele aspecte întîlnite în domeniul sinonimiei. Se poate urmări, bunăoară, împletirea între planurile care sugerează sfîrșitul vieții căprioarei, instaurarea liniștei și lăsarea înserării. Se poate afirma chiar că fragmentul reprezintă un film, în care se îmbină în chip minunat gesturile căprioarei cu mișcările din natura înconjurătoare. Prin derularea filmului se poate pune în evidență etapele prin care trece căprioara, pînă ce moartea reușește s-o cuprindă definitiv, și paralel, sfîrșitul zilei, instaurarea liniștei desăvîrșite și înserarea. Potrivirea deplină între moartea căprioarei și cadrul natural, în care aceasta se desfășoară, trebuie să fie considerată ca una din marile reușite ale acestei opere literare. Pentru a pune în evidență îmbinarea celor două planuri principale se poate realiza o dispunere grafică pe două coloane:

Căprioara	**Cadrul natural**
— *se opri*	— *într-o adiere de răcoare ce începea să alunge mi-resmele calde ale florilor*
— *capu-i cu ochi negri... tresări*	
— *se lăsă jos*	
— *stă mută*	— *în tăcerea măreață a co-drului*
— *parcă asculta, parcă se gîndea*	— *umbra creștea... lucirile de pe vîrfuri ale soarelui se șterseseră...*

— *era străbătută de un tremur care-i alerga pe sub piele*

— *sta singură și sîngele i se scurgea, își plecă botul uscat spre luciu, apoi iar rămase neclintită.*

— *avea un muget abia auzit, și ochii îi luceau în cea din urmă lumină a malului.*

— *sta singură și murea*

— *Pădurea avea în răstimpuri înfiorări rare, după care urmau alinări, liniști ca din alte lumi.*

— *vibrările melancolice ale cornului, tot mai stinse; bătaia copoilor amuțise.*

— *sara venea și prin bradul de pe pisc trecu o oftare. În liniște, pe cerul întunecos din fundul apei, începu să tremure lacrima... celei dintîi steluțe.*

— *sub pletele mestecenilor cu trunchiuri albe.*

Deși Sadoveanu este un reprezentant ilustru al graiului vorbit în Moldova, s-a ferit de a introduce moldovenisme în opera sa, numai din dorința de a-i da o culoare locală. Scriitorul folosește cuvîntul regional numai cînd consideră că acesta exprimă o nuanță semantică inexistentă la termenul corespunzător din lexicul limbii literare.

OBSERVAȚII GRAMATICALE. Sadoveanu se încadrează în categoria scriitorilor, pentru care corectitudinea exprimării este legată de respectul sincer și total, păstrat față de limba moștenită de la înaintași.

Pe plan m o r f o l o g i c pot fi semnalate unele particularități.

Observînd cu atenție v e r b e l e folosite de autor în fragment, se pot desprinde două grupe distincte: una mai numeroasă, a verbelor de acțiune, de mișcare, alta a verbelor care indică starea. Din grupa verbelor de mișcare fac parte: *alerga* (35), *să alunge* (9), *amuțise* (73), *creștea* (38), *se lăsă* (22),

se opri (2),*își plecă* (61), *răzbăteau* (67), *se scurgea* (57), *se șterseseră* (44), *trecu* (78), *să tremure* (85), *tresări* (18), *urmau* (49), *venea* (75). În total 15 verbe.

Din grupa verbelor care arată starea fac parte: *asculta* (31), *avea* (46, 89), *se gîndea* (32), *luceau* (93), *murea* (98), *rămase neclintită* (65), *sta* (25, 54, 96), *era străbătută* (33). În total 8 verbe, dar prezente prin repetări de 11 ori. În această grupă am inclus un verb la diateza pasivă *(era străbătută)*, un predicat nominal *(rămase neclintită)* și de două ori verbul *avea* cu sensul „poseda". Cum se face însă că, deși numeric domină verbele de mișcare, impresia dominantă desprinsă din text sugerează imobilitatea? Explicația poate fi găsită numai prin raportarea predicatelor respective la subiectele corespunzătoare. Se constată, în felul acesta, că toate verbele care indică starea se referă la singura ființă vie, căprioara, în timp ce cele mai multe din verbele de mișcare se referă la elemente din natură avînd o valoare mai mult sau mai puțin figurată. Se poate observa apoi că opoziția între mișcare și stare se realizează printr-o permanentă pendulare de la o stare la alta, care formează cicluri ce încep cu verbe de mișcare și se termină cu verbe de stare. Pentru a prezenta mai plastic succesiunea verbelor de mișcare și a celor care indică starea, am marcat ciclurile prin paranteze, așezînd în prima coloană verbele de mișcare și în a doua pe cele de stare (unde am inclus un verb la pasiv, care indică rezultatul unei acțiuni, deci nu o acțiune propriu-zisă, și un predicat nominal, care califică subiectul arătînd starea de imobilitate).

I
- *se opri* (2) — *stă* (25)
- *să alunge* (9) — *asculta* (31)
- *tresări* (18) — *se gîndea* (32)
- *se lăsă* (22) — *era străbătută* (33)

II
- *alerga* (35)
- *creştea* (38)
- *se şterseseră* (44)
- *avea* (46)

III
- *urmau* (49)
- *sta* (54)

IV
- *se scurgea* (57)
- *îşi plecă* (61)
- *rămase neclintită* (65)

V
- *răzbăteau* (67)
- *amuţise* (73)
- *venea* (75)
- *trecu* (78)
- *să tremure* (85)
- *avea* (89)
- *luceau* (93)
- *sta* (96)
- *murea* (98)

Observînd cele cinci cicluri, se constată că există o oarecare armonie atît între cicluri, cît şi în interiorul ciclurilor. Cele mai puternice cicluri sînt primul şi ultimul şi, tot în cadrul acestora, se constată cel mai echilibrat paralelism între numărul verbelor de acţiune şi al celor care indică starea.

Cercetînd verbele şi dintr-un alt punct de vedere şi anume al subiectelor, se pot stabili, de asemenea, două grupe, după cum subiectul este căprioara sau unul din elementele naturale. Ca şi mai înainte, pentru a evidenţia cît mai bine aşezarea şi distribuţia acestora în text, le prezentăm dispuse pe două coloane marcînd, prin planuri orizontale diferite, succesiunea planurilor:

Căprioara	Elemente din natură
1 *se opri* (2)	
	1 *să alunge* (9)
2 *tresări* (18)	
3 *se lăsă* (22)	
4 *stă* (25)	
5 *asculta* (31)	
6 *se gîndea* (32)	
7 *era străbătută* (33)	
	2 *alerga* (35)
	3 *creştea* (38)
	4 *se şterseseră* (44)
	5 *avea* (46)
	6 *urmau* (49)
8 *sta* (54)	
	7 *se scurgea* (57)
9 *îşi plecă* (61)	
10 *rămase neclintită* (65)	8 *răzbăteau* (67)
	9 *amuţise* (73)
	10 *venea* (75)
	11 *trecu* (78)
	12 *să tremure* (85)
11 *avea* (89)	13 *luceau* (93)
12 *sta* (96)	
13 *murea* (98)	

Pe marginea tabloului prezentat se pot face cîteva observaţii. Cea mai importantă priveşte echilibrul numeric perfect între cele două grupe. Se poate semnala apoi rolul conducător al verbelor privitoare la căprioară, prin care se deschide şi se închide textul. Şi în ce priveşte distribuţia, se poate observa un oarecare echilibru, mai ales în prima parte a textului. Astfel lui 1 din coloana din stînga îi corespunde 1 în cea din dreapta; pentru 2—7 în stînga, există 2—6 în dreapta. În partea a doua, verbele care se referă la căprioară sînt mai dispersate decît cele din cealaltă grupă.

Dacă se efectuează o confruntare între cele două tabele prezentate, se poate observa că verbele pe care scriitorul le atribuie căprioarei fac parte nu numai dintr-o sferă „statică", ci chiar dintr-o serie semantică ce sugerează lipsa oricărei mișcări, a oricărui efort. Se demonstrează, în felul acesta, încă o dată, capacitatea scriitorului în selectarea cuvintelor cu maximă putere evocatoare și, în același timp, capabile de a stîrni în sufletul cititorului cele mai alese stări de încîntare estetică. În același sens, pentru sublinierea constatării efectuate, pot fi citate chiar cuvintele scriitorului însuși: „Bogăția limbii, variantele stilului poetic nu apar la întîmplare. E nevoie de o aplecare necontenită și pasionată asupra tezaurului limbii. Din acest tezaur scriitorul trebuie să știe să aleagă «cuvîntul ce exprimă adevărul». Înainte de a putea alege trebuie să aibă din ce alege. Munca artistului e însoțită permanent de un studiu al mijloacelor expresive. Cu cît spiritul critic va fi mai treaz în alegerea vorbelor, cu atît disonanțele vor fi mai puține și limba mai potrivită."

Cercetînd verbele din punctul de vedere al t i m p u l u i la care se găsesc, se constată că cele mai multe sînt la timpul imperfect. Cercetătorii limbii lui Sadoveanu au arătat că întrebuințarea imperfectului în descrieri constituie un procedeu caracteristic pentru stilul scriitorului. Imperfectul nu indică numai un simplu raport cronologic arătînd că acțiunea se situează în trecut (față de momentul vorbirii), ci are o valoare descriptivă prin excelență, deoarece marchează caracterul durativ, adică neterminat, al acțiunii. Sadoveanu la fel cu alți mari prozatori preferă imperfectul pentru calitatea sa de a sugera impresia de continuare a mișcărilor cuprinse în tablou. Expresivitatea imperfectului se amplifică în cazul verbelor care au ca subiect *căprioara*, deoarece subliniază valoarea lor d u r a t i v-s t a t i c ă. Mînuirea timpului imperfect dobîndește o expresivitate deosebită, cînd scriitorul îl folosește la verbul cu sens momentan *murea* (98). Prin combinarea sensului momentan originar cu sensul durativ, pe care îl conferă timpul imperfect, scriitorul reușește să sugereze scurgerea lentă și progresivă a

picăturilor de sînge și o dată cu ele a ultimelor picături de viață din trupul căprioarei muribunde.

Tot pe plan morfologic se poate semnala prezența formelor pronominale neaccentuate în dativ, cu valoare posesivă (15, 40). În al doilea caz (40), prezența acestei forme pe lîngă substantivul de care este legat prin linioară, *juru-i*, poate deruta, dacă nu se ține seama de faptul că *juru* (39) formează împreună cu prepoziția *în* o locuțiune prepozițională.

Ar mai fi de semnalat forma neobișnuită de plural a substantivului *liniști* (51), neconsemnată în dicționar, care se încadrează în seria pluralelor: *înfiorări* (48), *alinări* (50). Prin forma neobișnuită, scriitorul reușește să atragă atenția cititorului asupra sensului deosebit pe care-l acordă cuvîntului, după cum dovedește și determinarea *ca din alte lumi*.

Pe plan sintactic, mai întîi cîteva observații privitoare la propoziție. Verbul *începea*, aici, nu are valoare predicativă, ci are rol de verb auxiliar de aspect, formînd un singur predicat cu verbul pe care-l precedă (8, 84). Autorul îl folosește pentru a arăta că acțiunile indicate de verbele *să alunge* (9) și *să tremure* (85) se găsesc în fază incoativă, adică sînt abia la început. Predicatul *rămase neclintită* este nominal, deoarece arată calitatea atribuită subiectului subînțeles *căprioara* și este format cu verbul cu valoare copulativă *rămase*.

Singurele subiecte care solicită un plus de atenție sînt cele inversate, subiectul multiplu *alinări* (50), *liniști* (51), apoi *vibrările* (68), *o oftare* (79), *lacrima* (86).

În legătură cu atributul adjectival, se poate observa că scriitorul îl folosește mai ales ca determinant și, în mai mică măsură, pentru valoarea sa expresivă, adică pentru calitatea de epitet. Nu este vorba de o întîmplare, ci de o atitudine premeditată, care aparține concepției scriitorului în legătură cu valoarea cuvintelor, în general, și cu folosirea exagerată a epitetelor, după cum rezultă din rîndurile următoare. „În mînuirea limbii scrise, multe

neajunsuri poate aduce — și faptul e vizibil, mai ales în încercările literare ale tinerilor scriitori — folosirea exagerată a epitetului. Multora li se pare că un cuvînt simplu, bine ales și bine legat în țesătura frazei nu spune suficient. Atunci îi adaugă un calificativ. Nu neg valoarea epitetelor; acestea, folosite însă prea des, fac ca gîndul scriitorului în loc să meargă direct la cititor, să ocolească, să se împiedice de cuvinte de umplutură, care dau un aer retoric stilului literar. Preciziunea prin concentrare, frumusețea prin simplitate, claritatea prin proprietatea termenilor fac mai mult decît orice podoabe. Dozarea epitetelor e o problemă a cărei rezolvare se poate orienta după arta clasicilor noștri Negruzzi, Creangă, Caragiale."

Există cîteva adjective *trudită* (23), *mută* (26), *singură* (55, 97), care nu sînt atribute adjectivale, ci elemente predicative suplimentare. Pentru identificarea funcției sintactice se va ține seama că, deși sînt așezate pe lîngă verbe, pe care le determină, ele se referă și la subiectul subînțeles (în cazul primelor două) sau exprimat (ultimul), după cum arată de altfel și forma lor de feminin. Aceeași funcție de element predicativ suplimentar o are și locuțiunea adjectivală *cu puteri puține* care are sensul unitar „sleită, sfîrșită".

Determinantul verbului la diateza pasivă *era străbătută* este complementul de agent *de un tremur* (34), care arată cine face acțiunea exprimată de verbul determinat.

Fraza folosită de Sadoveanu în textul analizat are rolul de a sublinia caracterul tragic al conținutului. Frazele scurte și cu puține propoziții sugerează parcă respirația scurtă, sacadată și precipitată a căprioarei rănite. Impresia este întărită de faptul că, ori de cîte ori acțiunile au ca subiect *căprioara*, propozițiile se organizează în cupluri de cîte două, marcînd parcă cei doi timpi ai respirației și inspirației. Situația din fraza a cincea nu infirmă observația făcută, deoarece numai în propozițiile 1 și 2 subiectul este *căprioara*.

Din cele 14 fraze identificate în text, două au cîte patru propoziții, șase au cîte două, iar celelalte șase sînt formate din cîte o singură propoziție. Este adevărat însă că nu în toate cele șase fraze formate dintr-o singură propoziție se poate vorbi de principale independente, în sensul propriu al termenului. Astfel frazele II—III, VI—VII, alcătuite din cîte o singură propoziție, ar putea forma, din punctul de vedere al conținutului, cîte o singură frază cu două propoziții coordonate copulative juxtapuse.

Întinderea redusă a frazelor și numărul mic de propoziții existente în fiecare evidențiază simplitatea frazelor folosite în text. În același sens, se poate menționa că singurele trei subordonate sînt, toate, atributive.

Fraza sadoveniană, clară și armonioasă, este rezultatul unui proces îndelungat de șlefuire și perfecționare. De altfel, și în această privință, se poate aminti indicația prețioasă a scriitorului: „Arta literară înseamnă mai mult decît o corectitudine în exprimare. Fraza prozatorului sau versul poetului cată să aibă armonie, împerecheri noi de cuvinte, metafore izbutite."

Mihail Sadoveanu a lăsat literaturii noastre una din cele mai întinse și variate opere literare. De la el a rămas și amintirea unei preocupări permanente pentru preluarea celor mai izbutite realizări ale înaintașilor săi.

„Moștenirea noastră literară și întreaga literatură universală ne oferă multe pilde de bogăție și originalitate a limbii. Să învățăm mereu din aceste izvoare și să cumpănim bine cuvintele cînd scriem.

Să nu-i uităm pe scriitorii secolului trecut — nu-i mai pomenesc — preocupați necontenit de perfecționarea limbii. Scriitorii sînt cei dintîi care, în interesul unei comunicări directe și precise a gîndului lor, trebuie să scrie o limbă corectă din toate punctele de vedere. Prin asta, ei contribuie în cea mai mare măsură la cultivarea limbii literare, așa cum prin valoarea artistică a stilului lor aduc un însemnat sprijin sporirii capacității ei expresive".

I 1 *Căprioara ... răcoare* = principală
2 *ce începea ... sălbatice* = atributivă
II 1 *Capu-i ... mal* = principală independentă
III 1 *Se lăsă ... puține* = principală
IV 1 *Sta ... codrului* = principală
V 1 *Parcă asculta* = principală
2 *parcă se gîndea* = coordonată copulativă juxtapusă cu 1
3 *și ... tremur* = coordonată copulativă legată prin *și* cu 2
4 *care-i ... piele* = atributivă
VI 1 *Umbra ... juru-i* = principală
VII 1 *Lucirile ... se șterseră* = principală
VIII 1 *Pădurea ... rare* = principală
2 *după care ... lumi* = atributivă
IX 1 *Și ... singură* = principală
2 *și sîngele ... țărmului* = coordonată copulativă legată prin *și* cu 1
X 1 *Își plecă ... luciu* = principală
2 *apoi ... neclintită* = coordonată copulativă juxtapusă cu 1
XI 1 *Din ... stinse* = principală
2 *bătaia ... amuțise* = coordonată copulativă juxtapusă cu 1
3 *sara venea* = coordonată copulativă juxtapusă cu 2
4 *și prin ... oftare* = coordonată copulativă legată prin *și* cu 3
XII 1 *În liniște ... steluțe* = principală independentă
XIII 1 *Căprioara ... auzit* = principală
2 *și ochii ... malului* = coordonată copulativă legată prin *și* cu 1
XIV 1 *Așa ... singură* = principală
2 *și murea ... albe* = coordonată copulativă legată prin *și* cu 1.

Schemele frazelor

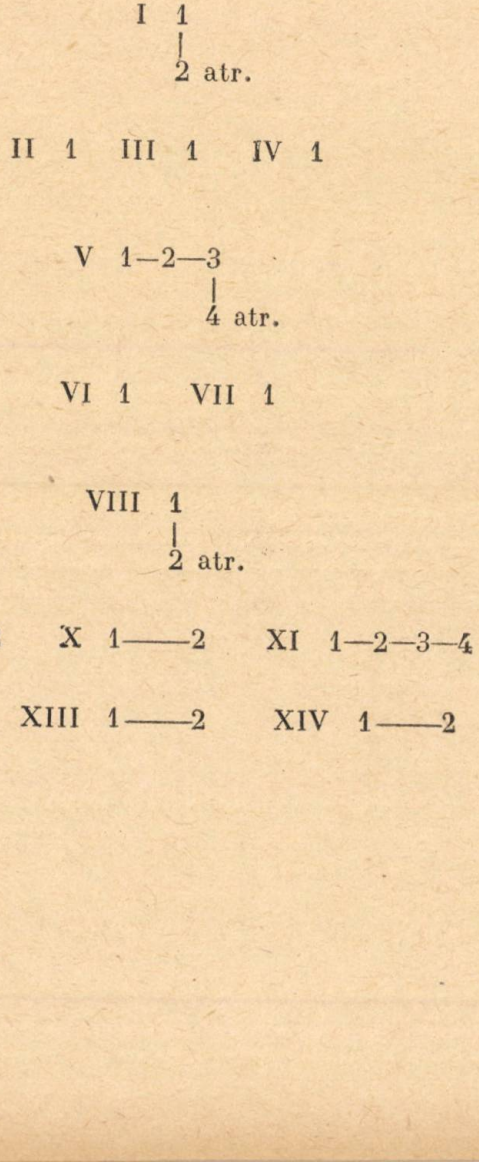

LUCIAN BLAGA
(1895–1961)

Gorunul
(1919)

În limpezi depărtări[1] aud[2] din pieptul[3] unui turn[4] 1/
cum bate[5] ca o inimă[6] un clopot[7] 2/
și-n zvonuri[8] dulci[9]
îmi pare[10] 3/
că stropi[11] de liniște[12] îmi curg[13] prin vine[14], nu de sînge[15]4/

Gorunule[16] din margine[17] de codru[18],
de ce mă-nvinge[19],
cu aripi[20] moi[21] atîta pace[22] 1/,
cînd zac[23] în umbra[24] ta[25] 2/
și mă dezmierzi[26] cu frunza[27]-ți[28] jucăușă[29] 3/?

O, cine știe?1/ — Poate[30] 1/ că
din trunchiul[31] tău[32] îmi vor ciopli[33]
nu peste mult sicriul[34] 2/,
și liniștea[35] 3/
ce voi gusta[36]-o între scîndurile[37] lui,4/
o simt[38] pe semne[39] de acum: 3/
O simt[40] 5/ cum frunza[41] ta[42] mi-o picură[43] în suflet[44] 6/ —
și mut[45]
ascult[46] 7/ cum crește[47]-n trupul[48] tău[49] sicriul[50],
sicriul[51] meu[52],
cu fiecare clipă[53] 8/ care trece[54] 9/,
gorunule[55] din margine[56] de codru[57] 8/.

Poezia *Gorunul* face parte din primul volum de versuri, *Poemele luminii*, apărut în 1919.

Poezia este o elegie, care își are izvoarele în poezia populară, unde copacii din pădure stau de vorbă cu oamenii cărora le servesc de adăpost. Tonul elegiac rezultă mai ales din strofa finală în care poetul se gîndește la moarte și asociază trunchiul gorunului de lîngă el cu scîndurile sicriului, de care va avea nevoie *nu peste mult*.

Preocupat de rostul artistic al cuvîntului în poezie, Blaga a lăsat observații pătrunzătoare și judicioase în legătură cu limba literară a poeților: „În poezie, graiul dobîndește virtuți alese și rare, care reprezintă tot atîtea vădite abateri de la cele obișnuite, cînd graiul nu e decît un purtător de semnificații și aproape nimic altceva. Sau un simplu mijloc de comunicare socială a unor intenții, gînduri, porniri, simțăminte etc. Graiul, devenind mijloc de revelare, pe planul unei sensibilități modelate în sens stilistic, cîștigă calități pe care obișnuit el nu le are, nici măcar în chip embrionar. În poezie graiul nu e numai echivalentul unor semnificații; în poezie graiul «revelează» și prin corpul său sonor, stînd în slujba unui orizont mai profund al vieții noastre."

OBSERVAȚII ÎN LEGĂTURĂ CU ORTOGRAFIA ȘI FONETICA. Atent la forma îngrijită a versurilor sale, poetul a cunoscut normele ortografice, chiar dacă acestea au oscilat de-a lungul celor patru decenii, în care au apărut volumele sale de poezii. În sensul preocupării pentru exactitate, trebuie să fie considerată notarea accentului la cuvîntul *àripi* (20), care corespunde, de altfel, celei preconizate de limba literară actuală.

În legătură cu ortografia, se poate menționa că poetul folosește o p u n c t u a ț i e proprie care se caracterizează printr-o evidentă tendință de reducere a semnelor de punctuație la strictul necesar. Astfel, după vocativul folosit ca apelativ *gorunule* (16, 55), poetul nu pune virgulă. Lipsa virgulei corespunde intenției poetului de a nu tăia în două imaginea unitară a *gorunului din margine de codru*.

OBSERVAȚII LEXICALE. Vocabularul scrierilor lui Blaga se caracterizează prin bogăție și varietate, care sînt rezultate ale activității sale multilaterale de poet liric, dramaturg, memorialist, eseist, filozof, traducător.

În legătură cu rolul și importanța cuvintelor în limbă, scriitorul își expune părerile sale, în repetate rînduri. Iată cîteva rînduri ilustrative: „Cuvintele, prin sonoritatea, ritmul, muzicalitatea, prin poziția lor în frază etc., dobîndesc în limbajul poetic virtuți și funcții pe care nu le au ca simple expresii cotidiene. În limbajul poetic cuvintele nu sînt numai expresii, ci sînt corpuri, substanțe care solicită atenție și ca atare... cuvintele limbajului poetic devin revelatorii prin însăși substanța lor sonoră și prin structura lor sensibilă, prin articularea și ritmul lor. Ele nu exprimă numai ceva prin conținutul lor conceptual, ci devin revelatorii prin însăși materia, configurația și structura lor materială".

Prima constatare, pe care o poate face cititorul în legătură cu lexicul din versurile poeziei scrise de Blaga, se referă la legătura intimă, existentă între aproape toate cuvintele și titlul poeziei. Această potrivire între conținut și expresie explică, în mare măsură, liniștea plină de farmec, care pune stăpînire pe ființa cititorului. S-ar putea afirma chiar că prin lexic poetul sugerează un anumit peisaj îndrăgit : codrul, muntele. De altfel o motivare a impresiei provocate de lectura poeziei poate fi găsită chiar în notele autorului: „Explicația preferinței pentru un peisaj sau altul sălășluiește, neîndoios, în existența istorică a diferitelor comunități etnice. Cineva ai cărui moși și strămoși au trăit la munte va duce cu sine nostalgia plaiului pretutindeni." Așa s-ar justifica apropierea cititorului român de o poezie, în care întîlnește elemente specifice pentru natura românească. De aceea, considerăm că scriitorul are dreptate cînd afirmă că românilor le place „sus la munte, la izvor".

Observînd s f e r e l e s e m a n t i c e, din care își recrutează cuvintele, se constată că predomină cuvintele legate într-un fel sau în altul de natură, în sensul cel mai cuprin-

zător al cuvîntului. Iată care sînt aceste cuvinte: *aripi* (20), *codru* (18,57), *clopot* (7), *depărtări* (1), *frunza* (27, 41), *gorunule* (16, 55), *liniște* (12, 35), *margine* (17, 56), *stropi* (11), *trunchiul* (31), *turn* (4), *umbra* (24), *zvonuri* (8).

O altă sferă semantică ușor de identificat în lexicul versurilor o constituie cuvintele care denumesc părți ale ființei umane: *inimă* (6), *pieptul* (3), *sînge* (15), *suflet* (44), *trupul* (48), *vine* (14). Asemenea cuvinte sînt folosite de poet nu numai cu sensul lor propriu, referindu-se la persoana sa, ci și cu valoarea lor metaforică pentru a realiza personificarea gorunului.

Și-n cadrul verbelor se poate stabili o sferă semantică unitară, în care ar intra acțiunile ce sugerează mișcarea neîntreruptă, avînd un puternic sens durativ: *bate* (5), *crește* (47), *curg* (13), *picură* (43), *trece* (54). Ca un antonim al acestora, dar cu aceeași valoare durativă, puternică, poate fi amintit *zac* (23). O atracție semantică de mare valoare pe plan artistic există între verbul *curg* (13), din prima strofă, și verbul *picură* (43), din strofa ultimă. Legătura semantică se datorește faptului că poetul imaginează liniștea în stare fluidă putînd să curgă în stropi sau să picure.

Se poate semnala, de asemenea, numărul mare de termeni, care denumesc sau sugerează senzațiile auditive și contribuie la încadrarea poetului în categoria celor care iau contact cu natura înconjurătoare mai ales prin intermediul auzului. Observația poate fi legată de una din dominantele prezente în versurile poetului: căutarea liniștei. Iată, bunăoară, termenii care pot fi încadrați în sfera largă a sunetului: *aud* (2), *bate* (5) cu sensul „sună", *inimă* (6), *clopot* (7), *zvonuri* (8), *liniște* (12), *pace* (22), *liniștea* (35), *mut* (45), *ascult* (46).

Urmărind situația cuvintelor folosite de poet în aceste versuri se constată frecvente r e p e t ă r i. Iată cuvintele care de a lungul celor 22 de versuri se repetă de două și chiar de trei ori: *codru* (18, 57), *frunză* (27,41), *gorunule* (16, 55), *margine* (17, 56), *simt* (38, 40), de cîte două ori și *sicriul* (34, 50, 51) de trei ori. Dacă se ține seama de sfera semantică a acestor cuvinte, adică de faptul că cinci din

cele șapte sînt legate de natura înconjurătoare, se înțelege că cititorul se află în fața unor repetări artistice. Ipoteza se confirmă dacă este raportată la *sicriu*, singurul cuvînt prezent în versuri de trei ori, prin intermediul căruia poetul atrage atenția asupra morții ca stare inevitabilă. De altfel prezența acestui cuvînt subliniază tonul elegiac accentuat din ultima strofă.

Nu este greu de observat lipsa totală a neologismelor din lexicul acestei poezii. Deși cuvîntul *turn* (4) provine din germană, nu poate fi considerat în rîndul neologismelor propriu-zise, fiind pătruns în limbă de mult timp. Evitarea neologismului poate fi, aici, rezultatul firesc al conținutului, dar poate fi, tot atît de bine, urmarea preocupării conștiente de a cultiva, cu deosebire, cuvîntul românesc. Lipsa neologismelor capătă o semnificație deosebită, dacă se ține seama că poezia a fost scrisă într-o perioadă, cînd poeții, mai ales cei tineri, manifestau o predilecție deosebită pentru neologisme.

Din confruntarea cuvintelor din poezia lui Blaga cu DLE a rezultat, cum era de așteptat, că vocabularul, în linii generale, este identic la cei doi poeți. Din cele 48 de cuvinte urmărite numai patru lipsesc din vocabularul eminescian. Acestea sînt: *ciopli* (33), *gorun* (16, 55), *jucăușă* (29), *vine* (14). Dacă se ține seama de faptul că celelalte cuvinte fac parte din fondul comun al vocabularului poetic românesc, se poate accepta ideea că poetul rezistă tentației de a prelua cuvintele poetice din literatura anterioară. Constatarea este confirmată și de alăturările și îmbinările noi de cuvinte, care nu se întîlnesc în DLE. Alteori, deși cuvîntul este același, valoarea semantică este complet diferită. Astfel *picură* (43) apare la Blaga cu sensul: „a lăsa să cadă strop cu strop", în timp ce în vocabularul eminescian apare numai cu sensurile: 1. „a picoti (de somn)", 2. „a răsuna". Dintre alăturările de cuvinte care nu apar în DLE pot fi semnalate: *margine de codru*, *limpezi depărtări*, *mă dezmierzi cu frunza-ți*, *stropi de liniște*, *aripi moi*, *liniștea... mi-o picură în suflet*, *crește-n trupul tău sicriul*, *pieptul unui turn*, *zac în umbra ta*, *zvonuri dulci*. Uneori Blaga strîn-

ge, în aceeași imagine poetică, împerecheri de cuvinte, pe care Eminescu le utilizează în locuri diferite. Astfel în poezia eminesciană *bate* apare o dată în legătură cu *inima*, altădată cu *clopotul*. Blaga strînge amîndouă valorile într-o singură construcție: *bate ca o inimă un clopot*.

OBSERVAȚII GRAMATICALE. Ampla și îndelungata sa activitate creatoare l-a pus în situația de a cunoaște în profunzime structura limbii române, mînuind-o cu măiestrie în cele mai diverse scrieri. Numai cunoașterii perfecte a limbii sale i se datorează trăsătura dominantă a scrisului său, care îi străbate opera de la un capăt la altul: accesibilitatea. Întocmai ca Eminescu și ca marii scriitori ai literaturii noastre, Blaga a preluat limba vie a poporului român și a ridicat-o pe înalte culmi de măiestrie, restituind-o apoi, prin operele sale, poporului, tot atît de clară și de luminoasă.

În legătură cu morfologia semnalăm cîteva aspecte.

Verbele la persoana I sînt bine reprezentate: *ascult* (46), *aud* (2), *voi gusta* (36), *simt* (38, 40), *zac* (23). Distribuția acestora în cele trei strofe ale poeziei subliniază lirismul și tonul de confesiune elegiacă. Astfel, în primele două strofe, poetul introduce cîte un singur asemenea verb: *aud* în prima, *zac* în a doua. În schimb, în mijlocul strofei a treia, de-a lungul a cinci versuri, apar următoarele verbe: *voi gusta* (36), *simt* (38), *simt* (40), *ascult* (46).

Prezența poetului este marcată în versuri chiar în cazul verbelor la celelalte persoane, prin intermediul formelor pronominale neaccentuate de persoana I: **îmi** *pare* (10), **îmi** *curg* (13), **mă**-*nvinge* (19), **mă** *dezmierzi* (26), **îmi** *vor ciopli* (33), **mi**-*o picură* (43).

O contribuție la sublinierea persoanei I ar fi putut s-o aibă și adjectivul posesiv la această persoană. Poetul nu-l folosește decît o singură dată ca determinant pe lîngă substantivul *sicriul* (51). În schimb, apare de patru ori adjectivul posesiv pentru persoana a II-a: *ta* (25), *tău*

(32), *ta* (42), *tău* (49), cu ajutorul cărora poetul marchează elemente care aparțin conlocutorului său, gorunul.

Se poate reține apoi dativul posesiv *frunza-ți* (28), care amintește de Eminescu, fără să fie vorba de o preluare, deoarece procedeul poate fi semnalat, astăzi, la mulți poeți. Pe plan artistic, procedeul are rolul de a sublinia tonul de intimitate cu persoana a II-a, căreia i se adresează scriitorul și care aici este chiar *gorunul*, cel mai important element al poeziei, întrucît constituie simbolul morții presimțite de poet.

În legătură cu sintaxa, mai întîi cîteva observații privitoare la propoziție.

În text apar numai predicate verbale ușor de identificat, în general. Unele dificultăți apar totuși în cazurile predicatului *pare* (10), exprimat printr-un verb predicativ impersonal, și al adverbului predicativ *poate* (30).

Subiectul este mai slab reprezentat, fiindcă în cazul verbelor la persoana I el este inclus. În trei situații, subiectul este inversat, fiind situat în finalul versului: *un clopot* (7), *pace* (22), *sicriul* (50). Așezarea acestor subiecte la sfîrșitul versurilor are rolul de a deplasa centrul de greutate al atenției cititorului către termenul de maximă expresivitate. Tot ca un procedeu, prin care se urmărește mărirea expresivității, poate fi considerată și reluarea subiectului *sicriul* (51), însoțit de determinantul *meu* (52). Considerăm însă că reluarea nu a urmărit numai expresivitatea și că, înainte de toate, a fost cerută de înțeles. Din felul cum este formulat versul *ascult cum crește-n trupul tău sicriul*, nu rezultă clar că este vorba de sicriul poetului. Scriitorul își dă seama de neclaritatea versului și introduce precizarea *sicriul meu*. Construcția are calități stilistice și datorită antitezei între cei doi termeni: trupul — sicriul, apropiați ca poziție și legați prin materia comună, dar diferiți prin sens și prin determinantul adjectival posesiv. De o parte se află viața reprezentată prin *trupul* tău, de alta moartea, prin *sicriul* meu. Există și o situație, cînd poetul recurge la neexprimarea subiectului pentru a mări valoarea

artistică a versului. Este vorba de predicatul *vor ciopli* (33), al cărui subiect are o valoare nedeterminată, care poate fi „oamenii" sau „prietenii", sau „rudele" realizînd o atmosferă poetică de taină.

A t r i b u t u l a d j e c t i v a l folosit frecvent, în general, de poeți, datorită valorii de epitet, pe plan artistic, apare numai de patru ori: **limpezi** *depărtări*, *zvonuri* **dulci**, *aripi* **moi**, *frunza-ți* **jucăușă**.

Apar la Blaga și determinări de tip metaforic, cu ajutorul cărora realizează imagini inedite de mare valoare artistică, cum ar fi: *pieptul unui turn*, *stropi de liniște*.

În legătură cu imaginea liniștei, se cuvine să se sublinieze măiestria cu care o prezintă poetul, reușind s-o strecoare în sufletul cititorului de-a lungul întregii poezii. Liniștea este sugerată încă din primele versuri de acel clopot din pieptul unui turn depărtat, care bate ca o inimă. Nota hiperbolică a afirmației devine și mai evidentă în versurile următoare, unde poetului i se pare că aude cum stropii de liniște îi curg, în zvonuri dulci, prin vine. Liniștea este sugerată și în strofa următoare prin intermediul cuvîntului *pace* (22), care denumește o stare sufletească de beatitudine, în care liniștea și calmul sînt reunite perfect. Liniștea se instaurează pe deplin în poezie abia în strofa a doua, o dată cu repetarea cuvîntului, de astă dată articulat *liniștea* (35), constituind un singur vers scurt dar așezat în mijlocul strofei, de unde domină versurile următoare. Liniștea este indicată în versurile următoare prin intermediul formei pronominale neaccentuate de feminin *o*, prezentă de patru ori în următoarele trei versuri: *voi gusta-o*, *o simt*, *o simt*, *mi-o picură*. În sfîrșit, liniștea este sugerată de prezența verbului *ascult* (46) într-o construcție hiperbolică de mare efect artistic *ascult cum crește-n trupul tău sicriul*. Am stăruit mai mult asupra imaginilor legate de liniște, deoarece aceasta constituie o dominantă a poeziei lui Blaga, căruia îi datorăm această imagine de un inegalabil farmec:

Atîta liniște-i în jur de-mi pare că aud
cum se izbesc de geamuri razele de lună.

De altfel, atributul substantival prepoziţional *de liniște* (12) mai prilejuieşte o observaţie, în legătură cu celălalt atribut de acelaşi fel, de la sfîrşitul versului, *de sînge* (15). În acest ultim caz, atributul, care are rolul de a sublinia materialitatea liniştei şi de a sugera fluiditatea acesteia, este precedat de adverbul de negaţie *nu*. În felul acesta, construcţia metaforică se amplifică îmbogăţindu-se cu un nou termen, care se află însă, faţă de primul, într-un raport de adversitate marcat prin adverbul de negaţie: **nu** *de sînge*. Se poate observa apoi că, în mare măsură, precizarea introdusă în propoziţie prin atributul *nu de sînge* este cerută semantic de construcţia *curg prin vine*.

Complementul direct *liniștea* (35) prezintă interes întrucît constituie un anacolut motivat de valoarea sa artistică. Aşezarea lui înainte şi la o distanţă mare de verbul determinat *simt* (38) este contrarie cerinţelor gramaticale, dar realizează, în schimb, o expresivitate mai mare.

Dintre circumstanţiale, poate fi semnalat cel de mod prezent de mai multe ori şi cu valori diferite. Astfel *ca o inimă* este un circumstanţial de mod comparativ de egalitate, care din punctul de vedere al sensului se leagă de termenii *pieptul* (3) şi *bate* (5). Circumstanţialul de mod *-n zvonuri* (8) are o valoare semantică şi gramaticală mai difuză. Pe plan semantic, mai degrabă sugerează decît comunică o circumstanţă, care ţine de domeniul auditiv, iar pe plan gramatical, circumstanţialul poate fi simţit ca extinzîndu-se şi asupra verbului *curge*. *Pe semne* (39) este un circumstanţial de mod exprimat printr-o locuţiune adverbială cu sensul unitar al adverbului neologic *probabil*. Încărcătura afectivă a acestuia este mult mai mare, dacă se evidenţiază sensul originar existent în vorbirea populară „după cum anunţă semnele". *Cu fiecare clipă*

este un circumstanțial de mod, nu de timp, cum s-ar putea crede după prezența substantivului *clipă*. Valoarea modală poate fi evidențiată prin echivalarea cu adverbul *treptat*.

Există în text și două circumstanțiale instrumentale: *cu aripi* (20) și *cu frunza* (27). Din punct de vedere artistic, primul are valoare metaforică, iar al doilea participă la realizarea personificării, în care rolul principal îl are verbul determinat *dezmierzi* (26).

Mut (45) are valoare de adjectiv și îndeplinește funcția de element predicativ suplimentar. Aici caracteristica exprimată precede verbul și se referă la subiectul inclus, care în cazul de față este chiar poetul.

Cercetînd felul cum se prezintă **fraza** în versurile lui Blaga, se constată că poetul este un bun cunoscător al acesteia. Se cuvine să semnalăm înainte de toate că analiza frazei este mult ușurată de obiceiul poetului de a respecta fraza, în versuri, scriind cu literă mare numai primul cuvînt. Procedeul se încadrează în tendința către accesibilitate, care domină întreaga sa operă.

În ceea ce privește structura, fraza lui Blaga deține toate elementele frazei complexe și ample: număr mare de propoziții, raporturi de subordonare variate, planuri de subordonare diferite, arhitectură complexă.

Poezia este alcătuită din patru fraze care au, pe rînd, patru, trei, una și nouă propoziții. Ultima frază alcătuită din nouă propoziții iese din nota obișnuită a frazelor cu propoziții puține, utilizate în versuri și dezvăluie posibilitățile poetului de a construi o frază amplă. În privința raporturilor exprimate, se constată că din cele 17 propoziții, cîte sînt în total, nouă sînt subordonate și opt principale. Și în privința faptului că domină subordonarea față de coordonare, fraza lui Blaga depășește linia comună prezentă, în general, în versuri și caracterizată prin predilecția pentru coordonare. De menționat că poetul folosește coordonarea mai ales între principale (numai două propoziții subordonate din fraza a doua sînt legate prin raport

de coordonare). Varietatea raporturilor este, de asemenea, neobișnuit de mare pentru fraza utilizată în versuri. Astfel apar cîte două atributive, completive directe, subiective și temporale și o predicativă suplimentară. Arhitectura frazelor se caracterizează mai întîi prin faptul că fiecare principală are cîte o subordonată (una singură este principală independentă, iar alta are ca subordonată un cuplu de două propoziții de același fel); în al doilea rînd, subordonarea păstrează, în general, un singur nivel (o singură subordonată este de gradul al doilea, depinzînd de o altă subordonată).

Identificarea subordonatelor se realizează, în general, fără dificultăți, dacă se ține seama de indicațiile prezente în regentă. Astfel subiectivele pot fi identificate după faptul că la prima, în regentă există verbul impersonal *pare*, iar la a doua, adverbul predicativ *poate*. Predicativa suplimentară *cum frunza ta mi-o picură în suflet* poate fi recunoscută după subordonarea dublă pe care o îndeplinește: determină verbul din regentă *simt* exprimînd o acțiune simultană cu a acestuia și exprimă o situație care se referă la complementul direct *o*, al verbului regent.

Lucian Blaga rămîne una din figurile artistice reprezentative pentru literatura română. Preocupat de a pune în lumină coordonatele spiritualității românești, scriitorul poate fi așezat, pe bună dreptate, în rîndul scriitorilor prin care spiritualitatea românească își capătă contururile și se dezvoltă.

Eforturile depuse de Blaga în vederea perfectării limbii poetice s-au desfășurat de-a lungul îndelungatei sale activități poetice. Limba poporului a constituit pentru poet nu numai tezaurul cel mai de preț care i-a îmbogățit propria-i limbă poetică, ci și izvorul cel mai important pentru temele sale poetice.

De la Lucian Blaga ne-a rămas una din cele mai emoționante mărturii de prețuire a limbii: „Limba este întîiul mare poem al unui popor".

Delimitarea și felul propozițiilor

I 1 *În limpezi ... turn* = principală
2 *cum ... clopot* = completivă directă
3 *și-n ... pare* = coordonată copulativă legată prin *și* de 1
4 *că stropi ... sînge* = subiectivă

II 1 *Gorunule ... pace* = principală
2 *cînd ... ta* = circumstanțială de timp
3 *și mă ... jucăușă?* = coordonată copulativă legată prin *și* de 2

III 1 *O, cine știe?* = principală independentă

IV 1 *Poate* = principală
2 *că din ... sicriul* = subiectivă
3 *și liniștea /.../ o simt pe semne de acum* = coordonată copulativă legată prin *și* cu 1
4 *ce voi ... lui* = atributivă
5 *O simt* = coordonată copulativă juxtapusă cu 3
6 *cum ... suflet* = predicativă suplimentară
7 *și mut ascult* = coordonată copulativă legată prin *și* cu 5
8 *cum crește ... clipă /.../ gorunule din margine de codru* = completivă directă
9 *care trece* = atributivă

Schemele frazelor

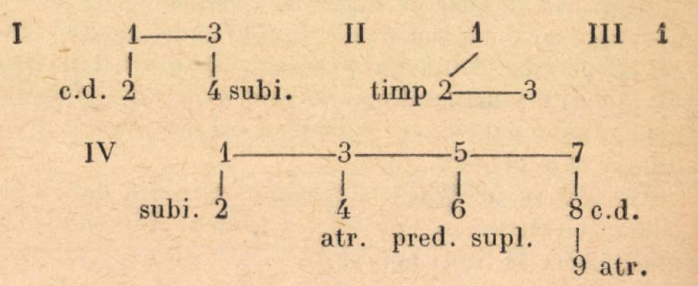

LIVIU REBREANU
(1885-1944)

Ion
(1920)

(Fragment)

Duminică[1] 1/. Satul[2] e[3] la horă[4] 1/. Și horă[5] e[6] pe Uliţa[7] din dos[8], la Todosia,[9] văduva lui Maxim Oprea[10] 1/.[...]

De[11] tropotele[12] jucătorilor[13] se hurducă[14] pămîntul 1/. Zecile de perechi bat[15] someșana[16] cu atîta pasiune[17] 1/ că potcoavele[18] flăcăilor[19] scapără[20] scîntei[21] 2/, poalele[22] fetelor[23] se bolbocesc[24] 3/, iar colbul[25] de pe jos[26] se învîltorește[27] 4/, se așază[28] în straturi[29] groase pe fețele brăzduite[30] de sudoare[31], luminate[32] de oboseală[33] și de mulțumire[34] 5/. Cu cît[35] Briceag[36] întețește[37] cîntecul[38] 1/, cu atît[39] flăcăii[40] se îndîrjesc[41] 2/, își înfloresc[42] jocul[43] 3/, trec[44] fetele[45] pe sub[46] mînă 4/, le dau[47] drumul 5/ să se învîrtească[48] singure[49] 6/, țopăie[50] pe loc[51], ridicînd[52] tălpile[53] 7/, își ciocnesc[54] zgomotos[55] călcîiele[56] 8/, își plesnesc[57] tureacii[58] cizmelor[59] cu palmele[60] nădușite[61] 9/. Glasurile[62] se înecă[63] în norul[64] de praf[65] 1/ ce-i îmbrățișează[66] pe toți... 2/. Numai arar[67] vreunul mai țanțoș[68] începe[69] o chiuitură[70], în tactul[71] zvăpăiat[72] al jocului[73], cu ochii pe dos[74], cu gîtul[75] răgușit[76] 1/. Dar după două-trei[77] versuri[78] o sfîrșește[79] într-un iuit[80] aspru[81], istovit[82] 1/. Apoi jocul[83] urmează[84] tăcut[85] din ce în ce[86] parcă mai sălbatic[87] 1/. Flăcăii[88] își încolăcesc[89] brațele[90] mereu mai strîns[91] pe după mijlocul[92] fetelor[93] 1/.

Fragmentul luat din romanul *Ion* face parte din capitolul 2 al părții I intitulate *Glasul pămîntului* și cuprinde descrierea jocului someșana, executat de flăcăii și fetele de la țară. Ca prozator obiectiv, Rebreanu a știut să prezinte viața satului prin cele mai semnificative manifestări ale țăranului încadrat în colectivitate. Pentru a înțelege locul important pe care îl ocupă țăranul în concepția scriitorului se cuvine să citățm cîteva cuvinte din discursul de recepție la Academie, *Lauda țăranului român*: „În viața altor națiuni țărănimea a putut avea și a avut un rol secundar, șters; pentru noi, însă, e izvorul românismului pur și etern. La noi, singura realitate permanentă, inalterabilă, a fost și a rămas țăranul."

OBSERVAȚII ASUPRA SCRIERII ȘI FONETICII. Avînd o înclinare deosebită pentru exprimarea exactă și, deci, conformă cu normele în vigoare, Rebreanu nu se abate, în general, de la normele ortografice și ortoepice. Chiar cînd scriitorul recurge la elemente regionale, el are grijă să redea cu fidelitate scrierea și pronunțarea acestora. În acest sens, se pot aminti următoarele exemple luate din fragmentul comentat: *tureacii* (58), *nourul* (64), *arar* (67).

OBSERVAȚII LEXICALE. Vocabularul folosit de Rebreanu în scrierile sale se caracterizează prin bogăție și varietate. Lexicul romanului *Ion* cuprinde multe cuvinte populare, după cum era de așteptat, dacă se ține seama de conținut.

Descriind cum se desfășoară o horă într-un sat din Ardeal, autorul recurge, mai ales, la cuvintele corespunzătoare universului rural la care se referă. Folosirea cuvintelor populare, în sensul cel mai larg al termenului, corespunde de altfel concepției scriitorului, care este convins că adevărata limbă românească poate fi căutată numai în vorbirea autentică a țăranilor. Iată, spre exemplificare, cîteva din rîndurile în care scriitorul își expune părerile în această privință: „O caracteristică tot atît de importantă a unui neam, ca și comunitatea de sînge, este limba. La noi și aceasta e opera țăranului. Limba românească e o limbă

țărănească. Farmecul și expresivitatea specifică le-a căpătat de la făuritorul ei originar, care a fost țăranul. Toată dezvoltarea ei, pînă în timpurile mai nouă, se datorește țăranului, singurul care a vorbit-o totdeauna. Limbile prea cultivate, ajunse la completă maturitate, devin rigide, abstractizante, mecanice".

Enumerăm, în continuare, cuvintele cu care scriitorul dă o tonalitate populară descrierii sale, denumite, în mod obișnuit, c u v i n t e p o p u l a r e. Sub numele de cuvinte populare, am înregistrat toți termenii mai des întîlniți în vorbirea poporului, sau caracterizați prin accepțiuni semantice deosebite, de care scriitorul a avut nevoie pentru a prezenta cum se desfășoară o horă într-un sat. Am încadrat în această categorie cuvinte populare în sensul cel mai cuprinzător al termenului popular, adică nu neapărat numai cuvinte care aparțin cu exclusivitate vorbirii populare. Ar fi și greu de încercat o asemenea selecție datorită faptului că scriitorii noștri — întotdeauna — au preluat cuvinte din tezaurul limbii vorbite de popor, le-au folosit în scrierile lor și — în felul acesta — le-au introdus în circuitul limbii literare.

C u v i n t e p o p u l a r e: *arar* (67), *bat* (15), *brăzduite* (30), *Briceag* (36), *cizmelor* (59), *fetele* (23, 45, 93), *flăcăii* (19, 40, 88), *horă* (4, 5), *își încolăcesc* (89), *mijlocul* (92), *năduşite* (61), *poalele* (22), *potcoavele* (18), *satul* (2), *scapără* (20), *straturi* (29), *tălpile* (53), *țanțoș* (68), *Ulița* (7), *văduva lui Maxim Oprea* (10).

Observînd lista cuvintelor populare, se constată că cele mai multe rămîn în această categorie, mai ales dacă li se explică sensul popular sau frecvența mai mare în mediul popular, și mai puțin dacă se ia în considerație forma sau valoarea lexicală. Astfel forma *arar* (67) apare mai des în vorbirea populară și în limba vorbită. *Bat* (15) are sensul popular „a juca cu pasiune un joc", care presupune bătaia („lovirea") pămîntului cu piciorul. *Brăzduite* (30) preluat din terminologia plugăritului este folosit aici cu valoare metaforică. Folosirea cuvîntului ar putea părea exagerată în legătură cu *sudoare* (31), dacă nu s-ar

ține seama de rolul termenului *straturi* (29) în realizarea imaginii. Numele propriu *Briceag* (36) nu este specific pentru un om originar din Ardeal, deoarece pentru acest cuvînt de origine turcă ardelenii folosesc alte sinonime: *brișcă*, *cuțit* etc. Dimpotrivă *cizme* (59) este un cuvînt de origine maghiară a cărui prezență în Ardeal este firească. Pătrunderea cuvîntului în limba română s-a petrecut însă într-o epocă îndepărtată în așa fel încît el se încadrează perfect în lexicul limbii române căreia îi aparține. *Chiuitură* (70) are aici sensul de „versuri cu caracter epigramatic strigate în timpul executării jocurilor populare". *Fete* (23, 45, 93) poate fi considerat popular prin frecvența sa în vorbirea poporului, unde numește „persoana de sex feminin, nemăritată". *Flăcăi* (19, 40, 88) are un caracter popular mai pronunțat decît *fete*, fiind mai puțin prezent în limba literară. *Horă* (4, 5) este folosit de scriitor nu cu sensul „joc popular românesc cu ritm domol", ci cu sensul prezent numai în graiul poporului „petrecere țărănească unde se execută jocuri populare." *Încolăcesc* (89) cu sensul „a înconjura cu ajutorul brațelor" este mai obișnuit în vorbirea populară, decît sinonimul *înconjura*. *Mijloc* (92) poate fi considerat popular în comparație cu sinonimul neologic *talie*, care cîștigă teren tocmai datorită specializării lui mai mari. *Nădușite* (61) poate fi considerat popular față de neologismul *transpirate* și pare mai întrebuințat în limba populară, decît sinonimul *asudate* moștenit din latină. *Poale* (22) are la plural sensul de „fuste", întîlnit mai ales în vorbirea populară. *Potcoave* (18) este popular prin frecvența sa mai mare în vorbirea populară, unde inițial a denumit numai piesa care se fixează la cai. *Satul* (2) nu are nevoie de comentarii pentru a-i arăta caracterul popular. *Scapără* (20) poate fi socotit și el popular, dacă ținem seama de valoarea lui inițială, cînd denumea acțiunea de a produce scîntei prin lovirea cremenei cu amnarul. *Straturi* (29) cu sensul folosit aici se apropie de sensurile frecvente în vorbirea populară „culcuș, așternut". *Tălpile* (53) poate fi considerat mai apropiat de graiul popular, dacă ținem seama de numeroasele numiri populare de plante, în care apare *(Talpa-gîștei*,

Talpa-lupului, Talpa-stîncii, Talpa-ursului). Văduva lui Maxim Oprea (10) constituie un procedeu specific onomasticei populare pentru a determina un nume propriu. *Țanțoș* (68) este simțit ca fiind popular nu numai în comparație cu neologismul corespunzător *arogant*, ci și față de sinonimele *fudul, mîndru, semeț*. *Uliță* (7) este popular față de sinonimul neologic *stradă*. În plus, se poate menționa și procedeul popular folosit în toponimicul *Ulița din dos*.

După cum rezultă din observațiile de pînă aici, am socotit cuvinte populare nu numai pe cele care sînt folosite exclusiv de popor, ci și pe cele care prin sensul lor, prin întrebuințarea și prin sinonimele lor sînt mai apropiate de limba vorbită de omul din popor. Nici indicațiile date în dicționar nu sînt de prea mare ajutor, deoarece indicația (Pop.), adică popular, apare rareori. Astfel din cuvintele enumerate de noi prezintă această mențiune — și numai la situațiile amintite aici, la fiecare — *horă, fuste, strat*.

La cuvintele populare amintite, pot fi adăugate cele pe care scriitorul le folosește pentru prezentarea jocului propriu-zis. Este vorba de termeni aparținînd terminologiei coregrafice populare, la care se adaugă termeni de circulație mai largă, cărora scriitorul le dă o accepție populară prin contextul jocului popular descris, precum și unii termeni privitori la cîntec. Enumerăm cuvintele legate prin înțeles și folosire de noțiunile de cîntec și joc: *călcîiele* (56), *chiuitură* (70), *își ciocnesc* (54), *dau drumul, horă* (4, 5), *să se învîrtească* (48), *își înfloresc* (42), *întețește* (37), *jocul* (43, 73, 83), *jucătorilor* (13), *palmele* (60), *pe loc* (51), *perechi, pe sub mînă* (46), *își plesnesc* (57), *ridicînd* (52), *sălbatic* (87), *tălpile* (53), *trec* (44), *tropotele* (12), *țopăie* (50), *zvăpăiat* (72). Există printre cuvintele enumerate termeni de coregrafie populară *(chiuitură, horă, joc, jucători, perechi, tropote, țopăie)*, după cum se află și termeni lipsiți de orice specializare coregrafică, dar care pot fi încadrați în aceeași categorie, deoarece sînt folosiți la descrierea jocului.

La fondul de cuvinte populare se pot adăuga unele cuvinte regionale, mai frecvente în Ardeal: *se bolbocesc* (24), *colbul* (25), *se hurducă* (14), *iuit* (80), *se învîlto-*

reşte (27), *Maxim* (10), *nourul* (64), *someşana* (16), *Todosia* (9), *tureacii* (58). Încadrarea acestor cuvinte în rîndul regionalismelor necesită unele observaţii. Astfel *se bolbocesc* (24) este dat în *Dicţionarul limbii române moderne* numai cu sensul „a se bălăci". Observînd contextul în care apare *poalele fetelor se bolbocesc*, rezultă că scriitorul îl foloseşte cu sensul „se umflă". Pentru explicarea sensului, trebuie să se ţină seama de apropierea cuvîntului de *bulbuc* cu sensurile „băşică de apă, corp rotund (ca o băşică)". Frecvenţa redusă a acestui regionalism rezultă şi din faptul că sensul său nu este consemnat de dicţionar. Un alt cuvînt regional este *colbul* (25). De data asta, este vorba de un regionalism integrat în circuitul limbii literare datorită, în primul rînd, lui Eminescu („colb de pietre scumpe"). De altfel, în lexicul scriitorului se află şi sinonimul literar *praf* (65). Regionalismul *se hurducă* (14) are sensul „se zguduie". *Iuit* (80) cu sensul „chiuit" poate fi considerat regional, deoarece el apare, în special, în regiunile Ardealului, unde se emite strigătul *iu*, în timpul jocului. *Se învîltoreşte* (27) înseamnă „se învîrteşte cu viteză, ridicîndu-se în aer". Cuvîntul este format de la *vîltoare*, după modelul lui *învîrtejeşte*, format de la *vîrtej*. *Maxim* poate fi considerat ca un cuvînt specific Ardealului, unde este mai obişnuit decît pe restul teritoriului. În cazul cuvîntului *nourul* (64), regională este numai forma. Ca şi *colb*, cuvîntul *nour* îşi datoreşte poziţia din limba literară şi lui Eminescu. *Someşana* (16) reprezintă numele unui joc popular din Ardeal. *Todosia* (9) este un nume propriu mai obişnuit în Ardeal. Varianta formală *tureacii* (58) este regională, ca şi cuvîntul de bază, de la care vine *turetci* cu sensul „carîmbi".

Toate aceste cuvinte regionale măresc caracterul popular al limbii folosite de Rebreanu în proza sa. Regionalismele sînt, de fapt, tot cuvinte populare, dar folosite numai în vorbirea poporului dintr-o anumită parte a teritoriului vorbit de români. Caracterul regional al unui cuvînt se simte mai uşor, deoarece opoziţia faţă de lexicul limbii literare este mai clară şi mai categorică.

Avînd în vedere concepția scriitorului, care apreciază, în mod deosebit, caracterul popular al limbii, și conținutul specific popular al fragmentului, ne-am aștepta să nu întîlnim nici un neologism. Contrar așteptării noastre, în text pot fi identificate trei neologisme: *pasiune* (17), *tactul* (71) și *versuri* (78). Prezența unor neologisme într-un text a cărui caracteristică de bază o formează tocmai vorbirea populară apare și mai surprinzătoare dacă ne referim la concepția scriitorului care privește neologismele cu destulă rezervă. „Neologismele, în afară de cele de specialitate cu circulație numai în anume sfere, se generalizează anevoie și abia după ce suferă transformările noționale și formale potrivite cu spiritul ei".

Din citatul dat rezultă că scriitorul condiționează întrebuințarea neologismelor într-o operă literară de generalizarea lor, adică de folosirea lor de către cît mai mulți vorbitori, care se poate realiza numai printr-o perfectă adaptare, ceea ce implică atît forma, cît și sensul. Dacă se raportează neologismele folosite de scriitor la criteriile amintite, se constată că ele sînt perfect adaptate și încorporate în sistemul lexical al limbii române. Perfecta lor adaptare decurge și din încadrarea printre celelalte cuvinte fără să se creeze disonanțe: *zecile de perechi bat someșana cu atîta* **pasiune**; *începe o chiuitură în* **tactul** *zvăpăiat al jocului; după două-trei* **versuri** *o sfîrșește.*

Tot pe seama sublinierii caracterului dominant popular al limbii folosite în scrierile sale se poate pune și prezența expresiilor idiomatice și a construcțiilor specifice limbii române: *bat someșana, scapără scîntei, poalele fetelor se bolbocesc, colbul de pe jos se învîltorește, își înfloresc jocul, trec fetele pe sub mînă, le dau drumul, țopăie pe loc, glasurile se înecă în nourul de praf, cu ochii pe dos, cu gîtul răgușit, o sfîrșește într-un iuit, flăcăii își încolăcesc brațele.*

Dacă sînt privite prin prisma expresiei artistice, se constată că toate aceste îmbinări de cuvinte nu sînt rezultatul unei căutări artistice, ci al dorinței de a exprima cît mai exact faptele. Se găsește aici una dintre cele mai personale

trăsături ale stilului său. De altfel este bine să citățm chiar mărturia scriitorului, în acest sens: „Temelia creației rămîne, negreșit, expresia, nu însă ca scop, ci ca mijloc. De dragul unei fraze strălucite sau al unei noi împerecheri de cuvinte, nu vom sacrifica niciodată o intenție. Prefer să fie expresia bolovănoasă și să spun într-adevăr ce vreau, decît să fiu șlefuit și neprecis. Strălucirile stilistice, cel puțin în opera de creație, se fac totdeauna în detrimentul preciziei și al mișcării de viață. De altfel cred că e mult mai ușor a scrie „frumos", decît a exprima exact."

În cercetarea lexicului se urmărește, de obicei, și r e p e t a r e a cuvintelor. Repetiția făcută cu intenția de a da mai multă vigoare expunerii constituie o figură de stil. Dacă reluarea aceluiași cuvînt este rezultatul lipsei de preocupare pentru obținerea unei exprimări mai îngrijite, ea constituie o deficiență, care marchează un stil neîngrijit. Există însă și cazuri cînd repetarea este cerută, în mod firesc, de desfășurarea textului. Aceasta este situația cuvintelor repetate în scrisul lui Rebreanu, care nu urmărește să reia un cuvînt pentru a realiza o figură de stil, ci numai pentru a-și exprima gîndurile cu mai mare precizie. De altfel cuvintele repetate nu sînt nici prea multe: *fetele* (23, 45, 93), *flăcăii* (19, 40, 88), *jocul* (43, 73, 83), *horă* (4, 5). După cum se poate observa ușor, toate sînt cuvinte absolut indispensabile în desfășurarea descrierii realizate de scriitor.

În legătură cu repetarea cuvintelor, se poate urmări felul cum scriitorul folosește s i n o n i m e l e, din grija de a evita aceleași cuvinte. În scrisul lui Rebreanu nu se poate constata, în general, o cultivare deosebită a sinonimelor. Este adevărat că ele pot fi întîlnite în scrisul său, dar prezența acestora nu poate fi pusă pe seama unei căutări artistice, ci pot fi atribuite, mai degrabă, nevoii de a realiza o imagine cît mai precisă. În această situație sînt toți termenii care s-ar putea încadra, într-un fel sau în altul, în sfera cuvîntului *juca* (nefolosit de scriitor): *bat* (15), *țopăie* (50), *ridicînd tălpile* (53). În realitate, termenii nu pot fi considerați sinonimi, întrucît fiecare exprimă o

anumită particularitate a acțiunii de a juca. Chiar dacă există uneori apropieri sinonimice între cuvintele izolate, desprinse din context, sinonimia dispare îndată ce le încadrăm în contextul lor. Aceasta este situația pentru cuvintele: *își ciocnesc* (54) — *își plesnesc* (57), *îmbrățișează* (66) — *își încolăcesc* (89). Există însă în fragmentul citat și un sinonim absolut: *colb* (25) — *praf* (65). În acest caz, sinonimia se datorește faptului că primul termen este un regionalism. De astă dată este posibil ca scriitorul să-l fi folosit pe cel de-al doilea, din dorința de a evita repetarea.

Dacă se cercetează, cu ajutorul cuvintelor folosite, raportul pe care scriitorul îl stabilește între vizual și auditiv, se constată predilecția pentru termenii care sugerează percepțiile auditive. Astfel, în timp ce numai patru termeni se adresează ochiului: *se bolbocesc* (24), *luminate* (32), *scapără* (20), *scîntei* (21), termenii din domeniul auditivului sînt mai numeroși: *bat* (15), *chiuitură* (70), *ciocnesc* (54), *cîntecul* (38), *glasurile* (62), *se hurducă* (14), *iuit* (80), *plesnesc* (57), *răgușit* (76), *tactul* (71), *tropotele* (12), *zgomotos* (55).

Această constatare arată că, deși pentru scriitor hora era, în primul rînd, un spectacol admirat cu ochii, sensibilitatea sa de scriitor a fost mai puternic impresionată de ambianța sonoră în care se desfășura jocul. Observația confirmă preferința scriitorului pentru exactitate, care nu încearcă să dea o prezentare frumoasă, colorată a horei, ci caută să redea cu fidelitate desfășurarea reală.

OBSERVAȚII GRAMATICALE. Rebreanu mînuiește structura gramaticală a limbii române cu conștiința că scrisul este o ocupație care trebuie să fie privită cu multă seriozitate: „îndrăznesc a spune că scrisul nu mi se pare de loc o jucărie agreabilă și nici mai cu seamă o jonglerie cu fraza. Pentru mine arta — zic „artă“ și mă gîndesc mereu numai la literatură — înseamnă creație de oameni și de viață.“

Concepția sa explică preferința pentru mijloacele lingvistice prin care putea exprima cît mai exact intențiile sale artistice.

Pe plan m o r f o l o g i c pot fi semnalate unele forme, la care scriitorul recurge tocmai datorită calităților acestora

de a reda cu fidelitate realitatea. Astfel într-un cadru dominat de mișcare, prezența unui mare număr de verbe nu poate fi decît firească: *se așază* (28), *bat* (15), *se bolbocesc* (24), *își ciocnesc* (54), *dau (drumul)* (47), *se hurducă* (14), *îmbrățișează* (66), *începe* (o chiuitură) (69), *își încolăcesc* (89), *se îndîrjesc* (41), *se îneacă* (63), *își înfloresc* (42), *înțelește* (37), *se învîltorește* (27), *să se învîrtească* (48), *își plesnesc* (57), *ridicînd* (52), *scapără* (20), *sfîrșește* (79), *țopăie* (50), *urmează* (84). Se poate adăuga la numărul acestor verbe și cele cîteva participii folosite ca adjective: *brăzduite* (30), *luminate* (32), *nădușite* (61), *răgușit* (76), *strîns* (91) *tăcut* (85).

Utilizarea acestor verbe contribuie la sublinierea caracterului popular al limbii, deoarece majoritatea se încadrează în categoria cuvintelor populare semnalate în cadrul lexicului.

Un alt aspect morfologic, care se încadrează în aspectul popular al limbii folosite de Rebreanu, îl constituie locuțiunile adverbiale. Astfel *cu ochii pe dos* neconsemnată în dicționar este formată, probabil, după modelul locuțiunii „cu ochii peste cap" și are sensul „afectat". *Din ce în ce* (86) are sensul „progresiv", „cu cît trece timpul", „tot mai mult". *Pe loc* (51) este ilustrată în dicționar chiar cu citatul din Rebreanu și este explicat „pe aceeași bucată de pămînt." S-ar putea adăuga valoarea de termen coregrafic indicînd un anumit fel de mișcare. *Pe sub mînă* este dată în dicționar numai cu sensul „pe ascuns, clandestin". Aici are însă valoare de termen coregrafic indicînd o mișcare efectuată de fată pe sub mîna flăcăului.

Numeralul este reprezentat prin două forme. Prima indică o aproximație numerică, fiind formată din alăturarea numeralelor succesive *două* și *trei* (77) așezate înaintea substantivului determinat *versuri* (78). A doua formă exprimă tot aproximația numerică, dar este alcătuită cu ajutorul pluralului *zeci* articulat.

În legătură cu **sintaxa**, notăm, mai întîi, cîteva aspecte privitoare la **sintaxa propoziției.**

Predicatul este verbal în toate cazurile, deoarece întregul fragment este ilustrat prin mișcare. O mențiune

specială merită verbul predicativ *e* care, o dată (3), are sensul „se găsește" și, a doua oară (6), „se desfășoară".

Subiectul se găsește o singură dată după predicat (14). Faptul că scriitorul nu recurge, de obicei, la inversiunea subiectului se încadrează în sobrietatea generală a stilului său.

Atributul adjectival este bine reprezentat în limba operelor artistice, deoarece este partea de propoziție folosită, de obicei, ca epitet. În scrisul lui Rebreanu, atributele adjectivale sînt puține și, de obicei, cu rol determinativ, nu expresiv. Astfel din cele șapte existente în text *(aspru* (81), *de pe jos* (26), *istovit* (82), *năduşite* (61), *răguşit* (76), *mai ţanţoş* (68), *zvăpăiat* (72)*)* numai ultimele două pot avea rolul de epitete indicînd atitudinea afectivă a scriitorului. De menționat că *de pe jos* este o locuțiune adjectivală cu sensul „care se află pe pămînt".

Complementul de agent este reprezentat în text prin: *de mulţumire* (34), *de oboseală* (33), *de sudoare* (31). Identificarea acestora este îngreuiată de faptul că determinatul nu este un verb la diateza pasivă, ci adjectiv provenit din participiu.

Complementul circumstanțial de cauză *de tropotele* (12) este construit ca în limba populară cu prepoziția *de*.

În text se găsesc și trei elemente predicative suplimentare: *mai sălbatic* (87), *singure* (49), *tăcut* (85). *Singure* poate fi identificat mai ușor datorită formei de feminin care indică, în mod clar, valoarea de adjectiv și deci raportarea și la elementul nominal determinat *le*.

Fraza folosită în textul analizat se apropie, în oarecare măsură, de fraza de tip popular. Apropierea se manifestă, în primul rînd, în preferința scriitorului pentru raportul de coordonare. Afirmînd acest lucru ne referim la faptul că, pe lîngă cele zece propoziții legate prin raport de coordonare, același raport există, de fapt, și între unele dintre frazele exprimate prin cîte o singură propoziție, numai formal independentă. Astfel între frazele II și III, pe

de o parte, și VIII și IX, pe de altă parte, există un evident raport de coordonare, după cum rezultă și din conjuncțiile coordonatoare așezate la inițiala frazelor III și IX. În ceea ce privește amploarea frazelor, scriitorul preferă pe cele scurte. Astfel din 11 fraze, opt sînt alcătuite din cîte o singură propoziție, una are două propoziții, alta, cinci și o frază are nouă propoziții.

Dintre cele șapte propoziții subordonate, patru sînt consecutive și cîte una atributivă, finală și circumstanțială de mod de măsură progresivă.

În privința identificării propozițiilor, o mențiune merită prima propoziție din text: *Duminică*. Este vorba de o propoziție nominală monomembră existențială care arată existența subiectului. Circumstanțiala de mod de măsură progresivă se poate recunoaște după cuplul corelativ: *cu cît... cu atît*, ultimul element aflîndu-se întotdeauna în propoziția principală.

Din observațiile de pînă aici, se poate desprinde constatarea generală că Rebreanu, spre deosebire de alți scriitori, este preocupat mai mult de exprimarea exactă a ideilor cuprinse în operele sale și mai puțin de exprimarea frumoasă. Scriitorul însuși mărturisește: „nu trebuie să pierzi din vedere factorul principal care este imaginea vieții, în goană după expresia cea mai frumoasă și cea mai nouă."

Contribuția lui Rebreanu la dezvoltarea limbii literare trebuie să fie căutată pe planul exprimării sobre care a putut fi realizată, în primul rînd, prin preocuparea pentru proprietatea termenilor folosiți. Scrisul lui Rebreanu rămîne una din cele mai convingătoare pledoarii pentru stilul simplu și autentic.

Delimitarea și felul propozițiilor

I 1 *Duminică* = principală independentă
II 1 *Satul ... horă* = principală
III 1 *Și hora ... Oprea* = principală

IV 1 *De ... pământul* = principală

V 1 *Zecile ... pasiune* = principală

2 *că ... scîntei* = consecutivă

3 *poalele ... se bolbocesc* = consecutivă coordonată copulativă juxtapusă cu 2

4 *iar ... se înviltorește* = consecutivă coordonată copulativă legată prin conjuncția *iar* cu 3

5 *se așază ... mulțumire* = consecutivă coordonată copulativă juxtapusă cu 4

VI 1 *Cu cît ... cîntecul* = circumstanțială de mod de măsură progresivă

2 *cu atît ... se îndîrjesc* = principală

3 *își înfloresc jocul* = coordonată copulativă juxtapusă cu 2

4 *trec ... mînă* = coordonată copulativă juxtapusă cu 3

5 *le dau drumul* = coordonată copulativă juxtapusă cu 4

6 *să se ... singure* = scop

7 *țopăie ... tălpile* = coordonată copulativă juxtapusă cu 5

8 *își ciocnesc ... călcîiele* = coordonată copulativă juxtapusă cu 7

9 *își plesnesc ... nădușite* = coordonată copulativă juxtapusă cu 8

VII 1 *Glasurile ... praf* = principală

2 *ce-i ... toți* = atributivă

VIII 1 *Numai ... răgușit* = principală

IX 1 *Dar ... istovit* = principală

X 1 *Apoi ... sălbatic* = principală

XI 1 *Flăcăii ... fetelor* = principală

Schemele frazelor

I 1

II 1

III 1

IV 1

V 1
|
sct. 2——3——4——5

VI 2——3——4——5——7——8——9
| |
1 mod. măs. pgs. 6 scop

VII 1
|
2 atrib.

VIII 1

IX 1

X 1

XI 1

TUDOR ARGHEZI
(1880–1967)

Cîntare omului
(1956)

(Fragment)

Ai născocit[1] pe-ncetul[2] uneltele[3] 1/, cu care[4]
Ți s-a făcut[5] mai dîrză[6] voința[7] și mai tare.[8] 2/
Cînd te crezuseși[9] tocmai[10] mai șubred[11] și mai mic[12] 1/,
Atunci ți-ajunse[13] brațul[14] molatec[15] mai voinic[16] 2/.
Tot căutînd[17] zadarnic[18] și încercînd aiurea,[19]
Ai născocit[20] tăișul[21], cuțitul[22] și securea.[23]
Vicleanul fierăstrău,[24]
Tovarășul și șoarecele tău[25] 1/,
Care-și strecoară firul ca luciul de oglinzi
În curmeziș[26], prin codri2/, și îi despică grinzi3/,
Și secera[27] 1/ pe care, în arșiță, Măria[28]
O duce-ncovoiată[29] 4/ cît ține[30]-n zări[31] tăria.[32] 5/
Venise de cu noaptea[33], cu luna[34] prinsă[35]-n plopi,1/
Și se întoarce seara pe carul nalt[36] de snopi2/.
Ai născocit[37] o dată
Și o nimica[38] toată[39],
Cît ghimpele[40], săracul[41],
De mic[42] și iute: acul[43];1/
Și harnicul nimica[44], vioi ca o lăcustă,
Se-nghesuie[45] 2/ și-aleargă pe marginea îngustă[46] 3/
Și-mbracă omenirea[47] de miile[48] de ani:
O sculă[49] genială[50], cinci ace[51] la doi bani[52] 4/.
Ai născocit[53] și ața[54], mătasea[55] de păianjen1/,

Cu care[56] coase acul[57] pe Gange[58] și Teleajen[59]. 2/
Ai născocit[60] făina[61] și pîinea[62] tuturor[63] 1/,
Ca să ajungi[64] de pîine[65] gonit[66] și cerșetor[67] 2/,
Crîmpeiule[68] de viață[69], un rob[70], un muritor[71] 1/.
În petecu[72]-ți[73] de țară[74], împotmolit[75], sfruntata[76]
Și îndrăzneața minte[77] a născocit[78] și roata[79]; 1/
Nu mai socot burghiul[80], cazmaua[81] sau lopata,[82]
Frînghia[83], sîrma[84], lanțul[85] 2/, cu care[86], prins[87] de legi,[88]
Ai izbutit[89] 3/ cătușa[90] de fluiere[91] să-ți legi[92] 4/.
Ai născocit[93] și luntrea[94] 1/, să umbli pe ghicite,
Și-n marea cu talaze și valuri răzvrătite[95] 2/.
Primejdia te cere[1]/ și-o cauți[96] 2/, orișiunde[97] 3/
Ghicești[98] 4/ că te pîndește[3]/ și bănui[99] 5/ că se-ascunde[6]/.

Fragmentul reprezintă poezia intitulată *Născocitorul*, care face parte din volumul *Cîntare omului*, scris în 1956. Conceput ca un ansamblu vast alcătuit din 30 de poeme înrudite prin tematică, *Cîntare omului* rămîne „imnul de proslăvire al înălțării umane" (T. Vianu).

Privită din punctul de vedere al limbii, lucrarea demonstrează „maleabilitatea extraordinară pe care graiul nostru o dobîndește în scrisul lui Arghezi". (T. Vianu)

Preocuparea scriitorului pentru limbă ca mijloc de expresie rezultă și din numeroasele pagini închinate problemelor limbii. Dintre acestea, reproducem aici cîteva rînduri, care pot fi considerate crezul său literar sau, după cum spune poetul însuși „profesiunea de credință a unuia care crede cu tot sufletul în miracolul poeziei":

„De șaizeci de ani de cînd urmăresc fenomenul literar mărturisesc că adesea m-a cuprins consternarea de cîte valuri de cerneală și de hîrtie se irosesc din vanitate literară. Am experimentat nenumărate curente literare, au trecut peste noi mode și orgolii sterile și furtuni mărunte, cu aerul de a regenera graiul poetic. Au trecut toate și a rămas stră-

vechea virtute a limbii poporului, unealtă de preț, bogată și destoinică, în stare să poarte către inima omului de azi și de totdeauna, de aici și din toate colțurile țării, mesajul poeziei. Trebuie să perseverăm ca vorba scrisă să fie pe măsura gîndului, să poarte în ea scînteia făcătoare de minuni: cititorul să-i simtă puterea și să tresalte la trecerea prin sensibilitate a unei metafore, a unui vers. Cred în dragostea pentru frumos, pentru adevăr și pentru onoarea limbii a tinerei generații de scriitori."

OBSERVAȚII ÎN LEGĂTURĂ CU ORTOGRAFIA ȘI FONETICA. În scrisul și vorbirea autorilor din epoca noastră, normele ortografice, ortoepice și fonetice ale limbii literare sînt respectate cu mai multă grijă decît înainte. Prezența în limba operelor literare actuale a unor particularități, care se abat de la normele limbii literare, nu mai are un caracter întîmplător, ci — dimpotrivă — intenționat. Cu alte cuvinte, scriitorii introduc în limba scrisă a operelor literare elemente care se depărtează mai mult sau mai puțin de limba literară, conferindu-le rolul de a contribui la caracterizarea personajelor sau chiar la sublinierea anumitor particularități proprii, cărora le poate conferi o valoare artistică.

Această situație este valabilă, în oarecare măsură, și pentru versurile lui Arghezi. Se știe astfel că oralitatea constituie una din trăsăturile importante ale limbii scriitorului. Într-o varietate uimitoare de procedee ale limbii, alături de nenumărate cuvinte, locuțiuni și expresii specifice pentru limba vorbită, poetul recurge și la unele fonetisme de limbă vorbită pe care le notează cu atenție. În această categorie se includ, de exemplu, formele de limbă vorbită ale locuțiunii adverbiale *pe-ncetul* (2) și adjectivul *nalt* (36).

OBSERVAȚII LEXICALE. Vocabularul poetic utilizat de Arghezi se caracterizează prin bogăție și varietate, ca urmare a unei preocupări permanente și constante, mărturisite în repetate rînduri de poet: „Mă lupt de o viață întreagă cu cuvintele. Am căutat să le supun și din materia lor plastică să modelez, după gînd și simțire, un veșmînt nou pentru idee, pentru sentiment."

Pentru a evidenția bogăția și varietatea lexicului folosit în versurile citate să se observe grija cu care poetul evită repetarea aceluiași cuvînt recurgînd la un sinonim sau folosind o altă formă a termenului respectiv. Astfel alături de *acul* (de două ori (43, 57)), apare *ace* (51). Verbul *ajunge* este folosit o dată la indicativ, perfectul simplu *ajunse* (13), iar a doua oară la conjunctiv prezent *să ajungi* (64). Verbul *căuta* apare o dată la gerunziu *căutînd* (17), iar altă dată la indicativ prezent *cauți* (96). Și substantivul *nimica* (38, 44) este folosit de două ori, dar o dată este încorporat în expresia *o nimica toată*. *Pîine* (65) apare o dată cu forma nearticulată, iar altă dată sub forma articulată *pîinea* (62). Folosește o dată participiul cu formă feminină *prinsă* (35) cu sensul „agățată", iar altă dată la masculin *prins* (87) cu sensul „constrîns". Din cele șapte cazuri prezentate, niciunul nu poate fi considerat ca o repetare stereotipă, rezultat al neglijenței sau al sărăciei de vocabular. De altfel, evitarea repetării cuvintelor nu este rezultatul întîmplării, ci al unei preocupări atente, despre care, din nou, putem invoca mărturia scriitorului: „ A repeta un cuvînt de două ori într-o pagină este niţeluș cam plictisitor. Ce naiba! dacă practici meșteșugul caracterizării ideilor prin expresii, parcă se cuvine și grija respectivă de cititor".

Există deci și repetări intenționate, prin care scriitorul urmărește să atragă atenția cititorului asupra unui cuvînt sau a unei idei și care constituie un procedeu artistic folosit în poezie. O astfel de repetiție stilistică se găsește și în versurile lui Arghezi. Este vorba de formula *ai născocit* (1, 20, 37, 53, 60, 93) pe care poetul o folosește de șase ori. Întocmai ca un „leit-motiv" prin care se menține în mintea ascultătorului motivul principal, formula folosită de poet are darul de a atrage atenția cititorului asupra faptului că aceste versuri sînt închinate omului-născocitor. Așezarea și distribuția acestei formule merită cîteva cuvinte. În toate cele șase cazuri, formula se află la începutul versului. În ceea ce privește distribuția în cuprinsul celor 36 de versuri, ea seamănă cu așezarea unor coloane pe care se spri-

jină bolta unei construcții. Astfel se găsește la început, în primul vers și cu patru versuri înainte de sfîrșit, încît se poate afirma că are rolul de a susține începutul și sfîrșitul poeziei. Dar și distribuția celorlalte este interesantă: a doua apare după patru versuri, a treia după șapte, a patra din nou după șapte, a cincea după un vers și ultima din nou după șapte versuri. În sfîrșit, trebuie menționat că apare și o variantă formală *a născocit* (78). Faptul că de data asta verbul se află la persoana a III-a și se găsește spre finalul versului strică, oarecum, distribuția armonioasă semnalată.

Formula *ai născocit* ocupă un loc important în cadrul lexicului din versurile citate, deoarece de fiecare dată precede o enumerare de cuvinte care constituie adevărate serii lexicale. Aici prezintă poetul o adevărată terminologie a uneltelor fundamentale pentru viața omului, după cum anunță, de altfel, poetul însuși în primul vers unde introduce și termenul generic *uneltele* (3). Abia la a doua prezență a termenului *ai născocit*, se dă prima enumerare: *tăișul* (21), *cuțitul* (22), *securea* (23), *fierăstrău* (24), *secera* (27). A treia oară: *acul* (43). A patra oară: *ața* (54). A cincea oară: *făina* (61), *pîinea* (62). A șasea oară: *roata* (79), *burghiul* (80), *cazmaua* (81), *lopata* (82), *frînghia* (83), *sîrma* (84), *lanțul* (85). A șaptea oară: *luntrea* (94).

Observînd cu atenție termenii notați de poet, se constată că succesiunea lor nu este întîmplătoare, ci sînt organizați pe mici s f e r e s e m a n t i c e. Astfel a doua grupă o formează uneltele tăioase anunțate prin cuvîntul *tăișul* (care are tocmai rol de termen generic): *cuțitul-securea*, *fierăstrău-secera*. Grupele a treia și a patra formează un tot prin legătura firească ce există între cei doi termeni *acul-ața*. O legătură asemănătoare există și între termenii enunțați în grupa a cincea *făină-pîinea*. O situație mai puțin clară apare în grupa a șasea, unde se enumeră șapte termeni dintre care numai primii doi *(roata, burghiul)* nu alcătuiesc cupluri propriu-zise. Ceilalți cinci termeni se grupează din nou în lanțuri de doi termeni *cazmaua-lopata* și chiar de trei: *frînghia-sîrma-lanțul*. Iată dar cum denumirile uneltelor născocite de om, care ar forma, în aparență, o enumerare

mai mult sau mai puțin întîmplătoare, reprezintă o organizare armonică utilizată pe plan poetic pentru a sugera capacitatea creatoare a umanității.

O latură importantă a lexicului arghezian o formează numeroasele cuvinte, locuțiuni și expresii populare, familiare sau de limbă vorbită, care contribuie la o r a l i t a t e a caracteristică pentru acest cîntăreț al poporului. Iată cîteva din acestea: *aiurea* (19), *cinci ace la doi bani*, *de cu noaptea* (33), *o nimica toată*, *pe-ncetul* (2), *săracul* (41), *sfruntata* (76), *ține... tăria*. Uneori, impresia de oralitate provine din faptul că poetul combină cuvintele după modelul unei construcții folosite în limba poporului. Astfel construcția *cu luna prinsă-n plopi* se apropie de *cu floarea prinsă-n păr* ca îmbinare a cuvintelor și ca valoare semantică a cuvîntului *prinsă* (35).

În legătură cu caracterul oral al lexicului și al limbii poetului, în general, se pot reproduce cîteva cuvinte din lucrarea *Arghezi poet al omului* a lui Tudor Vianu: „A procedat astfel ca toți marii înaintași ai tradiției noastre literare, ca Alecsandri, Eminescu, Creangă, Caragiale, Sadoveanu, genii ale oralității în primul rînd, scriitori a căror forță și valoare provine din felul în care au știut să ducă pînă la o treaptă înaltă a expresivității graiul tuturor, graiul poporului întreg."

O latură obligatorie a cercetării lexicului unui scriitor din secolul al XX-lea este p r o b l e m a n e o l o g i s m e l o r. Ar fi de așteptat, dat fiind conținutul versurilor comentate, ca numărul neologismelor folosite aici de poet să fie considerabil. Cercetarea cuvintelor din acest punct de vedere arată însă că situația e cu totul alta. Din cele 111 cuvinte cercetate, unul singur este neologism *genială* (50). Valoarea sa neologică este însă mai redusă, dacă se ține seamă de faptul că a pătruns mai de mult în limbă.

Lipsa neologismelor dintr-un text, al cărui conținut se referă la unelte, ar putea părea paradoxală, dacă nu s-ar cunoaște atitudinea rezervată a poetului față de neologisme. Iată, bunăoară, cîteva din ideile scriitorului în legătură cu neologismele: „Există, cum se spune, arhaisme, regio-

nalisme, termeni tehnici și multe, multe neologisme fără gust și ființă materială, greu de integrat în configurația versurilor. Neologismele neaderente sînt în general vorbe fără matcă, fără patrie și fără noblețe poetică...“

Să nu se creadă însă că poetul se ridică împotriva neologismelor, în bloc. Dimpotrivă, la fel cu toți marii noștri scriitori, Arghezi apreciază marile posibilități pe care le oferă neologismele. De altfel, iată și în această privință cîteva din afirmațiile scriitorului: „Nici neologismul nu e de prisos cînd poate da precizii inexistente în tezaurul vechi. Ați observat ce noutăți splendide a scos Eminescu din aliajul unic de vechime și noutate turnat în poeziile lui?“ Și ceva mai departe reia ideea și o conturează mai pregnant: „De multe ori se abuzează de neologisme sau de termenii pretențioși care nu spun mai bine și nici mai exact gîndul decît vechile cuvinte românești. În poezie, neologismul rareori se potrivește bine. Se găsesc totuși, cum se știe, la Eminescu cîteva zeci, bine țesute în contextul versurilor, al frazei desfășurate într-un chip nou. Termenul tehnic și neologismul sînt ca monedele de circulație universală. Cum am zis, neavînd matcă adîncă în graiul din vechime, ele poartă pecetea convenționalului, putînd reda exact o semnificație, dar fiind în același timp reci și solemne pentru simțirea poeziei.“

Din confruntarea cuvintelor cuprinse în fragmentul comentat cu vocabularul eminescian consemnat în DLE s-au desprins mai multe constatări.

Din cele 115 cuvinte folosite de Arghezi, 19 nu apar în DLE. Acestea sînt: *bănui* (99), *burghiul* (80), *cazmaua* (81), *cătușa* (90), *crîmpeiule* (68), *în curmezișa* (26), *dîrză* (6), *fierăstrău* (24), *frînghia* (83), *ai izbutit* (89), *împotmolit* (75), *se-nghesuie* (45), *ai născocit* (1, 20, 37, 53, 60, 78, 93), *sculă* (49), *secera* (27), *sfruntata* (76), *sîrma* (84), *șubred* (11), *tăișul* (21). Observînd aceste cuvinte, care nu figurează în DLE, se constată că nouă din ele au valoare, într-un grad mai mare sau mai mic, de termeni tehnici: *burghiu*, *cazma*, *cătușă*, *fierăstrău*, *frînghie*, *sculă*, *seceră*, *sîrmă*, *tăiș*. Este adevărat că acești termeni au fost ceruți de conținutul spe-

cial al versurilor lui Arghezi, dar constatarea se încadrează în structura generală a vocabularului arghezian, care este alcătuit din elemente recrutate din domenii lexicale foarte deosebite. Se poate afirma așadar că vocabularul arghezian nu urmărește să preia elementele lexicale din creațiile poetice anterioare, ci se îmbogățește din sectoare de vocabular foarte variate și chiar neașteptate. Prin cuvintele folosite în poeziile sale, Arghezi a demonstrat falsitatea interdicțiilor de vocabular proclamate de convențiile literare învechite, arătînd că nu există cuvinte nepoetice, adică termeni care să nu poată fi folosiți în poezie.

În încheierea celor cîteva observații privitoare la lexicul versurilor lui Arghezi mai pot fi amintite unele din rîndurile pe care marele poet le-a consacrat cuvintelor: „Fiecare scriitor este un constructor de cuvinte, de catapitesme de cuvinte, de turle și de sarcofagii de cuvinte. Cuvîntul construit poate să aibă gust și mireasmă; poate oglindi în interiorul lui profunzimi imense pe-o singură latură lustruită; el dă impresii de pipăit aspru sau catifelat, după cum sapă-n lespezi sau se strecoară prin frunze...

Nici un meșteșug nu este mai frumos și mai bogat, mai dureros și mai gingaș totodată, ca meșteșugul blestemat și fericit al cuvintelor."

OBSERVAȚII GRAMATICALE. Ca și ceilalți mari poeți români, Arghezi se dovedește un bun cunoscător al structurii gramaticale a limbii române. Conștient de rolul important pe care îl are organizarea formelor și exprimarea raporturilor, poetul recomandă cunoașterea profundă și folosirea atentă a combinării cuvintelor: „Poezia pune într-adevăr puține probleme de vocabular, dar foarte multe de organizare și de rînduială nouă în cuvinte."

Notăm cîteva observații în legătură cu aspectul morfologic al limbii din versurile citate. Particularitatea morfologică cea mai izbitoare pentru cititorul zilelor noastre poate fi considerată prezența formei de perfect simplu, în două rînduri: *crezuseși* și *ajunse*. Poetul utilizează perfectul simplu nu numai ca un ecou al graiului părinților săi (originari din Oltenia, unde perfectul simplu

este foarte întrebuințat), ci și fiindcă îi conferă o anumită valoare stilistică. Plecînd de la sensul originar, prin care se indică o acțiune terminată de curînd, realizează o nuanță de simultaneitate între cele două verbe „abia te crezuseși... că brațul și ajunse mai voinic."

Un alt aspect morfologic este dativul posesiv *petecu-ți*, care a dobîndit o valoare poetică deosebită datorită frecventei utilizări în poezia eminesciană.

Ca particularități morfologice, care amintesc de graiul viu al poporului, pot fi semnalate: *nimica* (38, 44), *orișiunde* (97), *pe-ncetul* (2). În cazul substantivului *nimica*, aspectul vorbit rezultă nu numai din particula deictică *a*, ci și din încadrarea lui în expresia populară *o nimica toată*.

Și cu privire la sintaxa propoziției se pot face unele observații.

Predicatul nominal format cu ajutorul verbelor cu valoare copulativă *a se face*, *a se crede*, *a ajunge* poate fi întîlnit de patru ori: *s-a făcut mai dîrză...*, și *mai tare*, *te crezuseși mai șubred și mai mic*, *ajunse mai voinic*, *să ajungi gonit și cerșetor*. Expresivitatea ridicată a acestor predicate nominale se datorează, în primul rînd, verbelor cu valoare copulativă, care mai păstrează ceva din sensul lor lexical originar, în doze diferite de la un verb la altul. Astfel *s-a făcut* are o valoare copulativă mai puternică decît celelalte dar, în schimb, sensul lexical este mai slab, în timp ce la *te crezuseși*, dimpotrivă, sensul lexical este deosebit de puternic.

Din punctul de vedere al identificării, dificultățile recunoașterii acestor predicate nominale sînt amplificate de inversiunile și dislocările numelor predicative și a subiectelor. Astfel, în cazul primului predicat nominal, subiectul *voința* (7) este așezat între cele două nume predicative *mai dîrză* (6) și *mai tare* (8). Se realizează astfel inversiunea subiectului și dislocarea celui de-al doilea termen al numelui predicativ multiplu. La al doilea predicat nominal, subiectul este inclus, iar între verbul cu valoare copulativă *te crezuseși* (9) și primul termen *mai șubred* (11) al numelui predicativ multiplu se intercalează adverbul de precizare

tocmai (10). Corpul celui de-al treilea predicat nominal este fragmentat de inversiunea subiectului *brațul* (14), care este însoțit de atributul adjectival *molatec* (15). De reținut că, în seria celor trei predicate nominale, toate cele cinci nume predicative sînt exprimate prin adjective la gradul comparativ, primele patru formînd nume predicative multiple cu cîte doi termeni. Din punct de vedere artistic, toate aceste nume predicative realizate prin adjective la comparativ subliniază calitățile atribuite subiectelor și, implicit, evidențiază admirația poetului față de *Născocitorul*, căruia îi închină versurile. Și în cazul celui de-al patrulea predicat nominal, care se găsește departe de celelalte, avem de-a face cu inversiuni și dislocări. De data asta corpul predicatului nominal este întrerupt de complementul indirect, *de pîine* (65), al celui de-al doilea nume predicativ exprimat prin adjectivul *cerșetor* (67). Se realizează astfel, în corpul aceluiași vers, o dislocare și o inversiune, de a căror identificare depinde în mare măsură înțelegerea imaginii realizate de poet.

În toate situațiile citate, inversiunile și dislocările realizate de poet au darul de a stimula atenția, perspicacitatea și înțelegerea cititorului. Se demonstrează, în felul acesta, că pentru a gusta întreaga savoare a poeziei argheziene este nevoie de un efort susținut în vederea cunoașterii și înțelegerii ei aprofundate. Pentru înțelegerea ei este neapărată nevoie să posedăm o temeinică cunoaștere a modalităților de exprimare variate și numeroase din limba română. De altfel, și în această privință, se poate invoca mărturia prețioasă a poetului: „Mi-a plăcut să răstorn rînduielile vechi ale cuvintelor de dragul unui nou contur stilistic pronunțat și chiar violent. În scrisul poetic nu poți fi banal, găunos, emfatic."

S u b i e c t u l general și dominant este persoana a II-a singular *tu*. De fapt, caracterul general și, în mare măsură, abstract al pronumelui de persoana a II-a rămîne în umbră față de subiectul reprezentat prin cuvîntul folosit ca titlu *Născocitorul* și în care poetul cumulează calitățile lui „homo faber" și ale lui „homo sapiens". Deși nu este

exprimat niciodată, subiectul fiind inclus, prezența lui este simțită de la primul pînă la ultimul vers. Sugerarea subiectului este realizată și pe plan lexical, fiindcă între predicatul exprimat prin verbul *ai născocit*, repetat de șase ori, și subiectul *născocitorul* există o legătură lexicală directă, ultimul fiind un derivat cu ajutorul sufixului *-tor* al verbului *născoci*. Și de această dată, prin procedeul folosit de poet, se realizează o amplificare a expresivității. În legătură cu subiectul, poate fi menționat și *tăria* (32), așezat la sfîrșitul propoziției.

Dintre celelalte părți de propoziție, semnalăm frecvența mare a atributului apozițional. Astfel cuvîntul *fierăstrău* (24) este determinat de o apoziție dezvoltată cu o evidentă valoare metaforică și personificatoare *tovarășul și șoarecele tău*. O mare încărcătură afectivă poartă și apoziția simplă *săracul* (41), exprimată printr-un adjectiv substantivizat. O construcție apozițională de un tip special o formează versul *O sculă genială, cinci ace la doi bani*, care determină substantivul *acul* (43). Interesul construcției respective constă în faptul că ea reprezintă, de fapt, o contragere a unei fraze: „[Deși e] o sculă genială, [se vînd] cinci ace la doi bani." Valoarea expresivă a construcției rezultă din puternica antiteză formată între cele două părți ale „frazei".

O apoziție dezvoltată care nu ridică nici o problemă este *mătasea de păianjen*, prin care poetul determină substantivul *ață* (54). În schimb, se poate semnala o ultimă construcție apozițională de o mare complexitate și valoare artistică. Este vorba de versul *Crîmpeiule de viață, un rob, un muritor*, care încheie cea de-a șaptea frază. Construcția are două părți distincte: prima este realizată printr-o sintagmă la vocativ *crîmpeiule de viață*, iar cealaltă prin două substantive la nominativ *un rob, un muritor*. Deși diferite ca realizare morfologică, cele două părți au, în comun, rolul de a determina subiectul general al versurilor *Născocitorul*, sugerat în această frază prin predicatul *ai născocit*. În plus, pe lîngă valoarea apozitivă, poate fi distinsă și o ușoară subordonare între cele două părți ale propoziției princi-

pale, care ar putea fi formulată, eventual, ca un raport concesiv: „deși ești un crîmpei de viață, un rob, un muritor, ai născocit făina și pîinea pentru toți". Iată dar cum analiza amănunțită și atentă poate duce la identificarea unora din valorile bogate în nuanțe, ale versurilor argheziene.

Procedeul inversiunii, prin care poetul obține nebănuite valențe expresive și care conferă versurilor sale o adevărată originalitate, poate fi semnalat și în cazul atributelor adjectivale. Se renunță, în mare măsură, la tipul de inversiune frecvent, care constă în antepunerea adjectivului față de substantiv, și se recurge la reliefarea adjectivului cu valoare de epitet prin dislocare. Astfel izolarea aparentă a adjectivului *împotmolit* nu face decît să solicite la maximum atenția cititorului, care-l asociază fără greș cu substantivul *petec*, cuprins în sintagma *petecu-ți de țară*. În felul acesta, datorită și așezării epitetelor alături de *țară*, se petrece o extindere a valorii metaforice a epitetului.

O altă parte de propoziție, prezentă în versurile comentate și demnă de a fi semnalată pentru expresivitatea sa deosebită, este elementul predicativ suplimentar. Menționăm, în acest sens, valorile multiple din *ncovoiată*, care sugerează poziția Măriei în efectuarea acțiunii de secerare și trimite, în același timp, la forma uneltei folosite. Termenul are, în același timp, și calitatea de a emoționa trimițînd la munca grea efectuată de femei în timpul secerișului.

În versurile citate, poetul introduce, în trei rînduri, complementul circumstanțial instrumental cu ajutorul pronumelui relativ precedat de prepoziție: *cu care* (4, 56, 86). De altfel, raportul sintactic instrumental se încadrează perfect de bine într-un text consacrat uneltelor.

În sfîrșit, o ultimă parte de propoziție, pe care o menționăm, este circumstanțialul de relație *de mic*. Complementul determină substantivul cu valoare metaforică *ghimpele* și subliniază trăsătura dominantă a aces-

tuia pentru a sugera aspectul caracteristic al termenului principal *acul*, care stă la baza tuturor construcțiilor figurate din versurile frazei a cincea.

Cititorul, care s-ar aștepta să întîlnească și în cuprinsul frazei argheziene aceeași complexitate din propoziție, rămîne puțin derutat. Fraza folosită de poet este simplă, atît ca număr de propoziții, cît și ca natură a raporturilor exprimate. Din cele zece fraze, una singură are șase propoziții, una are cinci, două cîte patru și restul cîte două propoziții. Din cele 31 de propoziții cîte sînt în toate frazele, 16 sînt principale și 15 subordonate. În cadrul subordonării, predomină atributivele (6), urmate de completive directe (3), de finale (2) și de cîte o concesivă, modală și temporală. Deși există o frază realizată exclusiv prin coordonare (V), raportul dominant în frazele argheziene este cel de subordonare.

Afirmînd că, în general, fraza este mai simplă decît propoziția, nu înseamnă că aici nu poate fi întîlnit acel „nou contur stilistic" de care vorbește poetul, realizat prin inversiuni și incidente. Ilustrative în acest sens sînt frazele III, VII și X.

În general, se poate afirma că, dincolo de impresia de simplitate și naturalețe, fraza lui Arghezi este rezultatul unui efort de susținută elaborare, pe care poetul o mărturisește în repetate rînduri. Iată, bunăoară, una din mărturii: „Transpunerea într-un mesaj nou a viziunii adevărului frumos plămădit și rafinat printr-o neîncetată și minuțioasă distilare cere o separare strictă a metalului de zgură. Nu e o muncă de rînd, pentru că în ea nu poate încăpea nici pripeală, nici ușurătatea. Cine, dacă nu scriitorul, a ținut să dea frazei armonie, relief și putere dinamică de viață? Prin îndatorirea lui față de cititori socot că scriitorul are misiunea, aș zice sacră, de a ridica nivelul limbii cît mai sus".

Examinarea atentă a limbii mînuite de poet în versurile citate a prilejuit un număr mare de observații, care nu sînt totuși decît o parte din cele posibile. Bogăția neobișnuită a mijloacelor de construcție se datorează, în mare măsură,

recurgerii la cele mai variate sectoare ale limbii, ca urmare a spargerii și depășirii oricăror convenții. Studierea limbii lui Arghezi ca fapt de expresie rămîne operația hotărîtoare pentru înțelegerea operei sale vaste.

Delimitarea și felul propozițiilor

I 1 *Ai ... uneltele* = principală
2 *cu care ... tare* = atributivă
II 1 *Cînd ... mic* = circumstanțială de timp
2 *Atunci ... voinic* = principală
III 1 *Tot ... tău /.../ Și secera* = principală
2 *Care-și ... codri* = atributivă
3 *și îi ... grinzi* = atributivă
4 *pe care ... ncovoiată* = atributivă
5 *cît ... tăria* = mod de măsură
IV 1 *Venise ... plopi* = principală
2 *Și se ... snopi* = principală coordonată copulativă
V 1 *Ai născocit ... acul* = principală
2 *Și harnicul ... se-nghesuie* = principală coordonată copulativă
3 *și-aleargă ... îngustă* = principală coordonată copulativă
4 *Și-mbracă ... bani* = principală coordonată copulativă
VI 1 *Ai născocit ... păianjen* = principală
2 *Cu care ... Teleajen* = atributivă
VII 1 *Ai născocit ... tuturor /.../ crîmpeiule de viață, un rob, un muritor* = principală
2 *Ca să ... cerșetor* = scop
VIII 1 *În petecu-ți ... roata* = principală
2 *Nu mai ... lanțul* = principală coordonată copulativă
3 *cu care ... ai izbutit* = atributivă
4 *cătușa ... legi* = completivă directă
IX 1 *Ai născocit și luntrea* = principală
2 *Să ... răzvrătite* = scop
X 1 *Primejdia te cere* = principală

2 *şi-o cauţi* = principală coordonată copulativă
3 *orişiunde /.../ că te pîndeşte* = completivă directă
4 *Ghiceşti* = concesivă
5 *şi bănui* = concesivă coordonată copulativă
6 *că se ascunde* = completivă directă

Schemele frazelor

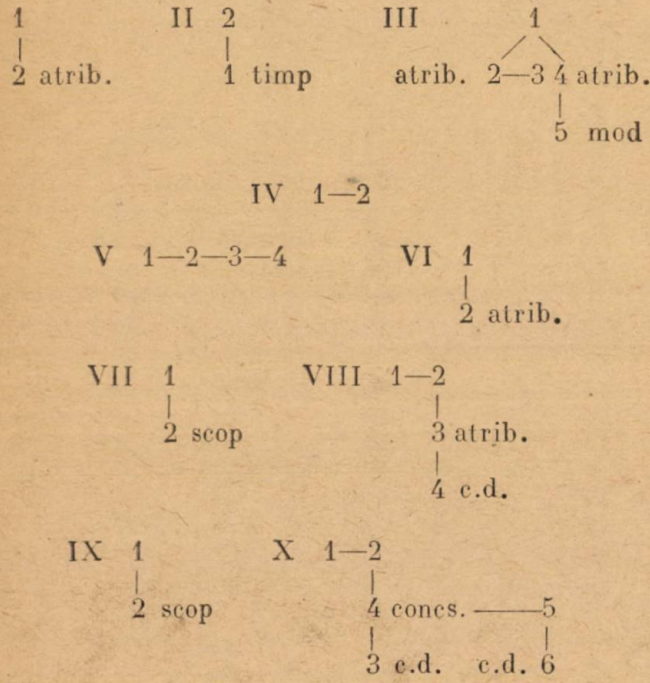

SUMAR

CUVÎNT ÎNAINTE 5
NOTĂ ASUPRA VOLUMULUI 12
~*Scrisoarea lui Neacșu* (1521) 17
CORESI, *Tetraevanghelul* (1561)
(Epilog. Fragment) 31
~*Scrisoare oficială* (1595) 39
GRIGORE URECHE,
Letopisețul Țării Moldovei pînă la Aron-Vodă (1359—1595)
(Fragment) 49
ION NECULCE, *Letopisețul Țării Moldovei*
(Fragment) 61
COSTACHE NEGRUZZI, *Alexandru Lăpușneanul* (1840)
(Fragment) 75
GRIGORE ALEXANDRESCU, *Memorialul de călătorie* (1842)
(Fragment) 87
MIHAIL KOGĂLNICEANU, *Cuvînt introductiv la cursul de istorie națională rostit în 24 noemvrie 1843 în Academia Mihăileană*
(Fragment) 99
ION HELIADE RĂDULESCU, *Balada Sburătorul* (1843—1844)
(Fragment) 111
NICOLAE BĂLCESCU, *Istoria românilor subt Mihaiu-vodă Viteazul* (1852)
(Fragmentul din Cartea IV. Unitatea națională.) 123
DIMITRIE BOLINTINEANU, *Daniel Sihastru* (1862)
(Fragment) 137

LICEUL „GHEORGHE LAZĂR” BIBLIOTECA BUCUREȘTI

ALEXANDRU ODOBESCU, *Pseudokinegheticos* (1874)
(Fragment) 149
VASILE ALECSANDRI, *Dan, căpitan de plai* (1874)
(Fragment) 159
MIHAI EMINESCU, *Scrisoarea III* (1881)
(Fragment) 177
ION CREANGĂ, *Amintiri din copilărie* (1881)
(Fragment) 195
ION LUCA CARAGIALE, *O scrisoare pierdută* (1884)
(Fragment) 211
GEORGE COȘBUC, *Noapte de vară* (1892)
(Fragment) 223
OCTAVIAN GOGA, *Clăcașii* (1905)
(Fragment) 235
MIHAIL SADOVEANU, *În pădurea Petrișorului* (1907)
(Fragment) 247
LUCIAN BLAGA, *Gorunul* (1919) 269
LIVIU REBREANU, *Ion* (1920)
(Fragment) 283
TUDOR ARGHEZI, *Cîntare omului* (1956)
(Fragment) 299

Lector : MARINCA FELICIA
Tehnoredactor : CORNEL CRISTESCU

Apărut 1971. Comanda 9195. Coli de tipar 20

Tiparul executat sub comanda nr. 9195 la Combinatul Poligrafic „Casa Scînteii", Piața Scînteii nr. 1, București — R.S.R.

Editura Albatros

«Limba este tezaurul cel mai prețios pe care-l moștenesc copiii de la părinți, depozitul cel mai sacru lăsat de generațiile trecute și care merită să fie păstrat cu sfințenie de generațiile ce-l primesc.»

Vasile Alecsandri

«Cînd cineva nu s-a împrietenit nici măcar cu gramatica românească, să nu cuteze a scrie poezii și nuvele.»

Mihai Eminescu

«Scriitorul are mereu de învățat de la înaintași și de la dascălul nostru de limbă, al tuturor, poporul, creatorul și purtătorul limbii.»

Mihail Sadoveanu

Lei 6